

Hrvatski iseljenički zbornik 2024

Edited book / Urednička knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2023**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:138497>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

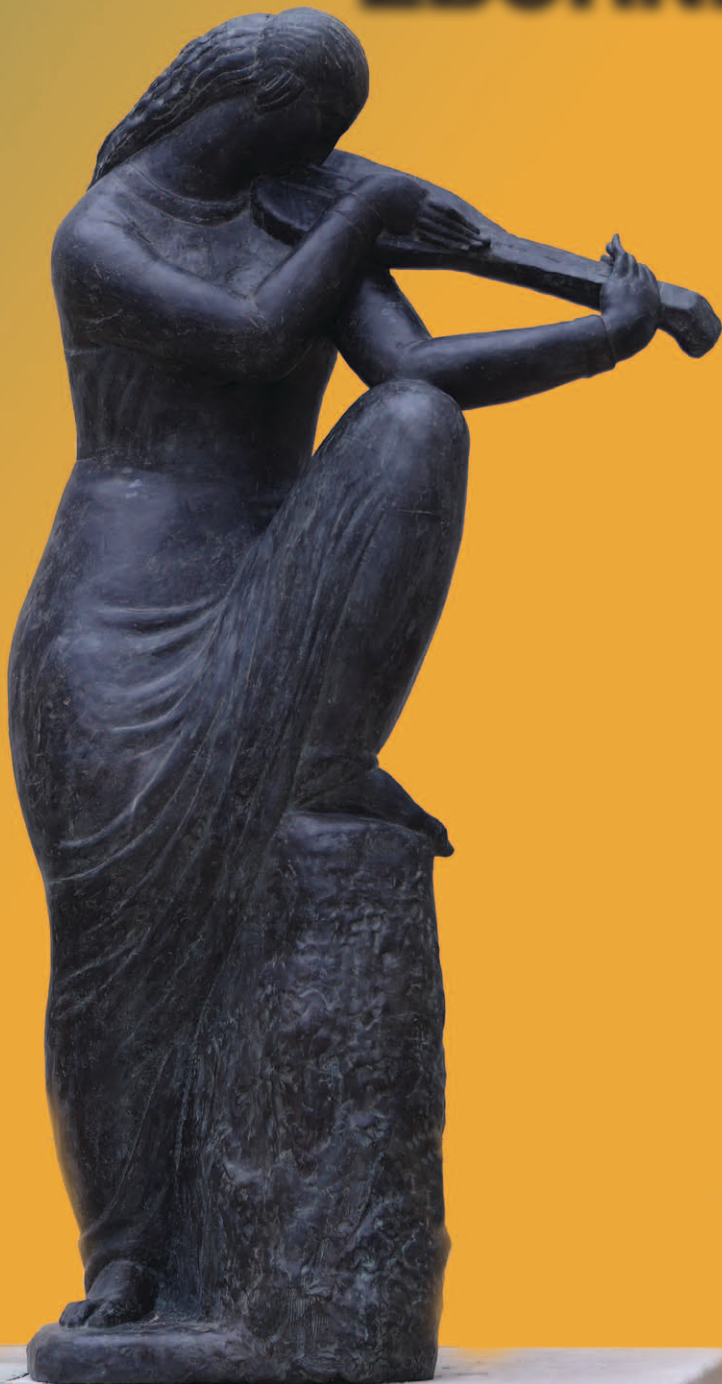
[Croatian Emigrant Press - Repository](#)

ISSN 1330-3724

2024

Summaries in English Resúmenes en Español

HRVATSKI *iseljenički* ZBORNIK

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2024.

Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, prosinac 2023.

Nakladnik / Publisher / Editorial

**Hrvatska matica iseljenika / Croatian Heritage Foundation / Fundación para la Emigración Croata
Zagreb, Trg Stjepana Radića 3**

E-mail: hmi-info@matis.hr

www.matis.hr

Za nakladnika / For the publisher / Por la editorial

Mijo Marić

Urednica / Editor / Editora en jefe

Vesna Kukavica

Uredništvo / Editorial Bord / Consejo editorial

Mijo Marić, Vesna Kukavica, Diana Šimurina Šoufek

Fotografije / Photographs / Fotografias

Arhiva HMI, Snježana Radoš, Ratko Mavar, Hina

Prevoditelji / Translators / Traductores

Mateja Vrban – za engleski / for English / croata - inglés

Verónica Vlaho – za španjolski / for Spanish / para español

Lektori / Language Editors / Correctores de estilo

Sandra Ćudina – za hrvatski / for Croatian / croata

Željka Somun - za engleski / for English / inglés

Željka Somun - za španjolski / for Spanish / al español

Design

Luka Gusić

DTP

Denona

Tiskara / Printing house / Imprenta

Denona

Naklada / Print run / Edición

300

<https://matis.hr/hrvatski-iseljenicki-zbornik/>

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNİK 2024.

CROATIAN EMIGRANT ALMANAC 2024

ANUARIO PARA LA EMIGRACIÓN CROATA 2024

ISSN 1330-3724

Naslovnica

Ivan Meštrović: „Daleki akordi“, 1918.; Snimio: Sanjin Strukić, PIXSELL; Izložba Ivana Meštrovića, 23. XI. 2023. – 3. III. 2024., Galerija *Klovićevi dvori*, Zagreb; Slavni kipar i arhitekt Ivan Meštrović (Vrpolje u Slavoniji, 15. VIII. 1883 – South Bend, SAD, 16. I. 1962) darovnicom je hrvatskome narodu 1952. ostavio mnogobrojna svoja djela, kuće i atelijere u Zagrebu i Splitu te obiteljsku grobnicu kraj Otavica. Sabor RH je 1991. donio Zakon o Fondaciji Ivana Meštrovića, koja je preimenovana u Muzeje Ivana Meštrovića (2007).

Cover

Ivan Meštrović: „Distant Chords“, 1918; Record by Sanjin Strukić, PIXSELL; Exhibition of Ivan Meštrović, 23 November 2023 – 3 March 2024, Klovićevi dvori Gallery, Zagreb; Famous sculptor and architect Ivan Meštrović (Vrpolje in Slavonia, 15 August 1883 – South Bend, USA, 16 January 1962) handed down many of his works, houses and studios in Zagreb and Split, and his family to the Croatian nation in 1952. In 1991, the Croatian Parliament passed a law on the Ivan Meštrović Foundation which was renamed the Ivan Meštrović Museums (2007).

Portada

Ivan Meštrović: „Acordes lejanos“, 1918; Foto: Sanjin Strukić, PIXSELL; Exposición de obras de Ivan Meštrović, 23. XI. 2023 – 03. III. 2024, Galería *Klovićevi dvori*, Zagreb. El célebre escultor y arquitecto Ivan Meštrović (Vrpolje, Eslavonia, 15. VIII. 1883 – South Bend, EE.UU., 16. I. 1962) en 1952 donó numerosas obras al pueblo croata, además de varias propiedades y ateliers, tanto en Zagreb como en Split, y la cripta familiar en Otavice. En 1991, el Parlamento de la República de Croacia aprobó la Ley sobre la Fundación Ivan Meštrović, que más tarde pasó a llamarse Museos Ivan Meštrović (2007).

PREDGOVOR

Fragmenti suvremenoga hrvatskoga kulturnog zajedništva u fokusu su ovogodišnjega Matičina ljetopisa koje zanimljivo propituju, na globalnoj razini, odabrane autorice i autori iz domovine i inozemstva. Njegovanje našega kulturnog identiteta, zaštita baštine, potpora stvaralaštvu i kreativnim industrijama u matičnoj zemlji i dijaspori, promocija hrvatske kulture i umjetnosti u domovini i svijetu te međunarodna suradnja u području obrazovanja ostaju trajne zadaće Hrvatske matice iseljenika. Izdajamo strateške projekte, programe i aktivnosti Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan RH, prijedlog Zakona o hrvatskome jeziku koji je Vlada RH poslala u parlamentarnu proceduru te posebno *Hrvatsku nastavu u inozemstvu* za koju je Matica tiskala izvrstan priručnik *Sasvim drukčiji jezik: dramske i lutkarske scenske igre s tekstovima za ovladavanje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika*, koji donosi specifični interdisciplinarni, stvaralački pristup ovladavanju hrvatskim kao inim jezikom. No, od shvaćanja kulture, i osobito odnosa pojedinca prema (svojoj) kulturi i jeziku, uvelike ovisi na koji način će određena osoba ili pojedini autor razvijati (svoje) ideje multikulturalizma kao i dioništva u stvaralaštvu cjelokupnoga hrvatskog iseljeničtva u raznim domicilnim multietničkim i multikulturnim destinacijama hrvatskoga čovjeka digitalne epohe. Razvijaju se novi pogledi, među kojima i postmoderni horizonti koji nas upućuju na probrane fragmente osebjunoga hrvatskoga kulturnog zajedništva na globalnoj razini. Razvidna je dinamičnost hrvatskoga kulturnog identiteta i promjenjivost ovisno o dodirima kulturā. Iz ove perspektive fragmentarnost se ne odnosi tek na artefakte kao takve, nego ponajprije na načine na koje se ljudi prema njima odnose (osobito u simboličkome smislu), kako ih doživljavaju i interpretiraju – u čemu će uloga *Hrvatske nastave u inozemstvu* očito postati s vremenom još i značajnija. Radi daljnjeg razvijanja svih identitetskih sastavnica u sustavu obrazovanja i *Hrvatske nastave u inozemstvu* donosimo informacije o internetskoj dostupnosti hrvatske kulture i bogatoj online knjižnoj građi Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) u Zagrebu, uključujući obilje sadržaja *Hrvatske enciklopedije* te *Portala znanja LZ Miroslav Krleža* (LZMK). Novi model razvoja RH očito računa na povratništvo pa vam skrećemo pozornost i na postignuća mjere *Biram Hrvatsku*, ali i na izazove zastupljenosti dijaspore u parlamentu Lijepe Naše.

Šest tematskih cjelina *Hrvatskoga iseljeničkog zbornika 2024. – Znaci vremena, Kroatistički obzori, Mostovi, Povjesnica, Znanost* te *Nove knjige* – donose uistinu raznovrsne radove s 27 samostalnih autorskih priloga koji povezuju četiri kontinenta. Slavu naših inozemnih znanstvenika te mogućnosti istraživanja na temelju digitalnih izvora opisuju autorice T. Rudež i I. Hebrang Grgić. Atraktivni su prilogi i Matičinih etabliranih suradnika od Europe do Amerike i Australije kao što su: E. Antonich, S. Granic, W. Lalich, R. Bušljeta, Ž. Lovrenčić, I. Miškulin, T. Jurić, T. Nuić, I. Tepeš, O. Ramljak, K. Jurčević, T. Bodor, I. Kraševac, M. Grahek Ravančić, M. Bara, B. Beck... Simbolično, naslovnicu krase darovana skulptura znamenitoga Ivana Meštrovića, koji je modernu hrvatsku umjetnost upisao na kartu svijeta.

INTRODUCTION

The bits and pieces of the contemporary Croatian cultural community are at the heart of this year's Matica Yearbook which interrogates with curiosity on a global level the selected authors from homeland and abroad. Nurturing our cultural identity, protecting our heritage, supporting creativity and creative industries at home and abroad, promoting Croatian culture and art at home and abroad, and international cooperation in the field of education remain Croatia's permanent tasks of the Croatian Heritage Foundation. We highlight the strategic projects, programmes and activities of the Central State Office for Croats Abroad, the draft act on the Croatian language sent by the Government of the Republic of Croatia for parliamentary procedure and, in particular, *Croatian teaching abroad*. The Croatian Ministry of Education and Culture has published an excellent manual, *An Entirely Different Language: Drama and Puppetry Plays with Scripts for Learning and Teaching Croatian as a Second and Heritage Language*, which brings a specific interdisciplinary, creative approach to the acquisition of Croatian as a second language. However, it largely depends on the understanding of the culture, and especially the individual's relationship to (his/her) culture and language, in what way a particular person or an individual author will develop (his/her) ideas of multiculturalism and collaboration in creation of the entire Croatian emigrant community in different multiethnic and multicultural home destinations of a Croatian person of the digital age. New perspectives are being developed, including postmodern horizons that point us to selected fragments of the Croatian cultural community itself on a global level. The dynamism of Croatian cultural identity and its variability in relation to the contact between cultures is evident. In this respect, fragmentation does not only refer to artefacts as such, but above all to the ways in which people relate to them (especially in a symbolic sense), how they experience and interpret them, in which the role of *Croatian teaching abroad* will obviously become more and more important over time. To further develop all identity components in the system of education and *Croatian teaching abroad*, we bring information on the online accessibility of Croatian culture and the rich online literature of the NUL/NSK in Zagreb, including the rich content of the *Croatian Encyclopaedia* and the *Portal of Knowledge* of the LZMK. The new development model of the Republic of Croatia clearly counts on repatriation and we would like to draw your attention to the achievements of *I Choose Croatia*, but also to the challenges of diaspora representation in the Parliament of the Republic of Croatia.

The six thematic sections of the *Croatian Emigrant Almanac 2024* – bring together a truly diverse range of works with 27 individual contributions linking four continents. The authors T. Rudež and I. Hebrang Grgić describe the fame of our foreign academics and the possibilities of research based on digital resources. Also attractive are the contributions of Matica's established collaborators from Europe to America and Australia, such as E. Antonich, S. Granic, W. Lalich, T. Nuić ... The symbolic cover is adorned with a piece of the sculpture of the famous Ivan Meštrović who put modern Croatian art on the world map.

INTRODUCCIÓN

El Anuario de la Emigración Croata 2024 se centra en fragmentos de la comunidad cultural croata contemporánea analizados por autores tanto de la patria como del exterior. Cultivar nuestra identidad cultural, proteger nuestro patrimonio, apoyar la creatividad y la industria creativa en nuestro país y en la diáspora, promocionar la cultura y el arte croata en nuestra patria y en el mundo, y la cooperación internacional en el ámbito de la educación siguen siendo las tareas de la Fundación para la Emigración Croata. Destacamos las tareas de la Oficina Central Gubernamental para los Croatas Fuera de Croacia, la propuesta de Ley sobre la Lengua Croata que se encuentra en procedimiento parlamentario y, en particular, las Clases Croatas en el Extranjero, para las que la FEC publicó un excelente manual con un aporte específico, interdisciplinario y creativo para el dominio del croata como segunda lengua. Sin embargo, la forma en que una determinada persona o autor desarrolla sus ideas sobre el multiculturalismo, así como su participación en lo que crea la totalidad de la emigración croata en sus diversos destinos multiétnicos y multiculturales en la era digital, depende en gran medida de la comprensión de la cultura y especialmente de la relación del individuo hacia su cultura y su lengua. Se desarrollan nuevas perspectivas, entre las que se encuentran asimismo los horizontes posmodernos que nos orientan hacia fragmentos seleccionados de la comunidad cultural croata a nivel global. El dinamismo de la identidad cultural croata y su variabilidad dependen del contacto entre las culturas. Desde esta perspectiva, la fragmentación no se refiere solo a los artefactos como tales sino, ante todo, a las formas en las que las personas se relacionan con estos, cómo los experimentan e interpretan, en lo cual el rol de las Clases Croatas en el Extranjero se vuelven aún más importantes y más significativas con el tiempo. Para seguir desarrollando todos los componentes identitarios del sistema de la educación y las Clases Croatas en el Extranjero, ofrecemos información sobre el material literario y cultural de la Biblioteca Nacional y Universitaria de Zagreb en Internet, incluidos los contenidos de la Enciclopedia Croata y del Portal del Conocimiento del Instituto Lexicográfico M. Krleža. El nuevo modelo de desarrollo de Croacia depende obviamente del retorno, por lo que destacamos los alcances de la medida ‘Elijo Croacia’ y los desafíos de la representación de la diáspora en el Parlamento Croata.

Las seis unidades temáticas de este Anuario 2024 – *Los signos del tiempo, Horizontes croatísticos, Puentes, Historia, Espiritualidad, Herencia Cultural, Ciencia, y Nuevas Publicaciones* – incluyen artículos de gran diversidad, con contribuciones de 27 autores independientes de cuatro continentes. T. Rudež e I. Hebrang Grgić describen los logros de nuestros científicos en el extranjero y las posibilidades de investigación basadas en fuentes digitales. Colaboradores habituales de la FEC como E. Antonich, S. Granic, T. Nuić, W. Lalich y otros, han hecho interesantes contribuciones. La portada está decorada simbólicamente con un fragmento de la escultura de Ivan Meštrović, quien dio a conocer el arte moderno croata en todo el mundo.

Njegovanje hrvatskoga jezika i identiteta, zaštita baštine, potpora stvaralaštvu, promocija hrvatske kulture i umjetnosti u svijetu te međunarodna suradnja u području obrazovanja ostaju trajne zadaće Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan RH i Hrvatske matice iseljenika... Na fotografiji polaznici Sveučilišne škole hrvatskoga jezika i kulture iz cijeloga svijeta prigodom posjeta Nacionalnome parku Plitvička jezera (<https://www.matis.hr>). Vlada Republike Hrvatske 2024. godinu proglasiti je „Godinom Marka Marulića” u povodu 500. obljetnice smrti *Oca hrvatske književnosti* 5. siječnja 1524. godine (<https://marul.jezik.hr>).

ZNACI VREMENA

FRAGMENTI SUVREMENOGA HRVATSKOGA KULTURNOG ZAJEDNIŠTVA NA GLOBALNOJ RAZINI

U radu su izdvojeni programi, projekti i najvažnije aktivnosti Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske posljednjih godina, u čijemu je fokusu raznovrsna skrb o Hrvatima koji žive u tuđini. Okosnica djelovanja Središnjega državnog ureda (SDU) je usmjerenost na očuvanje hrvatskoga nacionalnoga identiteta među pripadnicima hrvatskoga naroda izvan Lijepe Naše te se s tim u vezi pruža svekolika potpora (financijska, savjetodavna, stručna itd.) u svim područjima društvenoga života. Djelovanje se prilagođuje raznim kulturnim, političkim i individualnim zahtjevima, ovisno o suvremenome društvenom kontekstu kao i osobitosti u kojima živi svaka od triju skupina Hrvata izvan RH, uvažavajući strateške ciljeve RH. Nastojeći zadovoljiti takve zahtjeve, SDU provodi programe, projekte i aktivnosti kojima se potiče obrazovanje i znanost na hrvatskome jeziku, promiče hrvatska kultura, razvijaju poljoprivreda i gospodarstvo, zdravstvo i socijalna skrb, pomaže socijalno ugroženim pojedincima, podiže komunalna infrastruktura, čime se aktivno pridonosi razvoju hrvatskoga identiteta i globalnoga hrvatskog zajedništva.

Poznato je kako se na temelju Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske naši sunarodnjaci koji žive izvan Lijepe Naše dijele u tri skupine: konstitutivni hrvatski narod u Bosni i Hercegovini, hrvatska nacionalna manjina u 12 država srednje i jugoistočne Europe te hrvatsko iseljeničtvo u europskim i preokooceanskim državama. Svaka od tih skupina Hrvata živi u bitno drukčijim okolnostima, od različitoga povijesnog i kulturološkog naslijeđa do specifičnosti života i kulture u kojima žive i kojima su okruženi. K tome je svaka od skupina dodatno diferencirana unutar sebe, jer se u svakoj državi koja pripada jednoj od triju skupina ponovno ističu različito naslijeđe i okolnosti u kojima žive pripadnici hrvatskoga naroda. Osim tih činjenica, treba podsjetiti i na suvremeno globalno doba, sklono poticanju univerzalnosti društvenih zajednica i ukidanju njihovih kulturoloških i nacionalnih osobitosti, podjednako ugrožavajućih za očuvanje tih skupina, kao i neke povijesne okolnosti.

Uzevši u obzir takav društveni kontekst uvjetovan dvjema društvenim silnicama, zadaća Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske je usmjeravati svoja nastojanja na jezgru Hrvata koji žive izvan Republike Hrvatske – na hrvatski identitet. Središnji državni ured stoga poduzima korake usmjerene prema očuvanju hrvatskoga identiteta među pripadnicima hrvatskoga naroda koji žive izvan Republike Hrvatske jer je nacionalni identitet ono što ih ujedinjuje, spaja i čini nedjeljivom cjelinom hrvatskoga naroda, bez obzira na okolnosti i društveni kontekst u kojima žive. Previđanje važnosti usmjeravanja na očuvanje nacionalnoga

identiteta na kraju se ogleda u njegovu iščeznuću, a posljedično i u iščeznuću zajedništva, povezanosti i nedjeljivosti. Često je na pojedincima koji djeluju u svojim zajednicama veliki zadatak da o važnosti očuvanja hrvatskoga identiteta osvijeste ostale pripadnike zajednice te da na njih prenesu ljubav prema vlastitome podrijetlu - jer bez takve iskrene motivacije i entuzijazma nema ni kvalitetnih aktivnosti i održivih rezultata. Na Središnjemu državnom uredu zadatak je da nastojanja takvih pojedinaca snažno potiče, promovira i omogućuje im pristup alatima za kvalitetnije postizanje plemenitoga cilja. Takvi su pojedinci jedan od najvažnijih čimbenika u procesu očuvanja hrvatskoga identiteta, a posljedično i opstanka cjelokupnih zajednica Hrvata te važan partner Središnjemu državnom uredu u provedbi programa, projekata i aktivnosti.

Za očuvanje hrvatskoga identiteta važno je poticati udruge, zajednice i pojedince Hrvata izvan Republike Hrvatske na provedbu aktivnosti iz različitih područja ljudskoga života, od obrazovanja, kulture i vjere do gospodarstva, poljoprivrede i sporta. Ulaganjem u provedbu takvih aktivnosti daje se veliki doprinos opstanku skupinā Hrvata izvan Republike Hrvatske jer se djelovanjem u tim područjima čuvaju hrvatski jezik, dijalekti, običaji i kulturne prakse, a upravo su one izravna veza s precima koji su stoljećima živjeli i djelovali na tim ili drugim hrvatskim prostorima te u svakoj izgovorenoj i sačuvanoj autohtonoj riječi ili običaju odjekuje njihov ponos zbog opstanka u njima često nesklonoj okolini. Usmjerenost na očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta i ponos na vlastito podrijetlo ne isključuje činjenicu da su ti pripadnici hrvatskoga naroda ujedno i stanovnici državā u kojima žive te je potrebna što veća uzajamna prihvaćenost između njih i većinskih narodā.

U osmišljavanju, planiranju i provedbi projekata i aktivnosti usmjerenih prema očuvanju nacionalnoga identiteta među Hrvatima izvan Republike Hrvatske važno je predvidjeti društveni kontekst i okolnosti u kojima Hrvati izvan Republike Hrvatske žive s obzirom na tri skupine Hrvata izvan Republike Hrvatske i međusobne razlikovnosti u svakoj od njih, a treba imati na umu i ciljeve koji se ostvaruju programima, projektima i aktivnostima koje provodi Središnji državni ured.

Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske prema Hrvatima izvan Lijepe Naše

Ključni dokument u tome području, uz *Strategiju o odnosima Republike Hrvatske prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske* i *Zakon o odnosima Republike Hrvatske prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske* usvojene 2011. godine, svakako je *Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske* pripremljen i nakon javne rasprave usvojen 2022. godine, kao jedan od srednjoročnih strateških nacionalnih dokumenata koji proizlaze iz temeljnoga i sveobuhvatnoga strateškog dokumenta *Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030.* S jedne strane cilj je poticanje pripadnika hrvatske nacionalne manjine na opstanak, a time i ostanak, u višejezičnim i višekulturnim sredinama u kojima već stoljećima žive. S druge strane jedan od ciljeva je povratak hrvatskih iseljenika, pristiglih modernim migracijama, u Republiku Hrvatsku, a jednako je važno poticanje na ostanak i povratak hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini. Dakle, pri planiranju aktivnosti i

projekata namijenjenih Hrvatima izvan Republike Hrvatske važno je pomno ih osmisliti vodeći brigu o iznesenim ciljevima u strateškim dokumentima koji definiraju odnos s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, što je jedan od prioriteta unutarnje i vanjske politike Republike Hrvatske. Tako postavljeno djelovanje podrazumijeva *usmjerenu sveobuhvatnost* koja znači isti, jedan smjer s različitim ciljem. *Sveobuhvatnost* podrazumijeva obuhvaćanje Hrvata u Bosni i Hercegovini, hrvatsku nacionalnu manjinu i hrvatsko iseljništvo, svih dakle skupina Hrvata izvan Republike Hrvatske, a *usmjerenost* uključuje djelovanje na hrvatski nacionalni identitet.

Projekti od strateške važnosti za Hrvate izvan Republike Hrvatske

Da bi se ostvarili tako artikulirani ciljevi, Središnji državni ured provodi brojne programe, projekte i aktivnosti kojima se potiče djelovanje hrvatskih udruga, zajednica i pojedinaca na područjima na kojima žive. Brojni projekti zajednica, udruga i pojedinaca usmjereni k ostvarivanju spomenutih ciljeva financirani su programima namijenjenima Hrvatima u Bosni i Hercegovini, hrvatskoj nacionalnoj manjini u 12 europskih država i hrvatskome iseljništvu te *Programom financiranja posebnih potreba i projekata od interesa za Hrvate izvan Republike Hrvatske*. Posljednjim programom, primjerice u 2022. godini, financirana su 353 projekta hrvatskih udruga i zajednica. Uz navedena dva programa osobito je važno istaknuti projekte od strateške važnosti za Hrvate izvan Republike Hrvatske kojima se dodjeljuju značajni iznosi Odlukom Vlade Republike Hrvatske, a to su u 2022. godini financijska potpora Hrvatskome narodnom kazalištu i Sveučilištu u Mostaru; financiranje izgradnje Hrvatske kuće u Subotici i

Hrvatski dom – Matica u Subotici. Vlada RH je realizirala strateški projekt Hrvatski dom - Matica u Subotici putem Središnjega državnog ureda za Hrvate RH u iznosu od 1,9 milijuna eura. Posrijedi je višefunkcionalno sjedište triju najznačajnijih institucija hrvatske manjinske zajednice u Republici Srbiji: Hrvatskoga nacionalnog vijeća, Novinsko-izdavačke ustanove Hrvatska riječ i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

institucionalno osnaživanje hrvatske zajednice u Republici Srbiji; potpora radu Hrvatskoga kazališta u Pečuhu; potpora radiju hrvatske nacionalne manjine u Crnoj Gori, *Radio Duxu* te potpora *Hrvatskim novinama iz Zeljeznoga* u Republici Austriji. Ovdje posebno želimo istaknuti projekt izgradnje Hrvatske kuće, u kojemu su primjereno središte dobile tri najvažnije institucije Hrvata u Srbiji: Hrvatsko nacionalno vijeće, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata i Novinsko-izdavačka ustanova *Hrvatska riječ*, a cijela hrvatska zajednica novo važno sjecište kulturnih i društvenih aktivnosti u reprezentativnom i funkcionalnom prostoru. Odlukom čelništva hrvatske nacionalne manjine *Hrvatska kuća* promijenila je u završnoj fazi ime u *Hrvatski dom – Matica*, koji je svečano otvoren u nazočnosti predsjednika Vlade Andreja Plenkovića i brojnih drugih uzvanika u lipnju 2023. godine. Ovo je dosad najveći projekt koji je ostvaren za Hrvate u Srbiji i to u suradnji s njima.

S obzirom na količinu i opseg financiranih projekata programima potpore Hrvatima u Bosni i Hercegovini, hrvatskoj nacionalnoj manjini u 12 europskih država i hrvatskim zajednicama u iseljeništvu, u nastavku rada istaknuti su samo neki, a uz njih su spomenuti i ostali programi i projekti koje provodi ili financijski podupire Središnji državni ured. Radi bolje preglednosti, programi, projekti i aktivnosti podijeljeni su prema područjima.

Obrazovanje i znanost

U Bosni i Hercegovini dane su financijske potpore za izgradnju, obnovu, rekonstrukciju ili opremanje 10 škola i predškolskih ustanova, od čega se može izdvojiti financiranje prve faze izgradnje dječjega vrtića u Kupresu, izgradnja osnovne škole sa sportskom dvoranom i dječjim vrtićem u Fojnici, izgradnja osnovne škole u Žepču, financijska potpora radu Opće gimnazije Katoličkoga školskoga centra u Banjoj Luci, izgradnja školskih dvorana u Novom Travniku i Čitluku. Dane su i financijske potpore za izdavanje važnih publikacija, opremanje škola informatičkom opremom i knjižnim fondom, a treba izdvojiti i digitalizaciju obrazovnoga sustava Županije Zapadnohercegovačke (*E-škola*) te tiskanje trećega sveska *Hrvatske enciklopedije Bosne i Hercegovine*.

Središnji državni ured potiče i suradnju odgojno-obrazovnih ustanova iz Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine na izradi prijedloga kurikula i njegove primjene u osnovnoškolskome i srednjoškolskome obrazovanju za Hrvate u Bosni i Hercegovini.

Mladim pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Crnoj Gori financirano je sudjelovanje u *Maloj školi hrvatskoga jezika i kulture* u Novome Vinodolskom, a mladim Hrvatima iz Mađarske sudjelovanje u *Državnome kampusu hrvatskoga jezika i kulture 2022*. Uz to, hrvatskoj nacionalnoj manjini u Mađarskoj dana je potpora za hrvatski internat *Collegium Croaticum*, učenicima iz Janjeva financiran je školski prijevoz, kao i učenicima u Bačkoj, a potpora za terensku nastavu dana je i mladima u Sjevernoj Makedoniji.

Udrugama i zajednicama hrvatskoga iseljništva u Republici Austriji, Kraljevini Belgiji, Kanadi i Saveznoj Republici Njemačkoj dana je financijska potpora za održavanje nastave hrvatskoga jezika ili organizaciju radionica za djecu i mlade.

Nastavljen je i višegodišnji program stipendiranja studenata pripadnika hrvatskoga naroda te program učenja hrvatskoga jezika koji obuhvaća sveučilišne tečajeve učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj i internetsko učenje hrvatskoga jezika, od ove godine stipendistima je program dostupan u Zagrebu, Splitu, Rijeci, Osijeku, Zadru, Dubrovniku i Puli, s dosad najvećim brojem stipendija, koje progresivno rastu iz godine u godinu; za ak. god. 2023./2024. dodijeljeno je čak 500 stipendija. Stipendisti Središnjega državnog ureda koji pohađaju program učenja hrvatskoga jezika najčešće su iz zemalja s brojnim hrvatskim iseljeništvom, a redovito ih je najviše iz Južne Amerike. Stipendistima i polaznicima potporu pruža Ured dobrodošlice Središnjega državnog ureda.

U ak. god. 2022./2023. u posebnoj upisnoj kvoti namijenjenoj pripadnicima hrvatske nacionalne manjine i hrvatskoga iseljeništa upisano je ukupno 26 studenata. Program pokrenut na inicijativu Ureda na Sveučilištu u Zagrebu od ak. god. 2018./2019. zbog svoga velikoga razvojnog potencijala iznimno je važan, dobro se i stabilno razvija te je za ak. god. 2023./2024. posebnu kvotu ponudilo deset javnih visokih učilišta. Važno je znati kako se studentima osigurava smještaj u studentskome domu i stipendija te da je od dosad upisanih više od stotinu studenta iz 18 država najviše studenata iz Srbije (oko trećine), zatim iz Njemačke, a značajan broj studenata dolazi i iz Mađarske, Argentine, Crne Gore i Sjeverne Makedonije.

Kultura

Hrvatima u Bosni i Hercegovini dodijeljene su financijske potpore za izgradnju, uređenje i opremanje muzeja, galerija, kulturnih i pastoralnih centara za mlade, knjižnica i crkava u 15 mjesta ili gradova, a ovdje se mogu izdvojiti nastavak izgradnje muzejsko-galerijskoga prostora uz crkvu sv. Marka evanđelista na Plehanu, izgradnja crkve sv. Blaža, infrastrukturni radovi na Kulturnome centru u Ljubušcome, izgradnja Kulturno-športskog doma Jare u Širokome Brijegu, završetak gradnje te unutarnje i vanjsko uređenje Kulturnoga doma u Gorici – Strugama, dogradnja pastoralnoga centra za mlade u Studencima, izgradnja pastoralnoga centra u Župi sv. Ante Padovanskoga Boće, izgradnja nove župne crkve Krista Kralja u Čitluku, rekonstrukcija i opremanje hrvatskih domova na području Tuzlanske županije, investiranje u proizvodne i odašiljačke kapacitete Radiotelevizije Herceg-Bosne.

Potičući književno stvaralaštvo na hrvatskome jeziku i obogaćivanje programa Hrvatskoga narodnoga kazališta u Mostaru, Središnji državni ured je, u suradnji s Kazalištem u Mostaru, objavio *Javni natječaj za najbolji neobjavljeni dramski tekst na hrvatskome jeziku za mlade autore do 35 godina*.

Pružena je potpora za projekte Hrvatskome centru u Beču te za projekte Hrvatskoga kulturnog društva u Gradišću, rasutoj hrvatskoj manjini u Češkoj Republici dala se potpora za dokumentiranje povijesti i jezika moravskih Hrvata, Hrvatski dom i Muzej moravskih Hrvata. Središnji državni ured financirao je projekt izgradnje i postavljanja spomen-ploče Josipu Jurju Strossmayeru u Plovdivu u Republici Bugarskoj, dok je hrvatskoj nacionalnoj manjini u Talijanskoj Republici, uz ostalo, dana potpora za projekt *Molizaiko 6 i Kako je lipo hodit*, a u

Republici Sjevernoj Makedoniji za projekt očuvanja hrvatskoga kulturnog stvaralaštva. Hrvatima u Slovačkoj Republici dana je financijska potpora za poticanje i razvoj hrvatskoga folklora, kulture, jezika i književnosti.

Središnji državni ured hrvatskim iseljeničkim udrugama, zajednicama i pojedincima programom potpore hrvatskim zajednicama u iseljeništvu ukupno je financirao 97 programa ili projekata, od kojih se izdvajaju sanacija oštećenja na spomen-području na Bleiburškome polju; treći susret klapa iz hrvatskoga iseljeništvu u domovini i obljetnica zajedničkoga rada, projekt hrvatskih iseljenika Argentinske Republike; *Croatian film festival by Croatia House* (Hrvatski filmski festival) u Australiji; *Naša Veza – Digitalna platforma za povezivanje povijesnih arhiva hrvatske migracije u Peruu*; u Irskoj uređenje kapele svete Majke Tereze iz Kalkute i hrvatskih svetaca/blaženika te tiskanje tematskoga kalendara za 2023. godinu; obnova kuće Hrvatske katoličke misije u Londonu; digitalizacija gradiva i brendiranje Hrvatskoga etničkog instituta u Sjedinjenim Američkim Državama; *Croatia Stuttgart u vlastitom domu* u Saveznoj Republici Njemačkoj te obnova povijesne zgrade Hrvatskoga doma u Istočnoj Republici Urugvaj.

Putem *Javnoga poziva za financiranje posebnih potreba i projekata od interesa za Hrvate izvan Republike Hrvatske u 2022. godini* podržani su filmski, kazališni i glazbeni festivali, međunarodne likovne izložbe te je pružena potpora medijima i portalima na hrvatskome jeziku.

Poljoprivreda i gospodarstvo

Novost u programu potpore Hrvatima u Bosni i Hercegovini u 2022. godini su izravna značajna dodijeljena sredstva za razvoj poljoprivredne proizvodnje. Od podržanih 78 projekata za razvoj poljoprivrede i gospodarstva mogu se izdvojiti sljedeći projekti: ostanak Hrvata na području Općine Maglaj uz gospodarsko osnaživanje, rješavanje problema nezaposlenosti hrvatskih branitelja te poboljšanje uvjeta života braniteljske populacije uz organiziranu poljoprivrednu proizvodnju, stvaranje preduvjeta za održivi opstanak i ostanak mladih hrvatskih obitelji u ruralnim dijelovima Bosne i Hercegovine uz modernizaciju poljoprivredne proizvodnje, revitalizacija neiskorištenih poljoprivrednih potencijala Općine Prozor Rama kao preduvjet održiva opstanka i povratka raseljenih Hrvata, osnaživanje poljoprivredne proizvodnje na području Županije Posavske umrežavanjem malih poljoprivrednih proizvođača radom zadruge, izgradnja poduzetničkoga inkubatora u poduzetničkoj zoni Resnik.

Od financiranih projekata hrvatskih iseljeničkih udruga i zajednica u području poljoprivrede i gospodarstva mogu se izdvojiti *Festival hrvatskih vina Zapadne Australije* te organizacija *B2B sastanka* između tvrtki iz Hrvatske i Paragvaja s ciljem jačanja aktivnosti promicanja hrvatske trgovine.

U 2022. godini započela je uspostava produkcijske inačice *Registra hrvatskih subjekata izvan Republike Hrvatske* kao digitalne baze podataka i komunikacijske mreže, koja se nadopunjavala i 2023..

U ovome području programa, projekata i aktivnosti treba istaknuti i radionice koje je organizirao Ured dobrodošlice, radionice o mogućnostima zapošljavanja i sezonskoga rada te radionice o mogućnostima stipendiranja i upisa u posebnoj upisnoj kvoti.

Zdravstvo i socijalna skrb

Da bi život Hrvata izvan Republike Hrvatske bio što kvalitetniji, a što je važno za njihov ostanak na područjima na kojima žive, Središnji državni ured financirao je i projekte iz područja zdravstva i socijalne skrbi. Tako je u Bosni i Hercegovini financirana izgradnja, rekonstrukcija, opremanje i proširenje bolničkih kapaciteta, kapaciteta domova zdravlja i medicinskih ustanova u nekoliko gradova, od čega se može izdvojiti adaptacija i rekonstrukcija prostora za edukacijski centar i mikrobiološki laboratorij Zavoda za javno zdravstvo Županije Zapadnohercegovačke; ambulanta *Stjepan Radić* u Domu zdravlja Mostar; radovi na novoizgrađenome objektu Doma zdravlja u Orašju; rekonstrukcija i adaptacija zgrade uređenja Doma za starije i nemoćne osobe – Hospicij u Jajcu; izgradnja edukacijsko-rehabilitacijskoga centra za djecu i mlade s teškoćama u razvoju u Općini Grude; izgradnja Doma za stare i nemoćne *Dr. Ivan evanđelist Šarić* Caritasa Vrhbosanske nadbiskupije; opremanje kirurškoga odjela u Hrvatskoj bolnici *Dr. fra Mato Nikolić*.

Narodnoj kuhinji u Letnici na Kosovu dana je financijska potpora za pripremanje toploga obroka za korisnike narodne kuhinje.

Ostala područja aktivnosti Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan RH

U Bosni i Hercegovini financirana je obnova komunalne infrastrukture, a Središnji državni ured provodi i program pomoći povratku i ostanku Hrvata u Bosni i Hercegovini u suradnji sa Središnjim državnim uredom za obnovu i stambeno zbrinjavanje. Treba istaknuti i vrlo uspješne programe poticanja suradnje prekogranične suradnje između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine te Republike Hrvatske i Republike Srbije, što je vrlo snažan poticaj razvoju hrvatskih organizacija i poboljšanju infrastrukture čime se obogaćuju društveni sadržaji i poboljšavaju životni uvjeti tamošnjih Hrvata, ali i jača povezanost s partnerima iz Hrvatske.

Odlukom Vlade Republike Hrvatske dodijeljena su financijska sredstva za pomoć u obnovi i saniranju u potresu oštećenih objekata na području grada Čapljine te je upućena humanitarna pomoć radi ublažavanja posljedica potresa kraj Stolca. Treba izdvojiti i financijsku potporu Ureda za rekonstrukciju gradske komunalne infrastrukture u Općini Vareš, izgradnju kanalizacije u Općini Odžak, izgradnju vodovodne mreže u naselju Domaljevac, rekonstrukciju i proširenje pomoćnoga nogometnog terena na Stadionu *Mokri Dolac* u Posušju, izgradnju vodovodne mreže u naselju Domaljevac, vodoopskrbe naselja Ivanica te distributivnih cjevovoda obuhvata vodospreme *Ivanica*.

Treba istaknuti i pružene financijske potpore pojedincima i obiteljima koje se nalaze u teškim socijalno-materijalnim uvjetima u Bosni i Hercegovini, u nekoj od 12 država u kojima živi hrvatska nacionalna manjina ili hrvatskome iseljeništvu.

Pružena je financijska potpora Hrvatima u Crnoj Gori u projektu *Logistička podrška HNV Crne Gore*, Hrvatima u Janjevu u projektu *Revitalizacija Janjeva u mjesto za bolji život hrvatske zajednice*. Financiran je i projekt *Temelj očuvanja identiteta* Demokratskoga saveza Hrvata u Rumunjskoj, *Plan rada SHDS-a za 2022. god.* Saveza hrvatskih društava u Sloveniji te *Terenska*

Konstituirajuća sjednica 3. saziva Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

kampanja popisa stanovništva u Republici Srbiji 2022. za hrvatsku nacionalnu manjinu u Republici Srbiji.

Hrvatskim iseljenicima u Argentinskoj Republici pružena je financijska potpora za poboljšanje sadržaja i infrastrukture Hrvatskoga doma u Cordobi, hrvatskim iseljenicima u Australiji za hrvatsko spomen-polje u Sydneyu, a Hrvatima u Bolivarijanskoj Republici Venezueli za projekt *Sjedište za rad naše udruge*.

Rad na unaprjeđenju statusa Hrvata koji žive izvan Republike Hrvatske

Osim izdvojenim programima, projektima i aktivnostima, Središnji državni ured ostvaruje postavljene ciljeve u vezi s Hrvatima izvan Republike Hrvatske i suradnjom s drugim državnim tijelima, organizacijama ili pojedincima koja je uspostavljena ili nastavljena i u 2022. godini, a održani su i mnogobrojni sastanci i susreti s pripadnicima Hrvata iz Bosne i Hercegovine, hrvatske nacionalne manjine i hrvatskoga iseljenništva.

Važno savjetodavno tijelo Vlade Republike Hrvatske – Savjet Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske, jedan je od nositelja suradnje sa sunarodnjacima koji žive izvan Lijepe Naše, a čini ga 55 imenovanih članova, predstavnika Hrvata izvan Republike Hrvatske te članovi prema položaju. U 2022. godini u Zagrebu je održana konstituirajuća sjednica 3. saziva Savjeta na kojoj su bili tematski paneli: *Izazovi i perspektive – položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini*, *Stvaranje preduvjeta za bolju budućnost – jačanje institucija i krovnih organizacija hrvatske nacionalne manjine*, *Izazovi povratka i integracije hrvatskoga iseljenništva/dijaspore – razvojna perspektiva*, *Čuvanje hrvatskih tradicionalnih vrijednosti u suvremenom*

svijetu, Uloga Hrvatske radiotelevizije u informiranju i povezivanju s Hrvatima izvan RH – koncepcija unaprjeđenja proizvodnje i distribucije programskih sadržaja. Za predsjednika Savjeta izabran je Ivan Gugan, dotadašnji potpredsjednik Savjeta i predsjednik Hrvatske državne samouprave u Mađarskoj.

Republika Hrvatska ima sklopljene bilateralne sporazume o obostranoj zaštiti nacionalnih manjina s Mađarskom, Republikom Srbijom, Republikom Sjevernom Makedonijom i Crnom Gorom, a s ciljem praćenja provedbe sporazuma osnovani su međuvladini mješoviti odbori za zaštitu nacionalnih manjina (MMO). Napominjemo kako Republika Hrvatska ima sklopljen bilateralni ugovor o obostranoj zaštiti nacionalnih manjina i s Talijanskom Republikom, no ne predviđa osnivanje MMO-a. U 2022. godini u Budimpešti je održana vrlo uspješna 16. sjednica Međuvladina mješovitog odbora za zaštitu nacionalnih manjina između Republike Hrvatske i Mađarske, MMO-a koji Vijeće Europe i OESS smatraju najboljim primjerom obostrane zaštite nacionalnih manjina.

Zaključak

Slijedeći postavljene ciljeve Središnji državni ured dao je snažnu potporu brojnim programima, projektima i aktivnostima Hrvata izvan Republike Hrvatske važnima za očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta. Kao što je u prethodnom poglavlju izloženo, Ured je značajnim financijskim sredstvima podupro mnoga nastojanja udruga, zajednica i pojedinaca Hrvata izvan Republike Hrvatske koja su rezultirala ili će rezultirati konkretnim ostvarenjima u koje je utkana hrvatska kultura i tradicija i koji su trajna zabilježba življenja Hrvata na određenome prostoru. Osim financijske podrške, vrlo je važna i savjetodavna uloga Središnjega državnog ureda, ona na najvišim međudržavnim i državnim razinama, ali i osobna, neposredna, jer ponekad savjet ili ohrabrenje pojedinca pripadnika hrvatskoga naroda koji živi izvan domovine podrijetla ima veliku moć djelovanja na tijek i ostvarenje krajnjih ciljeva.

Sve navedeno zorno pokazuje važnost institucionalnoga okvira uspostavljenoga za omogućavanje sustavne, trajne i učinkovite suradnje s našim sunarodnjacima koji žive izvan Lijepe Naše. Od nositelja suradnje u radu je dan osvrt ponajviše na aktivnosti središnjega tijela državne uprave nadležnoga za razvoj odnosa s Hrvatima izvan Lijepe Naše, no treba istaknuti kako uz Središnji državni ured svoj aktivan i važan doprinos daju Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova i druga ministarstva, na poseban način Hrvatska matica iseljenika, zatim Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Matica hrvatska, znanstveni instituti, visoka učilišta, osnovne i srednje škole, kulturne organizacije svih razina i profila, udruge civilnog društva itd. Realizacijom različitih projekata izravno se osnažuje hrvatski identitet izvan Lijepe Naše kao i u njoj, osnažuje se položaj naših sunarodnjaka u državi i društvu u kojima žive te se istodobno pridonosi razvoju hrvatske povezanosti – globalnoga hrvatskog zajedništva.

SUMMARY

FRAGMENTS OF THE CONTEMPORARY CROATIAN CULTURAL COMMUNITY ON A GLOBAL SCALE

This paper presents the most important activities of the Central State Office for Croats Abroad in 2022, which focus on the care and concern for Croats outside the Republic of Croatia. The backbone of the activities of the Central State Office is the focus on preservation of the Croatian national identity among the members of the Croatian nation living abroad and in this regard all kinds of support (financial, professional, advisory, political, etc.) is provided in all areas of social life. The activities must be adapted to the different social, political and individual requirements and circumstances, and in particular to the contemporary social context, the specificities in which each of the three groups of Croats living abroad live, and the national strategic objectives of the Republic of Croatia. In an effort to meet such requirements and circumstances, the Central State Office implements programmes, projects and activities that promote education and science in the Croatian language, promote Croatian culture, develop agriculture and the economy, health and social care, assist socially deprived individuals, raise the quality of housing conditions and municipal infrastructure, actively contributing to the development of Croatian identity and global Croatian unity.

RESUMEN

FRAGMENTOS DE LA COMUNIDAD CULTURAL CROATA CONTEMPORÁNEA A NIVEL GLOBAL

El artículo presenta las actividades más importantes de la Oficina central gubernamental para los croatas fuera de Croacia en 2022, cuyo objetivo es el cuidado y la preocupación por los croatas que viven fuera de la República de Croacia. El eje de las actividades de dicha institución se orienta hacia la preservación de la identidad nacional croata entre los miembros de la nación croata que viven fuera de la República de Croacia. En este sentido, brinda todo tipo de apoyo (financiero, profesional, de asesoramiento, político, etc.) en todos los aspectos de la vida social, adaptados a las necesidades y circunstancias del contexto social actual y a las particularidades de cada uno de los grupos de croatas fuera de la República de Croacia y a los objetivos estratégicos nacionales de la madre patria. En un esfuerzo por cumplir con tales requisitos y circunstancias, la Oficina central gubernamental para los croatas fuera de Croacia implementa programas, proyectos y actividades que fomentan la educación y la ciencia en el idioma croata, promueven la cultura croata, desarrollan la agricultura y la economía, la atención sanitaria y social, ayudan a las personas socialmente desfavorecidas, elevan la calidad de las condiciones de viviendas e infraestructura comunitaria, lo que contribuye al desarrollo de la identidad croata y la unidad croata global.

O ZAKONU O HRVATSKOME JEZIKU

U ovome radu iznosi se kratak presjek tijeka službene i neslužbene javne rasprave glede Zakona o hrvatskome jeziku čiji je Nacrt nedavno upućen u saborsku proceduru. Pobornici Zakona su uoči objave Nacrta Zakona o hrvatskome jeziku problematizirali sastav Radne skupine te neobjavlivanje izvornoga prijedloga Matice hrvatske, a protivnici su se, koji su se uglavnom javili nakon što je Nacrt prijedloga Zakona objavljen, usmjerili na strašenje javnosti tzv. jezičnim redarstvom, uhljebljivanjem lektora i ugrozom govornika nestandardnojezičnih hrvatskih idioma. Prednosti Zakona o hrvatskome jeziku, ocjenjuje autor ovoga priloga dr. sc. Domagoj Vidović iz zagrebačkoga Instituta za hrvatski jezik, su: povratak dostojanstva lektorima, oblikovanje jezične politike, uređenje javne uporabe hrvatskoga standardnog jezika te jačanje veze između domovinske i iseljene Hrvatske kao i hrvatske autohtone manjine u europskom susjedstvu, a ako se prevladaju međuinstitucijski i osobni sukobi, moglo bi se očekivati i postizanje konsenzusa oko temeljnih jezičnih pitanja. Hrvatska bi se donošenjem Zakona pridružila tako brojnim europskim državama (Francuska, Slovačka, Poljska, Litva, Slovenija, Švicarska, Belgija) koje imaju zakon o jeziku, odnosno zakon o službenoj upotrebi jezika.

Budući da je Hrvatska mala zemlja za velike rasprave, nije nimalo neobično da su se znatno prije nego što je objavljen Nacrt prijedloga dugo očekivanoga Zakona o hrvatskome jeziku stvorila dva suprotstavljena tabora – pobornika i protivnika zakonskoga uređenja jezičnoga pitanja u našoj domovini. Iako je pripadnost određenom taboru bila vrlo često ideološki određena, nije nužno uvijek bilo tako. Primjerice, određenu je suzdržanost u pogledu zakonskoga uređenja hrvatskoga jezika svojedobno iskazivao akademik Ranko Matasović, predsjednik Odbora za normu hrvatskoga standardnog jezika HAZU-a, jezikoslovac svjetskoga glasa, te Josip Lisac, vodeći hrvatski dijalektolog i dugogodišnji član upravnih tijela Matice hrvatske, a s druge su se strane za zakonsko uređenje hrvatskoga jezika nekoć zalagali Hrvatski laburisti – Stranka rada. Mišljenja su se, naravno, mogla i promijeniti i mijenjala su se, što je posve legitimno kad je promjena mišljenja uvjetovana određenim argumentima.

Osobno sam više puta javno iskazivao potporu ideji o izradbi Zakona o hrvatskome jeziku i znatno prije nego što je Matica hrvatska okupila peteročlanu Radnu skupinu koja je krenula u njegovu izradbu te sam se samim tim svrstao u skupinu podržavatelja zakonskoga uređenja hrvatskoga jezika. Međutim, kad je imenovana Radna skupina za izradu Nacrta prijedloga Zakona, izrazio sam određenu suzdržanost vidjevši njezin sastav. I danas mislim da je Matica hrvatska pomnijim biranjem članova Radne skupine sama sebi mogla olakšati zadatak. Kako sam o tome već potanko pisao, tek ću se još jednom upitati je li Tomislav Stojanov, autor članka

Case study in the termination of the pluricentricity of a language: the Serbo-Croatian linguonym te urednik 33. broja časopisa *Književni jezik* (izdaje ga Institut za jezik Sveučilišta u Sarajevu i „fokus mu je na bosanskom, hrvatskom, crnogorskom i srpskom jeziku”), u kojemu se etnik Bošnjak, koji se, među ostalim, odnosi na pripadnike jedne od hrvatskih subetničkih skupina u Mađarskoj iz okolice Pečuha, proglašava etnonimom iako autor toga članka Előd Dudás navodi kako se Bošnjaci u Mađarskoj (dakle, pripadnici spomenute hrvatske subetničke skupine), uključujući i one koji se prezivaju Bosnyák, nazivaju i smatraju Hrvatima, najprikladniji izbor za člana najužega predlagačkog tijela. Upravo mi je problematiziranje sastava Radne skupine (a pitam se smatraju li oni da su nositelji prezimena Bosnyák u Mađarskoj Hrvati ili prabošnjaci jer je etnonim Bošnjak u uporabu ušao tek koncem XX. stoljeća) zamjerio jedan dio pobornika Zakona koji je tražio potporu Zakonu na neviđeno, a nakon što su tekst Nacrta prijedloga Zakona vidjeli, bili su mu manje skloni od mene.

Velik je dio raspravljača koji su kritizirali Nacrt prijedloga Zakona nakon objave sastavljačima zamjerio to što prijedlog uključuje i određenu ulogu matične mi ustanove, Instituta za hrvatski jezik, koji je dijelu hrvatske javnosti postao crvenom krpom nakon objave *Hrvatskoga pravopisa*, pa je službena i neslužbena javna rasprava o Zakonu o hrvatskome jeziku u jednome dijelu postala nastavkom pravopisnih sporenja koji u Hrvatskoj pune novinske stupce još od osamostaljenja, pri čemu se počesto nisu birale ni riječi ni sredstva. I tu se nadaje tek jedno pitanje. Ako je *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik toliko loš i protuhrvatski koliko ga jedna skupina hrvatskih jezikoslovaca i hrvatskih javnika nastoji prikazati, kako je moguće da od njegove objave 2013. nije objavljen ni jedan drugi pravopisni priručnik, a od 1990. do 2012. objavljeno ih je tridesetak? Gdje su ti jezikoslovci kojima je na pameti samo dobrobit hrvatskoga jezika? Zar u deset godina nisu mogli sastaviti pravopis koji bi Hrvatima bio po mjeri? Navedeno sam pitanje postavio mnogo puta, no odgovor druge strane nisam dočekao. Uostalom, koja to hrvatska ustanova ima veći broj znanstvenika kroatista te pokriva veći raspon kroatističkih tema?

Kritike pobornika Zakona

Iz tabora je prirodnih pobornika Zakona osim mene određenu dozu suzdržanosti u pogledu Zakona iskazala i Poticajna skupina „Pokret za hrvatsku budućnost“, čiji su se članovi prije objave Nacrta upitali zašto Matica hrvatska nije objavila tekst izvornoga Nacrta, dakle inače prije intervencije članova Vlade Republike Hrvatske, kako bi se vidjelo koliko će se Matičin tekst razlikovati od teksta upućena u saborsku proceduru (zasad je predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran javno izjavio tek da Matica hrvatska nije u Nacrtu zamislila da središte budućega Vijeća za hrvatski jezik bude u Institutu za hrvatski jezik nego u Matici hrvatskoj, HAZU-u, Leksikografskomu zavodu „Miroslav Krleža“, a o svemu drugom ne znamo ništa; k tome je Mario Grčević izjavio kako će se podudarnostima i razlikama između izvornoga Matičina i Vladina prijedloga nastala na Matičinu predlošku baviti i istraživati ih jednoga dana filološka struka), a nakon što je Nacrt napokon objavljen, smatrala je da je Matica trebala krenuti

beskompromisno svojim putem, bez obzira na političke okolnosti, te pritom ne zanemarivati mišljenje vlastita članstva. Iako je dio primjedaba navedene Poticajne skupine opravdan, retoričko je pitanje, međutim, bi li, da su se pisci Nacrta Zakona vodili „beskompromisnošću“, Nacrt Zakona uopće ušao u saborsku proceduru. Slično je i s pitanjem kažnjavanja prekršitelja odredaba Zakona.

Kritike protivnika Zakona

Nakon što je u međuvremenu tekst Nacrta prijedloga Zakona objavljen, u raspravu su se snažnije uključili protivnici zakonskoga uređenja jezičnoga pitanja znatno više govoreći o onome čega u Nacrtu Zakona nema nego o onome čega ima. Već se nakon nekoliko dana počelo govoriti o oživljavanju ustaških zakona (iako zakon o jeziku, primjerice, imaju Francuzi, Švicarci ili Irci koji sigurno nisu ustaše), pa je novinar portala Index.hr Boris Abramović pokušao ismijati već i samu ideju Zakona uporabom nekih zastarjelica i novotvorenica te pisanjem (ne baš znalački) korijenskim pravopisom nastojeći je prikazati natražnom. Abramović je očito nesvjestan činjenice kako je jedan od najplodnijih pisaca jezičnih priručnika u NDH bio Adolf Bratoljub Klaić, poslije autor glasovitoga *Rječnika stranih riječi*, a da je uz njega član Hrvatskoga državnog ureda za hrvatski jezik bio, primjerice, Petar Guberina, utemeljitelj SUVAG-a, fonetičar svjetskoga glasa, dakle, da su i tijekom NDH djelovali mnogi vrhunski znanstvenici. Zar je rad grijeh?

Hrvatsko društvo pisaca u svojem se priopćenju, pak, usmjerilo na navodno zatvaranje hrvatskoga jezika prema susjednim jezicima (a o ugroženosti hrvatskoga jezika u Srbiji i Crnoj Gori ni slova nisu napisali) i tržištu na bliskojezičnome području zagovarajući zajedničko tržište i, iako ne izrijekom jer to u ovim okolnostima nije pametno, zajednički jezik. Nadalje, predsjednik je toga društva Edi Matić u jednome od svojih intervjuja hrvatsku javnost strašio time što će neka vrsta jezikoslovne UDBA-e, sastavljena od „armije rodaka i prijatelja“, navodno budno pratiti svaki korak nepoćudnika, ali je nakon toga ničim izazvan zazivao jačanje uloge fonetičara zbog loših naglasaka na radiju i televiziji. Ukratko, fonetičarima protiv lektora. Zanimljivo je da je protiv „uhljebništva“ lektora zborio i Velimir Visković, koji je velik dio svojega radnog vijeka proveo u Leksikografskome zavodu „Miroslav Krleža“, gdje jezičnu provjeru osim lektora provode i urednici, pa se pitam što bi na njegove sadašnje stavove rekli bivši mu kolege i bi li Hrvatsku književnu enciklopediju sam Visković danas tiskao bez lekture.

Zatim se javio i dio govornika različitih hrvatskih idioma prestrašen jer bi se, navodno, Zakonom o hrvatskome jeziku branilo da govore materinskim idiomima iako je upravo osamostaljenjem hrvatske države hrvatska dijalektologija (poglavito dijalektna leksikografija) procvjetala. Tim su se neopravdanim strahom nastojali okoristiti zagovornici izdvajanja čakavskoga i kajkavskoga iz tronarječnoga hrvatskog jezika. Među njima je osobito glasan Siniša Vuković kojemu ni činjenica da sam Marulić svoj jezik naziva hrvatskim te podatak da nazivi čakavski i kajkavski nisu narodni nego dijalektološki nazivi, koji su se ustalili tek u drugoj polovici XIX. stoljeća,

*Ministar znanosti i obrazovanja
dr. sc. Radovan Fuchs
predstavio je zastupnicima
u Hrvatskome saboru
Nacrt prijedloga Zakona
o hrvatskome jeziku, 25. X. 2023.*

nisu dovoljan dokaz da je čakavsko narječje dijelom trojedinoga hrvatskog jezika. Joško Božanić, pak, ugroženost čakavskoga vidi u tome što kroatistika čakavsko narječje, ponovno navodno, vidi kao „varijetet hrvatskoga standardnog jezika“. Ne mogu reći da sam pročitao sve kroatističke knjige i radove, ali na tu ideju dosad nisam naišao. Slična su se mišljenja mogla čuti i među zagovornicima izdvajanja kajkavskoga narječja iz hrvatskoga jezičnog bića iako su i govornici kajkavskoga svoj materinski idiom nazivali *horvatskim* stoljećima prije nego što su ih dijalektolozi naučili da su kajkavci, i to hrvatski kajkavci. Što bi se zbilo s različitim hrvatskim idiomima kad bi ih se izdvojilo iz hrvatske matice najzornije se vidi na primjeru bunjevačkih govora koje su naši istočni susjedi proglasili samostalnim jezikom samo da ne bi pripadali hrvatskome jeziku. Pritom srbijanske vlasti isto mjerilo nisu primijenile na goranske govore (ne upotrebljavaju naziv goranski jezik) čiji su govornici Goranci, pripadnici muslimanske slavenske zajednice uglavnom nastanjene na tromedi Makedonije, Kosova i Albanije, a koju Srbija smatra vlastitom subetničkom skupinom dok bugarski i makedonski jezikoslovci goranske govore smatraju dijelom bugarskoga odnosno makedonskoga jezika.

Protiv su Zakona očekivano pisali i tzv. svejedničari, protivnici normiranja hrvatskoga jezika, po čijemu je mišljenju svaka vrsta zakonskoga uređenja jezika vid jezične ideologizacije, te jedan dio hrvatske javnosti koji smatra da hrvatski standardni jezik potire hrvatske dijalekte. Pritom je nemoguće ne primijetiti kako je pobornicima takvih stavova utjecaj talijanskoga, njemačkoga, turskoga te danas i engleskoga jezika posve naravan, a hrvatskoga standardnog jezika (koji je danas idiom nadgradnje većine hrvatskih govora) poguban.

Za razliku od svejedničara koji drže da je hrvatski standardni jezik prenormiran, jedan dio javnika smatra da hrvatski jezik uopće nije ili je nedovoljno normiran. Tako je nedavno Boris Beck pisao o stalnim mijenama pravopisa zbog kojih se ljudi ne snalaze. Iстина je da je u razdoblju od 1990. do 2012. objavljeno tridesetak različitih pravopisnih priručnika, no razlike su među njima uglavnom simbolične te su izlika za nepismenost jer nam se valja upitati po čemu je to hrvatski pravopis teži od francuskoga po kojem se piše Bordeaux, a izgovara Bordo ili engleskoga po čijim se pravilima piše Leicester, a izgovara Lester?

Hrvatski sabor

Pet prednosti Zakona

1. Povratak dostojanstva lektorima

Vraćanje je dostojanstva lektorima jedna od najpozitivnijih stvari u Nacrtu prijedloga Zakona jer su lektori (kojih, dakako, ima i boljih i lošijih) jedna od najpodcjenjenijih struka. Svatko, naime, vidi kad lektor pogriješi, a što je ispravio, ne vidi nitko. Iz vlastite vam dvadesetogodišnje prakse mogu reći kako sam nekoliko puta, nakon što bih se s autorom dohvatio oko nekih lektorskih zahvata, kao lektor i urednik „prijetio“ kako ću autoru objaviti nelektorirani tekst i u podrubnici napisati da je odbio lekturu. Nakon navedene „prijetnje“ svaki bi autor ustuknuo. Dok je ljevica u jačanju uloge lektora vidjela mogućnost uhljebljivanja podobnih kadrova, dio je desnice izrazio bojazan da će se za lektore birati samo djelatnici pojedinih ustanova.

2. Bilo bi dobro da se stvori konsenzus, ali...

Druga je dobra stvar koja proizlazi iz Nacrta prijedloga Zakona o hrvatskome jeziku to što se iz reakcija Matice hrvatske i drugih ustanova koje se bave hrvatskim jezikom razaznaje mogućnost da se napokon postigne konsenzus o najvažnijim pitanjima bez kojega se ne može naprijed, pa ako Zakon o hrvatskome jeziku pridonese smirivanju strasti na hrvatskoj jezikoslovnoj pozornici, postići će se jako mnogo jer od međusobnih netrpeljivosti i svađa nitko nema koristi, struka se samo degradira. Ono što sam tijekom vlastitih javnih nastupa uočio jest da izrazita većina državotvorno nastrojenih Hrvata Zakon o hrvatskome jeziku istinski želi unatoč različitim pogledima na njegovo oblikovanje. Hrvatskomu društvu kronično nedostaje demokratičnosti jer isključivost i etiketiranje već desetljećima priječi dijalog te javnu raspravu pretvara u niz izdvojenih monologa ili uličnu svađu.

Zastupnik Andro Krstulović Opara u Hrvatskome saboru prilikom rasprave o predloženoj Zakonu o hrvatskome jeziku, koji ju je i na neki način sažeo, ocijenivši kako je nastao kao čin ljubavi, ali i iz osjećaja odgovornosti koje kao narod gajimo prema hrvatskome jeziku i Domovini.

3. Uređenje službene i javne uporabe hrvatskoga jezika

Treća stvar koja mi se čini važnom jesu odredbe o službenoj i javnoj uporabi hrvatskoga jezika kojima bi se napokon trebalo, primjerice, riješiti pitanje govorenja manjinskim jezicima u Hrvatskome saboru jer smo gotovo svakodnevno svjedocima činjenice da dio zastupnika u Hrvatskome saboru ne govori hrvatskim standardnim jezikom, a katkad uopće ne govori hrvatski.

4. Oblikovanje jezične politike

U prijedlogu Zakona vide se i naznake jezične politike kojom bi se napokon mogla uspostaviti procedura i hijerarhija na temelju koje bi se reagiralo na gotovo svakodnevna posezanja za hrvatskom jezičnom i književnom baštinom. Svjedoci smo i ovih dana kako su na crnogorskim cestama niknuli veliki panoji s imenima hrvatskih uglednika poput Vicka Zmajevića i Rudera Boškovića. Hrvatske ustanove desetljećima upozoravaju na slične pojave, no bez snažnije političke reakcije (poduprte znanstvenim činjenicama) tomu se neće moći stati na kraj. Oblikovanje bi jezične politike moralo biti usmjereno i konačnom izdvajanju hrvatskoga jezika iz srednjojužnoslavenskoga konglomerata jer se pod krinkom različitih policentričnih, pluricentričnih i sličnih teorija na mala vrata vraća priča o tzv. zajedničkome jeziku s kojom se Hrvati bore gotovo dva stoljeća. Nažalost, s takvim se teorijama još borimo i na unutarnjemu planu, a posebno je tragično to što je Deklaraciju o zajedničkom jeziku, kojom se krše odredbe Ustava Republike Hrvatske, potpisalo i dvoje zaposlenika Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

5. Jačanje veze između domovinske i iseljene Hrvatske te hrvatskih autohtonih manjina

Zakon o hrvatskome jeziku osobito raduje hrvatsko iseljništvo. Katkad se uistinu čini da su, barem 1945. – 1990., postojale dvije Hrvatske, ona domovinska i ona iseljenička, svaka sa svojim poteškoćama, s tom razlikom da je iseljenička Hrvatska znala sve o domovinskoj, a domovinska

malo i ništa o iseljeničkoj. Stanje se zahvaljujući Hrvatskoj matici iseljenika i srodnim ustanovama poboljšalo, no još je mnogo prostora za napredak. Primjerice, o djelovanju hrvatskih jezikoslovaca u inozemstvu hrvatska domovinska javnost ne zna gotovo ništa. Hrvati izvan domovine imaju i veliko iskustvo u osnivanju hrvatskih škola i borbi za međunarodno priznanje hrvatskoga jezika te bi se to iskustvo moralo iskoristiti kako bi hrvatski jezik na međunarodnoj razini ostvario potpuno priznanje i prevladao opasnost da se utopi u pokrati BCMS te da se ulaskom (kad i ako do toga dođe) Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije u Europsku uniju ne bi, uštede radi, otvarali zajednički uredi, što bi bio uvod u neko novo neželjeno jezično ujedinjenje.

Zakon o hrvatskome jeziku mogao bi ujedno biti smjernicom za zaštitu hrvatskoga jezika u Bosni i Hercegovini u kojoj hrvatski jezik ima status službenoga jezika, no izvan područja u kojemu su Hrvati većinski narod pod izlikom se međusobnoga razumijevanja govornika hrvatskoga, srpskoga i bošnjačkoga jezika jezična ravnopravnost narušava. Hrvatski ima određeni stupanj službene uporabe i u Crnoj Gori, a stanje je u Srbiji, ponajprije zbog izdvajanja hrvatskih bunjevačkih govora u zaseban jezik, znatno lošije. Hrvatske su autohtone zajednice u Gradišću i Molizeu u znatno povoljnijemu položaju, poglavito u Gradišću koje je izgradilo zaseban gradišćanskohrvatski književni jezik.

Zaključak

Na temelju svega navedenog razvidno je kako je, različitim pogledima unatoč, Zakon o hrvatskome jeziku potreban te da je prava šteta što i prije nije bio donesen jer se hrvatski jezikoslovci, nažalost, često moraju baviti pitanjima koja su trebala biti riješena u XIX. stoljeću (poput uporabe glotonima *hrvatski* ne samo na vanjskome, nego i, što je još tragičnije, na unutarnjemu planu), a mi živimo u XXI. stoljeću te smo suočeni sa sve izvjesnijim izazovom da ćemo hrvatskomu jeziku morati poučavati govornike jezika koji pripadaju nesrodnim jezičnim porodicama. Ujedno se nadamo da će se i što veći broj potomaka hrvatskih iseljenika vratiti u domovinu, pa će i to biti svojevrstan izazov.

Nadvladati sve te izazove razjedinjeni nećemo uspjeti te se usrdno nadam da će se na jezikoslovnoj pozornici pronaći najmanji zajednički nazivnik te da će se napokon stvoriti kultura dijaloga, a ne etiketiranja, čijim smo svjedocima posljednjih desetljeća. Možda je stoga i dobro da je Zakon blag i uključiv te da će buduće Vijeće za hrvatski jezik imati savjetodavnu ulogu kako ne bi postalo poligonom za nove prijepore i podjele. Uostalom, kad se Zakon jednom donese, uvijek će se moći poboljšati i nadograditi.

SUMMARY

ON THE CROATIAN LANGUAGE ACT

This paper presents a brief overview of the official and unofficial public debate on the Croatian Language Act (CLA), a draft of which has been sent to Parliament. Prior to the publication of the CLA draft, the supporters of the act questioned the composition of the working group and the non-publication of the original proposal by MH, while the opponents, who spoke out mostly after the draft act was published, focused on intimidating the public with the language police, intimidating lecturers and threatening speakers of non-standard Croatian idioms. Of the benefits of the CLA, the author, Domagoj Vidović, PhD, of the Zagreb-based Institute for Croatian Language and Linguistics, points to the return of dignity to lecturers, the creation of a language policy, the regulation of the public use of the Croatian literary language, as well as the strengthening of the relationship between the homeland and the linguistic community of the Croatian diaspora and the Croatian indigenous minorities, and if inter-institutional and personal conflicts are overcome, a consensus on fundamental linguistic issues could be expected as well. Despite the divergent views, the author considers that a CLA is necessary.

Let us recall that the Government of the Republic of Croatia, at its meeting on 25. 10. 2023, tabled a draft act on the Croatian language which regulates the official and public use of the Croatian literary language and ensures the systematic and professional care of the Croatian language. With the adoption of this act, the care of the Croatian language and literature would, for the first time, be given the necessary institutional framework to enable the smooth development of the Croatian language for the benefit of the Croatian people and the Croatian culture as a whole. The act enactment procedure commences on the occasion of the 180th anniversary of an important event in Croatian history, namely on 2. 5. 1843, when Ivan Kukuljević Sakcinski made the first speech in the Croatian language in the Croatian Parliament and called for the introduction of the Croatian language into schools, offices and public life, since everything had been in Latin since the 13th century. By adopting the law, Croatia would join a number of European countries (France, Slovakia, Poland, Lithuania, Slovenia, Switzerland, Belgium) that have a language act or act on the official use of the language.

RESUMEN

LA LEY DE LA LENGUA CROATA

Este artículo presenta una breve reseña del curso del debate público oficial y no oficial sobre la Ley de la Lengua Croata, cuyo proyecto se ha enviado a procedimiento parlamentario. En vistas a la publicación del proyecto de esta Ley, los partidarios a favor de la misma cuestionaron la composición del grupo de trabajo y la no publicación de la propuesta original de la Matrix Croata mientras que los opositores, que se manifestaron en su mayoría después de la publicación del proyecto de Ley, optaron por asustar al público con la así llamada ‘vigilancia lingüística’, la intimidación a los correctores y la amenaza a los hablantes de modismos croatas. Entre las ventajas de la Ley sobre la Lengua Croata, su autor, el dr. Domagoj Vidović, del Instituto de Lengua y Lingüística Croata de Zagreb, destaca el retorno de la dignidad a los correctores, la formulación de una política lingüística, la regulación del uso público de la lengua croata estándar y el fortalecimiento de las relaciones entre la patria y la diáspora y las minorías autóctonas croatas. En caso de superar los conflictos interinstitucionales y personales, el autor cree que podría llegarse a un consenso sobre cuestiones lingüísticas fundamentales. A pesar de las diferencias de opinión, Vidović considera que la Ley sobre la Lengua Croata es necesaria.

Recordemos que, en la sesión del 25.10.2023, el Gobierno de la República de Croacia presentó la propuesta de Ley de la Lengua Croata, que regula el uso oficial y público de la lengua croata estándar y garantiza su uso sistemático y profesional. Con la aprobación de esta ley, el cuidado de la lengua y la literatura croata recibiría por primera vez el marco institucional necesario que permitiría su desarrollo en beneficio del pueblo y la cultura croata en general. La Ley se envía a procedimiento parlamentario con motivo del 180° aniversario de la pronunciación del discurso de Ivan Kukuljević Sakcinski ocurrida el 2.5.1843 por primera vez en lengua croata ante el Parlamento, cuando convocó a utilizar el croata en las escuelas, las oficinas y la vida pública, en lugar del latín, usado desde el siglo XIII. Al adoptar esta Ley, Croacia se sumaría a numerosos países europeos que cuentan con una ley sobre la lengua o sobre el uso oficial de la misma.

RAZVOJ MREŽNE HRVATSKE ENCIKLOPEDIJE I INIH DIGITALNIH SADRŽAJA LEKSIKOGRAFSKOGA ZAVODA MIROSLAV KRLEŽA

Hrvatska enciklopedija jedno je od temeljnih izdanja LZMK, naše središnje leksikografske ustanove koja je objavila mnogobrojna tiskana enciklopedijska i leksikografska djela, a posljednja dva desetljeća, uz pomoć novih tehnologija, i niz digitalnih, od kojih je mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije (HE)* najznačajnije. Tiskano izdanje *HE* izišlo je u 11 svezaka (1999. - 2009.). Mrežno izdanje *HE* objavljeno je i ažurirano 2013. godine, a predstavlja prvi enciklopedijski izvor znanja na hrvatskome jeziku s kvalitetnim i pouzdanim sadržajem o Hrvatskoj i svijetu. Osim mrežnog izdanja *HE*, LZMK objavljuje i druge digitalne enciklopedijske i leksikografske sadržaje, a ujedno provodi digitalizaciju svih svojih tiskanih izdanja koja se objavljuju na *Portal znanja* od 2009. *Portal znanja* postao je polazno mjesto za pretraživanje digitaliziranih izdanja Zavoda koja su povezana zajedničkim abecedarijem. Uz opis djelatnosti LZMK u digitalnom okruženju i uz pregled njegovih elektroničkih izdanja u otvorenome internetskom pristupu, u radu je posebno obrađeno redizajnirano mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* koje ima poboljšane funkcionalnosti pristupa sadržaju enciklopedije.

Leksikografski zavod Miroslav Krleža središnja je hrvatska leksikografska ustanova od kulturnog i nacionalnog značenja za Republiku Hrvatsku.¹ Od osnutka 1950. godine, Leksikografski zavod objavio je više od 250 različitih naslova (oko 400 pojedinačnih svezaka) tiskanih enciklopedijskih i leksikografskih djela: atlase, bibliografije, enciklopedije, leksikone, rječnike, vodiče i dr., svrstavajući se time uz bok mnogim svjetskim izdavačima enciklopedijskih i sličnih izdanja. Svima njima izazov je bio, i još uvijek jest, ići ukorak s razvojem informacijske tehnologije u XX. i XXI. stoljeću, nakon pojave Interneta i digitalnog (*online*) objavljivanja. Tako se prve elektroničke (digitalne) enciklopedije pojavljuju već početkom 1980-ih, a *Encyclopaedia Britannica*, jedna od najpoznatijih svjetskih enciklopedija, objavila je 1994. godine portal *Britannica online* (na adresi <http://www.eb.com>) koji je sadržavao kompletan sadržaj tiskane enciklopedije, uz dodatne sadržaje razvijene za *online* enciklopediju. *Encyclopaedia Britannica* objavljivala je tiskani i digitalni enciklopedijski sadržaj istodobno do 2012. godine, a samo godinu dana prije objave mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije* (2013.) izdavač *Encyclopaedia Britannica, Inc.* donio je odluku o prestanku izdavanja tiskanog oblika enciklopedije i nastavio s objavljivanjem enciklopedije *online*. Prateći izazove digitalnog okruženja, ostajući vjeran tradiciji izdavanja kvalitetnih i vjerodostojnih

¹ Zakon o Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža, NN, br. 96/2003., 190/2003. Statut Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, NN, br. 66/2013. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.lzmk.hr> (pristupljeno 5. X. 2023.).

sadržaja, Leksikografski zavod razvija moderne pristupe informacijama istodobno pridonoseći očuvanju nacionalne leksikografske i enciklopedičke baštine. Od 2009. godine Zavod razvija javno dostupne digitalne zbirke enciklopedijskih, leksikografskih i znanstvenih sadržaja. Svi digitalni sadržaji Zavoda dostupni su i putem internetske stranice www.lzmk.hr.

Djelatnost Leksikografskoga zavoda u digitalnom okruženju

Temeljna zadaća Leksikografskoga zavoda je leksikografska i enciklopedička djelatnost koja uz ostalo uključuje poslove prikupljanja, obrade i provjere podataka, njihovo dokumentiranje i čuvanje, objavljivanje i davanje na korištenje te obradu i razvrstavanje u leksikografsko-enciklopedijske jedinice. Izrada enciklopedijskih i leksikografskih djela složen je i kompleksan proces u kojemu je posao leksikografa metodički i sustavno prezentirati znanje nekog područja. U digitalnom okruženju, suočeni s mnogobrojnim mogućnostima razvoja i objave digitalnog sadržaja, uz nove načine organizacije znanja, leksikografi moraju usvajati nove vještine i primjenjivati ih u leksikografskom procesu. Razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija i njihova primjena u leksikografskom procesu inicirali su osnivanje *Redakcije za digitalne sadržaje*. Zadaci Redakcije uključuju osmišljavanje i izvedbu radnih i prikaznih aplikacija leksikografskih projekata i sustava digitalne potpore leksikografskom radu, digitalizacije starijih zavodskih izdanja, tematskih portala i internetskih stranica. Redakcija kontinuirano radi na digitalizaciji i razvoju digitalnih izdanja. Takva digitalna (*online*) izdanja sve su manje samo verzije tiskanih, a sve više, kao samostalan multimedijски proizvod u digitalnom obliku,² postaju kompleksne baze podataka ili portali znanja koje odlikuje interaktivnost (komunikacija s korisnicima i korisnika međusobno), multimedijalnost (istodobno korištenje teksta, zvuka, slike i videa) te hipertekstualnost (povezivanje sadržaja s pomoću hiperveza). U Redakciji se stoga osmišljava i sveobuhvatan sustav koji će omogućiti digitalno upravljanje enciklopedijskim i leksikografskim sadržajem. Leksikografski zavod razvija javno dostupne digitalne enciklopedijske sadržaje od kojih se ističu mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* objavljeno 2013. godine i Portal znanja objavljen 2009. godine. Oba digitalna izdanja vrijedan su i pouzdan izvor znanja, kako za znanstvenu zajednicu tako i za svakodnevne korisnike. Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* svakodnevno se ažurira i nadopunjuje novim sadržajem, a Portal znanja nadopunjuje se novim digitaliziranim arhivskim izdanjima.

Pregled mrežnih (digitalnih) izdanja Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža

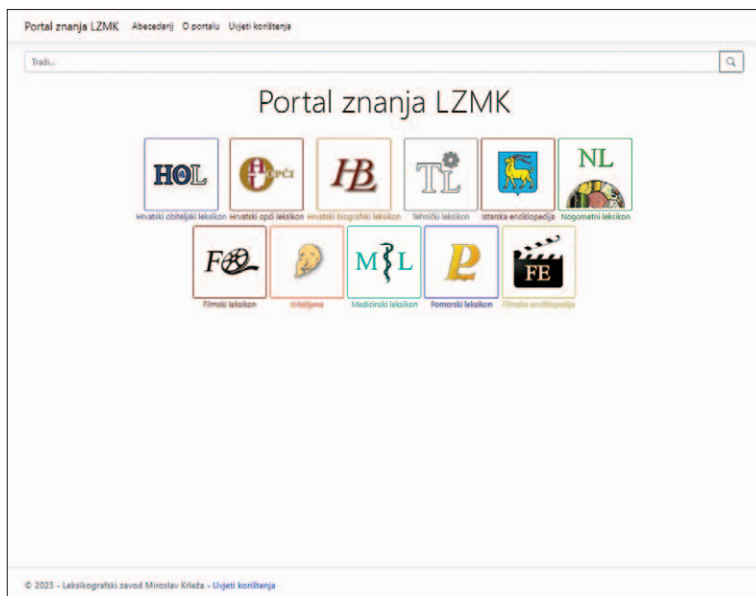
Polazna točka za uvid u bogatu enciklopedijsku i leksikografsku izdavačku djelatnost Zavoda svakako je, uz internetske stranice Zavoda na adresi <https://www.lzmk.hr>, mrežna stranica *Bibliografije izdanja Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža*, <https://bibliografija.lzmk.hr>, popis svih izdanja Zavoda s temeljnim bibliografskim podacima. To je mrežno izdanje koje se neprestano nadopunjuje informacijama o novim izdanjima i poveznicama na detaljnije opise o

² Natuknica Encyclopaedia, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com>

pojedinom izdanju na mrežnim stranicama Leksikografskoga zavoda. Izdanja se mogu pregledavati kronološki i raspoređena su u kataloge: Atlasi, Bibliografije, Enciklopedije, Izdanja na CD-ROM-u, Karte, Leksikoni, Online izdanja, Posebna izdanja, Rječnici, Vodiči te Zbornici i časopisi. U dvije kategorije nalaze se i tri digitalna izdanja Zavoda koja su prvi iskoraci Zavoda u objavljivanju digitalnih izdanja. *Petnaestojezični elektronički rječnik* džepni je elektronički rječnik i prevoditelj koji prevodi 10 500 riječi na 15 jezika, a objavljen je 1995. u suradnji s izdavačem EURO-CAL iz San Pedra. Objavljena su i dva izdanja na CD-ROM-u: *Ekonomski leksikon* u suradnji s izdavačem Masmedia (1996.) i *Croatia: Tourist Guide* (2000.).

Portal znanja

Portal znanja objavljen 2009. godine bio je prvi Zavodski iskorak na mrežu tj. Internet. Zamišljen kao „središte” arhivskih (tiskanih) digitaliziranih izdanja, imao je na početku objavljena sljedeća izdanja: *Hrvatski obiteljski leksikon*, *Filmski leksikon*, *Nogometni leksikon*, *Istarsku enciklopediju* te izbor članaka *Hrvatskoga biografskog leksikona*. Danas je na Portalu znanja objavljeno ukupno 11 digitaliziranih izdanja, a uz navedena to su još i: *Enciklopedija Miroslava Krleže (Krležijana)*, *Filmska enciklopedija*, *Hrvatski opći leksikon*, *Medicinski leksikon*, *Pomorski leksikon* i *Tehnički leksikon*. Izdanja na Portalu znanja međusobno su povezana i mogu se pretraživati putem zajedničkog abecedarija, a pojedinačna izdanja imaju svoju mrežnu stranicu i mogu se pregledavati zasebno. Posebnost Portala znanja je to da se digitalizirana i objavljena izdanja nakon objave u mrežnom obliku ne ažuriraju, uz iznimku *Hrvatskoga biografskog leksikona* na čiju stranicu se dodaju članci iz novih svezaka i članci znamenitih osoba koji nisu obuhvaćeni u svescima objavljenim do danas. Iza objave svakoga novoga mrežnog izdanja stoji dugotrajan i zahtjevan postupak digitalizacije koji obuhvaća sljedeće korake: skeniranje izdanja, pretvaranje slike u tekst s pomoću programa Abbyy FineReader te postavljanje pročitano i provjerenog teksta na mrežne stranice. Nakon što se izdanje objavi potrebno je provesti i daljnje postupke provjere, kao i povezivanje s ostalim digitaliziranim izdanjima. Redakcija za digitalne sadržaje tim je postupcima provela digitalizaciju i pripremila za objavu na mrežnim stranicama sljedeća arhivska izdanja: *Enciklopediju fizičke kulture* (2 sv., 1975. – 1977.) i s njome povezan *Sportski leksikon* (1984.), *Enciklopediju hrvatskih umjetnosti* (2 sv., 1995. – 1996.) i s njome povezanu *Enciklopediju likovnih umjetnosti* (4 sv., 1959. – 1966.), *Muzičku enciklopediju* I. izdanje (2 sv., 1958. – 1963.), *Otorinolarinologiju* (2 sv., 1965. – 1966.), *Poljoprivrednu enciklopediju* (3 sv., 1967. – 1973.), *Pomorsku enciklopediju* I. izdanje (8 sv., 1954. – 1964.) i s njome povezanu *Pomorsku enciklopediju* II. izdanje (1972. – 1989.), *Šumarsku enciklopediju* I. izdanje (2 sv., 1959. – 1963.) i s njome povezanu *Šumarsku enciklopediju* II. izdanje (3 sv., 1980. – 1987.). Rast broja digitaliziranih arhivskih izdanja prati i potreba osuvremenjivanja postojećeg Portala znanja. Tijekom 2022. godine započelo je prebacivanje sadržaja Portala znanja na novi sustav i osmišljene su nove funkcionalnosti i prikaz samoga Portala. Za razliku od postojećeg Portala koji u osnovnom abecedariju ima natuknice iz *Hrvatskoga obiteljskog leksikona*, na novom portalu ujedinjeni su abecedariji svih izdanja i za svaku natuknicu uređen je jedinstveni

Slika 1. Početna stranica redizajniranoga Portala znanja

početni „portalski opis” koji daje njezinu definiciju i interpretaciju značenja. Kao i do sada na Portalu su natuknice povezane međusobno, a povezane su i s natuknicama mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije*. Početna stranica novoga redizajniranog Portala znanja prikazana je na slici 1. Redakcija će nastaviti na Portalu objavljivati digitalizirana arhivska izdanja i međusobno ih povezivati. Povećanjem broja arhivskih izdanja i novim načinima njihova povezivanja Portal znanja postaje svojevrсно središte znanja, odnosno pregled različitih područja znanja i tema.

Temeljna izdanja Zavoda

Hrvatska enciklopedija i *Hrvatski biografski leksikon* temeljna su izdanja Zavoda koja se izrijekom spominju i u članku 7. Statuta, gdje se navodi da leksikografska i enciklopedička djelatnost Zavoda uključuje „izradbu i objavljivanje enciklopedija i leksikona, napose *Hrvatske enciklopedije* i *Hrvatskoga biografskog leksikona*, enciklopedijskih rječnika, bibliografija (osobito opće nacionalne bibliografije), kartografskih priručnika i drugih izdanja u knjižnome mediju te na novim medijima”. Oba svoja temeljna izdanja Leksikografski zavod objavljuje u mrežnom (digitalnom) obliku. Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* objavljeno je 2013. godine i prvo je potpuno digitalno izdanje Zavoda koje se sustavno razvija i uređuje, a svojim čitateljima (korisnicima) je besplatno dostupno u otvorenom pristupu. *Hrvatski biografski leksikon* nacionalna je biografska enciklopedija, sadržava životopise Hrvata koji su ostavili znatan trag u svojoj zemlji i svijetu te pripadnika drugih naroda koji su sudjelovali u životu hrvatskih zemalja, kontekst u kojem su djelovali te opis njihovih postignuća. Prvi svezak

objavljen je 1983. godine, a do danas je objavljeno devet svezaka. Sadržaj prvih osam svezaka objavljen je na mrežnoj stranici <https://hbl.lzmk.hr>, na koju se dodaju članci iz novih svezaka i članci znamenitih osoba koji do sada nisu obuhvaćeni u objavljenim svescima.

Portal hrvatske tehničke baštine

Hrvatska tehnička enciklopedija u četiri sveska projekt je u suradnji s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti i Akademijom tehničkih znanosti Hrvatske. To je prva enciklopedija koja je oblikovana kao usporedno mrežno i tiskano izdanje. Do danas su objavljena dva sveska. Portal hrvatske tehničke baštine obogaćen je dodatnim sadržajima, novim spoznajama i prednostima novih informacijskih tehnologija.

Ostala mrežna izdanja Zavoda

Mrežno izdanje *Hrvatskih egzonima* nastavak je rada na popisivanju, obrađivanju (atribuiranju) i usustavljanju hrvatskih prilagođenica. Njegova je svrha prezentiranje sjedinjenih, dopunjenih i osveženih sadržaja iz dvaju tiskanih izdanja, te omogućivanje mrežnog pretraživanja prilagođenica i njihovih atributa.

Časopis *Studia lexicographica* interdisciplinarni je časopis za leksikografiju i enciklopedistiku. Objavljuje radove iz svih znanstvenih područja, osobito iz humanističkih i društvenih znanosti, koji korespondiraju s leksikografijom i enciklopedistikom kao granom u sastavu znanstvenog polja informacijskih i komunikacijskih znanosti, odnosno kao djelatnošću izrade enciklopedijskih djela. Radovi se objavljuju na hrvatskom i engleskom jeziku. Od 2016. godine časopis rabi Open Journal Systems 3.2.1.2, otvoreni softver namijenjen uređivanju i izdavanju časopisa, te se mrežno izdanje objavljuje na hrvatskom i engleskom jeziku.

Mrežna izdanja objavljena u suradnji s drugim institucijama

Višejezični Portal *Hrvatska – zemlja i ljudi* nastao je u suradnji s Ministarstvom vanjskih poslova prigodom ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine. Objavljeno je i nadopunjeno izdanje. Mrežno izdanje *Leksikona Marina Držića* nastalo je u suradnji s Domom Marina Držića u Dubrovniku.

Digitalizirana arhivska izdanja i zbirke

Leksikografski zavod posjeduje i zbirke koje imaju istraživačku, kulturnu i znanstvenu vrijednost. Katalog retrospektivne bibliografije članaka jedinstveni je bibliografski katalog s približno deset milijuna kataloških listića na kojima su popisani članci iz periodičnih publikacija (novine, časopisi, zbornici) objavljenih na području Jugoslavije u razdoblju od kraja XVIII. stoljeća do 1945. godine. Listići autorskoga kataloga i Kataloga razriješenih pseudonima, šifara i inicijala (približno dva milijuna) skenirani su i, kao u ladicama izvornoga kataloga, dostupni za pretraživanje na mrežnoj stranici <https://katalog.lzmk.hr>. Daljnjom digitalizacijom sadržaja listića autorskoga kataloga omogućit će se pretraživanje prema autoru, predmetu i 44 različite struke.

Hrvatska enciklopedija Mate Ujevića (1941. – 1945.) digitalizirana je i objavljena u digitalnom obliku. Može se pretraživati prema natuknicama (ukupno 13.936 natuknica) ili listanjem prema svescima. Svakoj natuknici pridružena je i poveznica na članak u mrežnom izdanju *Hrvatske enciklopedije*. Mate Ujević pokretač je i glavni urednik *Hrvatske enciklopedije* (1941. – 1945.) u pet svezaka. Bio je to jedan od najvećih kulturno-znanstvenih projekata iz razdoblja 1930-ih i 1940-ih, koji je okupio tadašnje najbolje stručnjake različitih područja. Premda nedovršena (obuhvatila je natuknice A–Elektrika i bilo je planirano 12 svezaka), predstavlja najsvestranije enciklopedijsko djelo sve do utemeljenja Leksikografskoga zavoda 1950. godine. Ideja opće i nacionalne enciklopedije zaživjela je i ostvarila se desetljećima kasnije izlaskom *Hrvatske opće enciklopedije* u 11 svezaka (1999. – 2009.).

Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*

Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* objavljeno u listopadu 2013. godine bilo je prvo izdanje Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža u potpunosti pripremljeno u digitalnom obliku. Sadržaj tiskanog izdanja *Hrvatske enciklopedije* (1999. – 2009., 11 svezaka) prenesen je u mrežnu aplikaciju (bazu podataka) u kojoj su leksikografski urednici napravili nužna ažuriranja te dopunili sadržaj natuknica koji je nakon toga prilagođen za objavu u digitalnom obliku na internetskoj stranici <https://enciklopedija.hr>. Sadržaj mrežnog izdanja, nastao na temeljima tradicionalno i profesionalno uređene enciklopedije, s tekstovima čiji su autori ugledni leksikografski stručnjaci i znanstvenici, i dalje je „neka vrsta vodiča koji sređuje i sistematizira ukupno znanje te čuva leksikografske standarde”³ Enciklopedija koja sadržava gotovo 72.000 članaka ima zadatak donijeti pouzdanu, vjerodostojnu i točnu informaciju o svemu relevantnome, s posebnim naglaskom na hrvatsku sastavnicu jer, donoseći činjenice o hrvatskoj kulturi i povijesti, jača i čuva nacionalni identitet.

Sadržaj enciklopedije može se pretraživati putem glavne tražilice ili putem abecedarija struka pojedinih područja. U mrežnoj *Hrvatskoj enciklopediji* natuknice su podijeljene u pet područja: Geografija, Jezik i književnost, Povijest i društvo, Priroda i tehnika te Umjetnost, a područja su podijeljena u struke kojih je u enciklopediji 126. Jedna od struka (iseljeništvu) u području Povijest i društvo posebno obrađuje hrvatsko iseljeništvu.

Uredništvo mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije* svakog dana radi na osuvremenjivanju i poboljšanju sadržaja, ali se neprestano radi i na unaprjeđivanju funkcionalnosti samoga mrežnog izdanja. Tako su poboljšani algoritam pretraživanja i funkcionalnost tražilice, pa se putem padajućeg izbornika u tražilici korisniku nude mogući i relevantni pojmovi obrađeni u enciklopediji.

Priprema mrežnog izdanja obavlja se potpuno u elektroničkom obliku i svi leksikografski postupci provode se putem računala. Proces nastajanja mrežne enciklopedije razlikuje se od izrade tiskanog izdanja ponajviše u novim mogućnostima oblikovanja načina prikazivanja

³ Predgovor mrežnom izdanju *Hrvatske enciklopedije*, <https://www.enciklopedija.hr/predgovor.aspx> (pristupljeno 5. X. 2023.).

Slika 2. Prikaz članka redizajnirane Hrvatske enciklopedije

sadržaja enciklopedije,⁴ pa se u toj činjenici kriju i najveći izazovi. Sadržaj enciklopedije svakog dana se ažurira i nadopunjuje novim i opširnijim člancima, obogaćuje ilustracijama, kartama, tablicama i poveznicama. Pritom se istražuju i nove mogućnosti organiziranja podataka i znanja. Sadržaj je povezan i s već spomenutim Portalom znanja.

Prigodom razvoja i uvođenja novih funkcionalnosti uvijek se promišljaju potrebe korisnika i koje su informacije njemu najvažnije. Upravo je zbog toga jedna od važnijih funkcionalnosti novih mrežnih stranica *Hrvatske enciklopedije* isticanje info-okvira za sve osobe koje su obrađene u enciklopediji (istaknuta je nacionalnost i djelatnost osobe, mjesto i datum rođenja i smrti te djela osobe ako se navode u članku). Na nove mrežne stranice preneseni su postojeći prikazi struka, poglavlja, ilustracija i veze na druga izdanja, a prelazak na nove tehnologije omogućio nam je njihov pregledniji prikaz, što prikazuje slika 2.

Enciklopedijski članci podijeljeni su na tri temeljna tipa:⁵ veliki pregledni članci (kompleksni i složeni članci), makropedijski članci (obrađuju sadržaj u jednoj struci) i mikropedijski članci (obrađuju jedan pojam ili osobu). Za pregledniji prikaz nastoji se i sadržajno razdvojiti velike pregledne članke na manje cjeline kako bi se omogućio bolji pristup sadržaju, a sadržaj učinio interaktivnijim i zanimljivijim.

⁴ Opširnije o mrežnom izdanju *Hrvatske enciklopedije* i prednostima mrežnog izdanja u odnosu na tradicionalno, tiskano izdanje u: Starčević Stančić, Irina; Kraus, Cvijeta. *Hrvatska enciklopedija – od tiskanoga do mrežnoga izdanja. Hrvatski iseljenički zbornik 2018.*, Zagreb, str. 25–39, (preisak članka Starčević Stančić, Irina; Kraus, Cvijeta. *Hrvatska enciklopedija – od tiskanoga do mrežnoga izdanja. Studia lexicographica*, 8/2014./, 1/14/, str. 99–116).

⁵ *Hrvatska enciklopedija: uredništvo, organizacija, upute*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1998., str. 3.

U digitalnom okruženju mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* prepoznato je kao pouzdani izvor podataka, što je vidljivo iz kontinuiranog povećanja broja posjetitelja. Mrežne stranice *Hrvatske enciklopedije* do listopada 2023. godine posjetila su 4 milijuna i 140 tisuća korisnika koji su otvorili 10 milijuna i 30 tisuća stranica. Za usporedbu, u 2022. godini mrežne stranice *Hrvatske enciklopedije* imale su 4 milijuna i 869 tisuća posjetitelja, a otvoreno je 12 milijuna i 963 tisuće stranica. Zanimljiv je i podatak da uz posjetitelje iz Hrvatske (68%) i susjednih zemalja (21,67%) stranice posjećuju i posjetitelji iz inozemstva kojih je u 2023. godini bilo 10,33%, a podaci su slični i za 2022. godinu. Najbolji pokazatelj obrazovne uloge enciklopedije kao referentnog izvora u školama jest najveća posjećenost stranica mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije* tijekom nastavne godine.

Zaključak

Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* mrežna je enciklopedija koja je nastala na temelju tradicionalne enciklopedije koju su uređivali stručnjaci i znanstvenici, leksikografi i suradnici Leksikografskoga zavoda. Trajni je projekt enciklopedije na hrvatskome jeziku jer je temeljno izdanje Zavoda, a njezin sadržaj neprestano se ažurira i nadopunjuje, organizira na nove načine i dodaju se nove funkcionalnosti. Snažna nacionalna sastavnica, stručnost mnogobrojnih suradnika na mrežnom izdanju i kvalitetan sadržaj osnovni su pokretač razvijanja i obogaćivanja mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije* novim sadržajem i novom organizacijom sadržaja primjerenom suvremenom, digitalnom okruženju.

Djelovanje Leksikografskoga zavoda u digitalnom okruženju usmjereno je k razvijanju novih digitalnih izdanja s točnim informacijama i podacima, pri čemu je to ponajprije razvoj mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije*, ali razvija i druge digitalne enciklopedijske i leksikografske sadržaje te digitalizira svoja arhivska tiskana izdanja. Kao što je Portal znanja, zbog povećanja broja digitaliziranih izdanja, zahtijevao redizajn i novu tehnologiju, tako i mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* zahtijeva nove funkcionalnosti koje se razvijaju s pomoću novih tehnologija. Redizajnirano mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* novim pristupom organizaciji enciklopedijskoga znanja i s novim mogućnostima oblikovanja i prezentiranja sadržaja korisnicima nudi još bolje pregledavanje sadržaja enciklopedije. Takav suvremeni i moderniji pristup u digitalnom okruženju vidljiv je u nastojanju Zavoda da digitalizacijom i objavljivanjem digitalnih izdanja učini svoja izdanja javno dostupnima korisnicima i pritom ne zaostaje za suvremenim trendovima i iskustvima svjetskih enciklopedijskih izdavača.

Popis poveznica na digitalna (online) izdanja

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.lzmk.hr>

Mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije, <https://enciklopedija.hr>

Hrvatski biografski leksikon, <https://hbl.lzmk.hr>

Bibliografija izdanja Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, <https://bibliografija.lzmk.hr>

Portal znanja, <http://enciklopedija.lzmk.hr>
Portal hrvatske tehničke baštine, <https://tehnika.lzmk.hr>
Digitalizirani katalog, <https://katalog.lzmk.hr>
Hrvatska – zemlja i ljudi, <https://www.croatia.eu>
Leksikon Marina Držića, <https://leksikon.muzej-marindrzić.eu>
Hrvatski egzonimi, <https://egzonimi.lzmk.hr>
Studia lexicographica, <https://studialexicographica.lzmk.hr>
Hrvatska enciklopedija Mate Ujevića, <https://hemu.lzmk.hr>

Literatura

- Enciklopedija, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 3, Zagreb 2001., str. 452.
- Encyclopaedia, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com> (pristupljeno 5. X. 2023.)
- Encyclopaedia Britannica is dead, long live Encyclopaedia Britannica*. <http://www.fastcompany.com/1824961/encyclopaedia-britannica-dead-long-live-encyclopaedia-britannica> (pristupljeno 5. X. 2023.)
- Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999. – 2009.
- Hrvatska enciklopedija: uredništvo, organizacija, upute*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1998.
- Jermen, Nataša; Kraus, Cvijeta; Starčević Stančić, Irina. Lexicography and Encyclopaedistics in the Digital Environment. INFUTURE2015: e-Institutions: Openness, Accessibility, and Preservation / Anderson, Karen et al. (ed.). Zagreb: Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, 2015., str. 65–75.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 6, str. 499–500.
- Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*. <https://enciklopedija.hr> (pristupljeno 5. X. 2023.)
- Starčević Stančić, Irina; Kraus, Cvijeta, Hrvatska enciklopedija – od tiskanoga do mrežnoga izdanja. *Hrvatski iseljenički zbornik* 2018., Zagreb, str. 25–39, (pretisak članka Starčević Stančić, Irina; Kraus, Cvijeta. Hrvatska enciklopedija – od tiskanoga do mrežnoga izdanja. *Studia lexicographica*, 8/2014./, 1/14/, str. 99–116)
- Statut Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, NN, br. 66/2013.
- Zakon o Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža, NN, br. 96/2003., NN, br. 190/2003.
-

SUMMARY

DEVELOPMENT OF THE ONLINE *CROATIAN ENCYCLOPAEDIA* AND OTHER DIGITAL CONTENT OF THE MIROSLAV KRLEŽA INSTITUTE OF LEXICOGRAPHY

The *Croatian Encyclopaedia* is one of the core publications of the Miroslav Krleža Institute of Lexicography, the main Croatian lexicographical institution, which has published numerous printed encyclopaedic and lexicographical works since its foundation in 1950. Moreover, with the help of new technologies, it has also published ten digital ones in the last two decades, including the online edition of the *Croatian Encyclopaedia*, the most important one. The print edition of the *Croatian Encyclopaedia* was published from 1999 to 2009 with a total of 11 volumes printed. The online edition of the *Croatian Encyclopaedia*, which is based on the printed version, was updated and published in 2013 and remains the first encyclopaedic source of knowledge in the Croatian language with quality and reliable content on Croatia and the world. In addition to the online edition of the *Croatian Encyclopaedia*, the Institute of Lexicography also publishes other digital encyclopaedic and lexicographical content and digitises all its print editions which are published on the Portal of Knowledge. The Portal of Knowledge was launched in 2009 and is the starting point for searching the Institute's digitised (archived) editions, which are linked by a common alphabet. In addition to a description of the Institute's activities in the digital environment and an overview of the Institute's online digital and digitised editions, the paper specifically discusses the renewed online edition of the *Croatian Encyclopaedia* which has improved functionality for accessing the encyclopaedia's content.

By October 2023, the *Croatian Encyclopaedia's* web pages had been visited by 4 million and 140 thousand users, who had opened 10 million and 30 thousand pages. By comparison, in 2022, the *Croatian Encyclopaedia's* websites had 4 million and 869 thousand visitors and 12 million and 963 thousand pages opened. It is also interesting to note that in addition to visitors from Croatia (68%) and neighbouring countries (21.67%), the site is also visited by visitors from abroad which accounted for 10.33% in 2023 and similar figures for the previous year.

RESUMEN

EL DESARROLLO DE LA ENCICLOPEDIA CROATA EN LAS REDES Y OTROS CONTENIDOS DIGITALES DEL INSTITUTO LEXICOGRÁFICO ‘MIROSLAV KRLEŽA’

La Enciclopedia Croata es una de las publicaciones base del Instituto Lexicográfico ‘Miroslav Krleža’, la institución lexicográfica central croata que, desde su fundación, en 1950, ha publicado numerosas obras enciclopédicas y lexicográficas. En las últimas dos décadas, gracias a la ayuda de las nuevas tecnologías, ha realizado una decena de publicaciones digitales, entre ellas, la más significativa: la publicación digital de la Enciclopedia Croata. La edición en línea de la Enciclopedia Croata, basada en la versión impresa, fue actualizada y publicada en 2013 y sigue siendo la primera fuente de conocimientos en idioma croata, con contenido confiable y de calidad sobre Croacia y el mundo. Además de la edición en línea de esta obra, el Instituto Lexicográfico publica otros contenidos enciclopédicos y lexicográficos digitales y, paralelamente, digitaliza todas las ediciones impresas que se publican en el *Portal znanja* (Portal del Conocimiento). Este último fue lanzado en 2009 y es el punto de partida para la búsqueda de ediciones digitalizadas (de archivo) del Instituto, unidas por un alfabeto común. Además de una descripción de las actividades del Instituto en el entorno digital y una descripción general de sus ediciones digitales y digitalizadas en línea, el artículo trata específicamente de la edición digital rediseñada de la Enciclopedia Croata, para su mejor funcionalidad y acceso al contenido de la enciclopedia.

Hasta octubre de 2023, las páginas en línea de la Enciclopedia Croata fueron visitadas por 4.140.000 usuarios que abrieron 10.030.000 páginas. En comparación, en 2022 las páginas en línea de dicha Enciclopedia tuvieron 4.869.000 visitantes y se abrieron 12.963.000 páginas. Asimismo, es interesante señalar que, además de los visitantes de Croacia (68%) y de los países vecinos (21,67%), el sitio también es visitado por usuarios del extranjero que, en 2023, fue del 10,33%, datos similares a los del año anterior.

OPUS IVANA MEŠTROVIĆA KAO DIO KOLEKTIVNOGA IDENTITETA HRVATSKOGA NARODA

Izložba u povodu 140. obljetnice rođenja Ivana Meštrovića priređena je u Zagrebu (Galerija Klovićevi dvori, 22. XI. 2023. – 3. III. 2024.). Prigoda da se nova generacija stručnjaka ponovno suoči s Meštrovićevom imponirajućom umjetničkom ostavštinom ponukana obljetničkim povodima, dala je sjajan rezultat. Retrospektivna izložba Ivana Meštrovića rijedak je primjer temeljitog sagledavanja jednoga umjetničkog opusa u njegovoj cjelini i punini. Možemo je zasigurno smatrati kulturnim pothvatom jer je njezino priređivanje iziskivalo veliku organizacijsku logistiku, koju su najvećim dijelom realizirali stručnjaci iz Galerije Klovićevi dvori i Muzeja Ivana Meštrovića. Meštrovićevo djelovanje toliko je složeno i raznorodno da mu moramo pristupiti s više strana i disciplina te je nerijetko razapet između povijesti i povijesti umjetnosti, jer je usporedno djelovao kao politička osoba i kao umjetnik. Sve što je stvorio za sebe, darovao je hrvatskome narodu. Ova izložba u prvi plan ističe njegovu umjetničku karijeru i iznimnu kvalitetu koja dolazi do punog izražaja zahvaljujući pomno planiranom postavu. Autorice izložbene koncepcije su povjesničarke umjetnosti Petra Vugrinec iz Galerije Klovićevi dvori i Barbara Vujanović iz Atelijera Meštrović.

Između dvije retrospektivne izložbe djela Ivana Meštrovića (Vrpolje u Slavoniji, 15. VIII. 1883. - South Bend, SAD, 16. I. 1962.) u Zagrebu prošlo je četrdeset godina. U tom su se vremenskom rasponu izmijenile brojne generacije stručnjaka i publike, ušli smo u novi milenij i dočekali sto četrdesetu godišnjicu kipareva rođenja.

Neposredni povod izložbi je obljetnica kojom se željelo obilježiti 40 godina djelovanja Galerije Klovićevi dvori, otvorene kao Muzejski prostor 1983. u kojem je priređena dotad najveća Meštrovićeva izložba, tada u povodu stogodišnjice njegova rođenja.

Ta izložba pobudila je iznimno zanimanje publike, a u stručnom pogledu donijela nove prosudbe i spoznaje o životu i djelu velikog kipara. Izložbeni koncept i tekstove u katalogu priredili su Božidar Gagro i Duško Kečkemet, ondašnji najveći autoriteti za Meštrovića. Izložbeni postav osmislio je Mladen Pejaković, a prijelom kataloga Ivan Picelj. Izloženo je stotinjak skulptura i brojni crteži. Na sve koji se sjećaju te izložbe ona je ostavila dubok dojam i trag u vremenu koji je Meštrovića pozicionirao u središte hrvatske umjetničke baštine 20. stoljeća, namijenivši mu mitsku ulogu prvoga među nacionalnim umjetnicima.

Uslijedila su desetljeća svojevrsnog otrežnjenja tijekom kojih je stasala nova generacija povjesničara umjetnosti koji su se svojim radom nastojali približiti Meštrovićevu stvaralaštvu na studiozan način zahvaćajući širi povijesni kontekst njegova vremena i sagledavajući njegovo djelo komparativno s umjetničkim događajima u prostoru u kojem je djelovao, od Beča, Pariza, Rima,

Londona preko Zagreba do Sjedinjenih Američkih Država. Meštrovićeva bibliografija u posljednja dva desetljeća bilježi niz studija u kojima se analiziraju i interpretiraju njegovi pojedinačni radovi i stvaralačke faze u svjetlu novih istraživanja na izvorima i arhivskom gradivu.

Prigoda da se nova generacija stručnjaka ponovno suoči s Meštrovićevom imponirajućom umjetničkom ostavštinom ponukana spomenutim obljetničkim povodima, dala je sjajan rezultat. Retrospektivna izložba koja je otvorena 22. studenoga 2023. godine u Galeriji Klovićevi dvori rijedak je primjer temeljitog sagledavanja jednoga umjetničkog opusa u njegovoj cjelini i punini. Možemo je zasigurno smatrati svojevrsnim izložbenim pothvatom jer je njezino priređivanje i postavljanje iziskivalo veliku organizacijsku logistiku, koju su najvećim dijelom realizirali djelatnici Galerije Klovićevi dvori i Muzeja Ivana Meštrovića.

Posudba djela iz dvanaest ustanova u Hrvatskoj (Atelijer Meštrović, Zagreb; Galerija Meštrović, Split; Galerija umjetnina, Split; Gliptoteka HAZU, Zagreb; Gradski muzej Drniš; Hrvatski povijesni muzej, Zagreb; Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb; Muzej likovnih umjetnosti, Osijek; Muzej grada Iloka; Spomen galerija Ivana Meštrovića i Župna crkva Rođenja sv. Ivana Krstitelja, Vrpolje; Umjetnička galerija Dubrovnik), deset inozemnih institucija (Akademija likovnih umjetnosti i Galerija Belvedere u Beču; Galerija južne Češke u Hluboki nad Vltavom; Nacionalna galerija moderne umjetnosti, Rim; Tate London; Sveučilište u Leedsu; Brooklyn muzej u New Yorku; Muzej Laško i Muzej Sadnikar u slovenskom Kamniku; Narodni muzej u Beogradu) te od kiparevih nasljednika i kolekcionara u Hrvatskoj (Rumjana i Mate Meštrović; Kolekcija Vugrinec; Obitelj Skelin, Zbirka Anišić; Zbirka Čičak i privatni vlasnici koji su željeli ostati anonimni), prvi put je na jednome mjestu okupila reprezentativan izbor Meštrovićevih djela i omogućila uvid u originalne sadre, radove u drvu i brončane odljeve brojnih skulptura koje dosad nisu viđene u Zagrebu.

Izložba je koncipirana kronološkim slijedom. Pratimo umjetnikov rad i razvoj od dječaćkih naivnih rezbarija koje je kao pastir na obroncima Svilaje dubio u lokalnom kamenu zvanome muljika, među kojima se ističe stiliziran *Bosanac na konju* (1898.), preko zahtjevnijih portretnih bista cara Franje Josipa i biskupa Strossmayera (obje iz 1900.) zahvaljujući kojima je poslan na školovanje na glasovitu Akademiju likovnih umjetnosti u Beču. Ta ustanova čuva i za izložbu je posudila dva rana rada, minijturni reljef *Prva ljubav* i realistički portret kipara Otta Königa (1901.) koji je pripremao za prijamni ispit na Akademiji.

Osobnu preobrazbu koju mladi umjetnik doživljava u Beču na samom početku 20. stoljeća zabilježio je u autoportretima koji svjedoče o njegovu nevjerojatno brzom prilagođavanju umjetničkoj boemštini bečke moderne čiji će postati jedan od glavnih protagonista zahvaljujući izlaganju na izložbama znamenitog Udruženja umjetnika Austrije - Secesija. Djela snažnog simbolističkog naboja u duhu bečke secesije kulminirat će sa *Zdencem života* koji pripada najvećim dosezima Meštrovićeva cjelokupnoga opusa, ultimativnim remek-djelima.

Po atraktivnosti i ljepoti umjetničkog rada izdvajamo skulpturu *Starica*, snažan stojeći ženski akt koji oblikuje u Parizu 1908. Na izložbi su postavljene dvije varijante, sadreni model i besprijeckorno klesan kip u kararskome mramoru koji je stigao iz Rima.

Svečano otvorenje izložbe umjetnika Ivana Meštrovića u Galeriji Klovićevi dvori, Zagreb, 2023./2024. Predsjednik Vlade Andrej Plenković, ministrica kulture Nina Obuljen Koržinek, ravnatelj GKD Antonio Picukarić te autorice izložbe Petra Vugrinec i Barbara Vujanović. Snimio: Josip Regović / PIXSELL

Velika izložbena dvorana drugog kata posvećena je Vidovdanskom hramu, odnosno Kosovskom ciklusu, najkontroverznijemu Meštrovićevu kiparskom ostvarenju koje je zbog političkih konotacija koje je otvorio predmet nebrojenih diskusija. Srpski junaci pali u bitki s Osmanlijama na Kosovu polju 1389. godine i njihove udovice koje je Meštrović oblikovao na dotad neviđen način, postali su utjelovljenje tada aktualne južnoslavenske ideje političkog zajedništva, a on sam zagovornik rasapa Austro-Ugarske Monarhije i nastanka Jugoslavije. Taj ciklus dao je toliko snažan pečat cjelokupnome Meštrovićevu opusu da je najčešća asocijacija na spomen njegova imena, premda je to bila njegova najkraća umjetnička faza; ideja i sve skulpture nastale su od 1908. do 1910. godine u Parizu gdje su prvotno pokazane u *Grand Palaisu*, nakon čega su uslijedile izložbe 1910. godine u paviljonu bečke secesije i u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu (izložba *Meštrović - Rački i Nejunačkom vremenu u prkos*), te na Internacionalnoj izložbi u Rimu (1911.) na kojoj biva prvonagrađeni kipar.

Na retrospektivnoj izložbi susrećemo se s fragmentima toga ciklusa, muskulaturno oblikovanim tijelima Miloša Obilića i Banovića Strahinje, markantnom glavom Srđe Zlopogleđe, konjaničkom figurom kraljevića Marka, junacima, robovima, udovicama, glavama ratnika... Svi su oni prije više od stotinu godina poticali na žučne polemike i diskusije u umjetničkim i političkim krugovima, a danas vrednujemo isključivo njihov snažan i neponovljiv „meštrovićijanski“ stilski izričaj.

Vrijeme Prvog svjetskog rata doba je svojevrsnog povlačenja i kontemplacije zahvaljujući kojima će realizirati neka od najvažnijih djela religiozne tematike s motivima kristološkog ciklusa.

Uslijedit će „klasično razdoblje“ koje će potrajati dvadesetak plodonosnih godina koje je proveo u Hrvatskoj, stvarajući na relaciji Zagreb – Split. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova Meštrović je izgradio svoje domove i atelijere u Zagrebu i Splitu te obiteljsku grobnicu u formi crkve Presvetoga Otkupitelja u zavičajnim Otavicama. Sve što je stvorio za sebe, darovao je hrvatskom narodu.

Izložbeni pothvat

Meštrovićevo djelovanje toliko je složeno i raznorodno da mu moramo pristupiti s više strana i disciplina te je nerijetko razapet između povijesti i povijesti umjetnosti, jer je usporedno djelovao kao politička osoba i kao umjetnik. Ova izložba u prvi plan ističe njegovu umjetničku karijeru i kvalitetu koja dolazi do punog izražaja zahvaljujući pomno planiranom postavu. Cjelokupni dojam i ugođajnost izložbenog postava provedena je na tri kata Galerije te bez obzira na veličinu same izložbe ona ne zamara zahvaljujući ritmu i raznolikosti prikazanih djela u pojedinim izložbenim dvoranama. U svakoj dvorani istaknuto je jedno odabrano „ključno“ djelo koje zahtijeva širu elaboraciju na panou. Izložba ujedno priča o jednom iznimnom čovjeku i njegovu životu, a podaci iz životopisa uz odabrane fotografije postavljeni su diskretno na panoima na hrvatskom i engleskom jeziku. Autorice izložbene koncepcije su povjesničarke umjetnosti Petra Vugrinec iz Galerije Klovićevi dvori i Barbara Vujanović iz Atelijera Meštrović. Obje su stekle veliko iskustvo radeći na brojnim izložbenim postavima i znalački su pristupile Meštrovićevu opusu u nastojanju da ostvare dojmljivu izložbu koja publiku ne ostavlja ravnodušnom, ali zadržavajući potrebnu mjeru i ravnotežu u odnosu na prikazano.

Izložbeni postav, plakat i katalog osmislio je Nikola Heged iz dizajnerskog ureda Šesnić & Turković, koji se odmaknuo od prostornog koncepta bijele kocke (*white cube*) kakav je bio uobičajen za kiparske izložbe, unijevši jarko žutonarančaste akcente u prostor izložbe i cjelokupni izložbeni vizual.

Meštrović sam po sebi nije bio avangardni umjetnik, ali je bio snažan umjetnik koji je radio iskorake u kiparstvu u 20. stoljeća. Njegove ljudske i umjetničke dvojbe, usponi i padovi, životne patnje i priznanja, dio su kolektivnog identiteta hrvatskog naroda. Izložbom se nije nastojao potencirati još jedan mit o velikom Meštru, nego pokazati njegovo ljudsko lice koje se reflektira u brojnim autoportretima, od odvažnog mladića u Beču do rezigniranog i očajnog starca nakon gubitka sina Tvrтка u posljednjim godinama života u američkom egzilu te gledajući fizionomije njegovih suvremenika koje je oblikovao tijekom šest desetljeća dugog kiparskog rada. Monumentalni spomenici koje je izveo tek su naznačeni u fragmentima i studijama, a ikonička djela kao *Moja majka*, *Vestalka*, *Sjećanje* i *Kontemplacija* potiču na pomno gledanje i osobni doživljaj neupitnih kiparskih remek-djela.

Ovaj značajan izložbeni događaj povod je novim raspravama o Meštroviću pa će se u suradnji Galerije Klovićevi dvori, Muzeja Ivana Meštrovića i Instituta za povijest umjetnosti održati i znanstveni simpozij *Meštrović, Hrvatska i svijet* najavljen za kraj veljače 2024. godine.

SUMMARY

THE OPUS BY IVAN MEŠTROVIĆ AS PART OF THE COLLECTIVE IDENTITY OF THE CROATIAN PEOPLE

The exhibition on the occasion of the 140th anniversary of the birth of Ivan Meštrović at the Klovićeni Dvori Gallery (Zagreb, 22 November 2023 - 3 March 2024) attracted a good number of visitors from the very opening. Over the last two decades, Meštrović's bibliography records a series of studies in which his individual works and creative phases are analysed and interpreted in the light of new research into sources and archival material. The opportunity for a new generation of scholars to reconnect with Meštrović's formidable artistic legacy stimulated by the anniversary has produced an excellent result. The retrospective exhibition of Ivan Meštrović is a rare example of a thorough examination of an artist's body of work in its completeness and fullness. It is a real exhibition feat as its preparation and installation required a great deal of organisational logistics, most of which were carried out by experts from the Klovićevi Dvori Gallery and the Ivan Meštrović Museum. Ivan Meštrović has given everything he has created for himself to the Croatian nation. Meštrović's work is so complex and varied that it must be considered from several angles and disciplines and is often torn between history and art history as he worked both as a political figure and as an artist. This exhibition brings his artistic trajectory and quality to the fore which comes to full expression thanks to a carefully planned installation. Works with a strong symbolic charge in the spirit of the Vienna Secession will culminate in "*Well of Life*", one of the greatest achievements of Meštrović's entire body of work, the ultimate masterpiece. The concept of the exhibition was conceptualised by art historians Petra Vugrinec of the Klovićevi Dvori Gallery and Barbara Vujanović of the Meštrović Atelier.

RESUMEN

LAS OBRAS DE IVAN MEŠTROVIĆ COMO PARTE DE LA IDENTIDAD COLECTIVA DEL PUEBLO CROATA

La exposición con motivo del 140° aniversario del nacimiento de Ivan Meštrović, en la Galería Klovićevi dvori (Zagreb, 22.11.2023-3.3.2024), ya desde su inauguración atrajo un gran número de visitantes. En las últimas dos décadas, la bibliografía de Meštrović registra una serie de estudios en los que se analizan e interpretan sus obras y sus fases creativas a la luz de nuevas investigaciones basadas en fuentes y material de archivo. La oportunidad de que una nueva generación de expertos se enfrente una vez más al imponente legado artístico de Meštrović, impulsada por el aniversario, dio un gran resultado. La exposición retrospectiva de Ivan Meštrović es un ejemplo poco frecuente de un examen exhaustivo de una obra artística en su totalidad y plenitud. Se trata de una auténtica tarea expositiva, ya que su preparación y montaje requirieron de una gran logística organizativa, que en su mayor parte corrió a cargo de expertos de la Galería Klovićevi dvori y del Museo Ivan Meštrović. Todo lo que Meštrović creó para sí mismo, lo donó al pueblo croata. La obra de Meštrović es tan compleja y diversa que cabe abordarla desde múltiples ángulos y disciplinas, y a menudo se encuentra atrapada entre la historia y la historia del arte, ya que el artista fue simultáneamente una figura política y artística. Esta exposición pone en primer plano su trayectoria y calidad artística, alcanzando su máxima expresión gracias a una muestra muy cuidada. Las obras, de fuerte carga simbólica en el espíritu de la secesión de Viena, culminan con „La fuente de la vida“, uno de los mayores logros de toda la obra de Meštrović. Las autoras del concepto de la exposición son las historiadoras del arte Petra Vugrinec, de la Galería Klovićevi dvori, y Barbara Vujanović, del Atelier Meštrović.

Mala škola hrvatskoga jezika i kulture Hrvatske matice iseljenika povezala je djecu i mlade digitalne epohe iz 43 zemlje svijeta. Odsad, u povodu obilježavanja svoje 30. godišnjice, ima i fantastičan priručnik pod nazivom *Sasvim drukčiji jezik – Dramske i lutkarske scenske igre s tekstovima za ovladavanje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika*, autorica Diane Čosić, Livije Kroflin, Grozdane Lajić Horvat, Sare Milavec i Lade Kanajet Šimić... Priručnik će također biti koristan učiteljima i učenicima Hrvatske nastave u inozemstvu iz 23 zemlje diljem svijeta gdje se organizira taj oblik poučavanja hrvatskoga jezika i kulture u višejezičnim domicilnim sredinama hrvatske dijaspore.

HRVATSKA NASTAVA U INOZEMSTVU: STANJE I PERSPEKTIVE

Hrvatska nastava u inozemstvu organizira se od uspostave neovisnosti Lijepa Naše za djecu i mlade hrvatskih iseljenika u svrhu učenja i njegovanja materinskoga jezika i hrvatske kulture. Brojne su specifičnosti odgojno-obrazovanog djelovanja u sklopu Hrvatske nastave u inozemstvu, međutim, u našoj znanstvenoj literaturi vrlo malo se pisalo o načinu organizacije koji takav oblik nastave nosi. Stoga se u ovom radu, prigodom 20. obljetnice donošenja *Kurikuluma Hrvatske nastave u inozemstvu*, prikazuje njezin ustroj, a izdvajanjem poslova učitelja i koordinatora, kao nositelja toga obrazovnog procesa, autorice ovoga priloga nastoje razotkriti sve njegove posebnosti u višejezičnome okružju. Valorizirajući aktualni položaj Hrvatske nastave u inozemstvu, u radu se uspoređuje broj učitelja i nastavnih mjesta u posljednjih pet godina u 23 zemlje gdje je ona organizirana. Dostupni službeni podaci o broju nastavnih mjesta i učitelja otkrivaju porast broja nastavnih mjesta u Europi i svijetu, kao i porast broja učitelja u posljednjih pet godina, što upućuje na važnost Hrvatske nastave u inozemstvu i potrebu pridavanja veće pozornosti takvoj nastavi – kako od strane institucija, tako i od šire javnosti.

Hrvatska nastava u inozemstvu predstavlja vezu između djece i mladih hrvatskih iseljenika s hrvatskim jezikom i kulturom. Iako je cilj Hrvatske nastave u inozemstvu poučavanje hrvatskoga jezika i kulture, ona predstavlja puno više od toga: sredstvo je otpora jezičnoj i kulturnoj asimilaciji djece i mladih hrvatskih iseljenika i svojevrsno je inicijalno mjesto okupljanja, suradnje, komunikacije i zajedničkih aktivnosti učitelja, djece i roditelja hrvatskog podrijetla. Hrvatsku nastavu u inozemstvu u potpunosti ili djelomično financira i organizira Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Nadležno Ministarstvo nastoji procesom kvalitetne selekcije, pripremnim seminarima i praćenjem rada učitelja voditi računa o kvaliteti provođenja Hrvatske nastave u inozemstvu. Ipak, nerijetko se, zbog određenih specifičnosti ove nastave, ne uspijeva adekvatno odgovoriti na sve elemente koje zahtijeva njezina uspješna organizacija i realizacija. Unatoč važnosti Hrvatske nastave u inozemstvu, kod nas se u znanstvenoj i stručnoj literaturi pronalazi malo radova koji se bave organizacijom, posebnostima te ulogama i zadacima učitelja i koordinatora Hrvatske nastave u inozemstvu. Uz to, vrlo uskom krugu ljudi je poznat broj nastavnih mjesta, učitelja i koordinatora Hrvatske nastave u inozemstvu. Tako je, primjerice, malo poznato da se ona provodi u ustupljenim prostorima u različitim gradovima u Europi i svijetu, a – s obzirom na to – mjesta održavanja nazivaju se nastavnim mjestima. Zbog toga smo ovim radom željeli dati pregled načina organizacije i posebnosti Hrvatske nastave u inozemstvu te zadatke s kojima su suočeni učitelji i koordinatori kao jedni od najodgovornijih čimbenika za njezinu uspješnu realizaciju. Također, s obzirom na rezultate nedavno provedenoga popisa stanovništva Republike Hrvatske koji pokazuju ozbiljno smanjenje broja Hrvata u domovini, željeli smo vidjeti dolazi li,

s obzirom na tu situaciju, do povećanja broja nastavnih mjesta, a onda i učitelja Hrvatske nastave u inozemstvu u posljednjih pet godina.

Organizacija Hrvatske nastave u inozemstvu

Djeca i mladi hrvatskih iseljenika imaju *Ustavom Republike Hrvatske* zajamčeno pravo na obrazovanje na hrvatskom jeziku i pismu te pravo na učenje o hrvatskoj povijesti i kulturi (NN, br. 56/1990.). Takav oblik školovanja propisan je i *Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* kao nastava hrvatskoga jezika i kulture te službeno nosi naziv Hrvatska nastava u inozemstvu (NN, br. 125/12, čl. 47.). Hrvatska nastava u inozemstvu (dalje: HNuI) počela je djelovati 1990. godine i u počecima se izvodila u četiri europske države (Bušljeta Kardum i sur., 2021: 83), dok je danas organizirana u dvadeset i tri države svijeta. Prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja za 2021./2022. godinu, najveći broj nastavnih mjesta je u Njemačkoj, Švicarskoj te Italiji (u državama u kojima MZO organizira nastavu).

Primarni je cilj HnuI-ja očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta i razvijanje osjećaja pripadnosti hrvatskome narodu u djece i mladih hrvatskog iseljeništva. HNuI, ovisno o državi u kojoj se provodi, organizirana je na različite načine. Najčešće se provodi pod nadležnošću Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Međutim, postoji i model prema kojem je HNuI organizirana zahvaljujući hrvatskim zajednicama u inozemstvu i s njima povezanim katoličkim misijama (Australija, Kanada, SAD). HNuI se najčešće organizira tako što se integrira u odgojno-obrazovni sustav određene države uz financijsku potporu Republike Hrvatske. Pri tome nadležno Ministarstvo pruža potporu održavanju nastave kupnjom udžbenika, radnih bilježnica i drugih nastavnih materijala, a u pojedinim državama – uz odobrenje njihovih obrazovnih vlasti – djelomično se financira rad učitelja (Austrija, Crna Gora, Makedonija, Italija, Slovačka, Srbija, Rumunjska), (Bošnjak i Suto, 2012: 15). Iznimke od navedenoga modela su Danska, Švedska i Finska koje u potpunosti financiraju Hrvatsku nastavu budući da je ona sastavni dio njihova odgojno-obrazovnog sustava (Bošnjak i Suto, 2012: 14). Prvi program Hrvatske nastave u inozemstvu nastao je 1995. godine i nosio je naziv *Program hrvatskog jezika i kulture za hrvatske dopunske škole u inozemstvu*. Danas se Hrvatska nastava u inozemstvu izvodi prema ciljevima, ishodima i sadržajima propisanim *Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu*, uz pridržavanje *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* Republike Hrvatske, propisa zemalja u kojima se provodi Hrvatska nastava te međunarodnih ugovora (NN, br. 125/12, čl. 47.). *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu* donesen je 2003., a počeo se primjenjivati 2004. godine. Taj temeljni obrazovni dokument HNuI-ja podijeljen je na tri razine obrazovanja za učenike od 1. do 12. razreda, što bi odgovaralo nastavi od prvog razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednje škole u Republici Hrvatskoj. Za sve tri navedene razine obrazovanja *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu* donosi sadržaje za hrvatski jezik i književnost te sadržaje iz povijesti, geografije, likovne i glazbene umjetnosti, čijom se integracijom želi obuhvatiti povijesna, kulturna i prirodna baština Republike Hrvatske. *Kurikulum* je metodološki razrađen tako da obuhvaća sve bitne segmente za uspješno provođenje

nastavnoga procesa. U tom pogledu, *Kurikulum* – uz propisane tematske cjeline i uz njih vezane sadržaje – sadrži i propisana očekivana postignuća učenika, literaturu i izvore za pripremu i izvođenje nastave, katalog znanja učenika, didaktičko-metodičke smjernice za izvođenje nastave te upute za evaluaciju odgojno-obrazovnih postignuća učenika i kurikuluma. Unatoč inovativnosti koju je *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu* uveo prije dva desetljeća, danas je potrebna njegova aktualizacija u skladu sa suvremenim odgojno-obrazovnim postavkama, novim odgojno-obrazovnim dokumentima Republike Hrvatske te promjenama na širem društvenom planu.

Posebnosti Hrvatske nastave u inozemstvu

Posebnosti HNUI-ja mogu se iščitati iz načina odabira učitelja koji će tu nastavu izvoditi, kao i iz poslova koji se od tih učitelja očekuju. Prvi korak u odabiru učitelja raspisivanje je Javnoga natječaja za izbor učitelja za rad u HNUI-ju koji raspisuje Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Prema *Pravilniku o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u Hrvatskoj nastavi u inozemstvu* (NN, br. 87/08) takvu nastavu mogu izvoditi osobe koje, uz ispunjene opće uvjete, imaju odgovarajuću razinu obrazovanja, i to za: učitelja razredne nastave, učitelja hrvatskoga jezika, učitelja povijesti ili odgovarajuću razinu obrazovanja za nastavnika hrvatskoga jezika ili nastavnika povijesti, te koji vladaju jezikom zemlje u koju se upućuju ili jednim stranim jezikom navedenim kao natječajni uvjet. Pristupnici koji zadovoljavaju osnovne uvjete iz Javnoga natječaja prolaze daljnju selekciju, što pretpostavlja pisani dio provjere temeljnih kompetencija u četiri dijela i razgovor pristupnika s posebnim povjerenstvom. Prva dva dijela pisanoga ispita obuhvaćaju pitanja iz opće kulture te hrvatskoga jezika, povijesti, kulture i geografije, dok se treći i četvrti dio odnosi na pisanje dvaju eseja od kojih je jedan na hrvatskome jeziku, a drugi na jeziku zemlje za koju se pristupnik kandidira. Nakon uspješno riješenoga pisanog ispita slijedi razgovor pristupnika sa *Stručnim povjerenstvom za izbor učitelja za rad u HNUI-ju*, tijekom kojega bi pristupnici trebali pokazati, uz stručne, i transverzalne kompetencije koje se još smatraju i temeljnim kompetencijama, a odnose se na komunikativnost, fleksibilnost, sposobnost donošenja odluka, stupanj emocionalne inteligencije, sposobnost snalaženja među ljudima, izražen pozitivan i fleksibilan stav pristupnika te komunikaciju na stranom jeziku (Calero Lopez i Rodriguez-Lopez, 2020.; Goggin i sur., 2019.; Larraz i sur., 2017.; Blamire i sur., 2017.). Na prijedlog spomenutog Stručnog povjerenstva, ministar znanosti i obrazovanja donosi odluku o izboru učitelja Hrvatske nastave u inozemstvu, nakon čega se izabrani učitelji pripremaju za rad na jednodnevnim ili dvodnevnim seminarima u organizaciji Ministarstva znanosti i obrazovanja. Učitelji se na seminarima najčešće upućuju u rad temeljnim dokumentom prema kojem je organizirana HNUI, *Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu*. Uz navedeno, na pripremnim seminarima za učitelje HNUI-ja organizirana su i tematska predavanja i/ili radionice koja održavaju predavači iz područja didaktike, relevantnih metodika ili stručnjaci za hrvatski jezik i književnost, kao i učitelji i koordinatori koji prezentiraju iskustvo rada u HNUI-ju. Osim navedenog načina odabira i pripreme učitelja HNUI-ja, važno je istaknuti

kako *Pravilnik o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u Hrvatskoj nastavi u inozemstvu* (NN, br. 87/08, čl. 4.) omogućuje ministru znanosti i obrazovanja da donese odluku o izboru učitelja i bez raspisivanja javnog natječaja kada za to postoji stvaran i važan razlog. Učitelji koji se biraju na taj način za rad u HNuI-ju ne prolaze opisanu proceduru niti pohađaju pripreme seminara, već su u potpunosti ovisni o angažmanu, profesionalnim i osobnim kvalitetama koordinatora koji je zadužen za područje njihovih nastavnih mjesta.

Poslovi učitelja Hrvatske nastave u inozemstvu

Prema Ugovoru koji sklapaju s Ministarstvom znanosti i obrazovanja, učitelji HnuI-ja izvode nastavu na temelju propisanog *Kurikuluma* za djecu hrvatskih građana u inozemstvu te su obvezni raditi puno radno vrijeme od 40 sati – od toga u neposrednoj nastavi 20 nastavnih sati tjedno (4 nastavna sata svakoga dana). Uz to, učitelji su dužni obavljati i druge poslove prema nalogu koordinatora ili nadležnog Ministarstva, u skladu sa sklopljenim ugovorom o radu: a) osmišljavanje i pripremu učeničkih slobodnih aktivnosti; b) vođenje propisane školske dokumentacije; c) dostavljanje točnih podataka o broju učenika, o nastavnim grupama i tjednoj satnici; d) ispunjavanje uputa nadležnoga Ministarstva koje dobivaju preko koordinatora; e) izrađivanje plana rada i obveza za tekuću školsku godinu te pisanje izvješća o ostvarenosti plana rada, u praksi tri puta tijekom školske godine.

Kako bi se dobio cjeloviti uvid u sve obveze učitelja, nužno je izdvojiti još neke specifičnosti provođenja HnuI-ja. HNuI učenici pohađaju dobrovoljno, a njezin status u zemljama primateljicama nije jednak. Najčešće je to nastava koja se izvodi izvan okvira redovitog obrazovanja, što naglašava važnost intrinzične motivacije kada je u pitanju upis i pohađanje HnuI-ja. Posebnost HnuI-ja je i u tome što se izvodi u heterogenim grupama polaznika koji se razlikuju prema dobi učenika, razini predznanja hrvatskoga jezika (nemalom broju učenika hrvatski jezik je drugi jezik), razini općeg predznanja, a često su u jednoj grupi djeca i mladi iz hrvatskih obitelji podrijetlom iz različitih dijelova Republike Hrvatske ili Bosne i Hercegovine, s različitim hrvatskim tradicijama i s različitim materinskim, odnosno obiteljskim dijalektima. Kako bi uspješno odgovorio na sve ove izazove te, naravno, ostvario primarne i sekundarne ciljeve HnuI-ja, učitelj HnuI-ja dnevno mora pripremiti onoliko metodičkih priprema koliko ima obrazovnih razina u pojedinoj grupi učenika, pazeći da nastavni sat stručno, pedagoški, didaktički i metodički prilagodi sposobnostima i posebnostima učenika. Uz to treba istaknuti kako je *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu* integrativan, što podrazumijeva da se uz hrvatski jezik i književnost uči o povijesti i geografiji Republike Hrvatske, o kulturnoj i prirodnoj baštini Hrvatske i Hrvata, hrvatskim tradicijama (nastavni sadržaji obrađuju se u omjeru 50% tema i sadržaja iz hrvatskoga jezika i književnosti: 20% povijesnih i zemljopisnih tema: 20% tema i sadržaja iz hrvatske kulture i tradicije: 10% ostalih kroatoloških tema). Iz ovih podataka razvidno je kako učitelj treba biti dovoljno kompetentan da sve te sadržaje poveže i na primjeren način prenese učenicima, ali i da je pripremanje za HNuI krajnje individualizirano i zahtjevno, te je nemoguće služiti se samo odobrenim udžbenicima/čitankama/vježbenicima, nego učitelji

većinu svojih priprema kreiraju sami, kombinirajući razne izvore i literaturu – prema potrebama konkretnih učenika. Osim pripremanja i izvođenja nastave, učitelji su dužni održavati redovitu (tjednu, a prema potrebi i češću) komunikaciju s roditeljima učenika, organizirati barem tri roditeljska sastanka tijekom školske godine. U poslove učitelja HnuI-ja spadaju: osmišljavanje i organiziranje tematskih radionica za djecu i/ili roditelje, kao i različite aktivnosti poput kvizova znanja, organizacije nogometnih turnira, organiziranje i režija dječjih predstava u povodu blagdana, poput sv. Nikole i Božića, Majčina dana ili nekog blagdana koji obilježava konkretna hrvatska zajednica, organiziranje fašničkih aktivnosti/predstava, organizacija izleta na kraju školske godine ili terenske nastave u Republiku Hrvatsku itd. Također je vrlo važno da učitelji HnuI-ja kontinuirano rade na promociji Hrvatske nastave, posebice u hrvatskoj zajednici u nastavnim mjestima u koja su delegirani. Takve promocije održavaju se osobnim razgovorima, porukama preko mobilnih aplikacija, preko posebno kreiranih mrežnih stranica ili blogova, izrađivanjem i dijeljenjem letaka na mjestima gdje se okupljaju Hrvati, suradnjom s konzularnim predstavništvima Republike Hrvatske, kao i suradnjom s lokalnim hrvatskim udrugama prilikom različitih druženja, uskom suradnjom s hrvatskim svećenicima u misijama Katoličke crkve, pojavljivanjem na posebnim susretima koje organiziraju razni uredi za migracije/useljenike pojedine države i slično.

Koordinator Hrvatske nastave u inozemstvu i njegova uloga

Prema *Pravilniku o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u Hrvatskoj nastavi u inozemstvu* (NN, br. 87/08, čl. 11.) za područje na kojem Hrvatsku nastavu izvode najmanje tri učitelja s punim radnim vremenom, može se imenovati koordinator Hrvatske nastave. Za koordinatora Hrvatske nastave u inozemstvu može biti imenovan učitelj koji ima, uz ostvarene opće uvjete propisane spomenutim Pravilnikom, i iskustvo rada od najmanje dvije godine u Hrvatskoj nastavi (NN, br. 87/08, čl. 11.). Prema ugovoru koji koordinator Hrvatske nastave potpisuje s nadležnim Ministarstvom, njegovi poslovi su sljedeći: a) organiziranje Hrvatske nastave; b) praćenje realizacije izvođenja Hrvatske nastave; c) davanje mišljenje o uspješnosti rada učitelja, suradnja s hrvatskim diplomatsko-konzularnim predstavništvima, udrugama hrvatskih građana i obrazovnim vlastima u zemlji primateljici; d) obavljanje i drugih poslova prema nalogu Ministarstva, u skladu sa sklopljenim ugovorom o radu (NN, br. 87/8, čl. 12.), što konkretno znači: definiranje kalendara rada u tekućoj školskoj godini, analiza brojnog stanja učenika, raspodjela/preraspodjela nastavnih mjesta, administrativni poslovi vezani uz završetak i početak nove školske godine; sazivanje, organiziranje i vođenje sjednica učiteljskih vijeća, mentoriranje učitelja.

U praksi, obveze i poslovi koordinatora daleko su širega opsega od ugovornih te zahtijevaju mnoge vještine i znanja. Od koordinatora se također očekuje da izvodi Hrvatsku nastavu u barem jednome nastavnome mjestu: održava uspješan kontakt s obrazovnim i drugim relevantnim institucijama zemlje primateljice; vodi svoju organizacijsku i pedagošku dokumentaciju te pedagošku dokumentaciju učitelja za koje je zadužen; vodi materijalno-financijsko

poslovanje koordinacije (putni i ostali materijalni troškovi na području svoje koordinacije); organizira i vodi razne sastanke na hrvatskom i stranom jeziku; održava stručno-pedagoške radionice, predavanja; inicira i koordinira svaku aktivnost na korist i promociju HnuI-ja. Očekuje se da koordinator uspostavi kontakt s novoizabranim učiteljima i pomogne im u procesu prilagodbe na novi život i rad u inozemstvu. Ta pomoć sastoji se u detaljnom informiranju novih učitelja HnuI-ja o životu i radu u inozemstvu, u aktivnom traženju i organiziranju stambenog smještaja za nove učitelje, detaljnom informiranju učitelja o njihovim pravima i statusu u zemlji primateljici, kao i povezivanju novih učitelja HnuI-ja s predstavnicima njemačkih škola, predstavnikom školskog odbora hrvatske škole u mjestu održavanja itd. Dakle, koordinatorova primarna uloga je biti pouzdana poveznica između Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske i akreditiranih učitelja HnuI-ja, zbog što kvalitetnije realizacije svih ciljeva HnuI-ja. Od koordinatora se također očekuje da surađuju s hrvatskim udrugama, katoličkim misijama, kao i udrugama zemlje primateljice te da rade na medijskoj promidžbi Hrvatske nastave u svim dostupnim medijima (u medijima zemlje primateljice, hrvatskim medijima, HRT-u, tisku, društvenim mrežama...).

I učitelj i koordinator HnuI-ja trebali bi imati, uz stručne i pedagoške kompetencije, dobro razvijene transverzalne kompetencije koje im omogućuju rad u multikulturalnom okruženju, izvrsne komunikacijske vještine, sposobnost dobrog funkcioniranja u timu, ali i sposobnost samostalnog donošenja odluka u različitim situacijama kako bi uspješno mogli organizirati rad u sklopu koordinacije te odgovoriti na potrebe inkluzivnog obrazovanja (Čepić i sur., 2015.; OECD, 2005.).

Nastavna mjesta, učitelji i koordinatori Hrvatske nastave u inozemstvu posljednjih pet godina

Prema podacima dobivenim od Ministarstva znanosti i obrazovanja o broju učitelja, koordinatora i nastavnih mjesta u zemljama u kojima se izvodi HnuI, možemo u proteklih pet godina primijetiti rast broja država u kojima se nastava organizira, kao i povećanje broja nastavnih mjesta i učitelja.

Iz *Tablice 1* razvidno je kako se u razdoblju od 2017./2018. do 2021./2022. svake godine povećavao broj nastavnih mjesta u državama za koje Ministarstvo znanosti i obrazovanja organizira HnuI. Od školske godine 2017./2018. broj država u kojima se organizira HnuI, s osamnaest država u 2021./2022., povećao se na dvadeset i tri države. Tako se, primjerice, prvi put u školskoj godini 2021./2022. HnuI počela izvoditi u još tri države: Južnoj Africi, Norveškoj i Ukrajini. Također se iz *Tablice 1* može primijetiti kako se u školskoj godini 2021./2022. povećao i broj nastavnih mjesta u Belgiji, Čileu, Francuskoj, Italiji, Irskoj, Kanadi, Sjevernoj Makedoniji, Nizozemskoj, Rusiji, Sloveniji i Srbiji – dok se u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj, u kojima je tradicionalno uvijek bilo najviše nastavnih mjesta, broj u prosjeku smanjio. Iznimka je školska godina 2020./2021. tijekom koje u svim državama primateljicama dolazi do smanjenja broja nastavnih mjesta HnuI-ja. Razloge tome možemo tražiti u pandemiji koju je izazvao

Tablica 1. Broj nastavnih mjesta Hrvatske nastave u inozemstvu

Školska godina	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2020./2021.	2021./2022.
	broj nastavnih mjesta				
	f	f	f	f	f
Argentina - Republika Argentina	1	2	0	1	1
Australija	1	2	1	6	0
Austrija - Republika Austrija	7	7	8	3	4
Belgija - Kraljevina Belgija	2	5	4	0	5
Crna Gora	2	2	2	2	2
Čile - Republika Čile	0	0	0	1	3
Francuska - Francuska Republika	7	7	7	6	8
Italija - Talijanska Republika	13	16	12	19	19
Irska - Republika Irska	1	1	1	2	2
Južna Afrika - Republika Južna Afrika	0	0	0	0	1
Kanada	0	3	3	0	5
Luksemburg - Veliko Vojvodstvo Luksemburg	0	0	0	0	0
Makedonija - Republika Sjeverna Makedonija	4	4	4	4	6
Nizozemska - Kraljevina Nizozemska	2	4	4	4	4
Norveška - Kraljevina Norveška	0	0	0	0	3
Njemačka - Savezna Republika Njemačka	200	191	207	130	194
Poljska - Republika Poljska	1	1	1	1	1
Rumunjska	1	3	1	3	3
Rusija - Ruska Federacija	1	1	1	1	2
SAD	0	5	5	0	0
Slovačka - Slovačka Republika	4	4	4	4	4
Slovenija - Republika Slovenija	5	11	6	10	11
Srbija - Republika Srbija	8	6	6	5	11
Švedska - Kraljevina Švedska	0	0	0	0	0
Švicarska - Švicarska Federacija*	57	61	63	53	55
Ukrajina	0	0	0	0	1
Velika Britanija - Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije	0	2	1	4	1
Ukupno	317	338	341	259	346
Broj država u kojima je aktivna HNul u organizaciji MZO-a	18	21	20	19	23

Tablica 2. Broj učitelja Hrvatske nastave u inozemstvu 2017./2018. - 2021./2022.

Školska godina	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2020./2021.	2021./2022.
	broj učitelja				
	f	f	f	f	f
Argentina - Republika Argentina	1	1	0	1	1
Australija	1	1	1	1	1
Austrija - Republika Austrija	3	3	3	3	3
Belgija - Kraljevina Belgija	2	2	1	1	1
Crna Gora	1	1	1	1	1
Čile - Republika Čile	0	0	0	1	1
Francuska - Francuska Republika	3	3	3	3	3
Italija - Talijanska Republika	3	5	3	5	6
Irska - Republika Irska	1	1	1	2	2
Južna Afrika - Republika Južna Afrika	0	0	0	0	1
Kanada	0	1	1	0	0
Luksemburg - Veliko Vojvodstvo Luksemburg	0	0	0	0	0
Makedonija - Republika Makedonija - Republika Sjeverna Makedonija (2019.)	1	1	1	1	1
Nizozemska - Kraljevina Nizozemska	3	2	3	2	2
Norveška - Kraljevina Norveška	0	0	0	0	1
Njemačka - Savezna Republika Njemačka	44	43	45	41	48
Poljska - Republika Poljska	1	1	1	1	1
Rumunjska	1	1	1	1	1
Rusija - Ruska Federacija	1	1	1	1	1
SAD	0	1	0	0	0
Slovačka - Slovačka Republika	1	1	1	1	1
Slovenija - Republika Slovenija	1	2	2	2	2
Srbija - Republika Srbija	3	3	3	3	5
Švedska - Kraljevina Švedska	1	0	0	0	0
Švicarska - Švicarska Federacija*	13	14	14	13	12
Ukrajina	0	0	0	0	1
Velika Britanija - Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije	1	1	1	1	1
Ukupno učitelja Hnul-ja	86	89	87	85	97

Tablica 3. Broj koordinatora Hrvatske nastave u inozemstvu 2017./2018. - 2021./2022.

Školska godina	2017./2018.	2018./2019.	2019./2020.	2020./2021.	2021./2022.
	broj koordinatora				
	f	f	f	f	f
Belgija - Kraljevina Belgija	0	0	1	0	0
Francuska - Francuska Republika	1	0	0	0	0
Italija - Talijanska Republika	1	0	1	1	0
Kanada	0	0	0	0	1
Njemačka - Savezna Republika Njemačka	6	7	6	6	7
SAD	0	0	1	0	0
Švicarska - Švicarska Federacija	1	1	1	1	1
Ukupno koordinatora- učitelja HnuI-ja	9	8	10	8	9

COVID-19 i uvedenim ograničenjima u većini svjetskih država, a koje su se odrazile i na pohađanje nastave. Ipak, u razdoblju od pet godina broj nastavnih mjesta povećao se za oko 8%. Razlog tome je zasigurno i povećan broj iseljenih Hrvata u inozemstvo u posljednjih nekoliko godina (prema podacima DZS-a, 2020.).

Potreba za učiteljima HnuI-ja ovisi o zainteresiranosti hrvatskog stanovništva u inozemstvu za pohađanje programa hrvatskoga jezika i kulture, tj. o broju djece koja bi nastavu pohađala. Potrebno je istaknuti kako HnuI ne pohađaju isključivo djeca hrvatskih iseljenika, koja stalno i ili privremeno borave izvan domovine, već i druga djeca koja imaju temeljno predznanje hrvatskoga jezika te žele učiti o hrvatskoj kulturi (Bošnjak i Suto, 2012: 14). Sukladno broju nastavnih mjesta, na razini europskih država najviše je učitelja u SR Njemačkoj i Švicarskoj, zatim Italiji, Srbiji i Austriji, Nizozemskoj, Sloveniji i Irskoj te Belgiji, Crnoj Gori, Čileu, Južnoj Africi, Sjevernoj Makedoniji, Norveškoj, Poljskoj, Slovačkoj, Rusiji, Ukrajini i Velikoj Britaniji. Iz Tablice 2 vidljivo je kako se u razdoblju od školske godine 2017./2018. broj učitelja povećao u Irskoj, Italiji, Njemačkoj, Sloveniji i Srbiji, dok je broj učitelja u navedenom razdoblju pao u Belgiji, Nizozemskoj i Švicarskoj. Spomenuti pad broja učitelja HnuI-ja ne može se smatrati drastičnim i tumačiti kao nezainteresiranost iseljenoga hrvatskog stanovništva za HnuI, posebice zato jer je u razdoblju od pet godina – u školskoj godini 2021./2022. – broj učitelja povećan za više od 10% u odnosu na 2017./2018. godinu.

Važno je istaknuti kako Ministarstvo znanosti i obrazovanja upućuje učitelje iz Hrvatske na rad u HnuI u prekomorske zemlje (Australija, Kanada, SAD), kao stručnu pomoć učiteljima i učenicima koji Hrvatsku nastavu pohađaju u organizaciji hrvatskih zajednica i katoličkih misija.

Broj koordinatora vezan je uz broj nastavnih mjesta i učitelja pa je s obzirom na činjenicu da je u Saveznoj Republici Njemačkoj najviše hrvatskih učitelja (48 učitelja u 2021./2022.), i broj koordinatora je najveći. Druga europska država u kojoj je najviše učitelja HnuI-ja je Švicarska

(12 učitelja u 2021./2022.) te je za nastavna mjesta u toj državi u kontinuitetu, svake godine, imenovan jedan koordinator. Treća država koja u pravilu ima najviše hrvatskih učitelja je Italija, međutim, u školskoj godini 2021./2022., unatoč povećanju broja učitelja HnuI-ja, za tu državu nije imenovan koordinator. S druge strane, za Kanadu, u kojoj 2021./2022. nije u evidenciji nadležnoga Ministarstva ni jedan učitelj HnuI-ja, imenovan je jedan koordinator. Razlog tomu je praksa prema kojoj u prekomorskim zemljama koordinatori imaju ulogu voditi stručno osposobljavanje učitelja angažiranih od hrvatske zajednice i katoličkih udruga, ili obrazovnog sustava zemlje primateljice.

Budućnost Hrvatske nastave u inozemstvu

Trend iseljavanja hrvatskih državljana i dalje raste. Prema podacima Središnjeg ureda za Hrvate izvan Hrvatske – a prema procjeni hrvatskih diplomatskih misija i konzularnih ureda, hrvatskih katoličkih misija te popisa stanovništva u državama u kojima borave hrvatski iseljenici – izvan Hrvatske živi oko 3 240 000 Hrvata i njihovih potomaka. Uzmemo li u obzir samo broj hrvatskih iseljenika, potreba za organiziranjem i provođenjem HnuI-ja je neupitna. Uz to, Republika Hrvatska svojim zakonskim aktima i strategijama nastoji istaknuti važnost hrvatskog iseljeničtva kao nezamjenjivog dijela Hrvatske koji treba biti svjestan hrvatskog identiteta i svoje uloge u osnaživanju Hrvatske. Tako, primjerice, Republika Hrvatska *Strategijom nacionalne sigurnosti* (NN, br. 73/2017.), kao jedan od ciljeva, ističe potrebu očuvanja hrvatskoga jezika kao temelja nacionalnoga identiteta, dok je cilj *Strategije o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske* djelotvorno povezati cijelo hrvatsko društvo i Hrvate izvan Republike Hrvatske – ponajprije u ostvarivanju hrvatskoga kulturnog zajedništva uz skup kulturnih i drugih društvenih djelatnosti bitnih za očuvanje i jačanje hrvatskoga identiteta i prosperiteta. Uz nadležno Ministarstvo, o širenju hrvatske kulture i baštine te učenju hrvatskoga jezika brine se i Središnji državni ured za Hrvate te Hrvatska matica iseljenika. Oni su, poglavito Hrvatska matica iseljenika, pokrenuli niz projekata s ciljanim oblicima učenja i usavršavanja hrvatskoga jezika, upoznavanja običaja i hrvatske kulture, kako suvremene tako i tradicijske. Neki od programa Hrvatske matice iseljenika, kojima se ispunjavaju navedeni ciljevi, jesu: Mala škola hrvatskoga jezika i kulture, Sveučilišna škola hrvatskoga jezika i kulture, Eco Heritage Task Force, Ljetna i zimska škola hrvatskoga folklor, Dani pučkog teatra iz zemalja srednje i jugoistočne Europe, Dani hrvatskoga filma, Svjetski susret hrvatskih književnika te iznimno posjećeni portal hrID za učenje hrvatskoga jezika *Hrvatski izvan domovine*. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske također ima nekoliko projekata za hrvatsko iseljeničtvo, neki od njih su: Ljetna škola *Domovina*, tečaj hrvatskoga jezika organiziran na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku, a provode ga Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik *Croaticum* (Zagreb), Centar za hrvatske studije u svijetu (Split), Riječka kroatistička škola (Rijeka) i Odsjek za hrvatski jezik i književnost (Osijek) te stipendiranje studenata – pripadnika hrvatskoga naroda izvan Republike Hrvatske, a sve u svrhu unaprjeđenja znanja i intelektualnog potencijala hrvatskih zajednica u inozemstvu. Iz svega navedenog jasno je da Republika Hrvatska nastoji iz domovine voditi računa o hrvatskim iseljenicima te da HNuI ima značajnu

ulogu u procesu očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta među djecom i mladima hrvatskih iseljenika. Pri tome je važna sinergija svih tijela i pojedinaca odgovornih za uspješnu organizaciju i realizaciju HnuI-ja. Također, potrebno je diplomatskim putem i međudržavnom kulturnom razmjenom reprezentativnih uzoraka hrvatske kulture, ali i suvremenim marketingom promovirati HNuI i naglašavati njezinu važnost i nužnost.

Jačanje hrvatskoga kulturnog zajedništva i transverzalnih kompetencija poput interkulturalizma

Svrha Hrvatske nastave u inozemstvu, osim očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta među djecom i mladima hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka – jest prezentacija Hrvatske kao moderne demokratske države koja prema svojim vrijednostima pripada Europskoj uniji. U tome važnu ulogu imaju naši učitelji na kojima je odgovornost ne samo za uspješnu realizaciju programa HnuI-ja, već i za promociju hrvatskoga jezika i kulture, odnosno Republike Hrvatske u Europi i u svijetu. Prema dobivenim podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, u školskoj godini 2021./2022. broj učitelja i koordinatora koje je MZO poslao na rad u inozemstvo iznosi sto šest (106), a to je najveći broj od početka ustroja HnuI-ja. Dakle, broj učitelja i nastavnih mjesta HnuI-ja, kao i broj država u kojima se ta nastava izvodi, povećao se u pet godina. Stoga je vrlo važno zadržati taj trend i raditi na promidžbi Hrvatske nastave i važnosti očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta u državama gdje je primijećen lagan pad interesa. Različiti zadaci koji su pred učiteljima i koordinatorima HnuI-ja nerijetko nadilaze kompetencije koje su stekli formalnim obrazovanjem, stoga bi bilo korisno za buduće učitelje i koordinatore osmisliti dodatne edukacije. Takve bi edukacije, uz stručnu i metodičku pripremu, trebale biti u smjeru razvijanja transverzalnih kompetencija budući da se one odnose na znanja i vještine iz područja poduzetnosti, komunikacije, timskoga rada, interkulturalizma, rješavanja problemskih situacija itd., što je velik dio poslova učitelja i koordinatora HnuI-ja, a nerijetko je zapostavljen dio formalnog obrazovanja. Uz to, a s obzirom na specifičnost nastave kao i poslova učitelja i koordinatora HnuI-ja, bilo bi uputno razmotriti izradu Standarda zanimanja i Standarda kvalifikacije s razrađenim ključnim poslovima, skupovima kompetencija te znanjima i vještina potrebnim za rad u Hrvatskoj nastavi izvan Republike Hrvatske.

Unatoč nedovoljno jasnim i uređenim elementima vezanim uz organizaciju i provođenje HnuI-ja, važnost i nužnost takve vrste odgojno-obrazovnog djelovanja izvan granica domovine neupitni su. To posebice dolazi do izražaja danas, kada se suočavamo sa sve većim brojem iseljenih Hrvata. Budući da je učenje hrvatskoga jezika, pisma, hrvatske kulture i povijesti mladim naraštajima hrvatskih iseljenika na svim meridijanima zajamčeno Ustavom Republike Hrvatske, a također je i jedan od uvjeta za povratak u domovinu, od iznimne je važnosti voditi računa o sustavnoj financijskoj, diplomatskoj, promidžbenoj i drugoj potpori HnuI-ju.

Literatura

Blamire, R., Engelhardt, K., Looney, J. (2017.) *The Changing Cole and competences of Teachers: Gaps in Teacher Education*,

URL: http://teachup.eun.org/documents/556205/1092039/TeachUP_D1.1a_The-changing-role-andcompetences-of-teachers.pdf/f1b05e36-4e2a-42f2-8907-9b17409aaf46, pristupljeno 16. 1. 2022.

Bošnjak, M., Suto, S. (2012.) *Sustav hrvatske nastave u inozemstvu u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske*. U: Bežen A. i Bošnjak, M. (ur.), *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 13-17.

Calero Lopez, I., Rodriguez-Lopez, B. (2020.) *The Relevance of Transversal Competences In Vocational Education and Training: a Bibliometric Analysis*, *Empirical Res Voc Ed Train* 12, 12, URL: <https://ervet-journal.springeropen.com/articles/10.1186/s40461-020-00100-0>, pristupljeno 2. 2. 2023.

Čepić, R., Tatalović S., Vorkapić, D., Lončarić, D., Andić, D., Skočić Mihić, S. (2015.) *Considering Transversal Competences, Personality and Reputation in the Context of the Teachers' Professional Development*; *International Education Studies*, Vol. 8, No. 2. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1060812.pdf>

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2020.) *Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019.*, 24. srpnja 2020., URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-02_01_2020.htm, pristupljeno 4. 2. 2023.

GOGGIN, D., SHERIDAN, I., LARUSDOTTIR, F., GUDMUNSDOTTIR, G. (2019.) *Towards the Identification and Assessment of Transversal Skills*, U: Gomez Chova L.; Lopez Martinez, A.; Candel Torres, I. (ur.), *INTED 2019 Proceedings*, Valencia, IATED, str. 2513-2519., URL: <https://doi.org/10.21125/inted.2019.0686>.

Hrvatić, N., Evil, P. (2005.) *Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturalne kompetencije učitelja*, *Pedagogijska istraživanja*, Zagreb, god. 2, sv. 2 (2), str. 251-266.

Hrvatska matica iseljenika, URL: <https://www.ucimo-hrvatski.com/>, pristupljeno 5. 11. 2023.

Larraz, N., Vazquez, S., Liesa, M. (2017.) *Transversal Skills Development Through Cooperative Learning. Training Teachers for the Future*, *On the Horizon*, god. 25, sv. 2, str. 85-95. URL: <https://doi.org/10.1108/OTH-02-2016-0004>

Ministarstvo prosvjete i športa RH (2003.) *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu*, URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Medunarodna/NastavaInozemstvo/Kurikulum%20hrvatske%20nastave%20u%20inozemstvu.pdf>, pristupljeno 5. 11. 2023.

Narodne novine (1990.), *Ustav Republike Hrvatske*, 56/1990. (22. 12. 1990.), URL: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, pristupljeno 20. 1. 2023.

Narodne novine (2008.), Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008. (25. 7. 2008.), URL: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-oodgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-skoli>, pristupljeno 20. 1. 2023.

Narodne novine (2009.), Pravilnik o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u Hrvatskoj nastavi u inozemstvu, 41/2009. (27. 2. 2009.),

URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_04_41_934.html, pristupljeno 5. 11. 2023.

Narodne novine (2015.), Pravilnik o izmjenama Pravilnika o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u Hrvatskoj nastavi u inozemstvu, 55/2015. (20. 5. 2015.), URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_05_55_1065.html, pristupljeno 21. 1. 2023.

OECD (2005.) *The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary*, URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>, pristupljeno 1. 2. 2023.

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, URL: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatski-iseljenici-u-prekomorskim-i-europskim-drzavama-i-njihovi-potomci/749>, pristupljeno 31. 1. 2022.

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, URL: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/programi-i-projekti/1346>, pristupljeno 1. 2. 2022.

Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske (2011.), URL: https://hrvatiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/opcenito_djelokrug//hmiu1622297517.pdf, pristupljeno 21. 1. 2023.

**Izvor*

Acta Iadertina 19/1 (2022.) 87-105 R. Bušljeta Kardum, R. Burai, I. Skender: Hrvatska nastava u inozemstvu... Acta Iadertina je znanstveni časopis koji izdaju Odjel za pedagogiju te Odjel za filozofiju Sveučilišta u Zadru.

SUMMARY

CROATIAN TEACHING ABROAD: STATE AND PERSPECTIVES

Croatian teaching abroad has been organised since the 1990s for children and young people of Croatian emigrants to learn and nurture their mother tongue and Croatian cultural heritage. There are many specific features of educational activity in the context of Croatian teaching abroad, but very little has been written in the Croatian scientific and professional literature about the way in which this form of education is organised and its specific features. Therefore, in this paper we will present the framework of the organisation of Croatian teaching abroad and highlight all its peculiarities by shedding light on the positions of teachers and coordinators as the bearers of Croatian teaching abroad. In order to be able to draw conclusions about the current situation of Croatian teaching abroad, the paper will present and compare the number of teachers and teaching posts in the last five years in all countries where it is organised. The available data on the number of teaching posts and teachers from the competent ministry reveal an increase in the number of teaching posts in Europe and worldwide and an increase in the number of teachers over the last five years, which further underlines the importance of Croatian teaching abroad.

RESUMEN

LA ESCUELA CROATA EN EL EXTRANJERO: SITUACIÓN Y PERSPECTIVA

Las escuelas croatas en el extranjero, destinadas a las generaciones jóvenes de emigrantes croatas, se llevan a cabo desde los años noventa del siglo pasado. Su objetivo es aprender y cultivar la lengua materna y el patrimonio cultural croata. Muchas son las particularidades de la actividad educativa en el marco de las clases croatas en el extranjero. Sin embargo, la literatura científica y profesional cuenta con muy poco material sobre la forma de organización y las características de este tipo de clases. Por eso, en este artículo se presenta el marco de organización de las clases croatas en el extranjero y, destacando las funciones de docentes y coordinadores en calidad de portadores de las mismas, se pone el acento en todas sus características. Para poder sacar conclusiones sobre la situación actual de las escuelas croatas en el extranjero, en el artículo se presenta y compara la cantidad de docentes y la cantidad de puestos en los últimos cinco años en todos los países en los que se lleva a cabo este tipo de enseñanza. Los datos disponibles del ministerio competente revelan un aumento en la cantidad de puestos docentes en Europa y en el mundo, así como un aumento de docentes en los últimos cinco años, lo que enfatiza aún más la importancia de las clases croatas en el extranjero.

PRIRUČNIK O NEFORMALNIM OBLICIMA POUČAVANJA I OVLADAVANJA HRVATSKIM KAO INIM JEZIKOM

Priručnik *Sasvim drukčiji jezik – Dramske i lutkarske scenske igre s tekstovima za ovladavanje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika* donosi interdisciplinarni pristup poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika. Za ovakav pristup potrebna je stručna kompetencija voditelja (ponajprije u jezikoslovnom i metodičkom području), a ovdje prikazani sadržaj to i dokazuje. Neformalni oblici učenja jezika te metode dramske pedagogije i primijenjenoga lutkarstva djeci omogućuju spontano i kreativno sudjelovanje u osmišljavanju vlastitoga učenja. Dramske i lutkarske forme koje su predstavljene u ovome priručniku otvaraju spontane načine usvajanja jezika koji su djeci zanimljivi i igroliki... Svrha priručnika je usvajanje jezika u kulturnome i tradicijskome kontekstu, a sve su aktivnosti usmjerene na dostizanje jezičnih kompetencija i to putem suvremenih načina ovladavanja jezikom uz teme iz kulture, povijesti te materijalne i nematerijalne baštine. Priručnik, tiskan u povodu Matičine 30. obljetnice Male škole hrvatskoga jezika i kulture, ima i englesku inačicu. Namijenjen je učiteljima Hrvatske nastave u inozemstvu i svima onima koji poučavaju hrvatski u sklopu naših katoličkih misija, domova, društava, udruga i sl.

Knjiga *Sasvim drukčiji jezik – Dramske i lutkarske scenske igre s tekstovima za ovladavanje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika* donosi dramske i lutkarske scenske oblike koji su nastajali tijekom trideset godina rada *Male škole hrvatskoga jezika i kulture* u organizaciji Hrvatske matice iseljenika. Uz igrokaze nalaze se teorijska objašnjenja koja pobliže označuju uvjete njihova nastanka. Mala škola organizirana je u obliku ljetne škole u kojoj djeca borave desetak dana, a sadržaje usvajaju u neformalnim oblicima učenja. Prikazano učenje hrvatskoga jezika i kulture događa se u određenome vremenu i prostoru u kojemu sudionici jezik usvajaju na organiziranim radionicama i u ostalim oblicima zajedničkoga druženja. Stoga je ovaj neformalni oblik učenja uvelike odredio sadržaj i način učenja hrvatskoga jezika. Upravo prilagođenost spomenutim neformalnim oblicima učenja jezika i kulture čini ovu knjigu vrijednim priručnikom za znanstvenu i stručnu javnost.

Urednica knjige i jedna od suautorica, Lada Kanajet Šimić, višegodišnja je voditeljica Male škole, a ostale autorice knjige ujedno su voditeljice radionica: Diana Čosić, Livija Kroflin, Grozdana Lajić Horvat i Sara Milavec. Stoga knjiga predstavlja prikaz kontinuiranoga rada s djecom i mladima koji žive i školuju se izvan naše domovine u području usvajanja hrvatskoga jezika i kulture iz gledišta samih stvarateljica, voditeljica i organizatorica radionica. To je razina koja prikazanome sadržaju daje i dokumentarističku dimenziju. No osim detaljnoga vremenskoga i dokumentarističkoga prikaza, ova knjiga donosi nov i zanimljiv dramsko-pedagoški, jezično-kulturološki i glotodidaktički sadržaj.

Knjiga se sastoji od triju poglavlja koja obuhvaćaju lutkarske, dramske i dramsko-lutkarske tekstove i aktivnosti. U svakome poglavlju nalazi se uvodni tekst voditeljice radionice u kojem se objašnjava vrijeme i kontekst nastajanja aktivnosti, dob djece, stupanj ovladanosti jezikom, način rada sa skupinom te individualne specifičnosti govornika s obzirom na zemlju iz koje dolaze. Uvodni tekst donosi i objašnjenje dramskih metoda koje su korištene u radu, refleksiju voditeljica o samome tijeku rada te promjenu i prilagodbu strategija usvajanja jezika ovisno o jezičnim mogućnostima djece i njihovim interesima. Navedene metodičke glotodidaktičke samorefleksije voditeljica vrijedan su doprinos usvajanju hrvatskoga kao inoga jezika, posebice stoga što ne opisuju samo probleme na koje su voditeljice naišle tijekom rada, već prikazuju način i uspješnost rješavanja tih jezičnih izazova. Time pridonose metodama neformalnoga usvajanja jezika kako u području dramske pedagogije i primijenjenog lutkarstva, tako u području usvajanja hrvatskoga kao inoga jezika.

Već je spomenuto da knjiga predstavlja doprinos i u području usvajanja jezika s pomoću korištenih metoda i tehnika dramske pedagogije. Dramske forme koje su predstavljene u ovome priručniku otvaraju načine usvajanja jezika koji su djeci zanimljivi, spontani, igroliki i prihvatljivi. Pritom je osnovni cilj, usvajanje jezika u kulturnome i tradicijskome kontekstu, uvijek polazište, poticaj, a sve su aktivnosti usmjerene na dostizanje jezičnih kompetencija. To se stručno i obrazlaže u dijelu *Od dramske igre do dramskog teksta*. Osnovni dramski postupak, dramska improvizacija, spontano dovodi do zajedničkog oblikovanja dramskoga teksta kao jezičnoga predloška. Usvajanje jezika polazi od sadržaja koji svojom tematikom pripadaju hrvatskoj kulturi i tradiciji. Pritom su one poticaj, a dijete je slobodno u njihovoj recepciji, interpretaciji i prilagodbi suvremenom, vlastitom vremenu. U priloženim dramskim tekstovima vrlo jasno se vidi da je ideja voditeljice poticaj, a dijete ga slobodno istražuje i pritom stvaralački koristi sve svoje kognitivne i jezične potencijale. Kao rezultat ovakvoga pristupa nastaje pregršt dramskih tekstova koji na jednostavan način interpretiraju hrvatsku tradiciju, izvorne hrvatske proizvode, izumitelje, poznate osobe i krajeve.

Poglavlje *Izvorno hrvatsko* sadrži pet dramskih tekstova koji su inspirirani osobama, proizvodima i tradicijom zaogrnutom prepoznatljivim hrvatskim reklamnim sloganom. To su: *Izvorno hrvatsko*, *O ljubavi i igračkama*, *Hrvatske tradicijske igre*, *Priča o kravati* i *Sinjska alka*. Slijedi poglavlje *Izumitelji* u kojemu su predstavljeni dramski tekstovi *Pričopričalica o Vučetiću*, *Struji struja*, *Zapravo Faust* i *Soba izumitelja*. U poglavlju *Kuća slavnih* upoznaju se u dramskim formama osobe koje su mijenjale hrvatsku povijest, kao i sportaši te suvremenici koji su aktualni na televiziji i društvenim mrežama. O njima govore dramski tekstovi *Noć u muzeju*, *Marin Vidra*, *Hrvatski sportaši*, *Profesor Baltazar* i *Novi Vinodolski*. Poglavlje *Putovanja Hrvatskom* donosi tekstove *Kao u filmu*, *#instacro*, *Milijunaš iz Male škole*, *Najbolji kuhar*, *U Velikom Taboru*, *Amajlija*, *Blizanke* i *Soba prijateljstva*. Književni lik šegrt Hlapića bio je inspiracija poglavlju *Igra sa zajedničkom pričom: dramsko-lutkarski pristup* u kojem u dramsko-lutkarskome tekstu *Dnevnik jednog šegrt* čitamo dječju interpretaciju događaja u poznatome dječjem romanu.

Lutka u Maloj školi poglavlje je u kojem su prikazani tekstovi nastali u okviru lutkarskih radionica. U uvodnome tekstu objašnjene su teorijske postavke primijenjenoga lutkarstva te prikazana osnovna načela u radu s djecom i lutkom kao sredstvom kojim se postiže neki cilj (u ovome slučaju to je usvajanje jezika). Ovo poglavlje prikazuje lutkarsku formu kao iznimno pogodnu u svrhu usvajanja jezika i kulture. *Učimo hrvatski, Hrvatska bajka, Vođa Hrvat i njegova djeca*, osmišljene poznate bajke u sklopu poglavlja *U svijetu bajki*, dramatizirani romani (*Čarobnjak iz Oza, Pinokio*), prilagodba Shakespeareova *Romea i Julije* te na kraju hommage tekst u povodu 25 godina Male škole pokazuju da je lutka odlično sredstvo s pomoću kojeg se djeca mogu izražavati integrirajući pritom i ostale vrste stvaralaštva i stvaralačkog izražavanja, primjerice likovnoga, plesnoga i glazbenoga.

Dramski i lutkarski tekstovi nastali su kao skupne improvizacije, a opet su vrlo precizno zabilježeni. Tekstovi sadrže opis prostora, uvjete izvođenja i didaskalije. Nastajali su kao rezultat višednevnoga radioničkog procesa koji je često inspiriran trenutkom i mogli bismo pomisliti da postoji opasnost da se njihov sadržaj izgubi u trenutku nakon izvođenja. Međutim, u procesu bilježenja ovi tekstovi nisu izgubili svoju improvizacijsku snagu. Naime, dovoljno su sadržajni i otvoreni da mogu poslužiti kao improvizacija u nekoj budućoj scenskoj igri i nadograđivanju. Upravo zabilježeni oblik ove tekstove čini vrijednima i inspirativnima, pogodnima za preuzimanje, dopunjavanje i ponovno izvođenje. Iskoristivost ideja još posebno omogućuju popisi likova koji se nalaze iza svakoga poglavlja te pojmovnik igara, vježbi i tehnika koji se nalazi na kraju knjige. On je i višefunkcionalan jer su igre, vježbe i tehnike navedene u tekstovima posebno označene i povezane s pojmovnikom uz koji stoji QR kod koji vodi na zasebnu mrežnu stranicu s objašnjenjima svakog pojma s gledišta usvajanja i učenja hrvatskoga kao inoga jezika. Osim dokumentarističke funkcije o kojoj je pisano na početku ovoga prikaza, tekstovi pružaju izvrstan primjer lingvodidaktičkog predloška za usvajanje hrvatskoga kao inoga jezika. Leksik je jednostavan, rečenice odmjerene duljine, riječi i replike se ponavljaju, didaskalije su precizne. Pritom se ništa nije izgubilo na dramskoj napetosti i zanimljivosti. Humorističnost je također važan element u radu s djecom i mladima, a povlači se u cjelokupnome tematskom i izražajnom sloju.

Već spomenutu dokumentarističnost ovoga priručnika posebno naglašavaju fotografije koje zorno prate i dopunjuju tekst donoseći vizualnu dimenziju ugođaja prilikom rada na dramskome tekstu i predstavi. Time je ova knjiga zapis o radu na usvajanju jezika kojem će se rado vraćati sudionici koji su tijekom godina sudjelovali u ovim radionicama.

Međutim, ova je knjiga mnogo više od dokumentarističkoga zapisa. Ovo je vrijedan priručnik suvremenih načina usvajanja jezika kroz teme iz kulture, materijalne i nematerijalne hrvatske baštine. Otvoreni način rada koji se prikazuje u oblikovanju ovih lutkarskih i dramskih sadržaja izrazito je iskoristiv potencijal za stvaranje novih i drukčijih jezičnih aktivnosti. To će zasigurno prepoznati voditelji sličnih aktivnosti. Riječ je o djelu koje donosi specifični interdisciplinarni, stvaralački pristup poučavanju i ovladavanju hrvatskim kao inim jezikom. Za ovakav pristup potrebna je izrazita stručna kompetencija voditelja (ponajprije u jezikoslovnom i metodičkom

*Ravnatelj HMI-ja Mijo Marić s autoricama knjige
i učenicama Dramskog studija Učilišta Zagrebačkog kazališta mladih*

području), a ovdje prikazani sadržaj to i dokazuje. Neformalni oblici učenja jezika te polazne metode dramske pedagogije i primijenjenoga lutkarstva djeci omogućuju spontano, kreativno, istraživačko i problemsko sudjelovanje u osmišljavanju vlastitoga učenja.

Priručnici ovakvoga opsega i kvalitete namijenjeni usvajanju jezika u dječjoj i mladenačkoj dobi rijetki su u hrvatskoj stručnoj literaturi. Stoga će ova knjiga biti iznimno korisno štivo za znanstvenu i stručnu javnost: za učitelje (u Hrvatskoj nastavi i inozemstvu, kao i u pripremnjoj i redovitoj nastavi hrvatskoga jezika u Hrvatskoj), voditelje lutkarskih i dramskih skupina, studente učiteljskih fakulteta i studija lutkarstva, dramske pedagogije i inojezičnoga hrvatskog, ali i za znanstvenike i stručnjake koji se bave proučavanjem i poučavanjem hrvatskoga kao inoga jezika. Dobrodošla je i u hrvatske katoličke misije, domove, društva i sl., kao i u ruke hrvatskih obitelji u svijetu kako bi se njihovi najmlađi članovi susreli s hrvatskom riječju od malena.

* * *

Prilog: 30. obljetnica *Male škole hrvatskoga jezika i kulture* povezala djecu i mlade digitalne epohe iz 43 zemlje svijeta

Mala škola hrvatskoga jezika i kulture Hrvatske matice iseljenika ima ono nešto što se ne da riječima opisati - rečenica je koju je jednom prilikom izrekla jedna od njezinih najdugovječnijih voditeljica ni ne sluteći da će u godinama koje dolaze upravo ta rečenica vjerno opisivati posebnost ovoga programa koji ne karakterizira samo dobro strukturirani program, nego i međusobno druženje i stvaranje čvrstih veza za cjeloživotno prijateljstvo svih sudionika, i voditelja i polaznika.

No, iako se „to nešto unutarnje maloškolarско“ ne da riječima opisati, činjenice koje stoje iza jednog od najdulgovječnijih i najcjenjenijih projekata Hrvatske matice iseljenika (HMI) govore da je od 1993. godine, kada je u jeku Domovinskoga rata prvi put održan, pa do danas u njemu sudjelovalo 1797 polaznika u dobi 9 - 16 godina iz 43 zemlje svijeta i jedini je program takve vrste u Hrvatskoj. Ovo oplemenjeno ljetovanje namijenjeno je mladim polaznicima koji žive i školuju se izvan granica Republike Hrvatske kako bi tijekom desetodnevnoga boravka u dječjem odmaralištu na moru ovladali hrvatskim jezikom te usvojili znanje o svim drugim sastavnicama hrvatskoga identiteta.

U svojih trideset godina kontinuiranoga provođenja, osim pandemijske 2020., Mala škola nije samo ispunila svoju temeljnu misiju i njezin uspjeh ne mjeri se samo brojčano, već i u širini, dubini i raznolikosti dosega koje je imala. Iz Male škole razvilo se nekoliko programa Matičina Odjela za obrazovanje i znanost: *in-house* programi, mrežna stranica *hrID* namijenjena ovladavanju i poučavanju inojezičnoga hrvatskog, monografija *Spomenak* te priručnik o neformalnim oblicima poučavanja i ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom *Sasvim drukčiji jezik*. Mala škola obilježila je privatni i profesionalni život brojnih sudionika. Mnogi dugogodišnji polaznici vraćali su se u Malu školu kako bi bili voditelji novim naraštajima. Mnogi voditelji postali su od studenata i mladih učitelja doktori znanosti i sveučilišni profesori koji se bave inojezičnim hrvatskim, uspješni redatelji, dramski pedagozi, kazališni kritičari, urednici, ravnatelji škola, voditelji raznih projekata te nositelji društvenog života zajednice. Stoga Malu školu hrvatskoga jezika i kulture s pravom možemo nazvati jednim od zaštitnih znakova Hrvatske matice iseljenika i rasadnikom novih projekata.

Povijest škole započela je 1992. godine tijekom Ljetne (danas Sveučilišne) škole hrvatskoga jezika i kulture za studente hrvatskog podrijetla kada su tadašnja rukovoditeljica Matičina Odjela za kulturno-prosvjetne djelatnosti pok. Silvija Letica i njezin dugogodišnji suradnik pok. Pavao Jerolimov došli na ideju o pokretanju slične škole, ali za mlađu dob. Iako su bile ratne godine, zbog sigurne lokacije na sjevernome Jadranu (Puntizela kraj Pule) i dobro osmišljenoga programa i organizacije, ali ponajviše zbog velike želje naših ljudi da im djeca dođu u Hrvatsku i uče jezik svojih predaka, 1993. se uz pomoć Hrvatske kulturne zajednice iz Wiesbadena u Njemačkoj i tadašnje predsjednice Maje Runje odazvalo 13 djece. Budući da se broj djece već sljedeće godine utrostručio, a samim time i znatno povećao opseg programa, broj radionica i voditelja, sljedeće godine škola je održana u odmaralištu Stoimena u Crikvenici, a od 1995. pa do danas održava se u Odmaralištu Crvenog križa Zagreb - Villi Rustici u Novome Vinodolskom.

Prvih godina službeni naziv bio je Dječji kamp Croatia, a podnaziv Mala ljetna škola hrvatskoga jezika i kulture pri čemu pojam „mala“ nije označavao veličinu, tj. trajanje programa, već dob polaznika u odnosu na već spomenutu ljetnu „veliku“ školu. U sljedećim godinama, kada je vođenje škole preuzela Lada Kanajet Šimić, zadržao se samo naziv Mala škola hrvatskoga jezika i kulture, pri čemu mnogi voditelji, pogotovo oni koji su u program uključeni od tih prvih dana, ovaj program od milja nazivaju – Školicom.

Program ne podrazumijeva samo jezične radionice, već i razne kreativne radionice te sportske i zabavne aktivnosti koje ravnopravno sudjeluju u procesu ovladavanja hrvatskim jezikom i upoznavanju hrvatskoga identiteta, a provode ih stručni voditelji različitih profila.

Osnovna ideja vodilja programa rada da se u jutarnjim satima održavaju jezične radionice, u popodnevnim raznovrsne kreativne radionice i slobodne aktivnosti, a na večer zabavni program, zadržana je do danas. Posljednjih desetak godina kulturološke sastavnice vrlo intenzivno su uključene kako u učenje jezika, tako i u sve ostale aktivnosti, pa čak i u sportske i zabavne sadržaje. Također, zbog razvoja informatičko-komunikacijskih tehnologija te suvremenih izazova i zahtjeva mladoga naraštaja X, Y, Z te najnovijeg Alpha, kojem je tehnologija od rođenja sastavni dio života, digitalna znanja i vještine koriste se gotovo u svim radionicama, a u nekima, poput filmske ili novinarske, integralni su dio silabusa.

Obrazovni dio programa u Maloj školi provodi se na jezičnim radionicama, ovisno o razini jezičnog predznanja, te kreativnim radionicama (dramska, likovna, novinarska, lutkarska, filmska, kulturološka i plesna) koje polaznici odabiru na temelju svojih želja, sklonosti i vještina. Budući da program ne obuhvaća samo učenje hrvatskoga jezika, nego i mnogih drugih sastavnica hrvatskoga identiteta, poput povijesti, zemljopisa, glazbe, filma, tradicijske kulture i dr., ovakav radionički oblik nastave omogućuje korelacije između sadržaja važnih za očuvanje hrvatskoga identiteta kao i interaktivni pristup učenju. Ovakav pristup učenju pokazao se vrlo poticajan, posebice za one koji dobro ne vladaju hrvatskim jezikom jer bez obzira na dob, razinu ovladanosti jezikom i kulturološke okvire polaznike usmjerava na spontano i neopterećeno izražavanje i stvaranje te razvija njihove jezične, komunikacijske i međukulturne kompetencije. Također, program se temelji na činjenici da djeca uče ono što doživljavaju te uspjeh u osmišljanju, postavljanju i realiziranju programa ovisi o tome koliko se on približio svijetu djece i mladih, načinu na kojem oni misle, stvaraju, uče i usvajaju. Uz sve navedeno, izloženost jeziku koja je, osim na radionicama, prisutna i u svim ostalim segmentima dnevne uporabe, od komunikacije s vršnjacima do snalaženja u svakodnevnim situacijama, djeci daje priliku da reagiraju neopterećeno i prirodno.

Iznimno važnu ulogu u kreiranju i izvođenju programa čine njegovi voditelji. U ovih 30 godina sudjelovalo je 116 voditelja, uglavnom učitelja hrvatskoga kao inoga jezika, lutkarskih, dramskih, plesnih, likovnih pedagoga, kineziologa, ali i voditelja specijaliziranih i za druga područja, poput filma i medija, izrade tradicijskoga nakita i dr. Ono što Malu školu čini posebno „svojom“ jest posebna emotivna veza i sinergija voditelja i polaznika. Pokazatelj te posebne veze nije samo desetodnevni suživot, ljepota zajedničkoga rada i sustvaralaštva ili završne priredbe koje su krune kreativnih postignuća svih radionica, već i zarazna energija Male škole i ozračje sreće, prijateljstva i domoljublja što se, kada se svi vrate svojim domovima, njeguje i preko oceana te mnogima ostaje u trajnome sjećanju.

Dvije obljetničke godine Male škole – 20. i 25. – bile su jedinstvena prilika za Matičin Odjel za obrazovanje i znanost da odgojno-obrazovne i stvaralačke djelatnosti, kao sveukupnu organizaciju života i rada u Maloj školi, uhvati u nekom drugom obliku – riječima i fotografijama,

*Generalna proba
za predstavu Šuma Striborova
na Maloj školi hrvatskoga
jezika i kulture...*

Jezik se uči i igrom...

*Mali lutkari uvježbavaju
predstavu Svinjar izumitelj...*

Mala škola hrvatskoga jezika i kulture stvara posebnu sinergiju djece i voditelja, a održava se u organizaciji Hrvatske matice iseljenika u Novome Vinodolskom

zvukom i pokretnim slikama. U povodu 20. godišnjice objavljena je monografija *Spomenak* u čijem je predgovoru nestor hrvatske metodike pok. prof. dr. Dragutin Rosandić napisao da „sadrži sve sastavnice obrazovnog kurikulumu koji se odnosi na učenje i poučavanje hrvatskoga jezika kao nasljednoga jezika u migracijskim uvjetima“. Dokumentarni film istoga naziva sniman je u povodu 25. godišnjice i to u autentičnom okruženju, tijekom održavanja Male škole 2017. godine u Odmaralištu Villa Rustica u Novome Vinodolskom, uz korištenje mnogobrojne fotografske i filmske arhive dočaravajući pritom neprocjenjive trenutke zajedništva velikih i malih „maloškolaraca“.

U povodu obilježavanja novoga jubileja, 30. godišnjice, došlo je vrijeme da se objavi i djelić bogatstva brojnih dramskih i lutkarskih scenskih radova te je Hrvatska matica iseljenika 2023. godine objavila priručnik pod nazivom *Sasvim drukčiji jezik – Dramske i lutkarske scenske igre s tekstovima za ovladavanje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika*, autorica Diane Čosić, Livije Kroflin, Grozdane Lajić Horvat, Sare Milavec i Lade Kanajet Šimić. Riječ je o priručniku koji, uz kombinaciju teorijskoga i praktičnoga pristupa temama primijenjenog lutkarstva i dramske pedagogije, sadrži i izbor od 40 igrokaza nastalih u Maloj školi namijenjenih Hrvatskoj nastavi u inozemstvu, u pripremnoj i redovitoj nastavi hrvatskoga jezika u Hrvatskoj, kao i lutkarskim i dramskim skupinama. U kontekstu često spominjanoga problema nedostatka dramskih tekstova za mlade, ova knjiga zasigurno će potvrditi već spomenuti razvojni potencijal Male škole.

Slijedom uspjeha, popularnosti i iskustva organizatora u provođenju Male škole, kao i iskazanoga interesa hrvatskih zajednica da se sličan program ponudi školama u njihovim sredinama, Odjel za obrazovanje i znanost HMI-ja osmislio je nekoliko *in-house* programa: *Hrvatske dane za*

djecu, mlade, učitelje i roditelje; Igračku u srcu inspiriranu hrvatskom tradicijskom kulturom, Putujuću školu te mrežnu stranicu hrID - Hrvatski izvan domovine.

Matičini *Hrvatski dani* provodili su se krajem 1990-ih te od 2004. do 2009. u mnogobrojnim hrvatskim sredinama diljem svijeta (Švedska, Švicarska, Slovačka, Makedonija, SAD, Australija). Podrazumijevali su jezične i kreativne radionice, radionice za učitelje te multimedijalnu izložbu. Projekt je donio brojne rezultate, a jedan od njih je ideja da se fizički susreti s učiteljima i djecom iz hrvatskih škola nastave putem web portala, a sve u cilju pružanja stručne pomoći, međusobnog razmjenjivanja znanja i iskustva, raspravljanja o zajedničkim temama i sl. Tako je 2009. nastala mrežna stranica *hrID - Hrvatski izvan domovine* koja sadrži sedam podstranica na kojima se mogu pronaći brojni materijali, aktivnosti i ideje za organiziranje i provođenje nastave. Do danas ju je pregledalo više od dva milijuna korisnika, a anketa pokazuje da gotovo 70% njih zanimaju upravo nastavni sadržaji. Od travnja 2017. stranica ima i svoju Facebook inačicu, kao nadogradnju istoimene mrežne stranice te obje služe kao online riznica materijala za nastavu inojezičnoga hrvatskoga.

U novije doba *Hrvatski dani* dobili su svoj nastavak i nadopunu u programima *Putujuća škola* i *Igračka u srcu*. Uz svoj temeljni cilj, a to je učenje hrvatskoga jezika i drugih sastavnica hrvatskoga identiteta te poticanje i razvoj kreativnosti, ovim programima ostvaruje se i suradnja s mrežom hrvatskih škola, misija, društava, centara i drugih relevantnih institucija u Hrvatskoj i izvan nje na provedbi zajedničkih programa za djecu i mlade izvan RH s ciljem međusobnog povezivanja i suradnje te uspostavljanja prijateljskih i stručnih dodira između učenika, učitelja te stručnjaka različitih profila. Samo je multimedijalni projekt *Igračka u srcu*, uz suorganizaciju Hrvatske škole u Bostonu i Zaklade hrvatskih studija u Sydneyu, umrežio tri stotine djece i četrdesetak mentora iz Australije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Italije, SAD-a, Srbije, Švedske, Njemačke i Mađarske.

Od početne inicijative davne 1992. do danas Mala škola predstavlja jezično, kulturološko i nacionalno susretnište najmlađih potomaka Hrvata koji žive izvan naše domovine. „Mala škola je izvrstan program, prepun aktivnosti i radionica. Uči se puno uz igru, a i uz druženje s drugom djecom. Škola je odlično organizirana i program je raznovrstan i prikladan za svaku dob. Učitelji su profesionalni i vrlo pažljivi. Smještaj je prikladan i siguran. Mala škola Hrvatsku prikazuje kao modernu zemlju u kojoj su djeca dobrodošla pa djeca zaista s voljom uče hrvatski“, riječi su jednog roditelja zapisane u upitniku koji je autorica članka provela u svrhu jednog istraživanja. Trideset godina kontinuiranog djelovanja ovoga jedinstvenog programa, vrijedna brojka od 1797 polaznika te brojni programi koji su se iz njega razvili zaista su pokazatelj da je „Hrvatska moderna zemlja u kojoj su djeca dobrodošla“ jer je očuvanje hrvatskoga identiteta izvan domovine jedan od njezinih prioriteta.

Hvala svim voditeljima i polaznicima koji su stvarali veliku „maloškolarsku“ priču. Sretan nam rođendan!

Umjesto zaključaka

Mala škola hrvatskoga jezika i kulture Hrvatske matice iseljenika jest:

- jedini program takve vrste u Hrvatskoj
- provodi se od 1993. godine
- 1797 polaznika iz 41 zemlje svijeta:
Argentina, Australija, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Brazil, Bugarska, Crna Gora, Češka, Čile, Finska, Francuska, Grčka, Hrvatska, Irska, Italija, Kanada, Katar, Kosovo, Kuvajt, Luksemburg, Mađarska, Makedonija, Meksiko, Nizozemska, Norveška, Njemačka, Oman, Poljska, Rumunjska, Sjedinjene Američke Države, Slovačka, Slovenija, Srbija, Španjolska, Švedska, Švicarska, Turska, Ujedinjeni Arapski Emirati, Ujedinjeno Kraljevstvo (Velika Britanija, Škotska i Sjeverna Irska), Venezuela
- 116 stručnih voditelja raznih profila
- 99 dramskih i lutkarskih izvedbi
- 23 plesne koreografije
- 30 novina objavljenih u pisanome i digitalnome obliku
- 30 izložbi likovnih radova
- 5 izložbi tradicijskoga nakita
- 11 filmova, TV-reportaža i videospotova
- izvorište mnogobrojnih projekata Odjela za obrazovanje i znanost HMI-ja.

Zanimljivo, Matičina Mala škola hrvatskoga jezika i kulture istodobno je i malo prizorište interkulturalne dimenzije komunikacijske kompetencije u djece i mladih, koju polaznici Male škole donose iz raznih obiteljskih i kulturnih prilika hrvatske dijaspore našeg vremena. Može se stoga s pravom reći kako Mala škola razvija, uz jezične kompetencije, i sposobnosti koje odlikuju interkulturalnoga govornika i to efektivnim poučavanjem druge kulture, one hrvatske i prihvaćanjem one koju dijele u obiteljskome odnosno školskome okruženju gdje odrastaju mladi hrvatskih korijena u tridesetak najrazvijenijih zemalja svijeta.

Prilog napisala: Lada Kanajet Šimić

SUMMARY

HANDBOOK ON INFORMAL FORMS OF TEACHING AND LEARNING CROATIAN AS A SECOND AND HERITAGE LANGUAGE

The handbook titled *An Entirely Different Language - Drama and Puppetry Plays with Scripts for Learning and Teaching Croatian as a Second and Heritage Language* brings a specific interdisciplinary, creative approach to teaching and learning Croatian as a second language. This kind of approach requires a strong professional competence of the facilitator (especially in the linguistic and methodological field), as demonstrated by the content presented. Informal forms of language learning and the initial methods of drama pedagogy and applied puppetry enable children to participate spontaneously, creatively, exploratively and problem-based in shaping their own learning. The drama and puppet forms presented in this handbook open up avenues of language acquisition that are interesting, spontaneous, playful and acceptable to children. The primary objective, language acquisition in a cultural and traditional context, is always the starting point, the stimulus, and all the activities are aimed at achieving linguistic competence. This is a valuable handbook of modern ways of teaching and mastering the language, together with topics on culture, history and the tangible and intangible Croatian heritage. In the English version of this handbook, the instructions have been kept in their original form, as their aim is to master Croatian as well as other languages. Although they are the result of specific situations, they are stimulating and open to changes, upgrades and various other forms of reworking and linguistic activity which the authors encourage in their introductions. The handbook is intended for teachers of Croatian abroad and for all those who teach Croatian in the context of Croatian Catholic missions, homes, associations, etc., for teachers of Croatian in the homeland for preparatory and regular classes, for leaders of puppet and drama classrooms, for groups, students of pedagogical faculties and students of puppetry, drama pedagogy and Croatian as a foreign language.

RESUMEN

MANUAL SOBRE LAS FORMAS INFORMALES DE ENSEÑANZA Y DOMINIO DEL CROATA COMO SEGUNDA LENGUA

El manual *Sasvim drukčiji jezik: Dramske i lutkarske scenske igre s tekstovima za ovladavanje i poučavanje hrvatskoga kao inoga jezika (Un idioma completamente diferente: obras de teatro dramático y de teatro de títeres con textos para la enseñanza del croata como segunda lengua)* aporta un enfoque específico tanto interdisciplinario como creativo para la enseñanza y el dominio del croata como segunda lengua. Este tipo de enfoque requiere de una fuerte competencia profesional por parte del docente (principalmente en el campo de la lingüística y la metodología), como lo demuestra el contenido que aquí se presenta. Las formas informales de aprendizaje de idiomas y los métodos iniciales de pedagogía dramática y de teatro de títeres aplicado permiten que los niños participen de manera espontánea, creativa, investigando y resolviendo problemas en el diseño de su propio aprendizaje. Las formas dramáticas y de títeres presentadas en este manual abren caminos de adquisición de la lengua que son interesantes, espontáneos, lúdicos y aceptables para los niños. Asimismo, el objetivo básico - la adquisición de una lengua en un contexto cultural y tradicional - es siempre el punto de partida, el incentivo, y todas las actividades tienen como fin el logro de las competencias lingüísticas. Se trata de un valioso manual sobre las formas modernas de enseñar y dominar el idioma a través de temas del campo de la cultura, la historia y el patrimonio croata tangible e intangible. En la versión inglesa de este manual, las obras mantienen su forma original, ya que su objetivo es dominar el croata como segunda lengua. A pesar de haber sido creadas como resultado de situaciones concretas, las obras son motivadoras y están abiertas a cambios, actualizaciones y otras formas diferentes de procesamiento y de actividades lingüísticas, y las mismas autoras motivan a ello. El manual está destinado a docentes de clases de croata en el extranjero y a todos aquellos que enseñan la lengua croata en el marco de las misiones católicas croatas, hogares, asociaciones, etc.

LUTAJUĆE DUŠE I NOVA PROZA S UDALJENIH MERIDIJANA

Pregled novijih proznih djela spisatelja hrvatskih korijena iz Južne i Sjeverne Amerike priredila je književna kritičarka i prevoditeljica dr. sc. Željka Lovrenčić. Prvo se kritički osvrće na novi roman zanimljivoga čileanskog pisca iz Magallanesa Guillerma Mimice pod naslovom „Lutajuće duše“ (2023.). Zatim slijedi prikaz dvaju novih romana proslavljenog književnika Juana Mihoviloviča i to „Maternica“ (2020.) i „Tvoj novi Antikrist“ (2021.). Ključna poveznica tih dvaju romana, koji oduševljavaju čitateljsku publiku hispanističkoga svijeta, sagledavanje je smisla čovjekova postojanja u doba globalizacijskoga kaosa. Mihovilovich je dopisni član Čileanske akademije za jezik, bivši sudac i borac za ljudska prava u vrijeme čileanske diktature. Nadalje, autorica prikazuje i odličnu publicističku knjigu pod naslovom: „Chile – Croacia: 30 años de sólida amistad“, čija nam građa razotkriva bogate kulturne i diplomatske veze RH i te razvijene zemlje Latinske Amerike. Među piscima koji pišu u anglofonom svijetu Sjeverne Amerike, autorici se svidio majstor kratke priče Josip Novakovich, te se osvrće na njegovu nagrađenu knjigu pripovijetki „Truplo puno meda“.

Poznato je da se među čileanskim književnicima hrvatskih korijena osobito ističu oni koji dolaze iz najjužnijeg dijela zemlje – pokrajine Magallanes. Među njima su: Eugenio Mimica Barassi, Ramón Díaz Eterovic, Juan Mihovilovich, Nicolás i Ágata Gligo, Nicolás i Domingo Mihovilovic, Óscar Barrientos Bradasic i mnogi drugi. Ovaj uspješni niz nastavlja i Guillermo Mimica (Punta Arenas, 1952.) koji je počeo pisati kasno, nakon što je ostvario uspješnu karijeru na drugom području. On je pravnik i međunarodni savjetnik koji je gotovo četrdeset godina živio u Francuskoj gdje je radio na raznim projektima. Više od dva desetljeća bio je direktor Agencije za suradnju poduzetnika CODIFOR sa sjedištem u Parizu. Obnašao je mnoge dužnosti vezane uz savjetovanje vlada, institucija i tvrtki u različitim državama Europe, Afrike i Latinske Amerike. Sada živi u Santiagu, uspješno djeluje u nizu neprofitnih organizacija i... piše. Predsjednik je Udruženja stručnjaka i poduzetnika hrvatskih korijena. Mimica je autor nekoliko knjiga – uglavnom romana. Na hrvatski je do sada prevedeno sedam njegovih priča objavljenih u knjizi *Troje iz plemena* (Naklada Bošković, 2019., prijevod Dora Jelačić Bužimski) i roman *Lutajuće duše* (Litteris, 2023., prijevod Željka Lovrenčić). U svojim pričama obrađuje uglavnom univerzalne i urbane teme, a radnja se često događa u glavnome čileanskom gradu. Tematika romana mu je raznolika – biografski elementi, prognaničke i iseljeničke teme, fantastika, životopisi...

Svoje prvo djelo *Una corbata que ata* (Kravata koja veže) objavio je 2015. Radi se o književnoj kronici, odnosno romansiranom životopisu koji započinje opisom dolaska Hrvata na krajnji jug Čilea krajem XIX. stoljeća. Poput mnogih svojih sunarodnjaka, autorov djed Ivan Mimica

Matulić iz mjesta Mimice odlučuje potražiti sreću na drugoj strani svijeta. Početkom dvadesetog stoljeća sa suprugom Marjom Matulić dolazi u Punta Arenas gdje je otvorio mali dućan. Nikada nije ostvario svoj san da se vrati u domovinu. Kravata koja se spominje u naslovu knjige simbol je čvrste povezanosti hrvatskih doseljenika u ove krajeve i njihovih potomaka sa zemljom iz koje su potekli. Razvidna je autorova velika privrženost djedu od kojeg je zasigurno naslijedio i ljubav prema Hrvatskoj u koju dolazi svake godine. U opisu svoga života Mimica polazi od podrijetla svoje obitelji, od korijena, opisuje svoje djetinjstvo i mladenaštvo u Punta Arenasu, školovanje, odlazak u Sjedinjene Američke Države sa sedamnaest godina jer je dobio stipendiju, događaje u Latinskoj Americi koji su utjecali i na situaciju u Čileu. Govori o potpori Kubanskoj revoluciji, studiju prava na Katoličkom sveučilištu u Santiagu i učlanjivanju u ljevičarsku političku stranku. Kao student upoznaje svoju buduću suprugu Odette, aktivnu članicu čileanske Komunističke stranke. Njezina je majka bila zastupnica u parlamentu i jedina ministrica u Vladi Salvadora Allendea. U svojoj kući ugostila je Fidela Castra. Dolaskom vojne hunte na vlast, Mimica je prisiljen sa suprugom otići iz zemlje – u početku su živjeli u Nansyju, a zatim u Parizu.

U ovome zanimljivom i napetom štvu čitatelji prate težak život izbjeglica pun borbe, ali i uspjeha. Mladi par se suočava sa smrtnom pravo djeteta, napreduje u karijeri, čezne za dalekom domovinom, ali također se uspješno prilagođava životu u Francuskoj. Naš je autor doživio sličnu sudbinu kao i njegov djed – život mu je protekao daleko od domovine. No, kao i Čile njegovim precima, tako je i Francuska njemu i njegovoj supruzi pružila izvrsne uvjete za život; tu su im rođena djeca – sin i kćer. Guillermo Mimica napravio je vrlo uspješnu karijeru koja mu je omogućila da puno putuje i osjeća se građaninom svijeta. No uvijek ističe tri zemlje uz koje je snažno vezan: Čile, Francusku i Hrvatsku. Odlaskom u mirovinu on i supruga sele se u Santiago gdje danas žive.

Ovo je djelo zanimljiva saga o jednome životu, o precima i identitetu; priča o ljubavi, obiteljskoj idili i sreći, ali i patnjama i boli. Radi se o emotivnom opisu životnog ciklusa punog preokreta, ali čvrsto vezanog uz rodno tlo i pretke.

Roman *El exiliado y la Mamushka* (Prognanik i mamuška) objavljen je 2017. U njemu ovaj autor obrađuje teme koje ga inače zaokupljaju: izgnanstvo i društvenu tematiku. Njegovi su protagonisti jedan Čileanac i jedna Ruskinja koji se slučajno upoznaju u zrakoplovu. On je bivši politički aktivist ljevičar koji je za vrijeme vojne diktature bio uhićen i osuđen. Sada živi u Parizu i putuje u svoju rodnu zemlju slijedeći tragove jednog svećenika redemptorista. Ona je iz Krasnodara. Vrlo mlada udala se za muškarca koji kao vojnik odlazi ratovati u Afganistan gdje pogiba. Sada napušta domovinu kako bi otputovala u SAD i postala supruga nekog bogataša u Miamiu kojega je upoznala preko bračne agencije. Juan Alberto i Irina koji se nakon nekoliko godina ponovno susreću u Francuskoj predstavljaju dva naizgled različita svijeta – Čile i Rusiju. No, na kraju spoznajemo da ne postoje velike razlike između „lijeve“ i „desne“ diktature. Ova je knjiga zapravo razgovor između dvaju likova koji iznose svoje otvoreno mišljenje o revolucijama i diktaturama.

Godine 2018. objavljena je knjiga *Troje iz plemena* koja je 2019. doživjela hrvatsko izdanje. U njoj je pričama zastupljeno troje autora iz Magallanesa koje povezuju korijeni – Eugenio, Vesna i Guillermo Mimica. To troje uglednih i uspješnih čileanskih književnika traga za identitetom i naglašava svoju želju za pripadanjem (i) hrvatskom narodu.

Mimica u ovoj knjizi ističe neke probleme u čileanskom društvu – spora birokracija, neljubaznost činovnika, beskrajna čekanja u redovima, rasizam, ali i važnost umjetnosti u ljudskom životu. Razvidno je da ga zanimaju teme vezane uz društvene rubove.

Pisac i diplomat Guillermo Mimica. Foto: Tom Dubravac, Cropix, Slobodna Dalmacija, ustupljena fotografija.

Roman *Lutajuće duše* djelo je s elementima fantastike odnosno, kao što piše na poleđini hrvatskog izdanja, „priča o *lutajućoj duši*, duši koja žaluje, i ubrzo je prerasla u legendu koja se proširila čak do Amerike“.

U ovom romanu Mimica na zanimljiv način povezuje dva udaljena svijeta – Dalmaciju i južni dio Čilea – i dokazuje da su neke stvari bez obzira na udaljenost zemalja slične.

Jedan dio radnje smješten je u imaginarno selo Tikeja koje se nalazi između Omiša i Makarske. Tu živi neobična djevojka Vedrana Kuzmanić čija je baka Ana poznata po vradžbinama. Zaljubljuje se u Stanka Cvitanića i udaje se za njega, no umire vrlo mlada. Njezina duša ne nalazi spokoj i neprestano luta.

Priča o ženi - anđelu širi se svijetom pa ju je u rodnom Punta Arenasu u mladosti čuo i jedan od likova u njemu, William (odnosno autor). On tijekom rata u Hrvatskoj sa svojim hrvatskim prijateljem Mirkom istražuje događaje vezane uz Vedranin život i iznenadnu smrt.

Njezin suprug Stanko 1910. odlazi u Patagoniju gdje, se kao i većina Hrvata, dobro snašao. Počinje raditi na brodu i s kapetanom Triviňom, koji je nekada bio vječnik i liječio Indijance, plovi kanalima. Postaju prijatelji, a kapetanova obitelj srdačno i prijateljski prihvaća doseljenika iz Europe.

Čitatelji se u ovom romanu susreću s mnoštvom tajanstvenih mitova i vradžbina te narodnim vjerovanjima. U usporednim radnjama upoznajemo i druge likove – Gorana, Raquel, Santosa Brita, luđaka s plaže...

Osim o fantastičnim događajima, pisac govori i o onima stvarnima: dolasku hrvatskih useljenika u Magallanes, o njihovim običajima i životu daleko od domovine, o socijalnim borbama u

Puerto Natalesu, o istrebljenju autohtonog stanovništva, rađanju fašizma u Europi i ratu u bivšoj Jugoslaviji.

Najnoviji roman ovog autora također je vezan uz krajnji jug Čilea i nosi naslov *Alvarado*. Radi se o životopisu Luisa Alvarada Saravije (Punta Arenas, 1941.). Taj je otac četvero djece za vrijeme vladavine Salvadora Allendea bio bankarski službenik, sportaš i predsjednik Socijalističke stranke Magallanesa. U vrijeme diktature ga uhićuju. Odlukom Ratnog vijeća 1973. dobiva doživotnu kaznu. U raznim zatvorima provodi tri godine, a onda mu je zahvaljujući međunarodnim institucijama i vladama drugih država kazna preinačena: odlučeno je da mora otići iz zemlje, u izgnanstvo. Od 1976. do 1990. boravio je u Danskoj, a sada živi u Castru. Ovo je istinita priča o užasima koji su se događali u vrijeme vojne diktature u Čileu koju, prema nalogu svoga nadređenog Carlosa Kusanovica, u razgovoru s Alvaradom istražuje novinar López.

Alvarado govori o svome djetinjstvu, o prilično hladnom ocu naredniku, o majci koja je žrtva njegova mačizma, o ulasku u Socijalističku stranku Magallanesa. Priča o onome što se događalo prije 11. rujna 1973., ali i o onome nakon tog datuma – o okrutnosti, zvjerstvima, skrivanjima, strahu, užasu, uhićenjima, upućivanju na otok Dawson i druge logore. Osnovna tema su istiniti traumatični događaji koji su se događali za vrijeme vojne diktature u Čileu. Između ostalog, doznaje se i da je Alvaradov otac morao postati doušnik DINA-e kako bi omogućio sinu da pobjegne iz zemlje.

U ovome djelu osobito je razvidna patnja žena: Alvaradove kćeri Marcele koja prigodom posjeta ocu u zatvoru trpi vrijeđanja vojnika, njegove supruge Silvije koja s njim odlazi u Dansku te sedamnaestogodišnje djevojke Rose Marije Lizame koja je također uhićena.

Uz Alvarada značajnu ulogu u djelu ima i Héctor Avilés Venegas, poznat kao dječak Avilés s kojim je jako blizak.

Romansiranom biografijom čovjeka koji je preživio strahote vojne diktature Mimica otkriva nepoznate stvari i odaje počast svim stradalim žrtvama.

Guillermo Mimica piše jednostavnim jezikom i pristupačnim načinom. Svoje teme obrađuje znalački; zapaža se da se za njihovu obradu pomno priprema. U njegovim djelima ima puno poveznica s drugim čileanskim književnicima hrvatskih korijena koji se rado dotiču povijesti doseljavanja Hrvata u Čile i opisa njihova života i običaja u novoj domovini. Roman *Kravata koja veže* može se usporediti s kulturnim romanom Nicolása Mihovilovica *Tamo daleko* u kojemu se također govori o hrvatskoj zajednici u Magallanesu.

U Santiagu objavljena knjiga *Čile – Hrvatska: 30 godina čvrstog prijateljstva*

U četvrtak 17. studenoga 2022. u Hrvatskom domu u Santiagu održano je svečano predstavljanje knjige *Chile – Croacia: 30 años de sólida amistad* (Čile – Hrvatska: 30 godina čvrstog prijateljstva) koju je objavilo Udruženje stručnjaka i poduzetnika hrvatskih korijena iz čileanskoga glavnog grada Santiaga. Na predstavljanje na kojemu se okupio velik broj ljudi među kojima su, uz ostale, bili veleposlanica RH u Čileu NJ. E. Mira Martinec i svi djelatnici

Veleposlanstva, pripadnici hrvatske zajednice i čileanski književnici Diego Muñoz Valenzuela, Christian Montes Capó, Carmen Troncoso, Ximena Troncoso, Nicoló Gligo i Patricia Štambuk, govorili su Mira Martinec, Željka Lovrenčić i posebno nadahnut predsjednik Udruženja književnik Guillermo Mimica. Pročitani su pozdravi čileanskoga predsjednika Gabriela Borica i prvoga hrvatskog veleposlanika u Čileu g. Frane Krnića, a preko videoveze nazočnima se obratio i čileanski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Nj. E. Cristián Streeter.

Ova knjiga objavljena u povodu 30. obljetnice čileanskog priznanja Republike Hrvatske još je jedan vrijedan doprinos više nego uspješnim vezama između dvije zemlje. Okuplja radove istaknutih hrvatskih i čileanskih stručnjaka koji te veze dugi niz godina njeguju i učvršćuju.

Na 300 stranica izdanja obogaćenog fotografijama i poezijom čileanskih pjesnika hrvatskih korijena koja slijedi nakon svakog teksta susrećemo se s najvažnijim aspektima koji povezuju dvije zemljopisno udaljene, ali iznimno bliske zemlje – Hrvatsku i Čile.

Uvodno slovo potpisuju članovi tadašnje uprave Udruženja čileanskih profesionalaca i poduzetnika hrvatskog podrijetla – Vesna Matulić (donedavna predsjednica), Rodrigo Doberti, Tatiana Muñoz Mimiza, Pedro Stančić-Rokotov i Guillermo Mimica (u međuvremenu je došlo do promjene jer je izabrana nova). U svome tekstu ističu važnost naslijeđa koje su im ostavili preci koji su se osobito isticali radišnošću, upornošću i skromnošću.

Knjiga *Čile – Hrvatska: 30 godina čvrstog prijateljstva* sastoji se od jedanaest tekstova čija je tematika vezana uz hrvatsko-čileanske političke, gospodarske, kulturne i druge veze. Autor prvog teksta je Frane Krnić, posljednji jugoslavenski i prvi hrvatski veleposlanik u Čileu koji je 2021. objavio knjigu *Crni kaputi, bijele rukavice* iz koje je preuzet dio koji se odnosi na Čile. Krnić piše o razdoblju devedesetih godina i o događajima koji su pratili osamostaljenje Hrvatske, o borbi za priznanje naše zemlje u Čileu, o poduzetim aktivnostima, o ulozi hrvatske zajednice i njegovoj osobnoj u tim slavnim danima...

Čileanskim priznanjem Republike Hrvatske bave se i znanstvenici Cristián Garay Vera, redoviti profesor na Čileanskom sveučilištu, te doktorand na Američkim studijima Franklín Coletti iz Venezuele. Oni u svom tekstu naslovljenom *Priznanje Hrvatske od strane Čilea za vrijeme predsjednika Patricija Aylwina (1990. - 1992.)* govore o povijesti dolaska Hrvata u Južnu Ameriku, prvo u Argentinu a zatim u Čile te o vezama između te dvije zemlje tijekom povijesti. Osobitu pozornost posvećuju opisu zalaganja institucija i pojedinaca da dođe do priznanja Republike Hrvatske.

Diplomat Sergio Marinković Contreras piše tekst *Hrvatska dijaspora u Čileu, njezini utjecaji i pritisci vezani uz priznanje hrvatske države nakon Domovinskog rata 1991.* U njemu iz svoje perspektive govori o povijesti doseljavanja Hrvata u Čile, o odnosima Čilea i nekadašnje Jugoslavije te o zalaganjima čileanskih Hrvata u priznanju Hrvatske. Posebno ističe zasluge nogometnog trenera Mirka Jožića koji je jedno vrijeme živio u toj zemlji.

Ekonomist i član uprave Udruženja stručnjaka i poduzetnika hrvatskih korijena Pedro Stančić-Rokotov u tekstu naslovljenom *Čile i Hrvatska: vrednovanje gospodarskih veza* analizira pak gospodarstvo dviju zemalja, uspoređuje ih te govori o njihovim vezama.

Doktorica povijesti te profesorica na Čileanskom sveučilištu i istraživačica u centru za proučavanje migracija Ljuba Borić Bargetto u tekstu *Zahtjevi za dobivanjem državljanstva: državni projekti, zakonski okviri i boravišne dozvole pripadnika hrvatske zajednice u pokrajini Magallanes u prvim desetljećima XX. stoljeća* pozornost posvećuje hrvatskim doseljenicima na čileanski krajnji jug te razvoju industrije u gradovima Punta Arenas, Porvenir i drugim mjestima na tome području. Važan je podatak da je Čile 1920. počeo regulirati doseljavanje i voditi računa o potrebnoj dokumentaciji za taj proces.

Ljuba Borić Bargetto i Dino Labrin Morales autori su teksta *Aktivnost hrvatske zajednice u Punta Arenasu. Solidarnost i društvene razlike među useljenicima na krajnjem jugu u XX. stoljeću*. U njemu se bave prilagodbom hrvatskih doseljenika novim načinima života na području na koje je u posljednjim desetljećima XIX. stoljeća stiglo mnoštvo europskih iseljenika. Uz analizu značajnoga demografskog rasta, autori teksta istražuju i međusobnu povezanost pripadnika hrvatske zajednice.

Povjesničar Dino Labrin Morales, potomak hrvatske iseljenice s Brača Filomene Marinović Kašić i zamjenik ravnatelja Povijesnog arhiva hrvatskih useljenika u Čile, u svom tekstu *Razmišljanja o nacionalnom identitetu Hrvata u Čileu tijekom rata u Hrvatskoj (1991. - 1993.)* govori o nekim aspektima identiteta Čileanaca hrvatskih korijena i njihovoj povezanosti sa zemljom podrijetla.

Hispanistica Željka Lovrenčić u svome tekstu *Čileanski književnici hrvatskih korijena* piše o Sergiju Vodanoviću, Eugeniju, Vesni i Guillermu Mimici, Andrésu Moralesu Milohniću i Nicolásu Mihovilovicu Rajčeviću, analizira njihova djela i njihovu ulogu u čileanskoj i hrvatskoj kulturi.

Znanstvenica Sara Večeralo u svom se radu naslovljenom *Renesansa hrvatskih zajednica u Čileu* bavi temom mnogobrojnih hrvatskih zajednica u Čileu, njihovim djelovanjima i aktivnostima te društvenoj ulozi.

Diplomatkinja Marta Tomić piše tekst naslovljen *Oblici nostalgije u književnosti čileansko-hrvatskih autora* u kojemu istražuje osjećaj nostalgije i tuge u djelima čileansko-hrvatskih književnika Antonija Skármete, Ramóna Díaza Eterovica, Juana Mihovilovicha, Nicolása Mihovilovica i Dominga Mihovilovica Tessiera.

Knjiga završava popisom hrvatskih udruga u Čileu koji obuhvaća Hrvatski dom u Santiagu (Estadio Croata), Čileansko-hrvatsku kulturnu udruhu *Domovina* također iz Santiaga, Hrvatski klub Chiloé iz Castra, kulturnu i rekreativnu organizaciju *Duša Hrvatska - Čile*, Sportski klub *Hrvatski sokol* iz Punta Arenasa, Zakladu „Pascual Baburizza“ iz Santiaga i Hrvatski klub iz Punta Arenasa.

Ovo djelo značajno je i za Hrvatsku i za Čile jer su u njemu obuhvaćeni svi važni segmenti stoljetnih hrvatsko-čileanskih veza koje se i dalje uspješno razvijaju i na kojima okupljeni autori vrijedno i intenzivno rade.

Dva nova romana Juana Mihoviloviča

Juan Mihovilovich (1951.) jedan je od najznačajnijih suvremenih čileanskih književnika, dopisni član Čileanske akademije za jezik, bivši sudac i borac za ljudska prava u vrijeme diktature. U Hrvatskoj se o njemu dosta pisalo (Jerko Ljubetić, Željka Lovrenčić) i prevedene su mu četiri knjige: *Njzine bose noge po snijegu* (2001., Naklada Bošković, prijevod Jerko Ljubetić); *Zaraza ludila* (2007., Naklada Bošković, prijevod Jerko Ljubetić); *Razvrstavač* (2014., Naklada Bošković, prijevod Željka Lovrenčić); *Ja moj brat* (2018., AGM, prijevod Željka Lovrenčić).

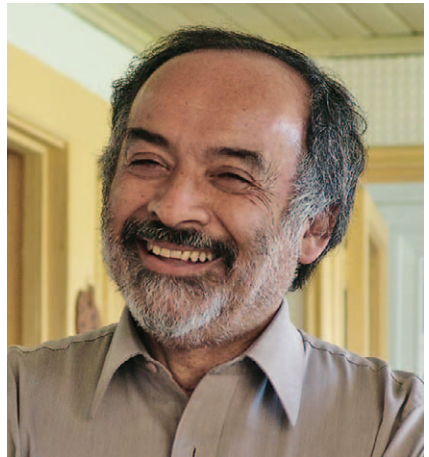
Posljednjih godina objavio je dva romana: *Maternica* (Útero, Santiago: Zuramérica, 2020.) i *Tvoj novi Antikrist* (Tu nuevo Anticristo, Santiago: Simplemente editores, 2021., 97 str.), čija je poveznica razmišljanje o čovjekovu postojanju i smislu života.

Maternica je svojevrsna biografija pisana u poznatome Mihovilovičevu stilu – autor rado uranja u podsvijest likova i posvećuje se analizi njihovih duševnih stanja. Ali, uz biografske činjenice ovdje se susrećemo i s fikcijom – neki su podaci izmišljeni.

Kao i u drugim svojim djelima (*Njzine bose noge po snijegu*, *Zadnja osuda*, *Ja moj brat*, neke priče), Juan Mihovilovich se i u ovome prisjeća rodnog Punta Arenasa i siromašne hrvatske četvrti u kojoj je odrastao te svojega djeda koji je u Čile došao iz Praznica na Braču. Prema riječima pokojnog Jerka Ljubetića „svoj rodni kraj opisuje kao negostoljubiv i hladan“. Činjenica da žive na tako ledenom području vjerojatno je jedan od uzroka zatvorenosti i rezerviranosti ljudi iz Magallanesa.

No, tematika ovoga sjajnog pisca nije samo rodni kraj. Često poseže za univerzalnim motivima koji nadilaze granice Čilea. To uglavnom čini na način da polazi od vlastitog života i proživljenih događaja u rodnom kraju i(li) vlastitoj zemlji.

Tako je i u romanu *Maternica* – glavni lik Juan preispituje ono što je preživio i naučio tijekom svojega života, a kasnije razmišlja o temama bliskim čitavom svijetu. On je sudac i pisac koji se zatvara u stan u rodnom Punta Arenasu kamo se vratio u zreloj dobi kad intenzivno razmišlja o smrti i čezne za mirom. Želja mu je podvući crtu i razmisliti o svemu proživljenom, pomiriti se s osobnom povijesti te prihvatiti svoje pogreške i krivnje. Dolazak u rodni grad kako bi pisao o sebi i uronio u najveće dubine svoje duše istodobno je čin otpora sudbini i potraga za identitetom za kojim traga kao i Juan Preciado iz *Pedra Párama*. (I u ovome Mihovilovičevu romanu osjeća se utjecaj Juana Rulfa).

Književnik Juan Mihovilovich. Foto: ustupljena fotografija, privatni album.

Radnja počinje sadašnjim trenutkom, a zatim se protagonist vraća u prošlost u kojoj je njegov rodni grad „mjesto na kraju svijeta“, a doseljenička četvrt u kojoj živi oličenje siromaštva. Sada se vratio u moderni grad – naglašava da živi u stanu s internetom. U njemu više ništa nije isto, sve se promijenilo.

Juan je rođen 1951. (kao i pisac), oženjen je razočaranom ženom koja u svemu vidi samo ono loše. Ima dva odrasla sina i posvojenu kćer. Također, dva brata – jedan od njih je sasvim lud. Majka mu umire iznenada i bez boli dok je otac u dugotrajnoj i mučnoj agoniji zbog koje pate i on i svi oko njega. (Ovdje se ne radi o biografskim podacima).

Junak ovoga romana neprestano preispituje samog sebe, analizira sve što je doživio i za čim je žudio. Čini se da se prisjećajući svog života zbog nečega želi kazniti. Jedna od odlika ovoga djela punog simbolike i po mnogima najpesimističnijeg od svih ne baš veselih Mihovilovichevih romana je to da čitatelj postaje aktivni svjedok življenja glavnog junaka. On mu priča o onome što je tijekom svoga relativno dugog života naučio, prenosi mu svoja iskustva i osjećaje, uvodi ga u svoju intimu. U osobnim i intimnim pričama glavnog junaka (pisca) romana čitatelj prepoznaje samoga sebe; čini mu se da je on sve to preživio.

Osim o preispitivanjima glavnog lika i životnoj analizi koja se obično radi na kraju karijere i prije odlaska u mirovinu, u ovom djelu govori se o vraćanju korijenima i mirenju sa sudbinom. U njemu pisac uspješno sintetizira svoje doživljaje, sjećanja i osjećanja koje protagonist romana tumači te opis svijeta u kojemu je živio i ljudi koji su ga tijekom proteklih godina okruživali.

Uz piščev život, zapravo obilježen patnjom i bolestima (bratova shizofrenija te njegova tjeskoba, neuroza, depresija, astma), tema ovog djela je i samo bivstvovanje te razmišljanje o ljudskom postojanju. Radi se o čistoj i ogoljenoj ljudskoj ispovijesti; sve je ispričano bez ikakvih uljepšavanja. Autor razgolićuje svoju intimu i bez ikakvih skrivanja otkriva svoje grižnje savjesti, Edipov kompleks, razne druge patologije. Njegova su obnovljena sjećanja vrlo bolna jer su vezana uz smrt, uz fizičku i emocionalnu bol, sram, bijes, pokornost, krivnju i njezino prihvaćanje. Ali, on također traga za boljim svijetom.

Ovo djelo je vrlo sofisticirano, puno citata klasika te Mihovilovichevih omiljenih pjesnika i romanopisaca. Mnoštvom aluzija na glazbu, umjetnost, povijest i sve ono što ga osobito zanima pisac slijedi trag romana iz razdoblja *booma* koji su latinsko-američku književnosti proslavili u čitavom svijetu. Osobito su dirljivi opisi ulica Punta Arenasa, pojedinih četvrti, škole, učitelja, rođaka te sjećanja na otok Dawson, simbol vojne diktature koji u Mihovilovicha kao branitelja ljudskih prava u to doba izaziva posebnu nelagodu.

Premda pesimističan i prepun mračnih tonova, ovaj roman je zbog svoje duboke emotivnosti i intelektualnosti te odavanja počasti čudnovatosti ljudskog postojanja uistinu pravi književni biser.

I u kratkom romanu od samo stotinjak stranica naslovljenom *Tvoj novi Antikrist* Mihovilovich nastavlja putovati svijeću te postavljati pitanja o ljudskom postojanju. Kao i prethodni, i on je prepun simbolike. Također je pesimističan, ali čini se da se u njemu na kraju tunela ipak nazire svjetlost. Pisac ponovno poseže za biografskim činjenicama, ali i univerzalnim motivima.

Nadahnuju ga poznate povijesne ličnosti. Glavni junak je Juan čiji je ludi brat Vicente, sanjar s dijagnozom shizofrenije, u jeku pandemije koronavirusa iznenada umro od srčanog udara. Prije toga je nagovijestio dolazak Antikrista, neizbježnu apokalipsu i propast svijeta jer se pojavio taj grozan virus.

Zapravo, ovo je djelo Juanov solilokvij koji se proteže čitavim djelom; od njegova početka do kraja. On razmišlja o svome mjestu na ovome svijetu, o ljudskom životu i smrti. U romanu se isprepliću misli o egzistenciji pojedinca i društvene zajednice, o psihološkim problemima i moralnim dilemama. Otkrivajući mnogobrojne tajne svaki put sve raznolikijeg univerzuma, glavni junak približava se u svojim razmišljanjima misticizmu.

Juan se sjeća svoga brata koji je zapalivši cigaretu često gledao u nebo. Zapravo, Vicenteov ga lik neprestano prati: uz lagani ga smiješak promatra sa svih mjesta i u svako doba. Zbog toga je preplavljen uspomenu – osim o bratu razmišlja i o pokojnom ocu, psu Calpúnu te svima onima koji su ga pratili jednom dionicom njegova životna puta, a koji više nisu na ovom svijetu. Zabrinjava ga činjenica da su sile zla sve snažnije, a ljudi sve gori: izazivaju ratove, iskorištavaju djecu kao radnu snagu, uništavaju okoliš, uzrokuju klimatske promjene zbog kojih dolazi do poplava i suša...

Protagonist ovoga djela život smatra vječnim putovanjem na koje čovjek kreće kad izađe iz maternice; neizbježno je da ga na kraju čeka smrt. On se prije nje, isto kao i u romanu *Maternica*, vraća na svoju Itaku koja prema riječima čileanskog književnika Aníbala Riccija nije zemljopisni pojam nego bezvremensko mjesto u svemiru. Njegovo će životno putovanje koje započinje u rodnome Punta Arenasu, nastavlja se u Puerto Aysénu i prolazi kroz Santiago, završiti u Linaresu gdje se nalazi Vicenteov grob. (Sve su to su mjesta za koja je Mihovilovich u svome životu bio vezan). Tu će se napokon susresti sam sa sobom.

Ovaj složeni roman koji simbolizira putovanje prema smrti ima trideset i tri poglavlja (dob Isusa Krista). U njemu se govori o svijetu pred raspadom. Prema Vicenteovu mišljenju, njegovu će propast izazvati opaki virus, djelo Antikrista.

Poznati čileanski književni kritičar i profesor na Čileanskome državnom sveučilištu Christian Montes Capó ističe mnoštvo suprotnosti kojima ovo djelo obiluje. U njemu se, uz ostalo, isprepliću prošlost i sadašnjost, biti i ne biti, smrtnost i besmrtnost, san i stvarnost, ono vidljivo i ono nevidljivo, život i smrt, bol i patnja itd. U toj dualnosti on primjećuje i simboliku imena Vicente: smatra da se radi o aluziji na Vincenta Van Gogha koji je bio vrlo blizak sa svojim bratom Theom. Također ističe mnogoznačnost ovoga kratkog romana te utjecaj Nietzschea na autora. Uz kontraste kao jedno od najznačajnijih obilježja ovog djela navodi i patnju o kojoj se u njemu govori te zaključuje da nam pisac poručuje da je život zapravo bol.

Ja mislim da istaknutu ulogu ovdje ima i strah od smrti te da je on zapravo glavni motiv koji autora navodi na duboko razmišljanje o sebi samome i ljudskom postojanju na ovome svijetu.

U svakom slučaju, pred nama je vrlo hrabro, slojevito i simboličko djelo koje zadire u osnovna pitanja koja si čovjek u životu postavlja i koje možemo tumačiti na razne načine.

Stoga nije nikakvo čudo da je izazvalo veliko zanimanje čileanskih kritičara, ali i čitatelja.

Emotivna knjiga kratkih priča američko-hrvatskog pisca Josipa Novakovića *Truplo puno meda* u prijevodu Saše Dracha

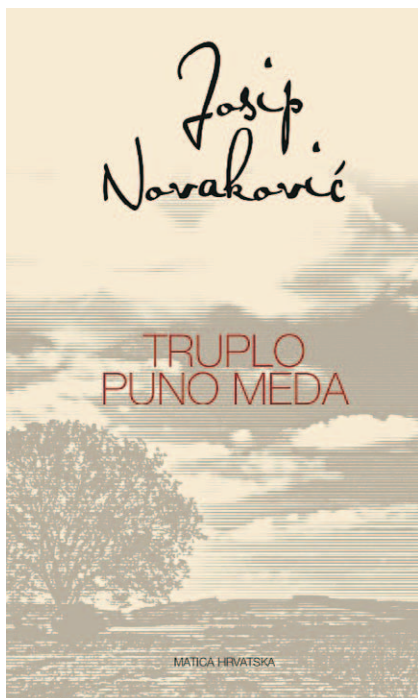
Knjiga jednog od naših najznačajnijih suvremenih iseljeničkih pisaca Josipa Novakovića, *Truplo puno meda*, 2022. je godine dobila Nagradu Lucijan Kordić koju Društvo hrvatskih književnika dodjeljuje od 1993. za djelo „koje tematski na bilo koji način obrađuje život Hrvata izvan Domovine“. Izvorno je naslovljena *Honey in the Carcase* i objavljena 2019. (Dzane Books, Michigan).

Josip Novaković rođen je u Daruvaru 1956. Nakon završene gimnazije iselio se u SAD. Književnost i kreativno pisanje predavao je na sveučilištima u SAD-u, Izraelu i Kanadi, gdje trenutno predaje na Sveučilištu Concordia u Montrealu. Piše uglavnom na engleskome jeziku. Autor je dvanaest knjiga (romani, eseji, priče, priručnici o umijeću pisanja) prevedenih na dvadesetak jezika, među kojima i na hrvatski. Dobitnik je brojnih prestižnih američkih nagrada za književnost. Bio je finalist Međunarodne nagrade Man Booker za 2013.

Knjiga *Truplo puno meda* obuhvaća 15 priča: *Truplo puno meda*, *Na autoputu*, *Obsession*, *Vuna*, *Laži*, *Protulaži*, *Vrhunsko iskustvo*, *Kad mi se dlaka nakostriješila*, *Okus mora*, *Fritz: bajka o ovčaru*, *Varijacija na temu iz Boccaccia*, *Stari dug*, *Jastreb Jabo*, *Duše Clevelanda* i

Književnik Josip Novakovich.
Foto: ustupljena fotografija, privatni album.

Nagrađena knjiga Josipa Novakovicha

Konačna biografija jedne Yu-mačke. Likovi koje u njima susrećemo naizgled su obični ljudi koji žive u otuđenom svijetu u Hrvatskoj, u nekoj američkoj provinciji ili pak negdje drugdje. Novaković na jedinstven način piše o događajima lišenim logike, o apsurdnim situacijama koje se događaju u hrvatskim selima, na američkim cestama i u američkim provincijskim gradovima, o ljubavima i prijateljstvima, o obiteljskim odnosima i odnosima prema životinjama; ukratko o onome što se događa oko nas. Čitatelj u ovom djelu nailazi na osobe opsjednute psihoterapijom, prati ljudske tamne strane te prazninu, tugu i otuđenost suvremenog čovjeka. Razvidno je da autora posebice zanimaju migracije, egzil, progonstva, životi raseljenih osoba, ljudsko siromaštvo...

Usprkos njihovoj gorčini, u ovim se pričama nazire ljubav prema ljudima. Vrlo su pesimistične, ali u njima se ipak otkrivaju slabašna nada i vjera u bolju budućnost i u ljepotu života. Premda su sve priče zanimljive na svoj način, izdvojit ću četiri od njih koje su me se osobito dojmile zbog svoje tematike i načina na koji su napisane. Njihove su teme rat, obiteljski odnosno bračni odnosi te migracije.

Prva od njih je priča po kojoj je knjiga i dobila naziv: *Truplo puno meda*. U njoj autor isprepliće realističnu ratnu temu s događajima vezanim uz čovjeka koji se tijekom opsade i bombardiranja sela u kojem živi bavi čuvanjem svojih pčela. Naime, Ivan Medvedić (simbolično prezime) ne obraća pozornost na eksplozije i pucnjavu; ne želi prihvatiti novu stvarnost i ostaje u svome svijetu vjerujući da će mu Bog pomoći: *Bog je moja tvrđava i moj spas – to je bio njegov moto* (str. 7). Oženjen je Esterom koja mu je rodila petoricu sinova. Jedan je od njih, najmlađi, umro od puknuća stijenke među srčanim klijetkama (str. 8). Jedan je otišao u Australiju; najstariji sin Daniel je liječnik, Jakov radi kao postolar u Njemačkoj, a Branko je još kod kuće i priprema prijamni ispit za studij na Poljoprivrednom fakultetu. Daniel ima jako puno posla jer puno je ranjenih ljudi... Savjetuje ocu da pobjegne na neko sigurnije mjesto, no ovaj ne želi otići. Čak i kad mu žena koja je preživjela ranjavanje s Brankom odlazi u Osijek gdje je sigurnije, on ostaje u svom selu. *U njegovom kvartu nije više ostalo ni deset ljudi, a u cijelome mjestu u kojemu je nekada živjelo četrdesetak tisuća ljudi, sada ih više nije bilo ni tri tisuće. Više nije bilo struje, a nisu radile ni telefonske linije. Ivan je živio na vodi koju je pumpao pred kućom, iz bunara i od meda* (str. 13-14). Proživljava teške trenutke, no i dalje se brine o svojim pčelama koje mu na kraju, kad ga napadaju četnici, spašavaju život. U ovoj se priči čita poruka o besmislenosti rata i o odlučnosti jednog čovjeka da se hrabro suprotstavi zlu koje on donosi.

U opskurnoj priči *Vuna* Novaković obrađuje temu složenih obiteljskih odnosa. Radnja se događa u selu Vinograd gdje živi djevojka Ana koja želi imati kućnog ljubimca i odlučuje se za janje. Njezin ga otac Noa mijenja za tri boce vina koje daje pastiru. Ana životinji daje ime Tanja i s puno ljubavi se brine o njoj, u čemu joj pomažu majka i brat Mato. Otac puno pije i postaje pravi nasilnik koji tuče ženu i Anu. Kad zakolje ovcu Tanju i prisiljava kćer da pojede njezino meso, ona mu se suprotstavlja i na kraju dolazi do njegova ubojstva. Pisac daje izvrstan portret nasilnog oca čiji je kontrast nježan i plemenit lik kćeri koja ne može trpjeti očevo zlostavljanje i u očaju poseže za tražičnim rješenjem.

U priči naslovljenoj *Vrhunsko iskustvo* na neobičan se i pomalo boccaciovski način opisuje jedna ljubavna situacija. Protagonist priče je David koji nije uspio ostvariti svoje fakultetske ambicije da postane pijanist i matematičar i koji zbog nekih psihičkih problema počinje odlaziti na psihološke tretmane kod ugledne liječnice Laure Fisher. Oženjen je glazbenicom Beatrice s kojom nema djece. No, sve ga više privlači njegova liječnica koja mu postaje opsesijom. Kad se ona odluči odseliti, prvo u drugi grad a zatim u drugu državu i drugi kontinent, želi krenuti za njom. Zbog nje se opija i deblja te na kraju završava u zatvoru. Žena ga napušta. No, na kraju priče čini se da dolazi do obrata: protagonist ipak spoznaje da je ljubav prema supruzi snažnija od svega. Možda je njezina poruka da je snaga ljubavi uvijek jača od kratkotrajnog zanosa.

U priči *Dobrotvorne olakšice* obrađuje se aktualna tema pomoći izbjeglicama. Glavni lik, Amerikanac, želi pomoći nekom izbjeglici i odlučuje se za odlazak u bosanski izbjeglički kamp gdje traži nekoga tko zna engleski: *Izgedali su mi inteligentno, ili su mi možda ostavili takav dojam, zbog svojih vlažnih očiju, iz kojih kao da je isijavalo svjetlo. Upitao sam ih što su radili da tako dobro govore engleski. Muškarac mi reče da je po struci kemijski inženjer, a žena je predavala zemljopis i sociologiju* (str. 98). Miro i Selma sa sinom Tonijem dolazi kod njegove obitelji koju čine supruga May i njihova kćer Tina u Kentuckyju. Izbjeglice u privremeni novi dom donose i svoje, prije svega negativne običaje, poput pušenja i ljenčarenja. Ne žuri im se ići raditi i zarađivati za život. Amerikanci se boje da njihova kći ne započne vezu sa sinom izbjeglica koje su primili u kuću... No, Novaković, majstor za neočekivane završetke, drukčije zamišlja kraj ove priče: ona odlazi s Mirom.

I sve druge priče iz ove zbirke vrlo su zanimljive i napete. I u njima autor uspješno spaja nadrealističke i realističke situacije te vješto usklađuje dijaloge i opise. Odlikuje ih dinamična radnja, a nepredvidiva književna rješenja čitatelja potiču na razmišljanje.

SUMMARY

WANDERING SOULS AND NEW PROSE FROM DISTANT MERIDIANS

An overview of recent fiction by writers of Croatian origin from South and North America has been prepared by the renowned essayist and translator Željka Lovrenčić, PhD. First, she critically reviews the new novel by Guillermo Mimica, a successful Chilean writer of Croatian roots from Magallanes, entitled “Wandering Souls” (Litteris, 2023). More fortunate is the celebrated writer Juan Mihovilovich whose recently published novels “The Womb” (Útero, Santiago: Zuramérica, 2020) and “Your New Antichrist” (Tu nuevo Anticristo, Santiago: Simplemente editores, 2021) are delighting the Hispanic world’s readership.

In addition, the author presents an interesting book published in Santiago entitled: “Chile - Croacia: 30 años de solida amistad”, which reveals the rich cultural and diplomatic ties between the Republic of Croatia and this prosperous South American country. Among writers of Croatian origin writing in the Anglophone world of North America, the author liked the master of the short story, Josip Novakovic, and looks back to his award-winning book of short stories “Honey in the Carcase”, which was translated into Croatian by Saša Drach.

RESUMEN

LAS ‘ALMAS ERRANTES’ Y LA NUEVA PROSA EN LOS MERIDIANOS LEJANOS

Ladra. Željka Lovrenčić, renombrada ensayista y traductora, ha presentado una revisión de nuevas obras en prosa de escritores de raíces croatas, tanto de América del Sur como del Norte. En primer lugar hace una referencia crítica de la nueva novela del exitoso escritor chileno de raíces croatas de Magallanes, Guillermo Mimica, titulada „Almas errantes“ (Litteris, 2023). Mimica es autor de varias obras, sin embargo solo siete de sus cuentos fueron publicados en croata en el libro „Troje iz plemena“, de la Editorial Bošković, 2019 („Tres de la tribu“). Mejor suerte ha tenido el famoso escritor Juan Mihovilovich, cuyas novelas recientemente publicadas „Maternica“ (Útero, Santiago: Zuramérica, 2020) y „Tvoj novi Antikrist“ (Tu nuevo Anticristo, Santiago: Simplemente editores, 2021), han entusiasmado al público lector del mundo hispano.

Además, la autora presenta un interesante libro publicado en Santiago, llamado „Chile-Croacia: 30 años de sólida amistad“, obra que nos descubre la riqueza de las relaciones culturales y diplomáticas entre la República de Croacia y el país más próspero de Sudamérica. Entre los escritores de origen croata que escriben en el mundo anglófono de América del Norte, la autora menciona al maestro del cuento corto, Josip Novakovich, y hace una referencia a su premiado libro de cuentos „Truplo puno meda“, traducido al croata por Saša Drach.

U POTRAZI ZA IZGUBLJENIM OTOKOM: KNJIŽEVNOST POSREDOVANE MEMORIJE

Operativni pojmovi poput *književnost u dijaspori, emigrantska književnost, književnost između dvije domovine, egzil-literatura, književnost u iseljeništvu* ne mogu opisati svu kompleksnost literature koju pišu književnici migrantskog podrijetla. Za razliku od prve iseljeničke generacije književnika iz Hrvatske koji se i temama i jezikom vezuju uz „homeland“, sljedeći naraštaji hrvatskih korijena rođeni u useljeničkim zemljama napuštaju taj koncept. Njihova vezanost uz „ethnicity“ posve se drukčije artikulira iako kao neosporna odrednica ostaje povezanost uz obiteljsko, emotivno, duhovno, socijalno, intelektualno i kulturološko naslijeđe te, kao konstitutivna sastavnica, *sjećanje* i to ne vlastito nego tek prepričano, *baštinjeno sjećanje*. Stoga se pojavljuje potreba za uspostavljanjem novog termina kojim bi se imenovala ovakva književnost, a najprikladnijim se pokazao – *književnost posredovane memorije*. Na primjeru dvaju romana Antonija Skármete *La boda del poeta* i *La chica del trombón* pokazane su mogućnosti interpretacije u takvom kontekstu, primarno uz pojmove interkulturalnog, metafizičkog, etničkog, identitetskog koncepta. Autoreferencijalni pristup pokazao se nezaobilaznim jer svako je pisanje, na poslijetku, traganje za dokazima vlastitoga postojanja.

Hrvatska dijaspora, u odnosu na broj stanovnika u zemlji, jedna je od najbrojnijih svjetskih dijaspora (Winland 2004.; Colic–Peisker 2008.). Prema procjenama Ministarstva vanjskih i europskih poslova broj današnjih hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka je oko tri milijuna (www.mvep.hr), premda neki autori navode i veću brojku čije preciznije utvrđivanje zahtijeva provođenje odgovarajućih istraživanja (Čapo, Jurčević 2014., 15). Hrvatsko iseljavanje u zemlje Južne Amerike uslijedilo je krajem 19. i početkom 20. stoljeća paralelno s iseljavanjem u SAD te predstavlja dio općih svjetskih migracijskih procesa do kojih je dolazilo ponajprije zbog političko-sigurnosnih i gospodarskih razloga. Iseljenici su očekivali kako će migracijom bitno popraviti svoj život i biti u prilici osnovati bolji život. Drugo značajno razdoblje useljavanja događa se između dvaju svjetskih ratova i treći nakon Drugog svjetskog rata (Antić 1992.; Jurčević 2010.; Čizmić et al. 2005.).

Značajne hrvatske iseljeničke zajednice do Prvog svjetskog rata osnovane su u Argentini, Čileu, Peruu, Urugvaju, Boliviji i Brazilu. Nakon Drugog svjetskog rata osniva se hrvatska kolonija i u Venezueli te u svim navedenim zemljama dolazi do unutarnjih migracija i odlaska u glavne gradove (Antić 1992.). Prvi useljenici u Čile uglavnom su bili ribari ili težaci, dolaze iz Dalmacije, ponajprije s otoka Brača i Hvara te iz okolice Omiša i Dubrovnika. Naseljavaju se na jugu zemlje u pokrajini Magallanes, gdje ih brzo napušta „zlatna groznica“ pa se posvećuju ovčarstvu, a kasnije poljoprivredi na sjeveru, u Antofagasti i Tarapaci, gdje se bave proizvodnjom salitre te

eksploatacijom drugih ruda i trgovinom (Antić 1992.; Čizmić et al. 2005.; Perić Kaselj 2006.). No mnogi hrvatski doseljenici upisali su se i na književnu mapu Južne Amerike.

Neki od njih pisali su na hrvatskom jeziku, poput Vinka Nikolića, Ive Lendića, Srećka Karamana, Viktora Vide, Borisa Marune, Dušana Žanka. Oni su bili u egzilu u Argentini i Venezueli te su nakon desetljeća književne nevidljivosti u domovini prepoznati i priznati kao dio hrvatske književne matice. No niz književnika hrvatskog podrijetla na području Latinske Amerike još od 19. st. i tijekom nekoliko generacija piše isključivo na španjolskom jeziku. Najviše ih je iz Čilea – procjenjuje se da je riječ o dvjestotinjak autora s jednom ili više objavljenih knjiga (Lovrenčić 2012.). „Većina njih potječe s naše obale, poglavito s otoka Brača, a rođeni su prije svega u Antofagasti, Santiagu i Punta Arenasu, gradovima u kojima živi najveći broj hrvatskih doseljenika. Među njima ima pripadnika drugoga, trećega ili čak četvrtoga naraštaja naših iseljenika, svjesni su svojih korijena i rado ih ističu“ (Lovrenčić 2013.).

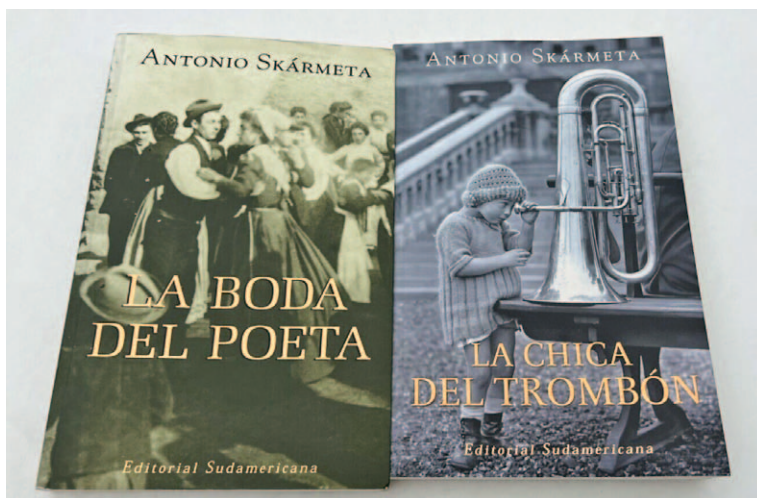
Jedan od prvih čileanskih književnika hrvatskog podrijetla pripada književnosti 19. stoljeća (Arturo Givovovich). Ipak, najveći broj, većinom rođenih u toj zemlji, javlja se sredinom 20. stoljeća. Čileanski književnici hrvatskog podrijetla pripadnici su različitih naraštaja, primjerice Josef Turina (1909. - 1986.), Francisco Berzovic (1913. - 1996.), Roque Esteban Skarpa Straboni (1914. - 1995.), Domingo Mihovilovic Rajcevic (1918., pseudonim Domingo Tessier), Zlatko Brncic (1920. - 1973.), Sergio Vodanovic Pistelli (Split, 1927. - Santiago, 2001.), Yerko Moretic Castillo (1926. - 1972.), Amalia Rendic (1928. - 1986.), Agata Gligo (1936. - 1997.), Nicolás Gligo Viel (1938.), Dinko Pavlov Miranda (1943. - 2010.), Antonio Skármeta (1940.), Eugenio Mimica Barrasi (Punta Arenas, 1949.), Mario Banic Illane (1950.), Patricia Stambuk Mayorga (1951.), Hernán Andradte Martinic (1953.), Andrés Morales Milohnic (1962.) i mnogi drugi (vidi Iseljena Hrvatska). Upravo je takva književnost primjer koji jasno pokazuje kako je potrebno pronaći novi terminološki koncept u sklopu kojeg bi se određivala.

Terminološka promišljanja

Književnost u iseljeništvu dugo je tražila teorijski i povijesni kod koji bi se njome bavio na relevantan način, a dugo se mučila i s terminologijom u kojoj su postupno zaživjeli operativni pojmovi poput književnost u dijaspori, emigrantska književnost, književnost između dvije domovine, egzil-literatura te spomenuti pojam književnost u iseljeništvu. Baštineći prostor dviju zemalja, one iz koje se iselilo i one u koju se uselilo, bila je dvostruko prihvaćena i dvostruko neprihvaćena, bila je razumijevana iz suprotnih gledišta, opterećena dvostrukim političkim, socijalnim, kulturnim, duhovnim kontekstima i uvijek u opasnosti da u svim tim višestrukim mogućnostima sagledavanja ne nestane kao književnost.

Ovakve književnosti su, naime, uvijek skupno i javno prije prepoznavane kao politika ili folklor pa tek onda kao književnost. (Ramljak, Jurčević 2014.).

Širi interes za etničku useljeničku literaturu pojavio se relativno kasno te se odmah nametnulo i pitanje na koji je način imenovati i kategorizirati. Razrješavanjem ovoga pitanja stručnjaci se i

Romani pisca Antonia Skármeta

danas bave, a pojmovi koji su nastajali nisu zadovoljavali kriterije kojima bi bili obuhvaćeni svi autori iseljenici. Termini kao što su *Gastarbeiterliteratur*, *Literatur der Betroffenheit*, *Ausländer-Literatur*, *Migranten* ili *Migrationsliteratur*, *Exil-Literatur* u njemačkome govornom području, *Migrant Literature*, *Immigrant Literature*, *Ethnic Literature*, *Diaspora Literature* u engleskom jeziku ili *Les littératures migrantes*, *ethnique*, *pluriethnique*, *immigrante*, *minoritaire*, *mineure*, *transculturelle*, *métissée* u francuskome govornom području; *Literatura de migração* u portugalskome ili *Literatura de la migración* u španjolskome govornom području nisu, naime, uspijevali u potpunosti obuhvatiti sve aktere.¹

Pojam migrantska literatura je najučestaliji u svim useljeničkim zemljama jer se njime mogu obuhvatiti svi autori s migracijskom pozadinom, kao i oni koji nisu migranti a pišu o migrantskoj tematici. Naime, u pripadnosti migracijskoj literaturi nisu odlučujući etničko podrijetlo i životopis autora, nego tema i perspektiva iz koje se piše.²

Potrebno je naglasiti razliku između literature egzilanata i miganata jer egzil nije istovjetan s uobičajenom emigracijom. Emigracija podrazumijeva slobodnu odluku na iseljenje, ali i često pod posrednim političko-ekonomskim pritiskom. Egzil je mjesto gdje se zbog političkih razloga

¹ Tom književnošću bavili su se mnogi autori iz različitih jezičnih područja. Usp. Biondi, Franco, *Gastarbeiterliteratur in der Tradition der Arbeiterliteratur* u djelu: *Ausländer oder Gastarbeiter. Geschichte und aktuelle Situation einer neuen Literatur in Deutschland*. Iserlohn: Evangelische Akademie Iserlohn, 1985., str. 63-64; Walkowitz, Rebecca L., *The Location of Literature: The Transnational Book and the Migrant Writer*, *Contemporary Literature* XLVII, 4, Board of Regents of the University of Vinsconsin System, 2006., str. 527-545; Mathis-Moser, Ursula, Mertz-Baumgartner, Brigit, *Litterature migrante ou Litterature de la migrance?*, Diogene, Presses Universitaires de la France, 2014./2, str. 46-61.

² Ovaj pristup zastupaju mnogi autori. Za potrebe ovog rada ograničili smo se na sljedeće: Rösch, Heidi, *Migrationsliteratur im interkulturellem Kontext: eine didaktische Studie zur Literatur von Aras Ören, Aysel Özakin, Franco Biondi und Rafik Shami*, Frankfurt am Main: Verl. Für Interkulturelle Kommunikation, 1992., str. 8-9 i Sorko, Katrin, *Die Literatur der Systemmigration: Diskurs und form*, München: meidenbauer, 2007.

sklanja s namjerom povratka čim se promijene tj. poprave političke okolnosti u domovini. Stoga je literatura u egzilu naglašeno povezana s domovinom, a u njoj se piše s kritičkog položaja i na materinskom jeziku. Namijenjena je prije svega vlastitoj etničkoj skupini i ona je primjer posebnoga paralelnog suživota kultura (Buz 2003., str. 140-153).

Migrantska literatura za razliku od literature u egzilu puno više producira kulturološku hibridnost, u kojoj se miješaju jezici, kulturni obrasci, a identiteti likova su fragmentirani i u sebi lomljivi.

Pretpostavlja se da su migranti pisali zbog potrebe traganja za vlastitim identitetom u novim okolnostima koje su nastale samim činom migracije. Literarna djela autora migranata reagiraju na stvarnost, sagledavaju postojeće probleme i sadrže vrijednosna stajališta autora u odnosu na aktualni kontekst te su često percipirana i kao pokušaj postavljanja bilance društvenih odnosa i iskustava s migrantskom pozadinom.

Autori migranti prve useljeničke generacije najčešće pišu u prvom licu jednine, a djela su im uglavnom satkana od vlastitih migracijskih iskustava, tako da je granica autorskog i pripovjedačkog „ja“ uglavnom neprecizna. Učestalo se pretpostavljalo da je prva generacija pisaca migranata živjela u većoj ili manjoj društvenoj izolaciji te da je pisanjem nadomještan nedostatak govorne komunikacije. Time je napisani tekst postajao partner u razgovoru, što je razliku između pripovjedača i autora učinilo neznatnom (Viitanen 2004., str. 53-54)

I hrvatska književna teorija prepoznala je potrebu ustavljavanja književnosti koja je nastajala izvan matice. Pozicija je to koja fenomen o kojem smo govorili promatra sa suprotne strane, tj. sa strane zemlje odseljenja. U početku sramežljivo (zbog društveno-političkog konteksta), nakon dugih godina u kojima se gotovo prešućivao jedan respektabilan književni korpus koji je nastajao izvan sinkronijske i dijakronijske povezanosti, a zatim sve glasnije. Potreba da se sadržajno i terminološki odredi jedan književno nestabilan sustav, prostorno i vremenski diskontinuiran, pojavila se u sklopu nekoliko termina. Uglavnom su prepoznate dvije cjeline koje nisu u interaktivnom odnosu i međusobnoj intertekstualnoj međuzavisnosti. Riječ je s jedne strane o emigrantskoj literaturi, koja se razvija kao autonomni korpus, i o egzilnoj literaturi, koja je iz matice prognana, ali je istodobno s njom ostala u stalnoj intertekstualnoj međuzavisnosti, unatoč činjenici da se raznim opresivnim instrumentima ta interakcija pokušavala izvantekstualno onemogućiti. Nakon sloma komunističkih režima vrlo je teško danas govoriti o egzilnoj literaturi u tradicionalnom smislu riječi. Prema Škvorcu (Škvorc 2004.) umjesto egzila kao prisile, danas možemo govoriti o egzilu kao izboru.

Škvorc smatra kako suprotno od emigrantske književnosti koja slijedi poetičku postavku izgradnje vlastitoga „paralelnog korpusa“ imaginarno ostvarene cjeline s odnosom prema matičnom korpusu koji je nasumičan, nesustavan i asinkroničan, egzilna literatura (kao izbor) uvijek je u određenome interaktivnom odnosu prema sinkroniji matične književnosti. Isto tako, ona se prema književnoj dijakroniji matične književnosti ne odnosi kao prema iskorijenjenoj svevremenosti mitskog prostora bez povijesne perspektive, već prema njoj nastupa na sličan način kao suvremena matična književnost. Uspoređujući sa suvremenom situacijom određena razdoblja povijesti hrvatske književnosti, vidjet će se da se pozicija egzilanta često pojavljivala kao važan

čimbenik razlikovanja i bitno izvantekstualno određenje interpretacijskih pozicija. Današnji egzilanti bez problema objavljuju svoje knjige u Hrvatskoj, pišu (većinom) na hrvatskom i obogaćuju svojim radom ne samo književnost sredine u kojoj žive, već i hrvatsku maticu. Problemi u opisu ovih poetskih sustava nastaju, međutim, kad se postavi pitanje pripadnosti korpusu.

Branka Kalogjera (Kalogjera, 2003.) nudi određenje ove književnosti kao globalne. No taj je termin prilično porozan te semantički nedovoljno precizan. Nisu, naime, jasni parametri kojima bi se neka književnost odredila globalnom. Je li to višejezičnost? Ili globalna rasprostranjenost? Je li temeljna odrednica globalna prepoznatljivost? I kako uopće čvrsto odrediti što je globalno u književnosti (postavlja se pitanje u odnosu na hrvatsku poziciju, npr. europsko globalno i sl.).

Kalogjera, naime, proučavajući pisce između dviju domovina i vezu između njihovih matičnih kultura i domicilnih kulturnih sredina, raspravlja o tri moguća termina te govori o etničarima, egzilantima i globalistima. Etnička književnost može se odrediti prema četirima temeljnim značajkama, a to su: prvo, djelo mora govoriti o iskustvima neke etničke grupe; drugo, autor mora biti član ili pripadati određenoj etničkoj zajednici; treće, djelo mora biti napisano na engleskom jeziku ili jeziku etničke grupe; i četvrto, čitateljstvo mora biti uglavnom etnički obojeno.

Egzilantski pisci javljaju se na hrvatskom i drugim stranim jezicima, a većini je odlazak iz domovine bio političke prirode.

Kozmopolitska grupa, globalisti, čini najmlađi književni korpus.

Škvorc smatra da se nestabilnost opisa pisaca koji bi pripadali ovakvoj grupi sastoji u tome što njihov književni prosede svojim sadržajnim slojevima i određenim formalnim elementima i inovacijama ne postaje bez ostatka niti dijelom književnosti zemlje domaćina, niti zemlje podrijetla, premda pretendira na mjesto u korpusu (pa čak i kanonu) obje književne paradigme.

Razmišljajući o iseljeničkoj književnosti na primjeru Latinske Amerike Lovrenčić je uvela pojam hispanističke croaticice (Lovrenčić, 2013.). No, ovakav pristup vodi reduciranju pojma jer je primjenjiv samo na određenu etničku skupinu u određenoj sredini te ne dopušta širu primjenu.

Ono što je nepobitna poveznica iseljeničke književnosti obiteljsko je, emotivno, duhovno, socijalno, intelektualno i kulturološko naslijeđe transferirano u zemlju useljenja te uspostavom veza u kojima se između ta dva prostora prepoznaje i artikulira vlastiti identitet. Njezina je konstitutivna sastavnica sjećanje, a upravo zbog činjenice da se u međuvremenu pojavljuje literatura koja izrasta iz domicilnog jezika i njime se ispisuje (za razliku od elaboriranog fenomena koji je uronjen u matični jezik) i ne posjeduje vlastito sjećanje, nego tek prepričano, baštinjeno, pojavljuje se potreba za terminološkom dopunom koja bi opisala ovakve fenomene i obuhvatila ih novim zajedničkim pojmom književnosti posredovane memorije.

Posredovana memorija i identitet

Djela književnosti posredovane memorije mogu se opisati i kao „tekstovi između kultura“ u kontekstu onoga što Homi Bhabha imenuje kao *Third space* (Bhabha 2000.) i opisuje pojmovima kao što su hibridnost, ambivalencija, mimikrija, međukulturalnost. Homi Bhabha uvjetom u

jeziku smatra *Third space of enunciation*. Ne postoje, naime, nepromjenjiva značenja ni fiksni oblici pojavljivanja. Pojam *Third space* je epistemološka kategorija, a ne prostorna, on je teorijski pojam koji se služi metaforom. Opća pravila u jeziku dopuštaju kulturološku hibridnost. *Third space* je prema njemu prostor „između“ kultura u kojem se mogu događati fenomeni hibridizacije.

Bhabha navodi da *treći prostor* ili *Third space* nastaje u situacijama susretanja kultura i predstavlja zonu u kojoj se kulture prožimaju. Zbog međusobnog utjecaja određeni kulturološki aspekti se prihvaćaju, mijenjaju ili naprosto ignoriraju. U tome „međuprostoru“ izvorne socijale razlike moći se razrješuju. Tu se manifestiraju ambivalentnosti različitih svjetonazora. U tome „međuprostoru“ glas slabije kulture ima istu težinu kao i onaj jače kulture.

Osobit prostor u tom kontekstu imaju pisci koji u vlastitom diskursu ne artikuliraju bilingvalnost, ali je imaju kao pretpostavku vlastitog habitusa pa iako stvaralački utemeljeni u jednom jeziku u književnosti ostaju u granicama *Third spacea*, tj. već spomenutih pojmova hibridnost, ambivalencija, mimikrija, međukulturalnost.

Bhabha prepoznaje prikrivene procijepe u tekstu, nesigurnosti i strepnje koje su karakteristične za kolonijalnu situaciju, a koje vrijede i za manje kulture i manjinske zajednice u odnosu na dominantni centar. Bhabha ovakve situacije i stanja povezuje s onima što je između, što je mješavina našeg i njihovog i što dobiva novo kulturno značenje. Ovo se može primijeniti na sva moderna društva koja se oblikuju u procesima migracija i većinom utemeljuju etničke zajednice kakva je i ona u kojoj se oblikovala hrvatska književna zajednica u Čileu.

U literaturi koja nastaje u ovakvom kontekstu jedno od općih mjesta postaje pitanje identiteta. No što se događa s identitetom u postmodernističkoj paradigmi koja ga izmješta iz ontologije u kulturalnu konstrukciju, sa subjektom koji prestaje biti monološka, esencijalna i referencijalna vrijednost te postaje postmoderna, višejezična, konstruirana i autoreferencijalna vrijednost? Nestabilnost se dodatno pojačava migracijskim procesom, oblikovanjem novih etničkih, vrijednosnih i kulturnih prostora u sklopu dominantne kulture, intertekstualnošću koja ne dopušta jednoznačna čitanja teksta jer ga uvijek isprepliće s intertekstualnim i metatekstualnim. Znanje postaje relativno, subjekt nestabilan, identitet promjenjiv, pričanje postaje važnije od priče, tumačenje oduzima primat činjenici, izboru se niječe vrijednosna paradigma, paradoks zamjenjuje apsurd, a umreženi svijet koji postaje globalan i velik istodobno se smanjuje na mjeru vlastite idejne i narativne vizure koja i sebi samoj ukida samosvijest spoznaje i uspostavlja traženje umjesto nalaženja, fragmentarnost umjesto cjeline. Svijest o konstrukciji kao temeljnome konstitutivnom postupku koji otvara posve novi prostor oblikovanja sadržaja prošlosti (vremenske i prostorne) imenovala je kanadska teoretičarka Linda Hutcheon pojmom historiografske metafikcije (Hutcheon 1996.). Granice između povijesti, pamćenja, fikcije, književnosti postaju porozne, hibridizacija neizbježna, individualne i kolektivne priče gube jasne obrise. Spoznaja prošlosti uvijek je posredovana historiografskim tekstovima, usmenim predajama, tragovima upisanima u osobnu, obiteljsku, nacionalnu baštinu. „Prošlost je uvijek već interpretirana, barem i preko selekcije onoga što je zapisano i njegovim umetanjem u naraciju” (Hutcheon 1996., str. 170).

La boda del poeta i La chica del trombón

Postmodernistički, interkulturalni, metafizijski, ali i etnički koncept dosljedno se može iščitati u dva romana čileanskog književnika hrvatskog podrijetla Antonija Skarmete.³ Riječ je o romanima *La boda del poeta* (Pjesnikova svadba) i *La chica del trombón* (Djevojčica s trombonom). Čitanje dijelom i kroz koncept etniciteta legitimizira i sam Skarmeta najavljujući trilogiju u kojoj se prema njegovim vlastitim riječima „puno spominje Hrvatska“ (Lovrenčić 2009., str. 27), čija prva dva dijela čine spomenuti romani, a treći još nije napisan. Skarmeta objašnjava i utjecaje koji su izgrađivali njegovu literarnu matricu, na sadržajnoj, formalnoj i konceptualnoj razini: „Priče moga djeda i bake i njihovih bračkih prijatelja bile su oskudne ili lirske i duge uz čašicu vina, ali iz tjedna u tjedan sve proturječnije i izobličene. Ponekad su u tim pričama bili junaci, ponekad hvalisavci, ponekad nježni romantičari. Od njih sam naučio da je u doseljenika sasvim prirodan talent takvo deformirano sjećanje koje vodi stvaranju književne tehnike u kojoj se stvari istodobno taje i prikazuju“ (Lovrenčić 2009., str. 28). *La boda del poeta* uvodi nas u priču, ljubavnu i povijesnu, koja se događa na jadranskome imaginarnom otoku Gemi smještenom na imaginarnoj obali Malicije. Središnji događaj je svadba austrougarskog bankara Jeronima Franka, koji je uoči Prvog svjetskog rata napustio vlastiti, obiteljskom tradicijom određeni život da bi izgradio novi, trgovački, ali boemskiji, na otoku izgubljenom u mediteranskom arhipelagu, i mlade i prelijepe otočanke Alie Emar. Ljubavni trokut Jeronima, Alie i lokalnog mladića Estebana Coppete u atmosferi ispunjenoj plesovima turumbe (s rodoljubnim nabojem) i turumpute (sa senzualnim, opuštenim notama) razrješava se u spletu povijesih okolnosti u kojoj zavjera otočnih mladića, upad austrougarskih trupa na otok radost svadbe pretvara u tragičan čin, a kao posljedicu ima i bijeg i emigraciju u daleki Čile. *La chica del trombón* svojevrsni je nastavak romana *La boda del poeta*. U njemu je radnja smještena u Čile, a protagonisti su iseljenici iz Malicije koji su stigli u tu zemlju. Na jednom brodu stiže i dvogodišnja djevojčica koja je, a možda i nije, unuka Alije Emar, mladenke čija je svadba prekinuta upadom austrougarskih vojnika na otok Gemu u turbulentnoj europskoj godini 1914. i koju su neprijateljski vojnici prve bračne noći silovali. Trombonist koji djevojčicu dovodi predaje je malicijskom doseljeniku Estebanu Coppeti koji je, a možda i nije, njezin djed. Djevojčica propitujući i konstruirajući vlastiti identitet na kraju mijenja ime u Alia Emar, ime

³ Antonio Skarmeta (Esteban Antonio Skarmeta Vrancic), čileanski je književnik hrvatskog podrijetla, s otoka Brača, iz Bobovišća, rođen u Antofagasti 7. studenoga 1940. Studirao je u Čileu i SAD-u. Pripada naraštaju prozaika stasalih nakon procvata hispanoameričke književnosti 1960-ih. Počeo je kao glumac i redatelj. Od 1967. objavljuje pripovjednu prozu: zbirkama pripovjedaka *Oduševljenje* (*El entusiasmo*, 1967.), *Gol na krovu* (*Desnudo en el tejado*, 1969.) i *Slobodno gadanje* (*Tiro libre*, 1973.) afirmirao se u domovini koju je morao napustiti zbog vojnoga udara 1973. Živio je 20 godina u Berlinu, baveći se filmom (bio je član povjerenstava Filmskog festivala u Berlinu i Veneciji te predavač na berlinskoj Akademiji za film i televiziju) i pisanjem (uz prozu, pisao je i radiodrame i scenarije). Prema kratkome romanu *Žarka strpljivost* (*Ardiente paciencia*, 1985.), znanom kao *Nerudin pismoša*, snimljen je film *Poštar* (*Il postino*, 1994.) Michaela Radforda koji je bio nominiran za Oscara za najbolji strani film. Ostala najznačajnija djela: *Ništa se nije dogodilo* (*No pasó nada*, 1982.), *Matchball* (1989.), *Pjesnikova svadba* (*La boda del poeta*, 1999.), Djevojčica i trombon (*La chica del trombón*, 2001.), *Victorijin ples* (*El baile de la Victoria*, 2003.) i dr. Djela su mu prevedena na više od 25 jezika (vidi Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56393>, 3. 1. 2017. i Lovrenčić, Željka, Tragovi iseljenih Hrvata (u književnosti i izvan nje), Zagreb, 2019., DHK Ogranak u Rijeci, str. 30-34.

njezine moguće bake, tragične malicijske ljepotice. Oba romana obiluju referencijama na Skarmetine korijenje, jadranske otoke kojima se u bunilu kruži, imaginarni otok koji su oblikovale povijesne silnice, geografske odrednice i priče predaka, Antofagastu kao piščevo rodno mjesto, imena Esteban ili Antonio koja pripadaju osobnoj biografiji. Ethnicity je pojam koji bitno obilježava ovo stvaranje. Sam pojam je dinamičan. Nije riječ o „static trait that disappears within a generation or two. Instead, successive generations reshape a continuing discourse as a part of their core identity“ (Morpaw 2016., str. 103). U tom kontekstu književnost može ponuditi „...a tangible instrument for transmitting and understanding ethnicity as a living force, beginning with the migrant experience“ (Morpaw 2016., str. 103). Koncept ethnicity perzistira transgeneracijski, u drugoj, trećoj generaciji transferiraju se oni parametri koji taj koncept podržavaju i održavaju pa se remodelira i književnost koju dotiče i koja dotiče ethnicity. Memorija koja nije neposredna već prenesena generacijskom dijakronijom poprima nove oblike i dopisuje ili reducira neke sadržaje, kreira novu stvarnost koja ima jednako pravo na autentičnost. Tu autentičnost ne generira ni domicilni jezik, ni osobno iskustvo, ni vlastito pamćenje, nego jedino svijest i svijet koji se gradi kao narativna konstrukcija u kojoj je ključni pojam storytelling. „Even when writers self-identify as belonging to the dominant social group as a result of education and national integration, their roots may still permeate their world view. They may weave ethnic or foreign memory into the dominant imaginary or culture since there is no simple ‘return’ or ‘recovery’ of the ancestral past which is not re-experienced through the categories of the present...“ (Morpaw 2016., str. 104). Storytelling temeljen na ethnicity proširuje prostor konstrukcije zamagljivanjem granice povijesnog i fikijskog. Imaganinarna Malicija jasna je zamjena stvarne Dalmacije, a imaginarni otok Gema stvarnog otoka Brača. Uvodni paratekst *Breve historia de Costas de Malicia i Historia de la isla de Gema* koji potpisuje metapovjesničar Antun Damić aludira na povijesne zapise o povijesti Dalmacije i otoka Brača, mnoštvo historiografskih podataka u romanu ima uporište u stvarnim događajima koji su obilježili ove europske prostore u realnome povijesnom vremenu, ali je njihova vjerodostojnost destabilizirana čak i nepridržavanjem vremensko-prostorne autentičnosti, a i narator sam sebe destabilizira kao onoga koji zna sve i ima jasnu spoznaju o svemu stalnim sužavanjem vlastite vizure. „Lack of documents, lack of memory, fluid and unstable“ time otvara prostor pitanju – može li se ičemu vjerovati? Uostalom, povijest i nije ništa drugo nego zbroj osobnih priča ispleten u jednu opću. Na samome kraju romana *La boda del poeta*, netom prije konačnog egzila malicijskih mladića u Čile, konzulica Čilea u Italiji izgovara sljedeću repliku – *Povijest nije zapisana, ne postoji. To je zbir privatnih uspomena. Razumijete li?* (str. 121). A tamo gdje *La boda del poeta* završava tridesetak godina kasnije *La chica del trombón* počinje. Identitetska potraga koja traje tijekom odrastanja djevojčice o čijim se „parents“ dosljedno šuti, a o „grandparents“ jednako dosljedno nagađa završava konstrukcijom vlastitog identiteta uz konstrukciju vlastite obitelji i uzimanjem imena bake Alije Emar. Vrlo postmodernistički potraga se obavlja i legitimizira pisanjem.

Jedino što znam jest da sam, kad je počeo bjesnjeti rat diljem Europe i kad su nacisti stigli u Gemu, oko vrata imala zavezan podbradak izvezen mojim imenom: Alia Emar.

Međutim, moje ime nije bilo Alia Emar. Moja se baka zvala Alia Emar. U ratu se događaju svakakve stvari, ljudi gube živote i imena. Osim toga, ljudi s Geme jesu maštoviti ljudi koji veličaju i ono malo što im se događa, osim u slučaju kad ih ubiju. Ali u takvim slučajevima nitko ne preživi kako bi to ispričao. (str. 32)

Jer pričanje je često važnije od priče.

Zaključak

Operativni pojmovi poput književnost u dijaspori, emigrantska književnost, književnost između dvije domovine, egzil-literatura, književnost u iseljeništvu ne mogu opisati svu kompleksnost literature koju pišu književnici migrantskog podrijetla. Za razliku od prve iseljeničke generacije književnika koji se i temama i jezikom vezuju uz „homeland“, sljedeći naraštaji rođeni u useljeničkim zemljama napuštaju taj koncept. Njihova vezanost uz ethnicity posve se drukčije artikulira iako kao neosporna odrednica ostaje povezanost uz obiteljsko, emotivno, duhovno, socijalno, intelektualno i kulturološko naslijeđe te, kao konstitutivna sastavnica, sjećanje i to ne vlastito nego tek prepričano, baštinjeno sjećanje. Stoga se pojavljuje potreba za uspostavljanjem novog termina kojim bi se imenovala ovakva književnost, a najprikladnijim se pokazao – književnost posredovane memorije. Njegove moguće odrednice su hibridnost, međukulturalnost, ambivalentnost, konstrukcija, ethnicity, autoreferencijalnost, poliglosnost, identitet.

Na primjeru dvaju romana Antonija Skarmete *La boda del poeta* i *La chica del trombón* pokazane su mogućnosti interpretacije u takvom kontekstu, primarno uz pojmove interkulturalnog, metafizičkog, etničkog, identitetskog koncepta. Autoreferencijalni pristup pokazao se nezaobilaznim jer svako je pisanje, na poslijetku, traganje za dokazima vlastitoga postojanja.

Literatura

Antić, Lj. (1992.). *Hrvati i Amerika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu

Bhabha, H. K. (2000.). *Die Verortung der Kultur*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Biondi, F. (1985.). *Gastarbeiterliteratur in der Tradition der Arbeiterliteratur*. In *Ausländer oder Gastarbeiter. Geschichte und aktuelle Situation einer neuen Literatur in Deutschland*. Iserlohn: Evangelische Akademie Iserlohn.

Buz, M. (2003.). *Literatur der Arbeitsmigration in der Bundesrepublik Deutschland*. Eine literatursoziologische Studie zu Thematik, Schreibweise und Sprachgebrauch in Texten der 1. und 2. Generation der Arbeitsmigration sowie Überlegungen zur Definitions- und Differenzierungsproblematik der Literatur ausländischer Autoren in der Bundesrepublik. Marburg: Tectum Verlag.

Čapo, J., & Jurčević, K. (2014.). *Povratak kao dolazak: migracijski procesi i transnacionalni prostori*, u Čapo, J. et al. *Didov san*: Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar

Čizmić, I., Sopta, M., & Šakić, V. (2005.). *Iseljena Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing.

- Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Dostupno na <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56393i>
- Hutcheon, L. (1996.). *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*. Novi Sad: Svetovi.
- Jurčević, K. (2010.). *Stari kraj i novi svijet. Migracije hrvatskih iseljenika i akulturacije u SAD-u 1880. – 1940*. Zagreb: DIS and Institute of Social Sciences Ivo Pilar.
- Kalogjera, B. (2003.). *Pisci između dviju domovina*. HFD, Rijeka.
- Lovrenčić, Ž. (2009.). *Tragovi iseljenih Hrvata (u književnosti i izvan nje)*. Zagreb: DHK Ogranak u Rijeci.
- Lovrenčić, Ž. (2012.). *Tko tvori hispanističku Croaticu*. Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/470/Tko%20tvori%20hispanisti%C4%8Dku%20Croaticu/>
- Lovrenčić, Ž. (2013.). *Od pustinje do ledenjaka – Književnost čileanskih Hrvata*. Istarski ogranak DHK-a, Pula.
- Mathis-Moser, U., & Mertz-Baumgartner, B. (2014.). Litterature migrante ou Litterature de la migrance? *Diogene, Presses Universitaires de la France*, 2, 46-61.
- Morpaw, M. (2016.). *Antonio Skármeta's Narratives of Ethnicity: Rewriting Chile's Discourses of Identity*. (Unpublished doctoral dissertation). Faculty of Arts. University of Ottawa. Ottawa. Dostupno na https://www.ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/35559/1/Morpaw_May_2016_Thesis%20.pdf
- Perić, M. (2006.). Hrvati u Čileu – neka obilježja suvremenog etničkog / nacionalnog identiteta. *Društvena istraživanja* 15(6), 1195-1220.
- Ramljak, O., & Jurčević, K. (2015.). *Identitetska potraga Irene Vrkljan* u Sopta, M. at al. (Ed.) *Hrvatska izvan domovine*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, str. 537-540.
- Rösch, H. (1992.). *Migrationsliteratur im interkulturellm Kontext. Eine didaktische Studie zur Literatur von Aras Ören, Aysel Özakin, Franco Biondi und Rafik Schami*. Frankfurt am Main: Verl. Für Interkulturelle Kommunikation.
- Skarmeta, A. (2003.). *Pjesnikova svadba*. Zagreb: VBZ
- Skarmeta, A. (2004.). *Djevojčica i trombon*. Zagreb: VBZ
- Sorko, K. (2007.). *Die Literatur der Systemmigration: Diskurs und Form*. München: Meidenbauer.
- Škvorc, B. (2004.). Egzilna i emigrantska književnost: dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturnih studija. *Kolo: časopis Matice hrvatske*, 14 (2), 5-33.
- Viitanen, K. (2004.). *Identität in der Fremde: Dargestellt am Beispiel der deutschen Migrantenliteratur*. (Pro Gradu-Arbeit am Institut für Sprach-und Translationswissenschaften). University of Tampere. Dostupno na <https://tampub.uta.fi/handle/10024/91567>
- Walkowitz, R. L. (2006.). The Location of Literature: The Transnational Book and the Migrant Writer. *Contemporary Literature*, XLVII (4), 527-545. <https://doi.org/10.1353/cli.2007.0019>
- Winland, D. N. (2004.). Croatian Diaspora in *Encyclopedia of Diasporas. Immigrant and Refugee Cultures around the World*. New York et al.: Kluwer Academic, Plenum Publishers. 76-84

SUMMARY

IN SEARCH OF THE LOST ISLAND: LITERATURE OF MEDIATED MEMORY

Operational terms such as *diaspora literature*, *emigrant literature*, *literature between two homelands*, *exile-literature*, *literature in emigration* cannot describe the full complexity of the literature produced by writers of migrant origin. Unlike the first generation of Croatian emigrant writers who were linked to their “homeland” both in subject matter and language, the subsequent generations of Croatian writers born in immigrant lands have abandoned this concept. Their attachment to ethnicity is articulated in a completely different way, although the connection to family, emotional, spiritual, social, intellectual and cultural heritage and, as a constitutive component, to memory, and not their own, but to a retold, inherited memory, remains as an undeniable determinant. A new term for this kind of literature should therefore be established, and the most appropriate one has emerged - the literature of mediated memory. Its possible determinants are hybridity, interculturality, ambivalence, polyglossia ... The example of two novels by Antonio Skarmeta shows the possibilities of interpretation in such a context, especially in terms of intercultural, metafictional, ethnic, identity concepts.

RESUMEN

EN BUSCA DE LA ISLA PERDIDA: LA LITERATURA DE LA MEMORIA DE MEDIACIÓN

Términos operativos como ‘literatura en la diáspora’, ‘literatura de la emigración’, ‘literatura entre ambas patrias’, ‘literatura del exilio’, ‘literatura en la emigración’ no tienen la capacidad de describir toda la complejidad de la literatura escrita por escritores de origen migrante. A diferencia de la primera generación de escritores emigrados de Croacia, asociados con la ‘patria’ tanto en términos temáticos como lingüísticos, las siguientes generaciones de raíces croatas nacidas en países de inmigrantes están abandonando este concepto. Su apego a la etnicidad se articula de manera totalmente diferente, aunque la conexión con el patrimonio familiar, afectivo, espiritual, social, intelectual y cultural sigue siendo un determinante indiscutible y, como componente constitutivo, la memoria, y no la propia sino la recontada, la memoria heredada. Por tanto, surge la necesidad de establecer un nuevo término para denominar este tipo de literatura, siendo el más adecuado ‘la literatura de la memoria de la mediación’. Sus posibles determinantes son la hibridación, la interculturalidad, la ambivalencia, la construcción, la etnicidad, la autoreferencialidad, la poliglosia, la identidad. Las posibilidades de interpretación de tal contexto se reflejan en el ejemplo de dos novelas de Antonio Skarmeta principalmente en términos de conceptos interculturales, metaficcionales, étnicos e identitarios.

CITIRANJE DIGITALNIH IZVORA U ISTRAŽIVANJIMA TEMA POVEZANIH S HRVATSKIM ISELJENIŠTVOM

U vrijeme lake dostupnosti velike količine informacija važno je znati pronaći one koje su kvalitetne i relevantne. Uz to, iznimno je važno znati te informacije ispravno koristiti i citirati kada se pišu ili uređuju novi tekstovi. Danas postoje brojni digitalni izvori koji mogu biti korisni za istraživanje tema povezanih s hrvatskim iseljeništvom. Na primjeru izvora o Hrvatima u Novome Zelandu rad dr. sc. Ivane Hebrang Grgić s Odsjeka informacijskih znanosti s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu daje pregled načina citiranja informacija iz raznovrsnih izvora – knjiga, članaka, fotografija, portala, repozitorija, društvenih mreža... Ispravno i potpuno navođenje izvora iznimno je bitno kako bi se poštovali zakonski propisi i etičke norme. Ispravnim citiranjem izbjegava se plagiranje, odaje se priznanje autorima, a čitateljima se olakšava pronalaženje novih informacija.

Zahvaljujući novim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama danas su nam informacije vrlo lako i brzo dostupne. Ipak, u cijelome tome moru informacija ponekad smo potpuno izgubljeni. Koju informaciju odabrati? Na kojim informacijama temeljiti naša daljnja istraživanja i donositi valjane zaključke? Za odgovor na ta pitanja potrebna je visoka razina informacijske pismenosti. Ona podrazumijeva znanje o tome na koji način pronaći informaciju, kako je vrednovati i kako je dalje ispravno koristiti (American Library Association, 1989.). Ako to ne znamo, ne samo da nam informacije neće biti od koristi, već nas u našim istraživanjima mogu dovesti do pogrešnih zaključaka.

Istraživanja povezana s hrvatskim iseljeništvom nisu različita od drugih istraživanja – pronađene informacije potrebno je vrednovati i ispravno koristiti. Potrebno je provjeriti tko je informaciju objavio, tko je autor, tko je urednik, tko izdavač... Prilikom pisanja tekstova, bilo da je riječ o znanstvenim radovima, stručnim radovima ili sasvim kratkim i manje formalnim tekstovima (čak i onima na društvenim mrežama), potrebno je znati kako citirati korištene izvore. Ispravno citiranje omogućava jednoznačnu identifikaciju izvora – na taj način odaje se priznanje autoru, omogućava se pronalaženje izvora radi eventualnih daljnjih istraživanja, a ispravnim citiranjem poštuju se i zakonske odredbe povezane s autorskim pravom (Hebrang Grgić; Ivanjko; Melinščak Zlodi; Mučnjak, 2018.).

Sustavi i stilovi citiranja

Pod pojmom citiranje ovdje smatramo postupak navođenja izvora korištenih za izradu vlastitog rada. Ti izvori mogu se navoditi na dva načina – doslovnim navođenjem teksta (uz korištenje navodnika) ili parafraziranjem. Kao izvor ne mora se nužno koristiti tekst, izvor mogu biti i

slike, tablice, grafikoni, audiozapisi ili videozapisi... Sve korištene izvore potrebno je ispravno citirati. U suprotnom, moguće su optužbe za plagiranje. Plagiranje je krađa teksta, ideja, koncepata i/ili metoda te simulacija parafraziranja (Oraić Tolić, 2011: 446). Plagiranje može biti namjerno ili nenamjerno, za izbjegavanje nenamjernog plagiranja potrebno je steći osnovna znanja o pravilima citiranja. Postoji više sustava i stilova citiranja koje propisuju izdavači (najčešće u uputama autorima objašnjavaju koji sustav i stil se mora koristiti) ili ih bira sam autor ako ih izdavač ne propisuje. Koji god sustav i stil se koristi, bitno je da se on provodi dosljedno i potpuno (za svaki izvor na isti način i sa svim bibliografskim podacima potrebnim za jednoznačno identificiranje izvora). Tri su sustava citiranja propisana međunarodnim standardom prevedenim i na hrvatski jezik (Standard HRN ISO 690, 1988.):

- tekuće bilješke
- brojčane bilješke
- bilješke koje koriste prvi element (najčešće prezime autora) i datum (godinu objavljivanja).

U sustavu tekućih bilješki u tekstu se navode brojke (najčešće u superskirptu), a referencije su u fusnotama na dnu stranice. Na kraju je abecedni popis literature. Sustav brojčanih bilješki u tekstu koristi brojke (najčešće u zagradaima), ali referencije nisu u fusnotama već navedene na kraju rada prema redosljedu pojavljivanja u tekstu (ne abecednim redom). U ovom zborniku koristi se treći sustav u kojem se u tekstu navodi prvi element referencije i datum, a cjeloviti popis izvora na kraju teksta je abecedni.

U svakom sustavu mogući su razni stilovi citiranja. Stil se odnosi na način navođenja referencija (redosljed bibliografskih elemenata, korištenje interpunkcijskih znakova, različiti fontovi...). Koji god stil se koristi, treba jako paziti da se sva pravila dosljedno provode. Primjerice, ako je stilom propisano da se naslov piše kurzivom, treba ga tako pisati u svakoj referenciji; ako je propisano da se godište časopisa označava kraticom vol., tako ga treba označavati (treba paziti da se u nekim referencijama kratica ne izostavi ili da se ne napiše bez točke). Ako se navodi broj stranice s koje je nešto preuzeto, treba paziti kakav je propisani način navođenja stranice u stilu citiranja koji se koristi – ponekad se ispred brojke treba staviti kratica str., ponekad engleska kratica p., ponekad dvotočka, ponekad zarez... Ukratko, manje je važno koji se sustav i stil citiranja koriste, važno je da se koriste dosljedno i ispravno jer se jedino na taj način može osigurati jednoznačna identifikacija izvora, a time i njegovo pronalaženje.

Za vrijeme pisanja radne verzije teksta važno je odmah raditi precizne bilješke – ponekad tekstovi nastaju u dugom vremenskom razdoblju (pogotovo ako je riječ o knjigama) pa se može dogoditi da i sam autor zaboravi koji je izvor koristio. Kako bi na kraju mogao ispravno oblikovati referencije, nužno je da ima bilješku o svim bitnim elementima. Za neke izvore potrebno je tražiti dozvolu autora, izdavača i/ili ustanove u kojoj se građa čuva (npr. za reprodukciju fotografija).

U nastavku nećemo odabirati određeni sustav ili stil citiranja, već ćemo naglasak staviti na nužne bibliografske elemente te na eventualne procedure pri korištenju izvora. Primjeri će biti iz područja istraživanja povijesti Hrvata u Novome Zelandu.

Najčešće korišteni izvori – knjige, članci, mrežne stranice

U znanstvenim i stručnim tekstovima često se kao izvori koriste knjige, članci iz časopisa i mrežne stranice. Pri tome knjige i članci mogu biti u tiskanom i/ili u elektroničkom obliku.

Pri citiranju knjiga nije dovoljno navesti samo podatak o autoru i naslovu. Bitno je dodati i podatak o izdanju, izdavaču, mjestu i godini objavljivanja publikacije. Jedino će je na taj način čitatelj moći jednoznačno identificirati. Ako je knjiga objavljena (i) u elektroničkom obliku, treba dodati i podatak o mrežnome mjestu na kojem se knjizi može pristupiti. Donosimo primjer knjige koja je objavljena u tiskanom obliku, a kasnije je digitalizirana. Knjiga ima više izdanja pa je važno navesti o kojem se točno izdanju radi jer se izdanja mogu sadržajno razlikovati. Kada se navodi podatak o mrežnome mjestu, nužno je navesti i datum pristupa. Zapis koji sadrži sve bitne elemente trebao bi izgledati ovako (uz moguće male varijacije ovisno o odabranom sustavu i stilu citiranja, primjerice kao u popisu literature na kraju ovoga članka):

Holjevac, Većeslav. Hrvati izvan domovine. 2. prošireno izd. Zagreb:

Matica hrvatska, 1968. Dostupno i na:

<https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit:128> (1. 9. 2023.).

Sličan primjer je knjiga Andrewa Drage Trline (Slika 1). Razlika je u tome što se ne navodi podatak o izdanju jer je riječ o jedinom izdanju. I ova knjiga je digitalizirana i dostupna na dva mjesta, u digitalnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (<https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=600220>) i u repozitoriju Hrvatski iseljenički tisak (<https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit:36>). Pri citiranju dovoljno je navesti jedno mjesto na kojem je dostupna digitalizirana verzija:

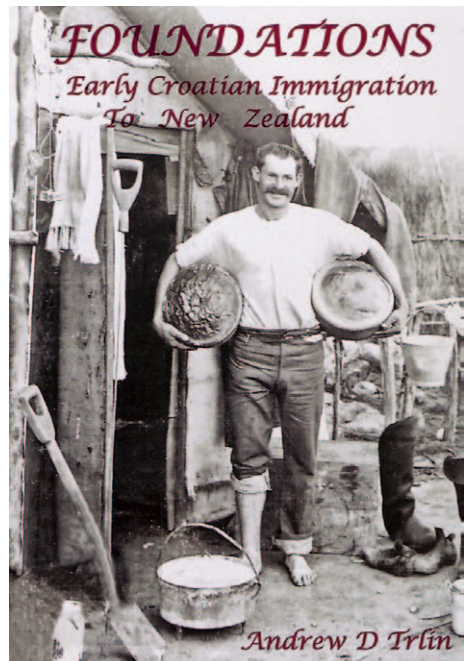
Trlin, Andrew D. Foundations: early Croatian immigration to New Zealand.

Auckland: Opuzen Press, 2016.

Dostupno i na:

<https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=600220>
(1. 9. 2023.).

Koristi li se kao izvor članak u časopisu, podatak o mjestu izdavanja i izdavaču se ne navodi, ali navodi se niz drugih bibliografskih podataka koji su bitni za identifikaciju članka – uz podatak o autoru i naslovu članka navode se podaci o naslovu časopisa, o godištu (svesku ili volumenu), o broju (sveščiću), godini objavljivanja, opsegu članka (stranica na kojoj članak započinje i stranica na kojoj završava) te eventualno

Slika 1. Korice knjige Foundations A. D. Trlina

podatak o mrežnome mjestu ili jednoznačnom identifikatoru DOI (engl. Digital Object Identifier – digitalni identifikator koji je poveznica na članak čak i ako on promijeni mjesto na kojem je dostupan na internetu). Ako se umjesto mrežnog mjesta navodi oznaka DOI, uz nju se ne navodi datum pristupa jer je to trajna poveznica. Primjer citiranja članka iz časopisa je sljedeći:

Hebrang Grgić, Ivana; Barbarić, Ana. Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu: od usmene predaje do društvenih mreža. *Medijska istraživanja*. 26, 1 (2020), 87-108.
doi: <https://doi.org/10.22572/mi.26.1.5>.

Često se kao izvori koriste enciklopedije i leksikoni. Ponekad mrežna izdanja sugeriraju način citiranja. Tako, primjerice, Hrvatska enciklopedija predlaže ovakav način citiranja:

Novi Zeland. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 1. 9. 2023.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44296>>.

Kao što je već spomenuto, moguće je odabrati i neki drugi stil citiranja, ali moraju biti uključeni svi elementi koji su navedeni u gornjem zapisu – podatak o natuknici (Novi Zeland), o naslovu enciklopedije (Hrvatska enciklopedija), o izdanju (mrežno izdanje), izdavaču (Leksikografski zavod Miroslav Krleža), godini objavljivanja, datumu pristupa i mrežnome mjestu. Moguće je dodati i podatak o mjestu izdanja. Ako je korišteno tiskano izdanje, također se navode svi spomenuti elementi, osim mrežnog mjesta i datuma pristupa. Ako je publikacija dostupna i u elektroničkom obliku, navodi se sve kao i u gornjem primjeru, a ako ima više izdavača, svi se navode:

Hrvatske periodičke publikacije u Novom Zelandu. Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Hrvatska matica iseljenika, 2020. Dostupno i na:
https://www.pilar.hr/wp-content/uploads/2020/10/Leksikon_hrvatskoga_iseljenictva_i_manjina_full.pdf (1. 9. 2023.).

Danas je način uređivanja i opremanja publikacija ustaljen i gotovo uvijek obuhvaća sve potrebne elemente za ispravno citiranje. Međutim, kada se koriste stariji izvori, moguće je da na njima nisu navedeni svi elementi (primjerice podatak o izdavaču ili godini izdavanja). U tim slučajevima, naravno, niti prilikom citiranja nije moguće navesti te podatke.

Drugi digitalni izvori

Baštinske ustanove (arhivi, knjižnice i muzeji) često čuvaju građu iznimno važnu za istraživanje tema povezanih s hrvatskim iseljeničtvom. Ponekad će tu građu biti potrebno fizički potražiti u prostoru ustanove jer je digitalizacija skup i zahtjevan postupak koji podrazumijeva niz aktivnosti – odabir, tehničku obradu, rješavanje pitanja povezanih s autorskim pravom, izradu metapodataka, osiguravanje prostora za pohranu itd.

Slika 2. Fotografija Antona Bakulića dostupna u Zbirci novina „Alexander Turnbull“ novozelandske Nacionalne knjižnice u Wellingtonu (Ref: PAColl-2144-1-06)

Primjeri uglednih ustanova u kojima je moguće pronaći građu vezanu uz povijest Hrvata u Novome Zelandu su novozelandska nacionalna knjižnica, Centralna gradska knjižnica u Aucklandu, Knjižnica Ratnoga memorijalnog muzeja u Aucklandu, novozelandski nacionalni arhiv, ali i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Te ustanove omogućavaju pristup i digitaliziranoj građi. Nacionalna knjižnica Novoga Zelanda, uz ostalo, u svojoj digitalnoj zbirci ima fotografije koje prikazuju Hrvate koji rade u poljima kauri smole krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Uz svaku fotografiju napomena je o načinu korištenja – većinu je dopušteno koristiti u nekomercijalne svrhe, a za komercijalnu upotrebu potrebno je zatražiti posebnu dozvolu. Prilikom reproduciranja potrebno je zadržati izvorni izgled (ne smanjivati ili izrezivati dijelove fotografije, ne dodavati tekst preko fotografije) i potrebno je navesti izvor. Primjer za navođenje izvora je fotografija datirana oko 1910. godine koja pri-

kazuje Antona Bakulića, 21-godišnjeg kopača kauri smole. Za potrebe ovoga rada zatražena je i dobivena dozvola za reprodukciju od Nacionalne knjižnice Novoga Zelanda (Slika 2).

Propisani način navođenja izvora naveden je u katalogu knjižnice:

Dalmatian gumdigger, Anton Bakulic, on A E Harding's lease, Auroa Block, Northern Wairoa, Northland region. Creator of collection unknown: Photographs relating to Dalmatian gum diggers, life on the gumfields, and social events. Ref: PAColl-2144-1-06. Alexander Turnbull Library, Wellington, New Zealand. /records/22618849.

Druga značajna zbirka za istraživanje povijesti Hrvata u Novome Zelandu jest zbirka Kura gradske knjižnice u Aucklandu. Ona sadrži digitaliziranu rukopisnu građu poput tzv. obiteljskih knjiga nastalih na temelju istraživanja, ali neobjavljenih na tradicionalan način. One su ponekad izrađene samo u jednom ili u nekoliko primjeraka. Primjer je digitalizirani rukopis o Ameliji Batistich, književnici koja je živjela u Novome Zelandu. Digitalizacija je napravljena u suradnji s Dalmatinskim kulturnim društvom u Aucklandu i primjerak je dostupan na stranicama knjižnice (Slika 3). Za javno korištenje potrebno je zatražiti dozvolu, a kao referenciju dovoljno je navesti sljedeće:

Auckland Libraries DGHS-011 P

To je minimalan zahtjev knjižnice, ali prilikom citiranja te jedinice kao izvora svakako bi bilo dobro navesti i detaljnije podatke – naslov i podnaslove koji su naznačeni na primjerku i u katalogu knjižnice te mrežno mjesto:

Amelia Batistich Family: 1915-2004: In Remembrance and Honour of a Great Storyteller. Auckland Libraries DGHS-011 P.

<https://kura.aucklandlibraries.govt.nz/digital/collection/localhistory/id/7584/>

The screenshot shows the website interface for the Amelia Batistich Family record. At the top, there are navigation links: Kura Home, Browse, About, Saved Items, Order, Help, and Contact Us. Below this is a breadcrumb trail: Home > Local History > Amelia Batistich Family. The main heading is "Amelia Batistich Family" with the identifier "DGHS_011_P_Batistich 1". A search bar is present with a search icon and a "Save" button. The "Object Description" section lists 30 items, including various newspaper clippings, marriage certificates, and family records. A large image of an elderly woman, Amelia Batistich, is shown on the left, with a "1915 - 2004" sticker and a "and Honour" sticker overlaid on it.

Slika 3. Snimka zaslona sa stranice portala Kura gradske knjižnice u Aucklandu na kojoj je moguće pristupiti digitaliziranoj obiteljskoj knjizi o Ameliji Batistich

I u Nacionalnom arhivu Novoga Zelanda moguće je pronaći digitalizirane dokumente povezane s Hrvatima. Prilikom korištenja takvih dokumenata također treba paziti na precizno citiranje izvora. Primjer je oporuka Ante Yelasha iz 1982. godine (Slika 4). Dokument je dostupan u cijelosti pa je potrebno navesti, osim naslova, i podatak o broju zapisa i o lokaciji na internetu:

Yelash Ante aka Yelash Tony: Ahipara: Gum Digger. P435/1982.

https://ndhadeliver.natlib.govt.nz/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE45725374.

Portal Papers Past dostupan je na stranicama novozelandske nacionalne knjižnice i na njemu su dostupne digitalizirane novozelandske novine. Pretraživanjem toga portala moguće je pronaći i

THIS IS THE LAST WILL AND TESTAMENT of me **ANTE YELASH** also known as **TONY YELASH** of Ahipara, Gumdigger.

I REVOKE all prior wills and testamentary dispositions made by me.

I APPOINT JOE ZIDICH of Kaitaia and **TONY JUJNOVICH** of Kaitaia or the survivor of them to be the executors and trustees of this my Will (hereinafter called "my trustees").

Slika 4. Dio oporuke Ante Yelasha dostupne u Nacionalnom arhivu Novoga Zelanda

tekstove o Hrvatima u Novome Zelandu. Primjer je tekst iz novina The Evening Post objavljen 15. svibnja 1930. godine (Slika 5). Na str. 15 je kratak tekst o Dalmatinki T. Pavlović koja se udala preko opunomoćenika i doputovala u Novi Zeland. Tekst je moguće koristiti pod uvjetima dozvole CC BY-NC-SA (Creative Commons – imenovanje – nekomercijalno - dijeli pod istim uvjetima) koja dopušta korištenje za nekomercijalne svrhe pod uvjetom navođenja izvora na način koji je propisan na portalu:

Married by proxy: a Dalmatian woman. Evening post, vol. 59, issue 113,
15 May 1930, page 15.

<https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/EP19300515.2.119>.

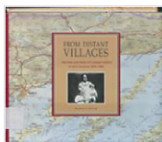

Slika 5. Zaglavlje broja 113 iz 1930. godine novina The Evening Post u kojima je objavljen tekst o T. Pavlović

Repozitorij Hrvatski iseljenički tisak tematski je repozitorij pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pokrenut u sklopu Dabra, sustava digitalnih akademskih arhiva i repozitorija pri Sveučilišnome računskom centru Sveučilišta u Zagrebu. Ovdje je također riječ o uglednoj ustanovi koja osigurava trajno čuvanje i dostupnost građe. U repozitoriju dostupna je virtualna zbirka s digitaliziranim knjigama o Hrvatima u Novome Zelandu. Omogućen je otvoreni pristup svim knjigama, a pri citiranju zbirke potrebno je navesti što više bibliografskih elemenata kako bi bila moguća jednoznačna identifikacija:

Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand:
virtualna zbirka. Repozitorij Hrvatski iseljenički tisak, 2023.
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>.

Na slici 6 je snimka zaslona iz repozitorija na kojoj se vidi više predloženih stilova citiranja. Vidljivo je da su u svim stilovima zastupljeni isti bitni bibliografski elementi, a raspored interpunkcija su različiti.

807 0 Kontakt

VIRTUALNA ZBIRKA

Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand

2023. urn:nbn:hr:270:529300

Citirajte ovu virtualnu zbirku

APA 6th Edition
(2023). *Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand* [Virtualna zbirka].
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>

MLA 8th Edition
Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand. 2023. 28.08.2023. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>.

Chicago 17th Edition
2023. *Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand*. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>.

Harvard
(2023). 'Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand' [Online]. [Citirano 28.08.2023.] Preuzeto s:
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>.

Vancouver
Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand. [Internet]. 2023 [pristupljeno 28.08.2023.] Dostupno na:
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>.

IEEE
Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand, 2023. Citirano: 28.08.2023. Dostupno na:
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300>.

Slika 6. Snimka zaslona repozitorija Hrvatski iseljenički tisak koji prikazuje virtualnu zbirku i načine citiranja

I informacije na društvenim mrežama mogu biti korisne, ali i njih treba znati odabrati i ispravno citirati. Društvene mreže su mjesto na kojem vrlo često pripadnici iseljeničke zajednice komuniciraju – postoje brojne stranice na Facebooku koje predstavljaju formalne iseljeničke organizacije ili pak neformalne skupine korisnika koji dijele iste interese. Postoji mogućnost lažnih profila i krađe identiteta pa je važno biti na oprezu prilikom korištenja informacija dostupnih na društvenim mrežama. Facebook je posebno popularan među hrvatskim iseljenicima, ali slična pravila vrijede i za druge mreže – potrebno je znati pravila i poštovati etička načela.

Primjer stranice na Facebooku na kojoj se često raspravlja o hrvatskim obiteljima u Novome Zelandu je stranica Pioneer Dalmatian Settlers of the Far North. Administratori često objavljuju fotografije i tekstove temeljene na svojim istraživanjima, što korisnike potiče na interakciju. Poneke objave imaju i više stotina komentara, a komentari se dodaju i godinama nakon objave. Primjer je objava o Anti Rakiću (1887. – 1983.) iz Vrgorca. Tekst i fotografije objavljeni su 29. svibnja 2016. godine, a u kolovozu 2023. godine bilo je 467 „lajkova“, 233 komentara i 235 dijeljenja. Najnoviji komentar bio je u travnju 2023. godine. Takve objave također treba ispravno citirati, uz navođenje datuma i naziva grupe, npr.:

Pioneer Dalmatian Settlers of the Far North. Facebook Group. 29. 5. 2016.

Zaključak

Hrvati se iseljavaju stoljećima i dokumenti povezani s njihovim aktivnostima nepresušan su izvor za istraživanje hrvatske i svjetske povijesti, sociologije, politologije, lingvistike, obiteljske povijesti, novinarstva, nakladništva... Kada se upuštamo u takva istraživanja, bilo da istražujemo kao znanstvenici ili za vlastite potrebe, važno je znati odabrati kvalitetne izvore. Digitalnih izvora je sve više – neki su nastali u digitalnom obliku, a neki digitalizacijom analogne građe. Brojne su ustanove koje omogućavaju pristupe digitalnim zbirkama (knjižnice, arhivi, muzeji, sveučilišta, izdavači...). Osim takvih formalnih izvora, postoje i neformalni poput objava na društvenim mrežama. Svi oni mogu biti iznimno korisni u istraživanjima ako se ispravno odabiru i koriste. Odlučimo li zabilježiti ono što smo istražili (u obliku članka, knjige, objave na internetu...), važno je sve izvore ispravno citirati potpunim navođenjem referencija, tj. navođenjem svih bitnih bibliografskih elemenata za jednoznačnu identifikaciju. Na taj način poštujemo zakone i etička načela, izbjegavamo moguće optužbe za plagiranje, odajemo priznanje autorima korištenih izvora, a čitateljima dajemo mogućnost daljnjeg i detaljnijeg istraživanja. Uz to, ispravnim navođenjem izvora približit ćemo teme povezane s hrvatskim iseljenicima široj publici i, možda, potaknuti nova istraživanja.

Izvori

Amelia Batistich Family: 1915-2004: In Remembrance and Honour of a Great Storyteller (2004). Auckland Libraries DGHS-011 P. <https://kura.aucklandlibraries.govt.nz/digital/collection/local-history/id/7584/> (1. 9. 2023.)

American Library Association (1989). Presidential Committee on Information Literacy: final report, <https://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential> (1. 9. 2023.)

Dalmatian gumdigger (1910?). Anton Bakulic, on A E Harding's lease, Auroa Block, Northern Wairoa, Northland region. Creator of collection unknown: Photographs relating to Dalmatian gum diggers, life on the gumfields, and social events. Ref: PAColl-2144-1-06. Alexander Turnbull Library, Wellington, New Zealand. /records/22618849

Hebrang Grgić, Ivana; Barbarić, Ana (2020.). Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu: od usmene predaje do društvenih mreža. Medijska istraživanja. 26, 1, str. 87-108. doi: <https://doi.org/10.22572/mi.26.1.5>

Hebrang Grgić, Ivana; Ivanjko, Tomislav; Melinščak Zlodi, Iva; Mučnjak, Dorja (2018.). Citiranje u digitalnom okruženju: priručnik. Zagreb: Carnet, https://pilot.e-skole.hr/wp-content/uploads/2018/03/Prirucnik_Citiranje-u-digitalnom-okruzenju-1.pdf (1. 9. 2023.)

Holjevac, Većeslav (1968.). Hrvati izvan domovine. 2. prošireno izd. Zagreb: Matica hrvatska, <https://hit.repozitorij.ffzg.hr/islandora/object/hit:128> (1. 9. 2023.)

Hrvatske periodičke publikacije u Novom Zelandu (2020.). Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Hrvatska matica iseljenika, <https://>

www.pilar.hr/wp-content/uploads/2020/10/Leksikon_hrvatskoga_iseljenistva_i_manjina_full.pdf (1. 9. 2023.)

Knjige o Hrvatima u Novome Zelandu / Books about Croats in New Zealand: virtualna zbirka (2023.). Repozitorij Hrvatski iseljenički tisak, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:529300> (1. 9. 2023.)

Married by proxy: a Dalmatian woman (1930). Evening post. 59, 113, str. 15, 15. 5., <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/EP19300515.2.119> (1. 9. 2023.)

Novi Zeland (2021.). Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44296>

Oraić Tolić, Dubravka (2011.). Akademsko pismo: strategije i tehnike klasične retorike za suvremene studentice i studente. Zagreb: Ljevak.

Pioneer Dalmatian Settlers of the Far North (2016). Facebook Group. 29. 5.

Standard HRN ISO 690 (1988). Dokumentacija: bibliografske bilješke: sadržaj, oblik i struktura. Zagreb: Hrvatski zavod za norme.

Trlin, Andrew Drago (2016). Foundations: early Croatian immigration to New Zealand. Auckland: Opuzen Press, <https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=600220> (1. 9. 2023.)

Yelash Ante aka Yelash Tony: Ahipara: Gum Digger (1982). P435/1982. https://ndhadeliver.natlib.govt.nz/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE45725374 (1. 9. 2023.)

SUMMARY

CITATION OF DIGITAL SOURCES IN RESEARCH OF TOPICS RELATED TO CROATIAN EMIGRATION

At the time when large amount of information is available, it is important to know how to find the quality and relevant information. In addition, it is extremely important to know how to use and cite the information correctly when writing or editing new texts. Today, there are numerous digital sources that can be useful for researching topics related to Croatian emigration. Using the example of sources about Croats in New Zealand, the paper provides an overview of how to cite information from various sources - books, articles, photos, portals, repositories, social networks... Correct and complete citation is extremely important in order to comply with legal regulations and ethical norms. Correct citation avoids plagiarism, gives credit to authors, and makes it easier for readers to find new information.

RESUMEN

CITACIÓN DE FUENTES DIGITALES EN LA INVESTIGACIÓN DE TEMAS RELACIONADOS CON LA EMIGRACIÓN CROATA

En el momento en que se dispone de gran cantidad de información, es importante saber encontrar la información de calidad y relevante. Además, es sumamente importante saber utilizar y citar correctamente la información al escribir o editar nuevos textos. Hoy en día, existen numerosas fuentes digitales que pueden ser útiles para investigar temas relacionados con la emigración croata. Usando el ejemplo de fuentes sobre croatas en Nueva Zelanda, el artículo proporciona una descripción general de cómo citar información de varias fuentes: libros, artículos, fotos, portales, repositorios, redes sociales... La citación correcta y completa es extremadamente importante para cumplir con las normas legales y los estándares éticos. La citación correcta evita el plagio, da crédito a los autores y facilita a los lectores encontrar nueva información.

PUT PREMA HRVATSKOJ DIGITALNOJ KNJIŽNICI NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU

Razvojni projekti Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) usmjereni su prema izgradnji infrastrukture u području kulturne i znanstvene baštine te izradi novih digitalnih proizvoda, što najvećoj hrvatskoj knjižnici osigurava mjesto inovativnoga predvodnika digitalnih knjižnica u RH, usmjeravajući je prema uspostavi *Hrvatske digitalne knjižnice*. Nacionalne knjižnice imaju zadaću očuvanja pisane baštine, a ta se zadaća u punoj mjeri ostvaruje tek ako je baština dostupna za čitanje i kreativno korištenje. NSK, vođena motom „Prenosimo ideje kroz vrijeme“, zadaće središnje hrvatske knjižnice ostvaruje kontinuitetom u razvoju i prilagodbom novom tehnološkom okruženju. Zakonske odredbe koje reguliraju područje knjižnica i knjižničarstva u RH također prate i usmjeravaju knjižnice prema promjenama, a uloga NSK kao matične knjižnice knjižničkog sustava RH nedvojbeno je ključna u provedbi takvih inovacija. Uz prihvat rastućih digitalnih sadržaja (e-knjiga, mrežne stranice, e-serijske publikacije, društvene mreže i dr.), NSK i sama provodi digitalizaciju građe iz domovine i iseljeništa kako bi zapisane, otisnute, objavljene i na drugi način zabilježene ideje hrvatskih autora lakše ostvarile put do suvremenih korisnika.

Ideja o široj dostupnosti knjiga i drugih vrsta publikacija korištenjem digitalne tehnologije počela se ostvarivati prije nešto više od pola stoljeća u projektu Gutenberg,¹ a u hrvatskim knjižnicama i drugim baštinskim ustanovama digitalizacija građe intenzivnije se počela provoditi krajem 20. stoljeća. Uz dostupnost, knjižnice najčešće ističu i drugi cilj digitalizacije – zaštitu građe izradom vjerodostojnih digitalnih preslika kojima omogućuju veću dostupnost sadržaju svojih zbirki javnosti, ali ujedno posredno štite izvornike smanjivanjem njihova izravnog korištenja. Takva je zaštita osobito važna za najvrjedniju knjižničnu građu koja predstavlja nacionalno kulturno dobro, a često je sačuvana u malome broju primjeraka.² U povećanju dostupnosti kulturne baštine javnosti važnu ulogu odigrao je i razvoj interneta omogućujući virtualno približavanje sadržaju trezora i spremišta te demokratizaciju pristupa informacijama. Uz navedeno, knjižnice uključuju digitalizaciju građe u programe poticanja čitanja i obrazovanja te omogućuju nove kreativne načine korištenja digitalnih preslika za interpretaciju kulturne baštine i izradu novih proizvoda, čime potiču i razvoj gospodarstva.

¹ Godine 1971. pokrenut je projekt Gutenberg s ciljem izrade i dostupnosti besplatnih e-knjiga. Pokrenuo ga je Michael Hart uz pomoć volontera koji su tekstove prenosili u digitalni oblik i javno raspačavali. Izvor: Projekt Gutenberg, <https://www.gutenberg.org/>.

² Među osobito ugroženom građom nalaze se stare novine i ostale publikacije tiskane na kiselom papiru na prijelazu iz 19. u 20. stoljeća koje zahtijevaju sustavnu provedbu složenih procesa zaštite i prijenosa sadržaja na druge medije. Mikrofilmiranje novina provodi se u NSK još od 60-ih godina prošlog stoljeća radi zaštite izvornika, a digitalizacija mikrofilma od 2005. godine.

Trideset godina nakon prvog projekta digitalizacije građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (dalje u tekstu: NSK) svjedočimo različitim motivima korištenja digitalnih preslika knjižnične građe – od izrade znanstvenih, stručnih i ocjenskih radova, pripreme nastavnih materijala i udžbenika te objave faksimilnih pretisaka građe, preko njihova korištenja za pisanje popularno-znanstvenih tekstova u novinama i objava na portalima i društvenim mrežama pa sve do izrade mobilnih aplikacija i suvenirna. Ono što je posebno uočljivo, svaka nova znanstvena i kreativna uporaba baštine pridonosi njezinoj prisutnosti u suvremenom okruženju povezujući nas s prošlošću, autorima, jezikom, prostorom, likovnom i glazbenom umjetnošću ili jednostavno rečeno – našim identitetom.

A upravo je prvi projekt digitalizacije građe NSK izravno bio motiviran očuvanjem identiteta. Davne 1992. godine jedna generacija knjižničara NSK na Marulićevu trgu u Zagrebu, u samom tijeku Domovinskoga rata, provela je projekt *Rat u Hrvatskoj* korištenjem, za hrvatsko knjižničarstvo, tada napredne tehnologije. Projekt je proveden s ciljem digitalizacije i obrade članaka o Domovinskomu ratu iz hrvatskoga i stranoga dnevnog i tjednog tiska objavljenih u razdoblju od 1991. do 1993. godine te izrade specijalne bibliografije. U projektu je digitalizirano više od 3.600 novinskih članaka i objavljena specijalna bibliografija u tri dijela (Razaranja 1991., Razaranja i obnova 1992., Odjeci u stranom tisku 1991. - 1992.) radi očuvanju i dostupnosti toga važnoga istraživačkog korpusa za buduće generacije. Od osnivanja Zbirke knjižnične građe o Domovinskomu ratu 2008. godine digitalizirani su novinski članci dostupni korisnicima NSK u prostoru te Zbirke, a bibliografija se može pregledati u sklopu portala Digitalne zbirke NSK.³

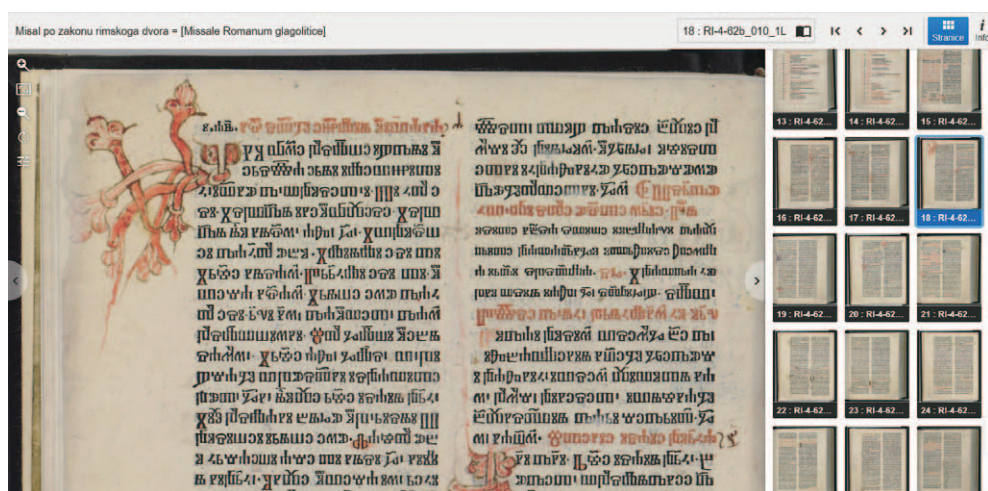
Drugi korak u uvođenju digitalizacije građe NSK učinjen je neposredno prije otvaranja nove zgrade NSK u Ulici Hrvatske bratske zajednice koja je, u uvjete primjerenije radu nacionalne knjižnice s kraja dvadesetog stoljeća, smjestila zbirke građe iz svoje secesijske prethodnice na Marulićevu trgu otvorene davne 1913. godine. U projektu provedenom 1994. godine digitalizirano je 200 crteža iz Grafičke zbirke NSK koji su zatim objavljeni na CD-ROM-u *Croatica*.⁴

Upoznavši proces digitalizacije te uvidjevši doseg i mogućnosti primjene novih tehnologija, u NSK je ubrzo započelo planiranje snažnijega nastavka toga tehnološki važnoga poslovnog iskoraka. Ipak, za uvođenje digitalizacije građe u poslovanje NSK trebalo je proći cijelo desetljeće zbog nedostatka primjerene opreme za skeniranje i pohranu digitalnoga sadržaja kao i sustava za upravljanje digitalnom građom. U procesu planiranja nabave skenera 2001. godine proveden je pilot-projekt digitalizacije građe Posebnih zbirki NSK u kojem je, na unajmljenoj opremi, digitalizirano šezdesetak najvažnijih djela iz Zbirke rukopisa i starih knjiga, Grafičke zbirke, Zbirke zemljovida i atlasa te Zbirke muzikalija i audiomaterijala. Među tada digita-

³ Zbog zaštite autorskog prava, samo dio članaka javno je dostupan u digitalnoj zbirci *Rat u Hrvatskoj* na portalu Digitalne zbirke NSK. Opširnije: <http://digitalna.nsk.hr>

⁴ Na istoj opremi digitaliziran je i izbor viceva i karikatura *Bobi* i *Rudi* iz satiričkoga lista *Koprive* koje su tridesetak godina objavljivali Marijan Filipović i Franjo Maixner. Pri otvaranju nove zgrade NSK 1995. godine, karikature su neko vrijeme bile dostupne na korisničkim računalima radi odmora i razbibrige korisnika tijekom rada NSK.

liziranim biserima Posebnih zbirki NSK našli su se hrvatski glagoljski prvotisak *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483., *Judita* Marka Marulića iz 1522., *Vinodolski zakon* (prijepis iz 16. st.), *Istarski razvod* (prijepis iz 16. st.), djela minijaturista Julija Klovića i bakroresca Andrije Medulića, stare karte Hrvatske, rukopis prve hrvatske opere *Ljubavi i zloba* Vatroslava Lisinskog, značajne hrvatske popijevke i druga djela. Usporedo je provedena i edukacija djelatnika, a digitalizirana građa objavljena je najprije na CD-ROM-u, a zatim i na mrežnoj stranici *Digitalizirana baština* koja je izrađena 2005. godine.⁵ Premda tehnički neprimjerena za opsežniju objavu digitalne građe, mrežna stranica ipak je pridonijela dostupnosti bisera hrvatske znanstvene i umjetničke baštine javnosti te postavila model predstavljanja digitalne građe NSK u kulturno-povijesnome kontekstu.

Slika 1. Hrvatski glagoljski prvotisak - *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483.

Kako bi se dodatno osnažila u tom području, NSK je sudjelovala i u nekoliko domaćih i međunarodnih projekata digitalizacije kao što su projekt *Zaštita, digitalizacija i popularizacija ostavštine Silvija Strahimira Kranjčevića* (2002. - 2003.) koji je proveden u suradnji s ustanovama koje je u projektu okupio dr. sc. Daniel Miščin, zatim projekt izgradnje *Međunarodne dječje digitalne knjižnice* (2002.) u suradnji s Kongresnom knjižnicom u Washingtonu te projekt *Digitalizirana Biblioteka Zriniana* mađarske Nacionalne knjižnice (2003.).⁶ Navedeno stjecanje iskustva vodilo je NSK prema samostalnom početku digitalizacije građe. Krajem 2003. godine, uz potporu Vlade Republike Hrvatske, nabavljen je prvi skener većih dimenzija za digitalizaciju građe Posebnih

⁵ Nakon prestanka rada, mrežna stranica *Digitalizirana baština* arhivirana je i dostupna u Hrvatskome arhivu weba. Opširnije: <https://haw.nsk.hr/>

⁶ Od ostalih međunarodnih projekata digitalizacije treba istaknuti projekte *Reading Europe* (2012.), *Europeana Newspapers* (2013.) i *Science and Machines* (2013.) koji su u suradnji s europskim partnerima donijeli NSK nova znanja i osigurali dostupnost podataka hrvatske građe u Europeani – najvećoj bazi europske digitalne građe.

zbirki NSK. Time je u 2004. godini omogućen početak redovitog programa digitalizacije građe. Tijekom sljedećih godina oprema za digitalizaciju nabavljena je u skladu s financijskim mogućnostima redovitoga i projektinoga financiranja, a trebalo je proći još neko vrijeme prije uspostave čitavoga radnog procesa i infrastrukture za upravljanja digitalnom građom.⁷

U prikazu razvoja digitalizacije knjižnične građe bitno je istaknuti kako NSK još od osamdesetih godina 20. stoljeća provodi i digitalizaciju poslovanja uvođenjem knjižnično-informacijskoga sustava utemeljenog na međunarodnim normama te osigurava online dostupnost kataloga NSK. Kako bi što više podataka kataloga na listićima, koji su do tada bili dostupni isključivo korisnicima u prostoru NSK, postao dostupan javnosti, 2004. godine proveden je i opsežan projekt digitalizacije abecednoga kataloga te drugih kataloga NSK koji je obuhvatio 995.354 kataložna listića s podacima o građi NSK.

Redoviti program digitalizacije i projekti

Dvadeset godina provedbe redovitog programa digitalizacije građe NSK usmjereno je uglavnom prema prijenosu u digitalni oblik izbora građe Posebnih zbirki NSK. Taj se stručno, tehnički i financijski zahtjevan posao obavlja profesionalno i s brigom o zaštiti nacionalne baštine u Odjelu zaštite i pohrane građe NSK, a količina digitalizirane građe u skladu je s raspoloživim resursima. Dodatni poticaj za unapređenje digitalizacije kulturne baštine donio je nacionalni projekt *Hrvatska kulturna baština* koji je, na poticaj ključnih baštinskih ustanova, 2008. godine pokrenulo Ministarstvo kulture⁸ kao nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Projektom je uspostavljen financijski okvir za godišnju potporu provedbi projekata digitalizacije građe baštinskih ustanova u Hrvatskoj, a do danas je proveden značajan broj projekata digitalizacije kulturne baštine. Hrvatske knjižnice usmjerile su se uglavnom prema projektima digitalizacije starih novina kao iznimno ugrožene baštine, digitalizaciji najstarijih knjiga i rukopisa, građe zavičajnih zbirki te ostale jedinstvene građe na kojoj se temelje hrvatska kultura i znanost.

Među značajnim projektima koje je, uz financijsku potporu Ministarstva kulture i medija, od 2008. godine do danas provela NSK izdvojamo sljedeće višegodišnje projekte: projekt *Adrianskoga mora sirena* usmjeren prema digitalizaciji građe o hrvatskoj obali Jadrana, projekt *Incunabula Croatica* koji je imao cilj digitalizirati hrvatske prvotiske u NSK i ostalim hrvatskim knjižnicama, projekt *Hrvatska glagoljica* koji je rezultirao posebnim tematskim portalom *Glagoljica.hr*⁹ s digitaliziranim izvornicima i više od 500 jedinica referentne literature te projekt *Pozdrav iz Hrvatske* u kojem se od 2013. godine digitaliziraju stare hrvatske razglednice s ciljem

⁷ Godine 2010. i 2020. nabavljeni su skeneri mikrofilma, 2014. godine nabavljen je skener za digitalizaciju građe manjih dimenzija, a skener za Čitaonicu periodike nabavljen je 2020. godine. U projektu e-Kultura koji je proveden u razdoblju od 2019. do 2023. godine, za potrebe digitalizacije knjižnične građe u NSK nabavljena su četiri skenera što je temelj za značajno povećanje količine skenirane građe Posebnih zbirki, kao i knjiga iz zbirke Croatica objavljenih nakon 1850. godine.

⁸ Koristi se naziv Ministarstva iz 2009. godine.

⁹ Opširnije: <https://glagoljica.hr/>

izgradnje vizualnoga istraživačkog korpusa hrvatskoga prostora. U projektima digitalizacije starih hrvatskih novina i časopisa digitalizirane su najstarije sačuvane hrvatske novine na njemačkome jeziku – *Kroatischer Korrespondent* (Zagreb, 1789.) i najstarije novine objavljene na hrvatskome i talijanskome jeziku (*Kraglski dalmatin – Il Regio dalmata*, 1806. - 1810.), ali i niz drugih traženih naslova periodike. Kao rezultat projekta uspostavljeni su portali *Stare hrvatske novine* i *Stari hrvatski časopisi*.¹⁰

Od ostalih jednogodišnjih projekata digitalizacije provedenih u NSK treba spomenuti i projekte *Hrvatska glazbena baština u zvuku: digitalizacija najstarijih gramofonskih ploča na 78 okretaja*, *Flora Croatica*, *Mappae Croaticae - digitalizacija Zbirke Novak - očuvanje i prezentacija hrvatske kartografske baštine*, *Hrvatske gramatike s 43 digitalizirane hrvatske gramatike objavljene u razdoblju od 17. do 20. stoljeća*, kao i brojne projekte usmjerene prema digitalizaciji građe znamenitih književnika, grafičara i drugih umjetnika – od onih najstarijih do suvremenih autora poput Borisa Bučana ili maestra Dinka Fija.¹¹

Kao središnja knjižnica Sveučilišta u Zagrebu, NSK je 2012. godine provela projekt digitalizacije najstarijih disertacija. U projektu je uspostavljen *Digitalni akademski repozitorij* (DAR) koji je poslužio kao model za uspostavu nacionalnih repozitorija suvremenih disertacija, diplomskih i završnih radova svih hrvatskih sveučilišta u 2015. godini.¹²

Skrb o suvremenoj digitalnoj građi

Prikaz rada NSK u području upravljanja digitalnom građom nije cjelovit bez spominjanja njezine zadaće prikupljanja obveznoga primjerka cjelokupne hrvatske nakladničke produkcije na svim medijima. Građa prikupljena dostavom obveznoga primjerka svjedoči o sustavnom razvoju hrvatskog nakladništva od 19. stoljeća¹³ sve do pojave digitalnog nakladništva. Baš kao što govori i spomenuta misao u Strateškome planu NSK iz 2022. godine – uloga NSK je sačuvati i prenijeti ideje kroz vrijeme novim generacijama bez obzira na izazove u okruženju koji uključuju i tehnološke promjene te pojavu novih vrsta medija za objavu publikacija. Još u osamdesetim godinama prošlog stoljeća NSK je započela prikupljanje „digitalnih inkunabula“ – prve digitalne građe hrvatskih autora i nakladnika koja je tada objavljivana na prijenosnim medijima (disketa, CD-ROM, DVD i dr.), a od 2004. godine, u suradnji sa Sveučilišnim računskim centrom – Srcem, NSK izgrađuje Hrvatski arhiv weba (HAW). Uspostava HAW-a bila je hrabar pothvat za NSK koji je Hrvatsku postavio u mali krug zemalja koje su u to vrijeme

¹⁰ Portal starih novina i časopisa zbog tehničkih razloga nije se nakon 2017. godine mogao dalje održavati te se u NSK radi na uspostavi novoga primjerenog sustava za više milijuna stranica novina i časopisa koji su u međuvremenu digitalizirani u Hrvatskoj.

¹¹ NSK je od 2008. godine provela više od pedeset projekata digitalizacije građe uz potporu Ministarstva kulture i medija te drugih izvora potpore i donacija.

¹² Nacionalni repozitoriji ocjenskih radova (ZIR i DR) uspostavljeni su 2015. u suradnji s drugim ustanovama i Srcem, a njihovom izradom naglašena je sveučilišna uloga NSK te ostvaren doprinos području otvorenoga pristupa i promicanja znanstvene čestitosti u području izrade i dostupnosti ocjenskih radova. Opširnije: <https://dr.nsk.hr/> i <https://zir.nsk.hr/>

¹³ NSK je 1837. godine dobila obvezu prikupljanja cjelokupne hrvatske nakladničke produkcije.

započele s arhiviranjem online publikacija.¹⁴ HAW predstavlja značajan izvor za proučavanje povijesti Hrvatske koja je zabilježena na brojnim informativnim portalima, a u njemu je dostupna i prva hrvatska zbirka poezije objavljena na internetu – knjiga *Riči* splitske autorice Berezine Matoković. U sklopu projekta e-Kultura Ministarstva kulture i medija u 2023. godini NSK je unaprijedila upravljanje digitalnim obveznim primjerkom uspostavom sustava trajne pohrane s modulom za dostavu digitalnih publikacija. Taj sustav nakladnicima omogućuje jednostavno ispunjavanje dostave obveznog primjerka radi trajne pohrane, a u NSK dodatno unaprjeđuje digitalizaciju poslovanja.

U prihvatu digitalnih publikacija koje čine digitalnu zbirku *Croaticu* planira se u budućnosti pronaći i rješenje za jednostavniju dostavu digitalnih publikacija koje NSK dobiva kao dar. Poticaj za razvoj došao je tijekom rada na izgradnji *Digitalne zbirke inozemne Croatice* koja je u NSK uspostavljena 2017. godine te u suradnji na projektu *Hrvatski iseljenički tisak* (HIT) od 2018. godine. Tada je uočena potreba da se Hrvatima koji žive u inozemstvu ili su potomci hrvatskih iseljenika omogući jednostavna dostava građe u digitalnome obliku kao dar NSK.¹⁵

Digitalne zbirke NSK – mjesto za istraživanje digitalne građe

Kako bi rastuća digitalna građa NSK na primjeren način bila dostupna korisnicima, korištenje spomenute mrežne stranice *Digitalizirana baština* nije bilo održivo te je uspostavljen portal Digitalne zbirke NSK.¹⁶ Na uspostavi novog sustava za upravljanje digitalnom građom radilo se od 2012. godine, a 2016. godine javnosti je predstavljen portal *Digitalne zbirke NSK*. Portal je polazno mjesto istraživanja digitalizirane građe NSK, ali i izvorno digitalne građe. Od objave do danas, Portal je unaprijeđen uvođenjem novih vrsta digitalne građe te poboljšavanjem funkcionalnosti i organizacije sadržaja.

Pristup građi na portalu *Digitalne zbirke NSK* omogućen je jednostavnim pretraživanjem na početnoj stranici ili odabirom određene vrste digitalne građe (knjige, rukopisi, vizualna građa, kartografska građa, glazbena građa, novine, časopisi, članci), pregledavanjem digitalnih zbirki, autora i mjesta u Hrvatskoj te uvidom u nove jedinice građe na portalu. Portal usmjerava posjetitelja prema predmetu njegova interesa pa ga, primjerice, tematski portal *Digitalne knjige* vodi k najstarijim digitaliziranim knjigama, ali i suvremenoj e-knjizi, a pritom mu daje i uvid u tematske zbirke knjiga i nove knjige na portalu. Na isti način posjetiteljima se otvaraju tematski portali rukopisa, glazbene, kartografske ili vizualne građe kako bi lakše pronašli traženu građu ili autora. Portal Digitalne zbirke NSK zasigurno će se dalje razvijati u skladu sa zahtjevima upravljanja novih vrsta i formata digitalne građe te drugim tehnološkim promjenama i mogućnostima. Planira se, uz ostalo, uspostava novoga tematskog portala za novine i časopise,

¹⁴ Prikupljanje online publikacija definirano je Zakonom o knjižnicama iz 1997. godine što također predstavlja značajan iskorak u odnosu na zakonodavstvo ostalih zemalja.

¹⁵ U NSK se najčešće dostavljaju disertacije hrvatskih znanstvenika koje su obranjene u inozemstvu, ali i druge vrste publikacija bez kojih nije moguće graditi cjelovitu nacionalnu zbirku *Croaticu* upotpunjenu djelima hrvatskih iseljenika.

¹⁶ Opširnije: <https://digitalna.nsk.hr/>

Pronađite na portalu

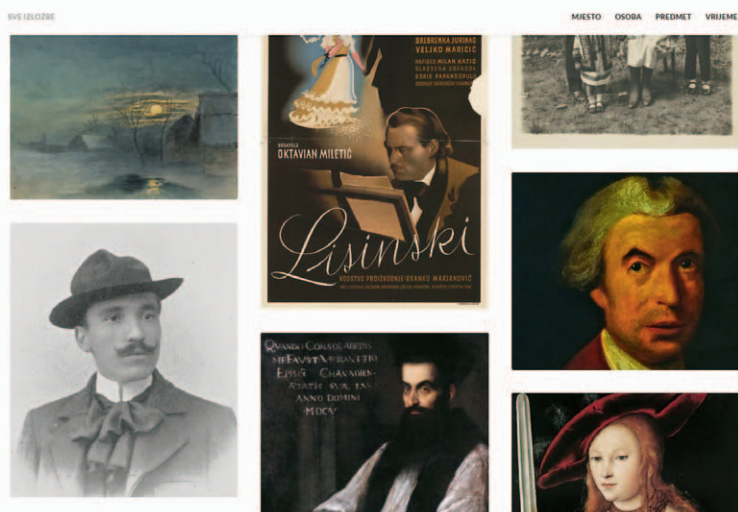
Slika 2. Portal Digitalne zbirke NSK

uvođenje novih vrsta građe kao što su zvučna knjiga, video, *podcast* i skupovi podataka, ali i bolji način predstavljanja specifičnih aspekata istraživanja stare građe kao što su fragmenti, vodeni znakovi i uvezi. To je još jedan pokazatelj kako samom digitalizacijom građe put do njezine dostupnosti korisnicima i istraživačima ne prestaje – s tako vrijednom građom Posebnih zbirki NSK otvaraju se brojne mogućnosti sudjelovanja u razvoju infrastrukture u području digitalne humanistike i ostalim područjima istraživanja.

Virtualne izložbe, mobilne aplikacije i ostali digitalni proizvodi

Kako bi se postojeće i potencijalne korisnike građe NSK dodatno informiralo i potaknulo na daljnje istraživanje baštine, u NSK je 2012. godine pokrenuta izrada virtualnih izložbi kao novoga digitalnog proizvoda za predstavljanje digitalne građe. Prva virtualna izložba bila je posvećena znamenitom hrvatskom znanstveniku Ruđeru Boškoviću, a niz predstavljanja značajnih imena hrvatske kulture, znanosti i umjetnosti nastavljen je virtualnim izložbama o Antunu Gustavu Matošu, Marku Maruliću, Faustu Vrančiću, obitelji Zrinski, Fischeru von Erlachu i Hugu Conradu von Hötzendorfu te skladateljima Vatroslavu Lisinskom, Ivanu pl. Zajcu mlađem, Dinku Fiju i skladateljici Ivani Lang. U izradi virtualnih izložbi NSK su se pridružili i brojni suradnici¹⁷ te su predstavljene i druge značajne osobe, poput Vladimira

¹⁷ Knjižnica je do sada provela tri natječaja pod nazivom *Baština na mreži* kako bi potaknula knjižnice i ostale baštinske ustanove na digitalizaciju građe, ujedinjavanje građe iz različitih ustanova i novu interpretaciju kako bi u obliku virtualne izložbe građa bila dostupnija korisnicima i poticala ih na daljnje istraživanje. Opširnije: <http://virtualna.nsk.hr/>

Slika 3. Virtualne izložbe NSK

Nazora, Ivane Brlić Mažuranić, Maje Bošković-Stulli, Nikole Andrića i drugih. Posjetitelji portala Virtualne izložbe mogu se upoznati s različitim temama kao što su glagoljica, povijest hrvatskoga jezika, Prvi svjetski rat, ali i s virtualnim izložbama o najstarijim tiskarama, ljekarništvu, automobilima, životinjama i dr.¹⁸

Uz virtualne izložbe, NSK je 2017. godine izradila i prvu mobilnu aplikaciju u hrvatskim knjižnicama s nazivom *Pozdrav iz Zagreba* (*Greetings from Zagreb*) kojom se željelo predstaviti stare razglednice Zagreba iz fonda Grafičke zbirke NSK te prikazati mogućnost korištenja kulturne baštine u interaktivnome digitalnome turističkom proizvodu.¹⁹ Aplikacija povezuje

¹⁸ Odabir tema virtualnih izložbi često prati projekte digitalizacije znamenitih osoba, a povezan je i uz prigodne obljetnice.

¹⁹ Mobilna aplikacija *Pozdrav iz Zagreba* osvojila je 2018. godine Zlatnu medalju na 16. međunarodnoj izložbi inovacija Udruge inovatora Hrvatske kao inovativni digitalni kulturno-turistički proizvod, a iste godine aplikacija je nagrađena i osvojenim trećim mjestom na međunarodnom natječaju IFLA BibLibre International Marketing Award za način promocije građe NSK.

šetnju Zagrebom sa slanjem e-razglednica s deset značajnih zagrebačkih lokacija (Zrinjevac, Trg bana Jelačića, Prvostolnica, Dolac, Kamenita vrata i dr.). Korisnicima aplikacije posebno je zanimljiv takozvani *Božićni dodatak* sa starim božićnim čestitkama koje se mogu poslati dragim osobama.²⁰

Tijekom protekle pandemije djelatnici NSK izradili su, korištenjem digitalizirane građe, i prigodne digitalne bojanke²¹ i slagalice²² kao sredstvo za opuštanje i razbibrigu te uživanje u prekrasnim motivima kulturne baštine. Takvi digitalni proizvodi su kreativna uporaba kulturne baštine koja tako dobiva svoju novu suvremenu ulogu, postaje prisutna i upotrebljiva, ulazi u sjećanje i gradi slagalicu kulturnoga identiteta.

Prema uspostavi Hrvatske digitalne knjižnice

Opisana postignuća NSK predstavljaju dio ukupne slike rada hrvatskih knjižnica u zaštiti i dostupnosti građe korištenjem postupka digitalizacije. Dugogodišnji rad rezultirao je uključivanjem više od 200 hrvatskih knjižnica koje digitaliziraju građu, izgrađuju digitalne zbirke, rade u sustavima digitalne knjižnice ili surađuju u projektima digitalizacije (Glagoljica.hr, Znameniti.hr, Virtualna NSK). Dio te zajednice svake godine okuplja se u NSK na Festivalu hrvatskih digitalizacijskih projekata (D-fest) koji od 2011. godine okuplja stručnjake iz područja digitalizacije građe i razvoja sustava digitalnih knjižnica te izrade kreativnih digitalnih proizvoda.²³ Dodatna edukacija knjižničara u području digitalizacije građe i izrade virtualnih izložbi provodi se u NSK u Centru za stalno stručno usavršavanje knjižničara (CSSU).

Kao središnja hrvatska knjižnica, NSK ima zadaću poticanja razvoja knjižnične djelatnosti u Hrvatskoj pa se i u području digitalnih knjižnica, kroz djelatnost *Centra za razvoj Hrvatske digitalne knjižnice* Hrvatskoga zavoda za knjižničarstvo NSK, osobito potiče primjena normi i ujednačavanje poslovnih procesa kako bi se u skoroj budućnosti ostvarila uspostava *Hrvatske digitalne knjižnice* kao središnjeg mjesta pristupa hrvatskoj pisanoj riječi u digitalnom obliku, ali drugim vrstama digitalne knjižnične građe. Temelj za uspostavu Hrvatske digitalne knjižnice nalazi se u *Zakonu o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti* iz 2019. godine koji je ulogu njezine izgradnje dodijelio NSK, a *Standardom za digitalne knjižnice* iz 2020. definirani su i uvjeti provedbe tog zadatka. NSK je zadužena za koordinaciju digitalizacije knjižnične građe u hrvatskim knjižnicama, prihvata i trajnu pohranu objavljenoga digitalnog sadržaja nakladnika i knjižnica, te za edukaciju, izradu uputa i smjernica kao i niz drugih stručnih i tehničkih poslova. Svakako, riječ je promjeni dosadašnje paradigme poslovanja i iskorak prema usvajanju suradničkoga načina rada te prihvaćanju novih poslova upravljanja digitalnom građom.

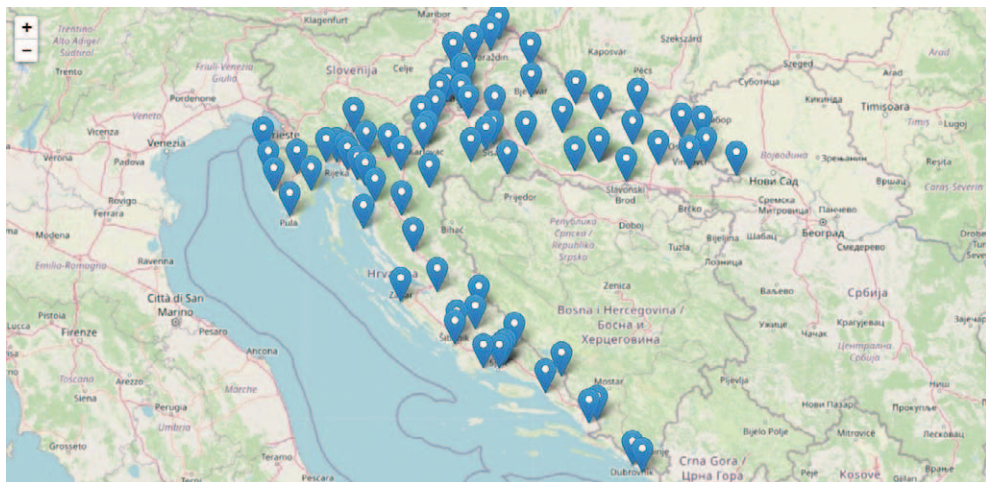
Dodatni poticaj za suradnju u digitalizaciji građe knjižnicama i drugim baštinskim ustanovama donio je svakako i nedavno završeni projekt *e-Kultura: Digitalizacija kulturne baštine* koji je

²⁰ Opširnije: <http://pozdravizhrvatske.nsk.hr/zagrebapp/>

²¹ Opširnije: <http://bojanka.nsk.hr/>

²² Opširnije: <http://slagalice.nsk.hr/>

²³ Opširnije: <https://dfest.nsk.hr/>

Slika 4. Interaktivna karta Hrvatske na portalu Digitalne zbirke NSK s pristupom lokalnoj baštini

Ministarstvo kulture i medija provelo od 2019. do 2023. godine u sklopu Operativnoga programa Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020. U provedbi projekta sudjelovale su i četiri partnerske ustanove (Hrvatski državni arhiv, NSK, Muzej za umjetnost i obrt i Hrvatska radiotelevizija), a glavni su mu rezultati uspostava nacionalnoga sustava trajne pohrane digitalne kulturne baštine, izgradnja središnjega portala za pristup digitalnoj kulturnoj baštini, nabava opreme za digitalizaciju građe te povećana digitalizacija građe u uključenim ustanovama, ali i usvajanje novih znanja u području digitalizacije i upravljanja digitalnom građom. Zahvaljujući upravo opremi i drugim resursima osiguranim projektom, u NSK je 2022. godine započela sustavna digitalizacija knjiga objavljenih u razdoblju od 1850. do 1900. godine kao i opsežnija digitalizacija rukopisne korespondencije iz Zbirke rukopisa i starih knjiga, digitalizacija i digitalno objedinjavanje djela Ivana pl. Zajca iz Zbirke muzikalija i audiomaterijala NSK i drugih ustanova, nastavak digitalizacije razglednica iz Grafičke zbirke NSK s motom „Svakome hrvatskome mjestu jedna razglednica!“ te georeferenciranje zemljopisnih karata iz Zbirke zemljovida i atlasa NSK. Infrastruktura uspostavljena u projektu e-Kultura značajno će utjecati na daljnji razvoj poslovanja baštinskih ustanova u području upravljanja digitalnom građom, a posebno je važna činjenica da je projektom osigurano mjesto za trajno očuvanje digitalnoga sadržaja uključenih ustanova u Centru dijeljenih usluga (Državni oblak). Naravno, održivost uspostavljenih rješenja ovisit će o mogućnostima daljnjeg financiranja održavanja i razvoja uspostavljene infrastrukture, ali i spremnosti svih uključenih ustanova da prihvate nove radne procese.

Kada je riječ o novim projektima NSK, treba istaknuti uspostavu digitalne zbirke *Vremeplov riječi – digitalni arhiv hrvatske književnosti*²⁴ 2023. godine kao mjesta objave videozapisa hrvatskih književnika koji čitaju i komentiraju svoja književna djela. Cilj projekta je sačuvati za

²⁴ Opširnije: <http://digitalna.nsk.hr/vremeplov>

buduće naraštaje glasove suvremenih hrvatskih književnica i književnika te javnost potaknuti na čitanje njihovih djela. U sljedećim godinama provedbe projekta planira se uključiti autore dijalektalne poezije i proze, zatim i hrvatske književnike koji žive u inozemstvu.

Umjesto zaključka, sasvim je očigledno da pregled razvoja digitalizacije knjižnične građe upućuje na značajne, i u većini zemalja prisutne, tehničke i financijske izazove u području digitalizacije kulturne baštine, ali i na potrebnu dozu znanja i entuzijazma koja je nužna za svaki novi razvojni korak digitalnih knjižnica. U današnje vrijeme postalo je posve jasno da ulaganje u razvoj digitalnih knjižnica odražava i stajalište o ulozi knjižnica u društvu. Sljedeći razvojni koraci i uspostava Hrvatske digitalne knjižnice upravo će to potvrditi.

SUMMARY

THE PATH TOWARDS THE CROATIAN DIGITAL LIBRARY OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY IN ZAGREB

National libraries have the task of preserving the national written heritage and this task is only fully realised if the heritage is made available to researchers, students and the public for reading, research, learning, entertainment and creative use. The National and University Library of Zagreb (NSK), guided by the slogan “Transferring ideas through time”, fulfils the tasks of the central Croatian library through continuity in development and continuous agile adaptation to the new technological environment. The legal provisions regulating the field of libraries and librarianship in Croatia also monitor and guide the libraries towards the necessary changes in a timely manner, and the role of the NSK as the mother library of the Croatian library system is certainly crucial in the implementation and coordination of such development steps. In addition to adopting new digital content (e-books, websites, e-series publications, social networks, etc.), the NSK itself is digitising material from the homeland and emigrant communities for recording, printing, publishing, etc. the ideas recorded in the past by Croatian authors have found their way more easily to modern users, including those of Croatian roots and their friends on distant meridians. NSK’s development projects are also focused on the development of national infrastructure in the field of cultural and scientific heritage and the creation of new digital products which ensures the position of Croatia’s largest library as an innovative leader in the development of digital libraries in Croatia pointing towards the establishment of the Croatian Digital Library. Further impetus for cooperation on digitisation of material with libraries and other heritage institutions has been provided by the project “*e-Culture: Digitisation of Cultural Heritage*”, implemented by the Ministry of Culture and Media (2019 - 2023) under the Operational Programme Competitiveness and Cohesion. Among the new projects of the NSK, it is worth highlighting the establishment of the digital collection “Word Time Machine - Digital Archive of Croatian Literature” in 2023 as a space for publishing videos of Croatian writers reading and commenting on their literary works.

RESUMEN

EL CAMINO DE LA BIBLIOTECA NACIONAL Y UNIVERSITARIA DE ZAGREB HACIA LA DIGITALIZACIÓN

Las bibliotecas nacionales tienen la tarea de preservar el patrimonio nacional escrito que se realiza plenamente si el material se encuentra disponible para ser usado por investigadores, estudiantes y el público en general. La Biblioteca Nacional y Universitaria de Zagreb (BNU) cuyo lema es ‘Transmitimos ideas a través del tiempo’ hace realidad su tarea principal al seguir desarrollándose y adaptándose ágil y constantemente al nuevo entorno tecnológico. Las disposiciones legales que regulan el ámbito de las bibliotecas y la bibliotecología en Croacia también supervisan y orientan a las bibliotecas de manera oportuna hacia cambios que son inevitables, y el rol de la BNU, en calidad de biblioteca matriz del sistema bibliotecario en Croacia, es crucial en la implementación y coordinación de tales pasos para su evolución. Además de aceptar nuevos contenidos digitales (libros electrónicos, sitios web, publicaciones electrónicas en serie, redes sociales, etc.), la propia BNU está digitalizando materiales de la patria y de la emigración para que lleguen más fácilmente a los usuarios en diferentes partes del mundo. Los proyectos de la BNU también tienen como objetivo el desarrollo de la infraestructura nacional en el campo del patrimonio cultural y científico y la creación de nuevos productos digitales, lo que garantiza a la biblioteca más grande del país la posición de líder innovador en el desarrollo de bibliotecas digitales en Croacia, orientándola hacia la creación de la Biblioteca Digital Croata. Un incentivo adicional para la cooperación con bibliotecas y otras instituciones patrimoniales en la digitalización de materiales fue el proyecto ‘*e-Kultura: la digitalización del patrimonio cultural*’, implementado por el Ministerio de Cultura y Medios (2019-2023) en el marco del Programa Operativo de Competitividad y Cohesión. Entre los nuevos proyectos de la BNU, cabe destacar la creación de la colección digital ‘La máquina del tiempo de las palabras – Archivo digital de literatura croata’ en 2023, un espacio para publicar videos de escritores croatas quienes leen y comentan sus obras literarias.

Kulturna federacija mladih HBZ-a Amerike / CFU Junior Cultural Federation of America gostovat će u pratnji svojih seniora na festivalu u organizaciji Hrvatske matice iseljenika u Lijepoj Našoj (Zagreb, KD V. Lisinski, 29. – 31. VI. 2024.) s tridesetak tamburaških ansambala koji djeluju diljem sjevernoameričkog kontinenta. Umjetnički sadržaj festivala proteklih desetljeća obogaćivan je i različitim interkulturalnim fenomenima koji simboliziraju današnje multikulturalno američko društvo. Zahvaljujući novim medijima međusobna komunikacija ansambala iz dijaspore i matične zemlje učestala je i u virtualnom prostoru može teći u svim smjerovima, uključujući i one prema hrvatskoj digitaliziranoj baštini s bogatim fonotekama izvorne etnomuzikološke građe... Na fotografiji: etnolog i povjesničar dr. sc. Ivan Tepeš, zamjenik ravnatelja HMI-ja u sjedištu HBZ-a u Pittsburghu.

ZAJEDNIŠTVO AMERIČKIH HRVATA NOVE GENERACIJE

Zamjenik ravnatelja Hrvatske matice iseljenika dr. sc. Ivan Tepeš boravio je nedavno u SAD-u gdje se susreo s čelnicima Hrvatske bratske zajednice Amerike (HBZ) te obišao ostale hrvatske organizacije u Pittsburghu, Clevelandu i Chicagu s ciljem učvršćivanja, obnavljanja i uspostavljanja veza HMI-ja s iseljeništvom te detaljnijeg uvida u bogate arhive HBZ-a. Za Matičin godišnjak donosi najzanimljivije detalje s putovanja. HMI i HBZ odnose njeguju još od 1951. godine, a sudjelovanje na konvencijama HBZ-a stvar je Matičine višedesetljetne tradicije. Među članstvom HBZ-a ima pripadnika četvrte i pete generacije iseljenika koji nisu imali priliku posjetiti Hrvatsku, ali njeguju hrvatski identitet, a članovi HBZ-a postali su odmah nakon rođenja na inicijativu svojih roditelja. Nadalje, kao glavni zahtjev Hrvati iz Clevelanda istaknuli su potrebu ponovnog otvaranja Generalnog konzulata RH u toj američkoj metropoli gdje dulje od stoljeća živi brojna hrvatska zajednica. Izdvajamo dvije sjajne baštinske zbirke: muzikološku knjižnicu raznih glazbenih žanrova s najvećom zbirkom hrvatskih notnih zapisa izvan RH u Pittsburghu; te arhiv i knjižnicu Hrvatskoga etničkog instituta u Chicagu, koji desetljećima skuplja vrijednu povijesnu iseljeničku građu.

Nakon završetka pandemije koronavirusa aktivnosti iseljeničkih organizacija i Hrvatske matice iseljenika (HMI) nastavile su se povećanom dinamikom. U tom smjeru Hrvatska matica iseljenika ove godine pojačala je i prisutnost među iseljenicima u Sjedinjenim Američkim Državama. Ravnatelj Mijo Marić sudjelovao je na 55. godišnjem „Tamburitza Festivalu“ Hrvatske bratske zajednice (HBZ) u Indianapolisu od 7. do 9. srpnja 2023., gdje se razgovaralo i o organizaciji Tamburaškog festivala HBZ-a koji će se u lipnju 2024. održati u Zagrebu i kojemu HMI organizacijski daje velik doprinos.

Nastavak djelovanja HMI-ja u SAD-u nastavljen je krajem rujna i početkom listopada kada sam se uputio u SAD zbog obilaska hrvatskih iseljeničkih zajednica u Clevelandu, Pittsburghu i Chicagu s ciljem učvršćivanja, obnavljanja i uspostavljanja veza HMI-ja s hrvatskim iseljeničkim zajednicama te detaljnijeg uvida u bogate arhive HBZ-a u Pittsburghu, posebice Hrvatskoga etničkog instituta u Chicagu.

Boravak u Americi započeo je sudjelovanjem na 26. konvenciji HBZ-a, koja je održana u Clevelandu od 24. do 26. rujna 2023., i na kojoj je uz predstavnika HMI-ja bio prisutan i ministar vanjskih i europskih poslova dr. sc. Gordan Grlić Radman u svojstvu izaslanika predsjednika Vlade RH, u pratnji veleposlanika RH iz Kanade Vice Skračića te zamjenika veleposlanika RH u SAD-u Danijela Međana. HMI i HBZ odnose održavaju još od 50-ih godina prošlog stoljeća, a sudjelovanje na konvencijama HBZ-a stvar je Matičine višedesetljetne tradicije. Na konvenciji su delegati HBZ-a povjerili novi mandat dosadašnjem vodstvu na čelu s predsjednikom

Edwardom W. Pazom. Tijekom konvencije održao sam niz susreta i razgovora s delegatima HBZ-a pristiglim iz svih dijelova SAD-a i Kanade u svrhu razvijanja veza s HMI-jem. Zanimljivo je napomenuti kako među delegatima ima članova 3., 4. ili 5. generacije iseljenika koji ne govore hrvatski jezik niti su ikada bili u Hrvatskoj, ali njeguju hrvatski identitet kojim se ponose, a članovima HBZ-a postali su odmah nakon rođenja na inicijativu roditelja.

Inicijativa za ponovno otvaranje konzulata u Clevelandu

Tijekom boravka u Clevelandu održan je susret i s pripadnicima hrvatske iseljeničke zajednice iz toga grada, koji je započeo hrvatskom misom u crkvi sv. Pavla, a nastavljen je u Hrvatskome nacionalnom domu „Kardinal Alojzije Stepinac“ u Clevelandu. U Hrvatskome domu obišli smo dragocjeno opremljenu knjižnicu povijesnih knjiga i pisaca iz Hrvatske i iseljeničtva te Muzej hrvatske baštine, a na poslijetku je održan i sastanak s članovima hrvatske zajednice. Bili su prisutni predstavnici hrvatskih nogometnih klubova Croatia i Zrinski, zatim Zajednice žena „Kardinal Stepinac“, Škole hrvatskoga jezika, Hrvatskoga kluba „Dalmacija“, Kluba Žumberčana, Kluba Istrijana, Ogranka HDZ-a „Dr. Franjo Tuđman – Cleveland“, Zajednice utemeljitelja HDZ-a za SAD, HBZ-a, Uprave Hrvatskoga nacionalnog doma „Kardinal Stepinac“, Društva „Zagreb junior tamburica“ i „Cleveland junior tamburica“, KUD-a Hrvata BiH „Katarina Kosača“, predstavnici Hrvatskoga poslovnog društva i mnogi drugi članovi hrvatske zajednice iz Clevelanda. U ime domaćina goste je pozdravio Željko Perić, član Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan RH, a Slavko Katić predstavio je sva društva i klubove, nakon čega su se s nekoliko riječi obratili i predstavnici klubova i društava, među kojima i Frane Bilaver. Kao glavni zahtjev Hrvati iz Clevelanda istaknuli su potrebu ponovnog otvaranja Generalnog konzulata RH u tom gradu, s obzirom na to da se procjenjuje kako na tom području živi i djeluje od 30 do 40 tisuća Hrvata.

Vrijedna kulturna građa u Pittsburghu

Nakon Clevelanda boravak sam nastavio u Pittsburghu, u kojem se nalazi sjedište HBZ-a, i u kojem su mi domaćini bili predsjednik Edward W. Pazo, dopredsjednik Franjo Bertović i glavna tajnica Bernadette M. Luketich-Sikaras. S domaćinima se razgovaralo o nastavku daljnje suradnje HMI-ja i HBZ-a te ponajviše o organizaciji nadolazećega Tamburaškog festivala HBZ-a koji će se održati krajem lipnja 2024. u Zagrebu. Jedan dio vremena odvojen je i za obilazak Hrvatskoga kulturnog muzeja „Bernard M. Luketich“ te za detaljan uvid u građu knjižnice s mnoštvom rijetkih knjiga, zatim glazbene knjižnice s najvećom zbirkom hrvatske glazbe izvan domovine te arhiva HBZ-a u kojoj se nalazi vrijedna kulturna građa i izvorna povijesna građa za znanstvenu obradu povijesti HBZ-a i iseljeničtva na području SAD-a iz razdoblja od kraja 19. stoljeća sve do danas. Bilo bi vrlo dragocjeno kada bi se izlošci iz muzeja, te rijetke knjige i iseljenički dokumenti u vlasništvu HBZ-a mogli izložiti u muzejima u Hrvatskoj jer bi se na taj način i šira hrvatska javnost imala prilike upoznati s bogatom poviješću djelovanja hrvatskih iseljenika na sjevernoameričkom kontinentu. HBZ je sa svojih 60 tisuća

Zamjenik ravnatelja Hrvatske matice iseljenika dr. sc. Ivan Tepeš u Pittsburghu, prigodom radnog posjeta timu glavnog predsjednika HBZ-a Edwarda Paze.

članova najstarija, najbrojnija i financijski najbogatija organizacija hrvatskih iseljenika, ne samo na području sjevernoameričkog kontinenta, nego i u cijelom svijetu, što se uz ostalo može vidjeti i po monumentalnoj zgradi sjedišta u kojoj je svakodnevno zaposleno oko 27 djelatnika, od kojih su se nekima pradjedovi ili djedovi doselili iz Hrvatske u SAD, a neki su u SAD pristigli prije 10 ili 20 godina. Osim sjedišta HBZ-a obišao sam i odsjek HBZ-a u mjestu Cokeburgu nedaleko od Pittsburgha, u kojemu je živio i radio bivši znameniti predsjednik HBZ-a Bernard M. Luketich, a u kojemu se svakog petka navečer okupljaju djeca hrvatskih iseljenika na probi sviranja tamburice. Posebno dojmljiv bio je obilazak prostorija u kojima se čuva mnoštvo hrvatske tradicijske odjeće i obuće, koja je skupljena iz svih krajeva Hrvatske, a kojima su me provele uz detaljan opis i gđa Marlene Luketich-Kochis te gđa Bernadette Luketich-Sikaras.

Tijekom boravka u Pittsburghu u Hrvatskoj se odigravao nogometni derbi između Hajduka i Dinama, a tom prigodom u Hrvatskom klubu „Javor“ u Pittsburghu, u organizaciji Ilije Jurišića, organizirano je gledanje utakmice, koju su zajednički pratili navijači obaju klubova, što bi na dan derbija u Hrvatskoj bila prava rijetkost. Kraj utakmice nešto su sretnije dočekali navijači Hajduka, za razliku od nas navijača Dinama, koji smo im iskreno čestitali na pobjedi. Poslije smo nastavili ugodno druženje i razgovore u kojima smo razmijenili korisne informacije, kako o djelovanju i problemima s kojima se suočavaju iseljenici, tako i o djelovanju hrvatskih institucija i programima usmjerenima prema iseljenicima i povratnicima, s obzirom na to da je dio iseljenika zainteresiran za povratak, a mladi članovi hrvatske iseljeničke zajednice zainteresirani su za studiranje u Hrvatskoj.

Velika zajednica Hrvata u Chicagu

Poslije Pittsburgha boravak je nastavljen u Chicagu u kojemu je domaćin bila Hrvatska franjevačka kustodija Svete Obitelji predvođena kustosom fra Markom Puljićem. Franjevački bogoslovi fra Vinko, fra Danijel i fra Jakov cijelo vrijeme boravka bili su na raspolaganju za obilazak hrvatskih zajednica u tome višemilijunskom gradu u kojemu djeluju tri hrvatske župe, nekoliko hrvatskih društava, Hrvatski kulturni centar te Generalni konzulat RH, u kojem nas je primila generalna konzulica Sanja Laković. Gđa Laković informirala nas je o konzularnim poslovima i situacijom vezanom uz oko 200.000 iseljenika koji žive na području koje pokriva taj konzulat. U Chicagu se veliki dio hrvatskih iseljenika okuplja na sv. misama pa sam se imao prilike s njima susresti nakon svetih misa u Župi svetog Jeronima i Župi Presvetog Srca Isusova. Na području sjevernog dijela Chicaga obišao sam veliki Hrvatski kulturni centar i društvo „Hrvatska loza“ prilikom probi sviranja, pjevanja i plesanja hrvatskih plesova i pjesama, na kojima je sudjelovalo stotinjak mladih pripadnika hrvatskog iseljeničtva. Važno je zabilježiti kako su među njima aktivni osnovnoškolci, srednjoškolci i studenti pripadnici 4. ili 5. generacije hrvatskih iseljenika koji slabo govore hrvatski jezik, ali istodobno i mladi hrvatski iseljenici pridošli u Chicago prije desetak godina. Sudjelovanje na probi potvrdilo je značaj rada HMI-ja i korisnost njezinih programa jer instruktora sviranja tambure gđa Sandra Korbar već 13 godina sudjeluje na Matičinoj Ljetnoj školi folkloru, gdje je od najboljih hrvatskih instruktora

Povjesničar i etnolog dr. sc. Ivan Tepeš u Chicagu i ravnatelj Dušobrižništva za Hrvate izvan domovine dr. sc. Tomislav Markić i svi naši svećenici koji djeluju u Americi.

naučila sviranje tradicijskih glazbala i plesanje tradicijskih plesova, a prikupljeno znanje vrlo stručno prenosi na mlade naraštaje hrvatskih iseljenika u Chicagu. Uz gđu Sandru djecu poučavaju i Anna Marie Hosticka kao instruktora za tamburu i ples te Olivia Goreta i Maria Fumic-Skukan kao instruktore plesa.

Istraživačka aktivnost

Posljednji dani boravka u Chicagu bili su obilježeni druženjem s hrvatskim svećenicima i časnim sestrama iz cijelog SAD-a i Kanade, koji su se od 9. do 11. listopada okupili u Chicagu na zajedničkom godišnjem skupu. Organizator skupa bio je delegat za SAD fra Nikola Pašalić uz prisutnost delegata za Kanadu Božidara Josipa Tenšeka te nacionalnog ravnatelja Dušobrižništva za Hrvate izvan RH vlč. dr. Tomislava Markića. Na skupu sam prisutne pozdravio u ime HMI-ja te predstavio program rada Matice.

Boravak u Chicagu, osim obilaska hrvatske iseljeničke zajednice, velikim dijelom obilježio je i detaljan pregled arhiva Hrvatskoga etničkog instituta, koji već skoro 50 godina skuplja vrijednu povijesnu građu nastalu među hrvatskim iseljenicima u razdoblju od kraja 19. stoljeća do danas, a koji vodi fra Antonio Musa. Jedan mali dio arhiva je digitaliziran, ali još predstoji veliki posao sistematiziranja i digitaliziranja građe kako bi taj dragocjeni arhiv postao dostupan za proučavanje i znanstvenicima u Hrvatskoj te svima zainteresiranima za proučavanje hrvatskog iseljeničtva.

Boravak među hrvatskim zajednicama u SAD-u još jednom je pokazao kako je osobni susret te mnoštvo razgovora i te kako korisno i potrebno za održavanje kvalitetnih veza Hrvatske matice iseljenika s hrvatskim iseljenicima, a usvojeni su i korisni prijedlozi vezani uz pojedine projekte HMI-ja, kao i za mjesečni časopis Maticu koji se već desetljećima distribuira na adrese pojedinaca, udruga i katoličkih misija diljem SAD-a i Kanade. Predložene su i tematske odrednice za godišnjak Hrvatske matice iseljenika, koji od 1955. sustavno obrađuje kulturne i društvene prakse hrvatske dijasporne na sjevernoameričkom kontinentu.

Zaključne napomene

Hrvatska matica iseljenika i Hrvatska bratska zajednica Amerike odnose održavaju još od 50-ih godina prošlog stoljeća, a sudjelovanje na konvencijama Hrvatske bratske zajednice Amerike stvar je Matičine višedesetljetne tradicije. Među delegatima HBZ-a ima članova 3., 4. ili 5. generacije iseljenika koji ne govore hrvatski niti su ikada bili u Hrvatskoj, ali njeguju hrvatski identitet, a članovi HBZ-a postali su odmah nakon rođenja na inicijativu roditelja.

Kao glavni zahtjev Hrvati iz Clevelanda istaknuli su potrebu ponovnog otvaranja Generalnog konzulata RH u toj mnogoljudnoj američkoj metropoli gdje odavno živi brojna hrvatska zajednica. Izdajamo, u Pittsburghu se nalazi glazbena knjižnica s najvećom zbirkom hrvatske glazbe izvan domovine. Autor ove reportaže povjesničar i etnolog dr. sc. Ivan Tepeš, zamjenik ravnatelja Hrvatske matice iseljenika, iskoristio je boravak i za detaljan pregled arhiva Hrvatskoga etničkog instituta, koji već skoro 50 godina skuplja vrijednu povijesnu iseljeničku građu od 19. st. do danas.

SUMMARY

THE NEW GENERATION CROATIAN AMERICAN COMMUNITY

The Deputy Director of the Croatian Heritage Foundation, Ivan Tepeš, PhD, spent three weeks in the USA where he met with Croatian Fraternal Union leaders and visited Croatian expatriate communities in Cleveland, Pittsburgh and Chicago in order to strengthen, renew and establish CHF's ties with expatriates and to gain a closer insight into the rich archives of the CFU and in Pittsburgh. The most interesting details of the trip are provided in the Matica's Yearbook.

The main demand of the Croats from Cleveland was the need to reopen the Consulate General of the Republic of Croatia in this welcoming American metropolis where a large Croatian community has long lived. It is worth mentioning in particular that Pittsburgh has a rich musicological library of various musical genres with the largest collection of Croatian sheet music outside the country. The author of this report, historian and ethnologist Ivan Tepeš, PhD, Deputy Director of the Croatian Heritage Foundation, also took advantage of his stay to take a close look at the archives of the Croatian Nationality Institute which for almost 50 years has been collecting valuable historical emigre material from the 19th century to the present day.

RESUMEN

LA UNIÓN DE LAS NUEVAS GENERACIONES DE LOS CROATAS DE AMÉRICA

El dr. Ivan Tepeš, vicedirector de la Fundación para la Emigración Croata, durante su viaje a EE.UU. se reunió con los directivos de la Unión Fraternal Croata y recorrió las comunidades croatas de emigración en Cleveland, Pittsburgh y Chicago, con el fin de afirmar, renovar y establecer relaciones entre la emigración y la FEC, y una visión más detallada de los archivos de la UFC en Pittsburgh, y comparte los detalles más interesantes para este Anuario.

Los croatas de Cleveland destacaron la necesidad de reabrir el Consulado General de la República de Croacia en aquella populosa ciudad estadounidense donde vive desde hace tiempo una importante comunidad croata. Cabe destacar que en Pittsburgh hay una biblioteca muy completa de música de varios géneros musicales, que cuenta con la colección de partituras de obras croatas más grande fuera de nuestro país. El autor de este artículo es el dr. Ivan Tepeš, historiador y etnólogo, vicedirector de la Fundación para la Emigración Croata, quien aprovechó la estada en EE.UU. para hacer una revisión detallada del archivo del Instituto Étnico Croata que desde hace cincuenta años colecciona material histórico de la emigración desde el siglo XIX hasta la actualidad.

SEDMI SUSRET HRVATA JUŽNE AMERIKE

U glavnom gradu Istočne Republike Urugvaja u Montevideu održan je 7. susret hrvatske dijaspore Južne Amerike. Organizator i domaćin ovog jedinstvenog događaja Hrvatski dom - koji slavi 95 godina postojanja i aktivnog promicanja hrvatskog identiteta - uspješno je priredio raznovrstan niz aktivnosti s ciljem očuvanja i izgradnje kulturnih i gospodarskih mostova između Hrvatske i zemalja Južne Amerike, od 23. do 26. XI. 2023. Predsjednik Hrvatskog doma je Baltasar Tudjan. Susret je započeo, u nazočnosti ravnatelja HMI-ja Mije Marića, otkrivanjem spomen-ploče (reljefa) sa simbolima hrvatske prijestolnice na tamošnjem Trgu grada Zagreba, rad kipara Vida Vučaka - dar Hrvatske matice iseljenika. Program manifestacije, nakon otvorenja spomenika na Trgu grada Zagreba, uključivao je: trgovinsko-ekonomski panel; akademski i kulturni panel; predstavljanje knjige o djelu Ivana Meštrovića u Urugvaju; te posjet povijesnome Muzeju Lussich u Punta Balleni, kao i zanimljiv umjetnički program. Autor, Eduardo Antonich - počasni konzul RH u Urugvaju i član Upravnog vijeća Hrvatskog doma - u ovoj članku opisuje detalje cjelokupnog programa u kojem je sudjelovalo više od 200 ljudi s dva kontinenta, Europe i Južne Amerike, među kojima su bili istaknuti parlamentarci i diplomati te kulturni djelatnici.

Kad sam u ožujku prošle godine sudjelovao na Šestom susretu hrvatske dijaspore Južne Amerike u Asunciónu u Paragvaju, gdje je kao domaćin za 2023. predložen Montevideo, obuzele su me određene dvojbe, a ponajviše nesigurnost. Prije svega oko toga može li malobrojna hrvatska zajednica u Urugvaju preuzeti tako značajnu obvezu ne samo po pitanju ljudstva, već i financijski.

Riječi ohrabrenja i podrške koje su mi upućene onu večer kad je državni tajnik Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske, gospodin Zvonko Milas, proglasio Montevideo domaćinom Sedmog susreta učinile su da se spomenute dvojbe i nesigurnost pretvore u optimističnu objavu: Urugvaj preuzima obvezu organizacije toga važnog događaja.

Pitanje financiranja Susreta smjesta je odjeknulo na razini Vlade Republike Hrvatske koja je odlukom od 11. svibnja 2023. taj događaj proglasila strateški važnim za Hrvate izvan domovine. Ta odluka vlade od golemog je značaja ne samo za susret u Montevideu, već i za sve susrete koji se održavaju u Južnoj Americi. Ljudstvo potrebno za poslove organizacije spontano se formiralo među članovima hrvatske zajednice proizašlim iz jedine institucije koja ih okuplja: iz Hrvatskoga doma, institucije koja je prigodom realizacije Sedmog susreta dijaspore proslavljala svojih devedeset pet godina neprekinutoga djelovanja.

Kad je trebalo odabrati logo Susreta, za podlogu je odabrana karta Južne Amerike, rad svjetski poznatoga urugvajskog slikara konstruktivista Joaquína Torresa Garcíje (1874. - 1949.), na kojem je prikazan obrnut položaj kontinenta.

Hrvatski dom u Montevideu – ponosno slavi 95. obljetnicu uspješnog djelovanja

Torres García ovako je protumačio taj iznenađujući crtež: „Naš sjever je jug. Za nas sjever može postojati jedino kao suprotnost našem jugu. Zato sada kad obrnemo katu shvaćamo vlastiti položaj, a on nije onakav kakav bi ostatak svijeta želio da bude. Sada vrh Amerike, ovako izdužen, postojano upire prema jugu, našem sjeveru.“

Tim naizgled jednostavnim crtežom urugvajskoga likovnog umjetnika, koji zapravo ističe duboki smisao, Hrvatski dom u Montevideu želio je istaknuti važnost koju je taj jug imao za sve naše hrvatske iseljenike koji su u velikom broju pristizali u Urugvaj, uglavnom između dvaju svjetskih ratova.

Muškarci i žene, kao i djeca, tražili su na jugu („tamo dole”, kako su govorili) vlastiti sjever, pronasavši ondje zemlju mira, rada i slobode kakvu im u domovini nisu pružili ni Habsburško Carstvo ni monarhijska Jugoslavija.

Hrvatska zajednica okupljena oko Hrvatskoga doma u Montevideu, od njegova osnutka 9. rujna 1928., oduvijek je održavala veze s izvorišnom domovinom, sa svojim „starim krajem“, ne zadirući u političke nestabilnosti koje su se ondje manifestirale. Zajednici je misao vodilja oduvijek bila bivanje uz Hrvatsku ma gdje ona bila i upravo su takav pristup i djelovanje omogućili da danas, gotovo čitavo stoljeće nakon osnutka, ta institucija opstoji snažna i vrlo aktivna, sve ako i nije – kako se prije znalo reći – brojčano moćna. Bez imalo dvojbe može se ustvrditi da je u slučaju Urugvajca domoljubni osjećaj uvelike nadmašio brojčanu vrijednost.

Organizacija Sedmog susreta hrvatske dijaspore Južne Amerike bila je pravi izazov već i šest mjeseci prije samog održavanja jer je zacrtan ambiciozan te vrlo zanimljiv, a ponajprije raznolik plan aktivnosti.

Montevideo, Trg grada Zagreba. Ravnatelj HMI Mijo Marić (3 slijeva) i Ivana Dvorneković (1 zdesna) s domaćinima 7. susreta Hrvata Južne Amerike.

Program Susreta zaokružen je na četiri dana.

Prijepodne 23. studenoga otkrivena je monolitna skulptura (reljef) na Trgu Zagreb u Montevideu. Iako taj gradski prostor smješten u četvrti Reducto urugvajskoga glavnoga grada nosi naziv Trg Zagreb, tek mu je ove godine dodijeljen ures - skulpturalni spomenik.

Monolit od urugvajskoga granita financirao je Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, na temelju projektnog natječaja na koji se Hrvatski dom u Montevideu prijavio prije dvije godine. U Asunciónu se začela ideja da se izvorno projektirani monolit oplemeni reljefom nekog hrvatskog umjetnika. Tom prilikom, u razgovoru s povjesničarom dr. Ivanom Tepešom, koji je predstavljao Hrvatsku maticu iseljenika na Šestom susretu hrvatske dijasporu Južne Amerike u paragvajskome glavnom gradu, počela se osmišljavati mogućnost da ta institucija osigura skulpturu.

Projekt je smjesta podržao ravnatelj Hrvatske matice iseljenika Mijo Marić, kao i predstavnici ostalih tijela institucije, naručivši elaborat hrvatskoga kipara Vida Vučaka.

Povezanost Hrvatskoga doma iz Montevidea s Hrvatskom maticom iseljenika datira od samog nastanka Matice 1951. godine. Glazbene instrumente, nacionalne folklorne nošnje, materijale kulturnoga sadržaja (knjige, filmovi, ploče i sl.), studentske stipendije, pa i sam kamen s otoka Brača koji prekriva Hrvatski panteon na groblju u Montevideu (svečano otvoren 1971.) urugvajskoj zajednici donirala je Hrvatska matica iseljenika tijekom sedamdeset dvije godine svojeg postojanja.

U svojem govoru prilikom inauguracije skulpture, naglasio sam sljedeće: „Vučakov reljef sažima sve ono što najbolje predstavlja grad Zagreb: od crkve svetoga Marka, tužnoga svjedoka

mučeništva Matije Gupca, heroja Seljačke bune 1573., preko gotičke katedrale, kule Lotrščak, Kamenitih vrata na kojima je Dora Krupićeva sa strepnjom iščekivala svoga ljubljenog Pavla u romanu *Zlatarovo zlato* Augusta Šenoa, istaknutoga pisca hrvatskoga realizma 19. stoljeća.“

Ne ostaje sve tek na riječima. Trg Zagreb i njegova skulptura ostaju trajnim naslijedom povjerenim trećim i četvrtim generacijama hrvatskih iseljenika. Na poledini spomenika, pod grbovima Hrvatske i Zagreba, upisan je tekst „Zagreb, glavni grad Hrvatske, AD 1094.“, kako bi rad osim umjetničke imao i didaktičku vrijednost: da urugvajskome narodu, posebice stanovnicima Montevidea, istakne činjenicu da je i četiri stoljeća prije nego što su španjolski moreplovcu pristigli na Río de la Plata, Hrvatska imala glavni grad s biskupijom.

Sam čin inauguracije bio je doista dirljiv. Govorom su se obratili predstavnici Hrvatskoga doma, hrvatskih službenih tijela i grada Montevidea, kao i visoki predstavnici Hrvatske i Montevidea, delegacije hrvatskih zajednica brojnih južnoameričkih zemalja te članovi hrvatske zajednice u Urugvaju. Učenici državne škole 275 „Republika Hrvatska“ nosili su zastave Urugvaja i Hrvatske i zajedno okupljenima otpjevali himne objiju zemalja.

Na večer istoga dana, u četvrtak u katedrali u Montevideu, hrvatski svećenik fra Ivica Vrbić iz Bolivije, Santa Cruz de la Sierra, predvodio je misno slavlje koje je kulminiralo snažnim emocijama kad su okupljeni zapjevali „Rajska Djevo, kraljice Hrvata“.

Uzvanici su se tada zaputili prema Klubu Urugvaj, u središtu stare gradske jezgre, gdje je otpočelo službeno otvorenje Susreta. Sam čin otvorenja označen je videoporukom predsjednika Republike Hrvatske Zorana Milanovića, nakon koje se svojim govorom obratio predsjednik Hrvatskoga doma Baltasar Tuđan, hrvatska veleposlanica u Urugvaju Duška Paravić, državni tajnici Frane Matušić, Zvonko Milas i predsjednica saborskoga Odbora za Hrvate izvan RH zastupnica Zdravka Bušić, ravnatelj Hrvatske matice iseljenika Mijo Marić te saborski zastupnik i potpredsjednik Odbora za međuparlamentarnu suradnju Davor Ivo Stier.

Završetkom protokolarnoga dijela otpočelo je predstavljanje knjige „Ivan Meštrović u Urugvaju“. Djelo urugvajskoga kipara Ramóna Cuadre Cantere prikaz je izložbe radova koju je slavni hrvatski kipar održao u Montevideu 1928., a na koju je došla i njegova supruga Ruža Meštrović, u srpnju iste godine. Katalog izložbe iz 1928. uključuje i brončane skulpture, radove u drvu i crteže, i to ne samo Ivana Meštrovića već i Ružine. Od svih djela koja su tom prigodom dopremljena u Urugvaj, i danas dio postava Nacionalnoga muzeja likovne umjetnosti Urugvaja čine Meštrovićeva *Vestalka* i *Bogorodica s djetetom*.

Prikaz Ramóna Cuadre, stručnjaka i Meštrovićeva štovatelja, temelji se na pomno prikupljenim informacijama koje se ne sastoje tek od odjeka novinskih napisa onog vremena, nego i na usmenom pripovijedanju sudionika koje je autor brižno pamtio i bilježio, postigavši tako da taj iznenađujući događaj iz svijeta umjetnosti tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća bude poznat i da se za njega zna i u ovom dijelu Amerike kao i u samoj Hrvatskoj.

Tijekom čitavog dana u petak 24. studenoga, u konferencijskoj dvorani Hotela Radisson Montevideo, smještenom nasuprot glavnoga gradskog trga, održan je gospodarsko-trgovinski

Sedmi susret Hrvata Južne Amerike okupio je u Montevideu oko 200 sudionika s dva kontinenta

panel na kojem su sudjelovali brojni izlagači kako iz Hrvatske tako i iz Južne Amerike: šef delegacije Europske unije u Urugvaju Paolo Berizzi, saborski zastupnici Davor Ivo Stier i Karlo Ressler, državni tajnik Ivan Vidiš u ime hrvatskoga Ministarstva rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, poduzetnik Nicolás Badel te vinogradar i proizvođač vina Hernán Gajdosz, urugvajski poduzetnici hrvatskoga podrijetla, zatim predstavnici hrvatskih gospodarskih komora iz Argentine i Brazila, kao i hrvatski poduzetnici i južnoamerički poduzetnici hrvatskoga podrijetla.

Vrhunac dana bilo je primanje u sjedištu Hrvatskoga doma u Montevideu, uz sudjelovanje brojnih delegacija i predstavnika vlasti.

U subotu 25. studenoga aktivnosti su nastavljene kulturnim panelom uz sudjelovanje predstavnika hrvatskih institucija iz Urugvaja, Argentine, Čilea, Brazila, Paragvaja, Bolivije, Venezuele itd., kao i iz Hrvatske.

Nakon uvodnih riječi državnoga tajnika Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske Zvonka Milasa slijedila su izlaganja zastupnice Zdravke Bušić, dr. Eduarda Antonicha (počasnog konzula Republike Hrvatske u Urugvaju), dr. Jelene Nadinic/Nadinić, Christiana Sprljana/Sprljana (argentinski članovi Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan Hrvatske), dr. Lidije Kos-Stanišić sa Sveučilišta u Zagrebu, zatim su govorili: María Florencia Luchettija (Institut za migracije i narodnosti iz Zagreba), Marija Angélica Mimica (Hrvatski dom iz Punta Arenasa, Čile), Tomislav Correia-Deur (Hrvatsko udruženje Sacra Paulistana, Brazil), Mario Kriskovicha i Liz Yakisich (Hrvatski klub iz Paragvaja), Josip Hrgetić (Hrvatska zajednica iz Venezuele) i mnogi drugi.

Treba istaknuti sudjelovanje urugvajskoga glazbenika Ismaela Dilona na kulturnome panelu, koji je ispriopovijedao svoje nedavno iskustvo perkusionista na Glazbenoj akademiji u Zagrebu,

kao i direktorice državne škole „Republika Hrvatska“ iz Montevidea Mónica Iribarne, koja je na vrlo zanimljiv način pokazala kako se djeca te urugvajске osnovne škole napajaju hrvatskom kulturom, poviješću, tradicijom i aktualnošću.

Na samome kraju programa Susreta održana je večera uz istaknuti nastup Tamburaškoga orkestra i plesne skupine Hrvatskoga doma iz Montevidea, kao i klape Valovi i BA koje su stigle iz Buenos Airesa. Na kraju koncerta svi prisutni s velikim su ganućem otpjevali poznatu pjesmu „Lijepa li si“, uz pratnju Tamburaškoga orkestra iz Montevidea.

U nedjelju 26. studenoga delegacije su posjetile lokalitet Punta Ballena, udaljen oko 130 kilometara od Montevidea, gdje su posjetili Arboretum Lussich. Taj šumski posjed djelo je Antonija Lussicha, s kraja 19. stoljeća. Antonio Lussich bio je istaknuti poduzetnik, sin Filipa Lukšića (Lussicha), hrvatskoga doseljenika rođenog u Sutivanu na Braču, koji je u Urugvaj stigao 1836. i tu utemeljio važno poduzeće za pomorsko traganje i spašavanje na području Río de la Plata.

Tom prigodom na samome Susretu dijaspore iskazana je počast utemeljitelju Arboretuma predajom poklona za muzej smješten u staroj obiteljskoj kući Lussichevih, hrvatskoga grba isklesanoga u kamenu s otoka Brača. Tom činu nazočila je Eleonora Rossi Lussich, jedina živa unuka utemeljitelja spomenutoga parka prirode.

Nakon četiri dana intenzivnih aktivnosti Susret u Montevideu proglašen je završenim, a kao novi domaćin prihvaćen je grad São Paulo. Organizacija događaja bit će povjerena hrvatskoj zajednici najvećega grada Brazila i (južno)američkoga kontinenta.

Na Sedmome susretu hrvatske dijaspore Južne Amerike sudjelovalo je više od dvjesto osoba: iz Hrvatske državni tajnici Frane Matušić, Zvonko Milas i Ivan Vidiš, zastupnici Zdravka Bušić i Davor Ivo Stier te europarlamentarac Karlo Ressler, ravnatelj Hrvatske matice iseljenika Mijo Marić, veleposlanici Hrvatske u Buenos Airesu, Santiagu de Chile i Brasíliji (Duška Paravić, Mira Martinec i Ranko Vilović), poduzetnici, članovi hrvatskih zajednica iz gotovo čitave Južne Amerike, kao i članovi hrvatske zajednice zemlje domaćina.

Premda je organizacija ovakvog događaja u početku predstavljala istinski izazov Hrvatima iz Urugvaja, sada predstavlja opravdani razlog za ponos. Hrvatski dom u Montevideu proslavio je na najljepši mogući način svojih devedeset pet godina postojanja, a ovaj Susret i sve ono pozitivno što iz njega proizlazi pravi je poticaj da se tim putem ide dalje, snažnije, tragom koji su zacrtali naši preci, hrvatski doseljenici koji su – kako sam već napomenuo – svome životu tražili *sjever* pronalazeći ga na *jugu* i to u maloj zemlji koja je ni manje ni više nego upravo samo srce Južne Amerike, a to je: Istočna Republika Urugvaj.

Prevela sa španjolskoga jezika: Željka Somun

SUMMARY

SEVENTH MEETING OF CROATS OF SOUTH AMERICA

The 7th meeting of the Croatian diaspora in South America took place in Montevideo. The organiser and host of this unique event, the Croatian House (Hogar Croata), which celebrates 95 years of existence and active promotion of the Croatian identity, successfully organised a series of diverse activities with the aim of preserving and building cultural and economic bridges between Croatia and the countries of South America from 23 to 26 November 2023. Baltasar Tudjan is the President of the Croatian House. The meeting started with the unveiling of a commemorative plaque (relief) with symbols of the Croatian capital in Zagreb's City Square, the work of Croatian sculptor Vid Vučak, in the presence of the Director of the Croatian Heritage Foundation, Mijo Marić – a gift from the Croatian Heritage Foundation. The programme of the manifestation after the unveiling of the monument in Zagreb's City Square included: a trade and economic panel; an academic/scientific and cultural panel; a book presentation on the work of Ivan Meštrović in Uruguay; and a visit to the Lussich Historical Museum in Punta Ballena, as well as an interesting art exhibition. In this article, the author Eduardo R. Antonich – Honorary Consul of the Republic of Croatia in Uruguay – describes the details of the whole programme.

RESUMEN

SÉPTIMO ENCUENTRO DE LOS CROATAS DE SUDAMÉRICA

Del 23 al 26.11.2023 se llevó a cabo el Séptimo Encuentro de los Croatas de Sudamérica, en Montevideo, Uruguay, organizado por el Hogar Croata de dicha ciudad, que este año cumple su 95° aniversario desde su fundación. Los miembros de dicha institución organizaron una serie de actividades cuyo fin fue mantener y construir puentes culturales y económicos entre Croacia y los países de Sudamérica. Preside el Hogar Croata Baltasar Tudjan. El Encuentro contó con la presencia del director de la Fundación para la Emigración Croata, Mijo Marić, quien descubrió la placa recordatoria en relieve con símbolos de la capital croata, en la plaza de la Ciudad de Zagreb, obra del escultor Vid Vučak, una donación de la Fundación para la Emigración Croata. El programa de la manifestación, que siguió a la inauguración del monumento en la Plaza de la Ciudad de Zagreb, incluyó: un panel económico-comercial; un panel académico, científico y cultural; la presentación del libro sobre las obras de Ivan Meštrović en Uruguay; la visita al histórico Museo Lussich, en Punta Ballena, y una presentación artística. El autor, Eduardo R. Antonich, cónsul honorario de la República de Croacia en Uruguay, describe en este artículo los detalles del programa completo del que participaron más de 200 personas llegadas de Europa y Sudamérica.

POSTIGNUĆA MJERE *BIRAM HRVATSKU!*

U radu se propitaju obilježja novoga iseljeničkog vala iz Republike Hrvatske i povratničke inicijative vezane uz Vladinu mjeru – *Biram Hrvatsku!* U novome iseljeničkom valu veći je udio visokoobrazovanih pojedinaca, ali i obitelji s djecom. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje od početka provođenja mjere *Biram Hrvatsku*, točnije od siječnja 2022. do zaključno 31. VIII. 2023. godine, ukupno je odobreno 188 zahtjeva za povratnike iz inozemstva. Napominjemo, naš novi iseljenički model posve je zahtjevno izdvojiti iz kompleksnih suvremenih migracijskih procesa pa i statistika na globalnoj razini. Tim se procesima, s druge strane, i RH i hrvatsko iseljeništvo nužno prilagođuju, dok se paralelno odvijaju i unutarnje preobrazbe u relativno mladoj hrvatskoj demokraciji. Usto, na novoj se osnovi grade institucionalni odnosi prema potomcima iseljenih Hrvata u stabilnijim političkim okolnostima - nakon ulaska u schengenski prostor Hrvatske kao najmlađe članice EU-a. Nedvojbeno, globalizacijski procesi jesu povijesna šansa, veća nego ikad prije, da se kreativnim javnim politikama svi dijelovi hrvatskoga nacionalnog korpusa s raznih meridijana kulturno integriraju, te da zajedno promiču moderni hrvatski identitet i njegove posebnosti u europskom i svjetskom kontekstu.

Novi iseljenički model u Republici Hrvatskoj posve je zahtjevno izdvojiti iz kompleksnih suvremenih migracijskih procesa na globalnoj razini. Tim se procesima, s druge strane, i Hrvatska i hrvatsko iseljeništvo nužno prilagođuju, dok se paralelno događaju i unutarnji razvojni procesi u mladoj hrvatskoj državi kao i njezinu odnosu prema iseljenim Hrvatima u novim političkim i društvenim okolnostima, ponajprije posljednjih desetljeća nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, te osobito njezina pridruženja Europskoj uniji. Suvremeni identitet hrvatskoga iseljeničtva oblikovao se pretežno nakon Drugoga svjetskog rata s djelomičnim prinosom prijeratnih generacija iseljenika, drugim riječima oblikovale su ga generacije hrvatskih korijena koje su se iselile u 20. stoljeću. Migrantske motivacije tih hrvatskih iseljeničkih generacija bile su ponajprije ekonomske, a zatim političke, ali i mješovite. Iz povijesnih monografija o iseljeništvu, valja s razlogom napomenuti, razvidno je da je motivacija hrvatskih iseljenika presudno ovisila o političkim i gospodarskim uvjetima u Hrvatskoj od turskih osvajačkih vremena do suvremenoga doba. Što je u nacionalnom smislu Hrvatska bila ugroženijom, to je više prevladavala politička motivacija, a što su gospodarske prilike bile teže, ekonomski motivi bili su prisutniji.

U Hrvatskoj su posljednjih godina istraživanja povezana sa suvremenim hrvatskim iseljeništvom te suvremenim hrvatskim zajedništvom na globalnoj razini i s tim u vezi s modernim hrvatskim identitetom sve prisutnijim u društvenim i ekonomskim znanostima, a posebno u demografiji. Te analize su nužne zbog procesa integriranja i socijalnog uspoređivanja suvremene hrvatske

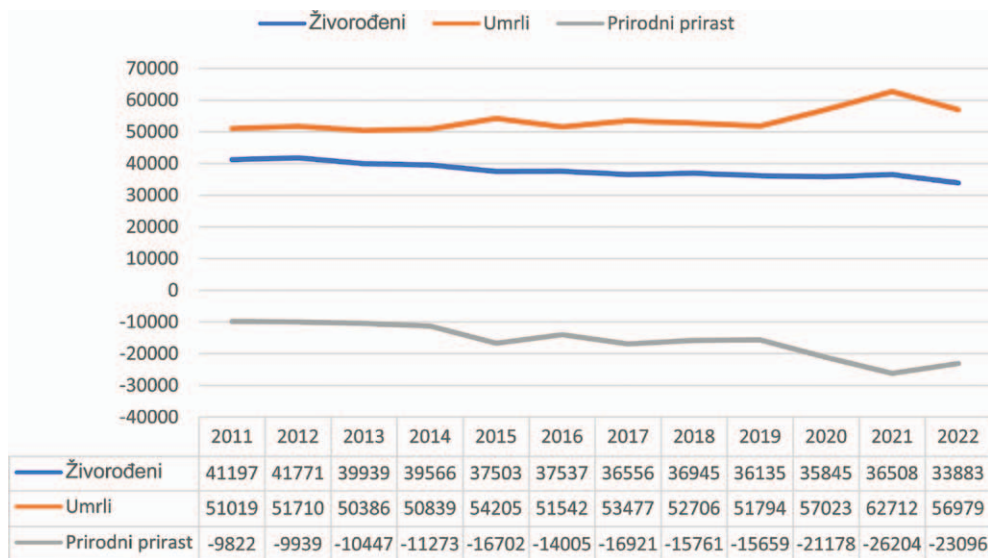
nacije na europskoj i svjetskoj razini, a iz čega proistječu pojedine demografske javne politike. Drugim riječima, znanje o modernom hrvatskome društvu, tradicionalno sklonome migratornim procesima, pokazuje se nužnim dijelom tih složenih procesa. Time naši migranti, osim dosadašnje dominantne uloge glavnih sudionika na tržištu radne snage, dobivaju novu socijalno i kulturno integrirajuću ulogu na svim razinama - pogotovo što je u 21. stoljeću svaka 35. osoba na Zemlji međunarodni migrant.

Iseljavanje te starenje stanovništva su demografski procesi koji obilježavaju Republiku Hrvatsku, a stručnjaci upozoravaju kako su nam potrebne kvalitetne dugoročne demografske mjere, poput primjerice onih da se hrvatske iseljenike potakne na povratak i život u domovini.

O nužnosti demografske revitalizacije upozoravaju i statistički podaci demografskih pokazatelja. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2021. godine u Hrvatskoj živi 3.871.833 stanovnika. U razdoblju od samo 50 godina (1971. – 2021.) ukupan broj stanovnika se smanjio za više od pola milijuna, točnije 554.388 osoba, usporedimo li rezultate popisa stanovništva u navedenom razdoblju (Tablica 1.)

Tablica 1. Rezultati popisa stanovništva u Hrvatskoj 1971. - 2021.

Popisi stanovništva u Hrvatskoj						
Godina	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
Broj stanovnika	4.426.221	4.601.469	4.784.265	4.437.460	4.284.889	3.871.833

Grafikon 1. Prikaz prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske od 2011. do 2022.

Izvor: izrada na temelju podataka Državnog zavoda za statistiku

Negativan prirodni prirast imamo od 1997. godine, a samo u 2022. godini iznosio je – 23.096 prema podacima Državnog zavoda za statistiku (DZS), (Grafikon 1.). Stopa nataliteta u prošloj godini iznosila je 8,8 dok je stopa mortaliteta bila 14,8.

Prosječna starost u 2021. godini bila je 44,3 godine, dok je za usporedbu još 1953. iznosila 30,7 godina (Tablica 2).

Tablica 2. Prosječna starost stanovništva prema Popisima stanovništva 1953. - 2021.

	UKUPNO	Muškarci	Žene
1953.	30,7	29,3	31,9
1961.	32,5	30,5	33,3
1971.	34,0	32,4	35,5
1981.	35,4	33,8	37,1
1991.	37,1	35,4	38,7
2001.	39,3	37,5	41,0
2011.	41,7	39,9	43,4
2021.	44,3	42,6	46,0

Izvor: Državni zavod za statistiku, Statistika u nizu

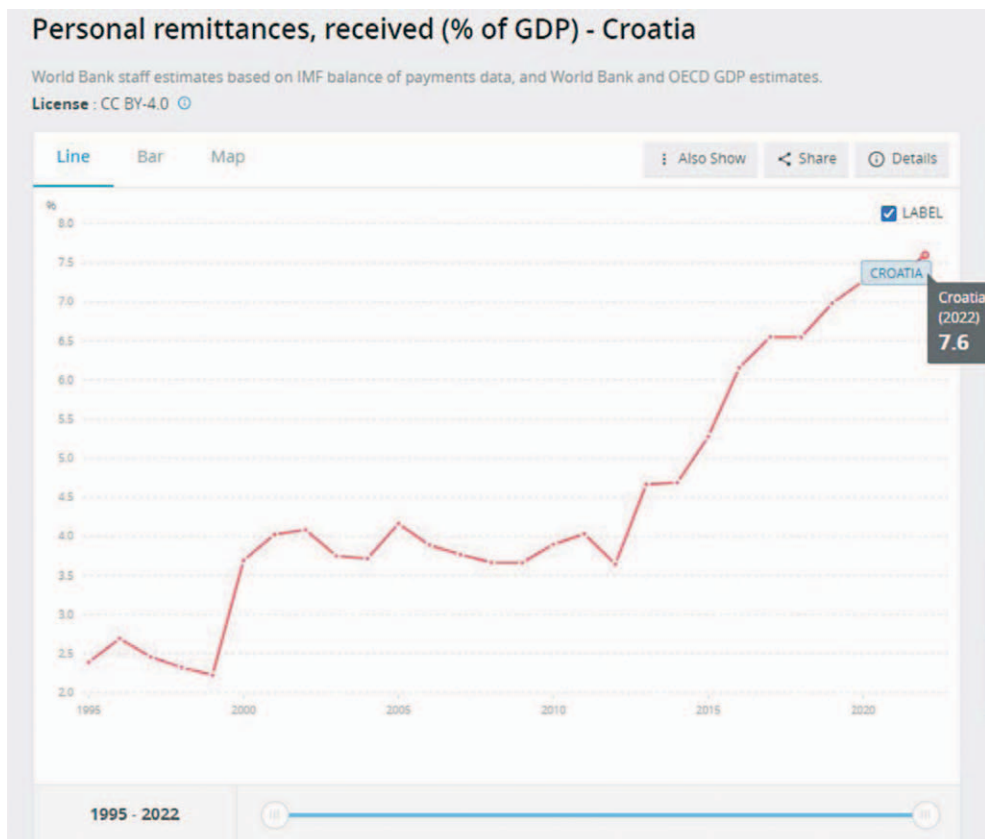
Još od 2008. godine imamo negativan migracijski saldo sve do 2022. kada se bilježi promjena predznaka migracijskog salda (Tablica 3), no on je rezultat znatno povećanog broja doseljenih stranaca kojima je izdana dozvola za boravak i rad. Prema podacima DZS-a za 2022. godinu u doseljenima je 17,8% hrvatskih državljana i 82,2% stranaca, dok je u odseljenima 70,7% hrvatskih državljana i 29,3% stranaca.

Tablica 3. Vanjska migracija stanovništva Hrvatske

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Doseljeni iz inozemstva	10.378	10.638	11.706	13.985	15.553	26.029	37.726	33.414	35.912	57.972
Odseljeni u inozemstvo	15.262	20.858	29.651	36.436	47.352	39.515	40.148	34.046	40.424	46.287
Migracijski saldo	-4.884	-10.220	-17.945	-22.451	-31.799	-13.486	-2.422	-632	-4.512	11.685

Izvor: Državni zavod za statistiku, Statistika u nizu

Višestoljetnom tradicijom iseljavanja s hrvatskih prostora diljem svijeta Republika Hrvatska danas posjeduje pravo iseljeničko bogatstvo koje predstavlja neosporan ljudski, demografski, gospodarski, financijski i svaki drugi potencijal. Novi iseljenički model u Republici Hrvatskoj kao odraz suvremenih migracijskih procesa na globalnoj razini donosi, suprotno očekivanjima, značajne dvojake koristi našoj ekonomiji kako u transferu znanja tako i u osobnim doznakama.

Slika 1. Osobne doznake iz inozemstva u Hrvatsku od 1995. do 2022.

(Izvor: The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=HR>)

U prošloj 2022. godini, tako pokazuju podaci Hrvatske narodne banke (HNB) i Svjetske banke (World Bank), vrijednost osobnih doznaka iz inozemstva iznosila je 5,125 milijardi eura, što je 7,6% BDP-a. (Slika 1).

Recentno iseljavanje iz Hrvatske od ulaska Hrvatske u Europsku uniju karakterizira iseljavanje većeg udjela mladih obitelji, obitelji s djecom kao i visokoobrazovanih pojedinaca i zasigurno ima dugoročne implikacije na opću dinamiku društva i tržišta rada što zahtijeva neophodnu prilagodbu javnih politika prema demografskim trendovima. Osim toga, migracije mogu pridonijeti promjenama u etničkoj, kulturnoj i socijalnoj strukturi stanovništva.

Nedvojbeno, uspostavljanje uspješnih demografskih javnih politika ključno je za održavanje pozitivnih demografskih trendova, ekonomski rast, sigurnost i socijalnu stabilnost u Republici Hrvatskoj.

Mjera „Biram Hrvatsku – mobilnost radne snage“

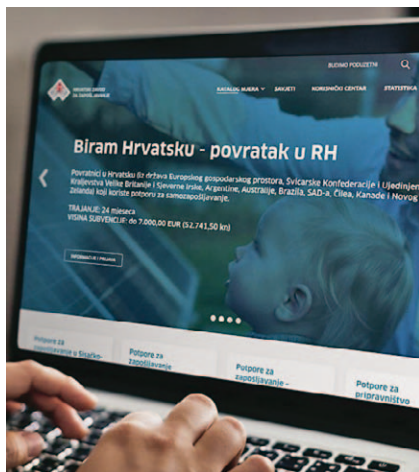
Mjere koje Vlada Republike Hrvatske provodi za suočavanje s negativnim demografskim trendovima uključuju pružanje poticaja za mlade obitelji, kao što su mjere stambenog zbrinjavanja, financijske potpore za novorođenčad i povećane naknade tijekom roditeljskih dopusta. Također, provode se mjere usmjerene na zadržavanje mladih ljudi u zemlji stvaranjem povoljnoga poslovnog okruženja za zapošljavanje i mjere za povratak hrvatskog iseljeničtva.

Jedna od tih mjera je mjera aktivne politike zapošljavanja „Biram Hrvatsku – mobilnost radne snage“ koju je Vlada Republike Hrvatske pokrenula u prosincu 2021. godine, a koju provodi Hrvatski zavod za zapošljavanje s ciljem poticanja povratka iseljenika i demografske obnove Hrvatske. Ova mjera ima za svrhu motivirati ljude koji su se iselili iz Hrvatske da se vrate i započnu posao u domovini, a njezinom provedbom pridonosi se ostvarenju strateškog cilja definiranog *Nacionalnom razvojnom strategijom Republike Hrvatske do 2030.*, a to je demografska revitalizacija i bolji položaj obitelji.

Nadalje, ovom mjerom se nastoji osnažiti gospodarska aktivnost i raspon djelatnosti u većem dijelu Republike Hrvatske, posebice u gospodarski slabije razvijenim i demografski oslabljenim područjima, te poticati povratak aktivnoga radnog stanovništva iz država Europskoga gospodarskog prostora (EGP-a), Švicarske Konfederacije i Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske. Od siječnja 2023. godine mjera Biram Hrvatsku proširena je na osam preoceanskih država u kojima žive pripadnici hrvatskog iseljeničtva: Argentinu, Australiju, Brazil, SAD, Čile, Peru, Kanadu i Novi Zeland.

Prva od tri ciljane skupine ove mjere su hrvatski državljani povratnici u dobi do 60 godina iz država EGP- i ostalih navedenih država koji su radili najmanje 12 mjeseci u posljednje dvije godine u državama odseljenja ili bili uključeni u redovito obrazovanje. Druge dvije ciljane skupine se odnose na internu mobilnost (preseljenje s prostora većeg indeksa razvijenosti u prostor manjeg indeksa razvijenosti i preseljenja u Sisačko-moslavačku županiju).

Za korištenje mjere potrebno je osmisliti i predstaviti poslovni plan i ideju u sklopu projekta Hrvatskom zavodu za zapošljavanje (HZZ-u) čiji evaluatori odobre (ili ne odobre) projekt odnosno zahtjev za korištenje mjere. Zahtjev za korištenje mjere predaje se putem online aplikacije na web adresi: <https://mjere.hr/>. Nakon odobrenog zahtjeva najprije se sklapa ugovor o dodjeli potpore male vrijednosti u svrhu samozapošljavanja, a nakon priloženog dokaza o prijavi prebivališta na području za koje se dodjeljuje potpora na ime povratka, potpisuje se ugovor o dodjeli sredstava i dobiva jednokratna isplata.

Potpore Mobilnost radne snage - Biram Hrvatsku nalazi se u sklopu intervencije Potpore za samozapošljavanje (obuhvaća potporu za samozapošljavanje, potporu za samozapošljavanje zeleno/digitalno i mobilnost radne snage – biram Hrvatsku) za koju je za 2023. godinu planirano preko 43 milijuna EUR (330 milijuna kuna).

Iznos potpore male vrijednosti za samozapošljavanje određuje se prema budućoj djelatnosti poslovnog subjekta, u iznosu do 15.000 EUR (113.017,50 kn) za samozapošljavanje i do 20.000 EUR (150.690,00 kn) za zelene/digitalne djelatnosti za 2023. godinu. Iznos potpore za mjeru Mobilnost radne snage – Biram Hrvatsku je fiksni te za 2023. godinu iznosi 7.000 EUR za prvu i treću ciljanu skupinu, dok za drugu ciljanu skupinu iznosi 3.500 EUR.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u 2022. godini i do zaključno 31. 8. 2023. godine ukupno je odobreno 230 zahtjeva za mjeru Mobilnost radne snage – Biram Hrvatsku, od čega je 188 povratnika iz inozemstva i 42 za internu mobilnost.

Za potrebe ovog teksta radi teme povratka iz iseljeničtva donosimo strukturu korisnika Mjere – povratnika iz inozemstva, odnosno prve ciljane skupine.

Struktura korisnika mjere za povratak iz inozemstva u 2022. godini

Prema dostavljenim podacima HZZ-a u 2022. godini od 107 korisnika mjere za povratak iz inozemstva, 97 korisnika su muškarci (ili 90,7%), dok je 10 žena korisnica mjere (ili 9,3%).

Korisnici mjere za povratak iz inozemstva u 2022. godini najčešće su se doselili iz Njemačke (79 korisnika), zatim Austrije (14 korisnika), Irske (6 korisnika), Švicarske (4 korisnika), Slovenije (2 korisnika) te po jedan korisnik mjere iz Belgije i Danske.

Po dobnoj strukturi najčešće su u dobi 30-50 godina – 77 korisnika mjere (ili 72%), zatim dobna skupina 18-30 godina – 20 korisnika mjere (ili 18,7%) te dobna skupina 50+ godina - 10 korisnika mjere (ili 9,3%).

Prema razini obrazovanja, srednjoškolsko obrazovanje ima završeno 77 korisnika mjere (ili 72%), visokoškolsko obrazovanje 21 korisnik mjere (ili 19,6%) te završenu osnovnu školu 9 korisnika mjere (ili 8,4%).

Najčešće djelatnosti za koje je odobrena mjera za povratak iz inozemstva su građevinarstvo (62 zahtjeva), informacije i komunikacije te prerađivačka industrija (9 zahtjeva), trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikala (7 zahtjeva) te stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti (6 zahtjeva).

Struktura korisnika mjere za povratak iz inozemstva u 2023. godini do zaključno 31. 8.

U 2023. godini ukupno je do 31. 8. odobreno 100 zahtjeva za mjeru Mobilnost radne snage – Biram Hrvatsku, 26 zahtjeva je odbijeno dok je u obradi još 17 zahtjeva. Od ukupno odobrenih zahtjeva za 2023. godinu, 81 se odnosi na povratak iz inozemstva (ili 81%), a 19 za internu mobilnost (ili 19%).

*Razvojna strategija Republike Hrvatske potiče višestruko povratak iseljenika u Lijepu Našu.
Snimo: Željko Hladika / PIXSELL*

Od 81 korisnika mjere za povratak iz inozemstva, 70 korisnika su muškarci (ili 86,4%) a 11 korisnika su žene (ili 13,6%).

Korisnici mjere za povratak iz inozemstva u 2023. godini najčešće su se doselili iz Njemačke (60 korisnika), zatim iz Austrije (5 korisnika), Velike Britanije (4 korisnika) po dvoje iz Italije i Islanda te po jedan korisnik mjere iz Belgije, Irske, Kanade, Nizozemske, Slovačke, Slovenije i Švicarske. Po dobnoj strukturi (grafikon 5) najčešće su u dobi 30-50 godina – 55 korisnika mjere (ili 67,9%), zatim dobna skupina 18-30 godina – 21 korisnik mjere (ili 25,9%) te dobna skupina 50+ godina - 5 korisnika mjere (ili 6,2%).

Prema razini obrazovanja, srednjoškolsko obrazovanje ima završeno 63 korisnika mjere (ili 77,8%), visokoškolsko obrazovanje 14 korisnika mjere (ili 17,3%) te završenu osnovnu školu 4 korisnika mjere (ili 4,9%).

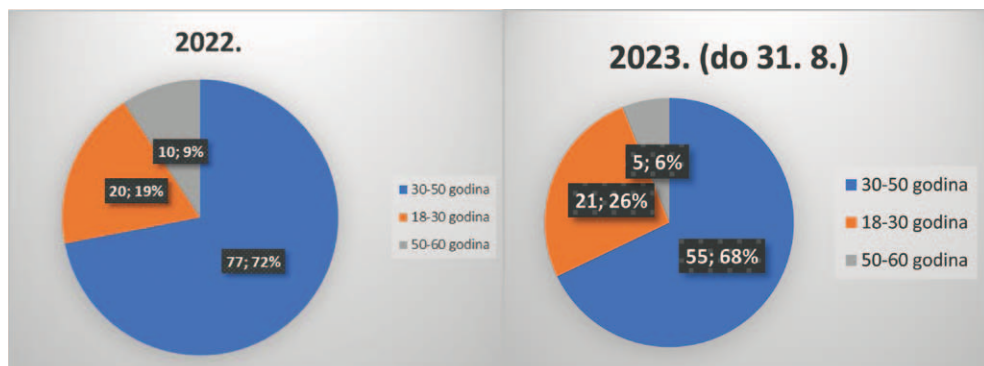
Najčešće djelatnosti za koje je odobrena mjera za povratak iz inozemstva su građevinarstvo (43 zahtjeva), prerađivačka industrija (10 zahtjeva), informacije i komunikacije te stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti (6 zahtjeva) i djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane i ostale uslužne djelatnosti (5 zahtjeva).

Potporna Mobilnost radne snage - Biram Hrvatsku nalazi se u sklopu intervencije Potpore za samozapošljavanje (obuhvaća potporu za samozapošljavanje, potporu za samozapošljavanje zeleno/digitalno i mobilnost radne snage – biram Hrvatsku) za koju je za 2023. godinu planirano preko 43 milijuna EUR (330 milijuna kuna).

Važno je napomenuti kako, prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, od postojećih korisnika mjera do sada nije zabilježen nijedan prekid Ugovora o dodjeli potpore male vrijednosti

Tablica 4. Broj korisnika mjere Biram Hrvatsku u 2022. i 2023. (do 31. 8.)

Korisnici mjere	2022.	2023. (do 31. 8.)	Ukupno
Povratnici iz inozemstva	107	81	188
Interna mobilnost	23	19	42
Sveukupno	130	100	230

Slika 2. Dobna struktura povratnika korisnika mjere „Biram Hrvatsku“

mobilitet radne snage – Biram Hrvatsku, što znači da su povratnici ostvarili svoju poslovnu ideju i za sada uspješno rade i posluju.

Mjera Biram Hrvatsku te tradicionalna vezanost uz obiteljske vrijednosti i sigurno okruženje privlače naše ljude u zavičajne sredine, nakon što steknu iskustva u razvijenijim i tehnološki naprednijim zemljama Europske unije.

Iako do sada nije postigla očekivani učinak, zasigurno mjera Biram Hrvatsku predstavlja konkretan korak prema poticanju povratka iseljenika i jačanju lokalnih zajednica. Ovdje svakako treba imati na umu da donošenje odluke o selidbi iz druge države, a posebno s drugog kontinenta, nije odluka koja se donosi preko noći. Preseljenje često podrazumijeva organizaciju života cijele obitelji, od stambenog pitanja, zaposlenja supružnika do obrazovanja djece. Stoga, nastavkom provođenja ove mjere, a u HZZ-u potvrđuju provođenje mjere i u idućoj godini, njezini pravi učinci moći će se mjeriti tek u nadolazećem razdoblju.

Zaključno, uvidom u strateške dokumente Republike Hrvatske uočava se kako mjerodavne službe više upućuju na nepovoljniju demografsku situaciju nego prije tri desetljeća pri čemu su politički procesi u Republici Hrvatskoj koji trebaju osigurati učinkovit odgovor na negativna kretanja i dalje paradoksalno u začecima. Međutim, primjećuju se ipak povoljnije demografske mjere i javne politike u društvu uz rastući politički i sigurnosni fokus recentnih ključnih političkih aktera usmjerenih na demografska pitanja u odnosu na devedesete prošloga stoljeća - što je i pretpostavka osiguravanja dugoročnosti i koherentnosti u usklađivanju i primjeni mjera usmjerenih na promjenu demografskih trendova.

SUMMARY

ACHIEVEMENTS OF THE CROATIAN GOVERNMENT'S REPATRIATION MEASURES – *I CHOOSE CROATIA!*

This paper examines the dominant features of the new emigration wave from Croatia and the return initiatives. In addition to the traditional reasons for emigration which include economic and political factors, the dominant feature of the latest emigration wave is the higher proportion of highly educated individuals and families with children, and this in the most unfavourable context of negative demographic indicators in Croatia. This paper presents the demographic revitalisation measures implemented by the Government of the Republic of Croatia as a strategic objective with a concrete example of a new measure for the Croatian diaspora “I Choose Croatia! “. Undoubtedly, globalisation processes are a historic opportunity, greater than ever before, to culturally connect all parts of the Croatian national body from different meridians into one through creative public demographic policies and to jointly preserve and promote the modern Croatian identity and its specificities in a European and global context. According to the CES since the start of the implementation of the “I Choose Croatia” measure, more precisely from January 2022 to 31. VIII. 2023, a total of 188 applications from beneficiaries of the “I Choose Croatia” measure for returnees from abroad have been approved.

RESUMEN

LOGROS DEL PROYECTO ‘*ELIJO CROACIA!*’

El artículo examina las características dominantes de la nueva ola de emigración de la República de Croacia y las iniciativas de retorno. Además de las causas tradicionales de la emigración, que incluyen factores económicos y políticos, la característica dominante de la reciente ola de emigración es una mayor proporción de personas con un alto nivel educativo y familias con niños, en tiempos de indicadores demográficos negativos en Croacia. En el artículo se enumeran las medidas de recuperación demográfica que el Gobierno de la República de Croacia ha puesto en marcha en el marco de la revitalización demográfica, poniendo como ejemplo concreto la nueva medida llamada „Elijo Croacia!“, dirigida a la diáspora croata. Sin duda, los procesos de globalización presentan una oportunidad histórica que permite integrar culturalmente a todas las partes del cuerpo nacional croata en uno solo, a través de políticas demográficas públicas creativas, y para preservar y promover conjuntamente la identidad croata moderna y sus peculiaridades en un contexto tanto europeo como mundial. Según datos del Instituto Croata de Empleo, desde el inicio de la aplicación de la medida „Elijo Croacia“, desde enero de 2022 hasta el 31 de agosto de 2023, se aprobaron un total de 188 solicitudes de beneficiarios de dicho proyecto para repatriados del extranjero.

IZAZOVI ZASTUPLJENOSTI DIJASPORE U PARLAMENTU REPUBLIKE HRVATSKE

Hrvatska dijaspora zbog recentnog iseljavanja svake godine je sve brojnija dok je istodobno broj birača u dijaspori sve manji, kao i interes za izbore u Republici Hrvatskoj. Ova činjenica predstavlja ozbiljnu indiciju o nepovjerenju iseljenika u hrvatski politički sustav. Ključan administrativni problem čini zakonska stavka prema kojoj iseljenici ne mogu glasovati u XI. izbornoj jedinici (za dijasporu) dok se potpuno ne odjave iz RH. Problematičnu stavku čini i sama metodologija kreiranja biračkoga popisa prema kojem se čak i oni iseljenici koji se odjave na pet godina ne smatraju iseljenicima s trajnom namjerom iseljenja, što rezultira (ne)točnim registrom birača. Metodologija ovog rada zasniva se na analizi primarnih baza kao što su registar birača i popis birača, službenim demografskim bazama te Zakonu o registru birača... Konkretno mjere koje bi poboljšale odnose s izvandomovinskom Hrvatskom su: 1. Uvođenje elektroničkoga glasovanja putem aplikacije e-građanin; 2. Podjela XI. izborne jedinice na: Iseljeničtvo u Europi, Hrvati u BiH, Prekoceoceanske zemlje; 3. Automatska registracija osoba koje izbjivaju iz zemlje dulje od pet godina u registru i popisu birača kao osobe koje glasuju u XI. izbornoj jedinici.

U hrvatskoj javnosti uobičajena je percepcija o tome kako dijaspora svojim biračkim glasom značajno utječe na predsjedničke i parlamentarne izbore u Hrvatskoj (Pavić, 2010.). U ovom radu preispitat¹ ćemo tu pretpostavku. Posebno ćemo se fokusirati na uočen paradoks prema kojem hrvatska dijaspora zbog recentnog iseljavanja zapravo svake godine sve više raste dok interes za izbore u Hrvatskoj opada.

Najvećim problemom biračkoga popisa, i metodologije kojom se on kroji, smatramo zakonsku stavku prema kojoj iseljenici ne mogu glasovati u XI. izbornoj jedinici za dijasporu dok se potpuno ne odjave iz Hrvatske. Budući da većina iseljenika još uvijek ima prebivalište u Hrvatskoj, njihov glas odlazi u izborne jedinice u domovini prema mjestu prebivališta. Istodobno EUROSTAT i njemački službeni podatci (DESTATIS i BAMF 2015., 2016., 2017., 2018., 2019.) pokazuju da hrvatski Zakon o prebivalištu ne poštuje više od 60% hrvatskih iseljenika jer se pri iseljavanju ne odjavljuju iz Hrvatske.

Prema važećem Zakonu o prebivalištu (NN, br. 144/12, 158/13), iseljavanje hrvatskih građana kojem svjedočimo od ulaska Hrvatske u EU, de iure i de facto ne tretira se kao namjera trajnog iseljenja iz Republike Hrvatske. Time se oni u registrima ne registriraju kao dijaspora. Kao neke od nelogičnosti koje proizlaze iz podataka prikupljenih ovakvom popisnom metodologijom

¹ Rad je napisan u svibnju 2021. Unatoč toj činjenici tema nije izgubila na aktualnosti, a izazovi još uvijek nisu razriješeni uz niz otvorenih pitanja vezanih uz zastupljenost hrvatske dijasporu u Saboru RH.

Hrvatska je 2020. imala 3.674.695 milijuna birača dok je ukupan broj stanovnika Hrvatske bio oko 4 milijuna (MPU, 2021.; DZS 2020.).

Imajući na umu da je udio maloljetnika u hrvatskoj populaciji oko 20%, broj birača trebao bi zapravo biti za pola milijuna manji (Jurasić, 2019.). Istodobno se i sama metodologija popisa stanovništva odražava na birački popis jer ne postoji način provjere fiktivnog stanovništva i točnosti izjava anketiranih pojedinaca.

Zbog svega navedenog, smatramo utemeljenim postaviti istraživačko pitanje koliko je hrvatski službeni Popis birača vjerodostojan. Osnovna teza rada je da je broj birača u dijaspori znatno veći nego što se pokazuje u službenim izvješćima. Osnovna metodologija rada zasniva se na analizi primarnih baza podataka kao što su registar birača i popis birača, službenim demografskim bazama EUROSTAT, DESTATIS, BAMF, DZS te Zakonu o registru birača i izvješćima Ministarstva pravosuđa, kao i sekundarnim izvorima, među kojima ponajprije radovima Mirjane Kasapović i Roberta Podolnjaka.

U radu ćemo najprije postaviti okvir za raščlambu navedenih problema u teorijskom poglavlju o dijaspori te empirijskim rezultatima percepcije domovinske Hrvatske o iseljenoj Hrvatskoj. Zatim ćemo analizirati učestalu raspravu u hrvatskoj javnosti o pitanju treba li dijaspora imati pravo glasa, nakon čega ćemo analizirati utjecaj iseljavanja na rezultate izbora u Hrvatskoj. Članak završava poglavljem o izbornom inženjeringu koji se, kada je riječ o Hrvatskoj, osobito manifestira u stalnim promjenama izbornoga sustava, bez zadiranja u njegov najproblematičniji dio – izborne jedinice (Žugaj i Šterc, 2017.). Na samom kraju predložimo set mjera koje smatramo nužnim u popravljajući odnosa izvandomovinske i domovinske Hrvatske.

Percepcija domovinske Hrvatske o iseljenoj Hrvatskoj

Mnogi hrvatski iseljenici cijeloga života živjeli su za Hrvatsku i ulagali u nju sav svoj kapital, znanja i emocije. Koliko god je proteklo vremena od njihova iseljenja i koliko god velika udaljenost bila od zavičaja, njima nije svejedno što se događa u domovini. S druge strane, činjenica je i kako su vlastitu domovinu desetljećima idealizirali i pretvarali u predmet čežnje. Zbog toga su među iseljenim Hrvatima česta razočaranja (Jurić, 2018.). Tako pri susretu iseljenika i Hrvatske, nakon prvoga ushita, u pravilu slijedi osjećaj nelagode. Jer niti je Hrvatska ono što je iseljenik očekivao, niti iseljenik odgovara slici koju su o njemu stvorili Hrvati u domovini. Upravo zbog toga su važne stalne kulturne veze iseljenika i domovine. Ne samo da iseljenik ili pripadnik hrvatske manjine u inozemstvu treba imati realnu sliku svoje domovine, nego i Hrvati u domovini trebaju steći osnovna znanja o Hrvatima izvan Hrvatske. Pri tom susretu poseban naboj za izazivanje sukoba nose dvije pojave. S jedne strane tzv. „mesijansko hrvatstvo“ jednoga dijela Hrvata izvan Hrvatske, koje se temelji na predodžbi da su upravo i samo Hrvati izvan Hrvatske sačuvali „pravi“ hrvatski identitet, a onaj identitet koji posjeduju domovinski Hrvati često smatraju manjkavim pa i iskvaženim (Knezović, 2014.). Na drugoj strani domovinski Hrvati, izmučeni ratom, tranzicijom, ratnim profiterima, kriminalnom pretvorbom i privatizacijom, često doživljavaju iseljene i izvandomovinske Hrvate u prvom

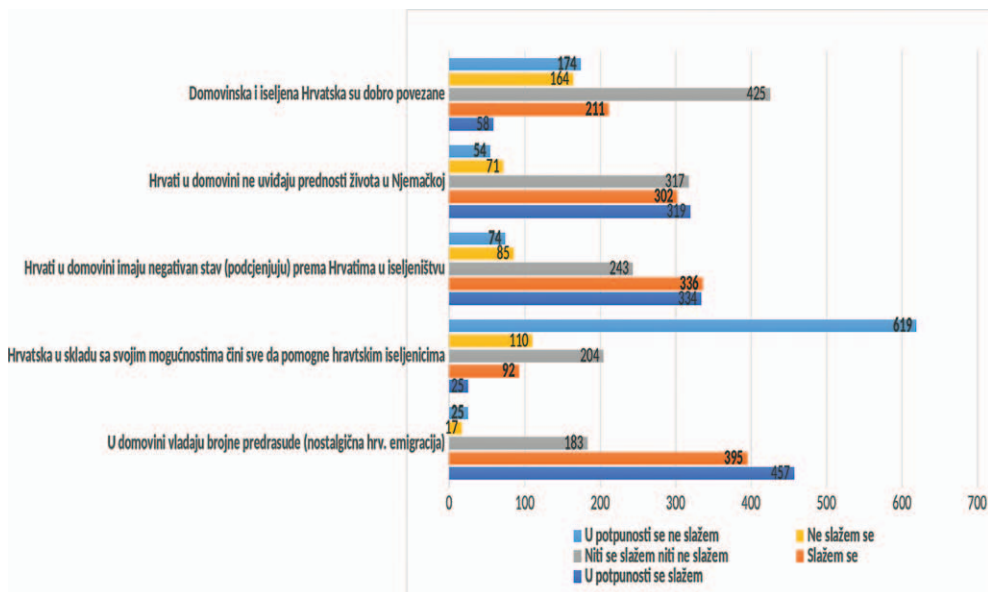
redu strancima s iskrivljenim poimanjem hrvatskoga identiteta dok ih hrvatske političke elite često smatraju opasnošću (Knezović, 2014.). Prema Čizmiću, Sopti i Šakiću (2005: 487), znatno veću korist od odnosa domovine i dijaspore imala je hrvatska država i Hrvati u domovini nego dijaspora. Prema autorima, tri doprinosa iseljenih Hrvata domovini ističu se pred ostalima: 1) Prvi doprinos odnosi se na trajnu ekonomsku potporu iseljenih Hrvata domovini tijekom cijele druge polovine 20. stoljeća, a posebice tijekom hrvatskoga obrambenog rata za neovisnost. Najpoznatiji oblik su doznake iseljenih Hrvata članovima obitelji u Hrvatskoj; 2) Drugi doprinos odnosi se na političku dimenziju odnosa domovinske i iseljene Hrvatske. Potpora iseljenih Hrvata i u ovom kontekstu bila je trajna, a osobito važna nakon Drugoga svjetskoga rata i tijekom procesa osamostaljenja; 3) Treći doprinos odnosi se na diplomatsku i sigurnosnu aktivnost iseljenih Hrvata koja je bila gotovo jedini način da se u inozemstvu suprotstavi snažnoj velikosrpskoj propagandi koja se koristila jugoslavenskim diplomatskim i sigurnosnim institucijama kako bi diskreditirala hrvatsku težnju i borbu za samostalnost (Čizmić et al., 2005: 487).

Kako bi se povezivanje iseljene i domovinske Hrvatske moglo ostvariti, nužno je ukloniti čitav niz sustavnih zapreka.² Prva zapreka odnosi se na nedovoljnu poznatost identiteta i postignuća hrvatskog iseljeništa u domovini. Odnos prema iseljenim Hrvatima u domovini više se gradi na temelju stereotipa proizvedenih u Jugoslaviji nego na stvarnim identitetskim obilježjima i postignućima. Druga je zapreka nepriznavanje prinosa iseljenih Hrvata modernome hrvatskome nacionalnome, kulturnome i socijalnome identitetu te njihova gospodarska postignuća. Treća je zapreka doživljavanje iseljenih Hrvata u privatnome sektoru nepoželjnim i opasnim konkurentima, koja je ponajprije posljedica hrvatskoga privatizacijskog modela (Čizmić et al., 2005: 487).

Ozbiljnu zapreku čini i hrvatski izborni sustav koji je u fokusu ovoga rada. Naime, davanje biračkoga prava hrvatskim državljanima bez prebivališta na području Hrvatske nije dovelo do stvarnog uključivanja izvandomovinskih Hrvata u hrvatske političke procese, već je sve ostalo samo na simboličnoj dimenziji. Odnosno, predstavljanje Hrvata izvan Hrvatske prema Podolnjaku je eklatantni primjer izbornoga inženjeringa. Ono je čak i protuustavno jer Ustav naglašava da svakom građaninu Republike Hrvatske mora biti omogućeno nesmetano glasovanje, što u dijaspori često nije osigurano jer glasači u dijaspori nerijetko moraju prijeći nekoliko stotina pa i tisuća kilometara da bi ostvarili to pravo (vidi iduće poglavlje).

Ozbiljan problem čini i sama negativna percepcija domovinske Hrvatske o iseljenoj Hrvatskoj. Naše istraživanje provedeno u hrvatskoj dijaspori na uzorku od 1200 ispitanika (Jurić, 2017.) pokazalo je da iseljenici smatraju kako domovinska i iseljena Hrvatska nisu učinkovito i uspješno povezane; da Hrvati u domovini imaju negativan stav prema hrvatskom iseljeništvu i njeguju brojne predrasude te da Republika Hrvatska ne čini dovoljno da pomogne hrvatskim iseljenicima i Hrvatima izvan Hrvatske.

² Posljednjih godina na tome djelomično radi Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, osnovan 2012. te Savjet hrvatske Vlade za Hrvate izvan RH, osnovan sredinom 2013. Nešto malo ranije Hrvatska je donijela Strategiju i Zakon o odnosima s Hrvatima izvan RH.

Slika 1. Percepcija domovinske Hrvatske o iseljenoj Hrvatskoj Izvor: Jurić, 2018.

Dijaspora u 21. stoljeću

Brojni autori tvrde da su nacionalna država i nacionalni identiteti u krizi, opadanju pa i nestajanju zbog sve složenijih globalizacijskih procesa, ali i uloge međunarodnih migracija (Brubaker, 1992.). S druge su pak strane autori koji tvrde da su tekuće međunarodne migracije nacionalne države Zapada prisilile da se „ponovno izmisle“, kao što to tvrdi npr. Roger Brubaker. Tako je, paradoksalno, globalizacija zapravo obnovila potragu za korijenima, osobito etničkim i vjerskim i dovela do retradicionalizacije svijeta, kako taj fenomen naziva Huntington (Huntington, 1998.).

Nacija je kod Hrvata shvaćena kao kolektivitet obilježen zajedničkim podrijetlom, vjerom, sviješću o zajedničkoj prošlosti, jezikom i kulturom (Letica, 2011.). Državljanstvo se kod nacija koje su nastale navedenim konceptom i danas stječe tzv. pravom krvi – što odgovara srednjoeuropskome i istočnoeuropskome modelu nacije. Ovome modelu suprotstavljen je koncept nacije kao „zajednice tla“ (tzv. *građanski tip* nacije), kako naciju definiraju Francuzi, Amerikanci i drugi narodi koji su prvo imali državu pa zatim tvorili naciju, a ne obrnuto – prvo nacionalnu svijest pa onda državu kako je to slučaj bio u Hrvata. Tradicionalni koncept državljanstva svodi se dakle ili na „pravo krvi“ ili na „pravo tla“.

U posljednje vrijeme sve su glasnije kritike klasične koncepcije državljanstva (kako etničkoga, tako i građanskoga), a njihov je argument da one više nisu primjerene za razumijevanje dinamike članstva i pripadnosti u suvremenoj Europi (Mesić, 2002: 15). Gabriel Sheffer definira dijasporu

kao „socijalno-političku formaciju nastalu dobrovoljnim ili prisilnim iseljavanjem pripadnika jedne etničke odnosno nacionalne zajednice, kao ‘entitet’ čiji pripadnici održavaju redovite ili povremene veze sa svojom domovinom i sa skupinama istoga etničkog podrijetla u drugim zemljama“ (prema Kasapović, 2010.b). Ipak, premda su se stalno nastanili u drugim zemljama i odlučili ostati u njima, pripadnici dijaspore u pravilu ustrajno nastoje očuvati svoj nacionalni identitet. Danas se pak događaju značajne migracije stanovništva koje prekidaju uređene koncepcije nacionalne države kao „omeđenoga teritorijalnog entiteta s utvrđenom populacijom građana“ (Mesić, 2002.). Prema Podolnjaku, prebivalište se više ne preklapa s nečijim državljanstvom – ono je dugo bilo „simbolom ukorijenjenosti, isključivosti i trajnosti“, a sada se otkriva kao „prenosivo, izmjenjivo i sve više višestruko“ (Podolnjak, 2011.).

Politička prava predstavljaju najvažniju značajku institucije suvremenoga građanstva, a glasovanje je često jedino značajno pravo koje razlikuje građanina od stranca u suvremenim demokracijama (Barry, 2006. prema Podolnjak, 2011.). Građani koji se iseljavaju sve češće „nose sa sobom politička prava“, čak i u slučaju kada postaju državljani i drugih država. Primjerice u EU je dopušteno imati dvojno državljanstvo (Središnji državni portal). Dvojno državljanstvo vezano je uz interes osoba da budu građani više država, ali i interes pojedine države da osobe ostanu njezini građani i nakon promjene mjesta življenja te u uvjetima kada dobivaju državljanstvo druge države (Podolnjak, 2011.). Naime, u pojedinim ustavima (kao i Ustavu Republike Hrvatske) nalaze se klauzule „o brizi za pripadnike matičnoga naroda“. Iz te stavke proizlazi da je tu brigu najlakše ostvariti na način da se pojedincima vlastitoga naroda, koji žive u drugim državama, osigura dvojno državljanstvo jer im se na taj način mogu osigurati nacionalna prava i zaštita prema nekoliko osnova (najbolji primjer ovoga su Hrvati u BiH). Stoga prema Podolnjaku (2011.) postoji interes i pojedinaca i pojedinih država da se dvojno državljanstvo daje dosta široko.

Brojni političari i znanstvenici ističu pak niz otvorenih normativnih pitanja vezanih uz glasovanje vlastitih građana u drugoj državi (vidi: Kasapović 2010.a, b; Podolnjak; Žižić). Je li širenje građanskih prava na građane u inozemstvu znak demokratskoga napretka? Treba li ohrabrivati takvo ponašanje? Treba li kritizirati države koje pravo glasa ne omogućuju svojim državljanima izvan državnih granica ili bi trebalo osuditi one države koje to omogućuju? (Kasapović, 2010.a, b). U Hrvatskoj se posebno prijepornim ističe rješenje kojim je omogućeno da Hrvati izvan Hrvatske imaju pravo na određeni broj mjesta u Saboru kako bi na taj način aktivnije sudjelovali u političkom životu zemlje u kojoj ne žive. Stoga se nameće pitanje: „Treba li dijaspora imati pravo glasa?“

Treba li dijaspora imati pravo glasa?

Od 115 država koje su omogućile glasovanje svojih građana u inozemstvu 41 je u Europi, 28 u Africi, 20 u Aziji, 16 u Sjevernoj i Južnoj Americi te 16 na Pacifiku. Sve su one omogućile svojim građanima da zadrže državljanstvo i biračko pravo, ali se međusobno jako razlikuju prema motivima svojih odluka, uvjetima dodjele biračkoga prava i oblicima njegova ostvarivanja

(Kasapović, 2010.a). Kasapović u svojoj studiji iz 2010. pokazuje da je samo 20 država omogućilo sudjelovanje svojim građanima i na parlamentarnim i na predsjedničkim izborima, 7 na parlamentarnim izborima i referendumima, 7 na predsjedničkim izborima i referendumima, a 11 na parlamentarnim i predsjedničkim izborima te na referendumima. Od svih samo je 11 država ili manje od 10 posto uspostavilo posebne oblike političkoga predstavljanja te skupine svojih državljana u nacionalnim parlamentima (isto). U Europi to su formalno učinile četiri: Francuska, Hrvatska, Italija i Portugal.

Tablica 1. Zastupljenost inozemnih državljana u zakonodavnim tijelima

DRŽAVA	Broj mjesta dijaspore u parlamentu	Ukupni broj mjesta u zakonodavnom tijelu	% mjesta dijaspore	Napomena
FRANCUSKA	11 + 12	576 + 331	1,9 u Nac. skupštini; 3,6 u Senatu	Neposredan izbor 11 zastupnika dijaspore u Nacionalnu skupštinu na prvim sljedećim parlamentarnim izborima i indirektan izbor 12 senatora predstavnika dijaspore od ranije
ITALIJA	12 + 6	630 + 315	1 - 9	Izbor 12 zastupnika u 4 izborna okruga u Zastupnički dom i 6 zastupnika Senata
PORTUGAL	4	230	1,7	Dvije izborne jedinice (jedna za Europu, druga za ostatak svijeta) u kojima se biraju 2 zastupnika ako broj glasača premašuje 55 000, a inače samo 1
HRVATSKA	3	151	2,0	Tri zastupnika biraju se u jednoj izbornoj jedinici razmjernim sustavom putem D'Hondtove metode

Izvor: Fierro i sur., prema M. Kasapović, 2010.b, editirao autor

U hrvatskom slučaju problem nastaje u činjenici da hrvatsko zakonodavstvo nije ozakonilo biračko pravo klasične dijaspore, nego je pravo glasa dalo državljanima koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj. Prema Kasapović (2010.b), hrvatskom zakonodavcu bilo je ponajprije stalo do toga da pravo glasa dobiju hrvatski državljani u BiH, a ne zapravo klasično hrvatsko iseljeničtvo. U Hrvatskoj je paralelno s tom odredbom prevladalo shvaćanje dijaspore kao „imaginarnе zajednice“ (Anderson, 1992.) svih Hrvata i njihovih potomaka na svijetu, neovisno o odnosu prema izvornome nacionalnom identitetu, vezanosti uz domovinu, povezanosti s drugim skupinama istoga etničkog podrijetla i sudjelovanju u migrantskim mrežama pa je, prema Kasapović, iz te perspektive i moguće govoriti o četiri ili više milijuna pripadnika hrvatske dijaspore u svijetu. Iz takve su perspektive, a na osnovi hrvatskog podrijetla ili

obiteljskih predaja o njemu, svi koji su htjeli automatski stekli pravo da zatraže i, u pravilu, dobiju hrvatsko državljanstvo te, posljedično, i biračko pravo (Kasapović, 2010.a). Prema Kasapović, nema nijedne zemlje koja je tako velikodušno podijelila biračko pravo svima na svijetu koji su ga htjeli kao Hrvatska (isto). Mnoge države traže da građani koji borave u inozemstvu imaju stalno boravište u zemlji, da mogu zadržati biračko pravo samo propisani broj godina te da se kane vratiti u zemlju. Temeljni prigovor koji se ističe protiv glasovanja državljana koji žive trajno u inozemstvu sadržan je u tome da ti građani više nisu podložni zakonima i obvezama kao njihovi sunarodnjaci koji žive u zemlji pa stoga ne bi trebali imati pravo odlučivati o tome tko će upravljati onima koji u zemlji žive. Na drugoj strani, Podolnjak (2011.) iznosi argumente da je glasovanje ustavno pravo svih državljana, da ti inozemni državljani u značajnoj mjeri gospodarski pridonose matičnoj domovini (doznake zaposlenih, investicije u zemlji itd.), da postoje vrlo izražene domoljubne sveze, da su inozemni građani spremni izvršavati obveze koje proizlaze iz statusa građanstva (primjerice, služenje u vojsci u domovini, plaćanje određenih poreza) u zamjenu za dodjelu političkih prava.

Rainer Baubock nalazi najmanje tri razloga zašto vlade žele ostati politički povezane sa svojom dijasporom: 1) očekujući korist od njihovih vještina i kapitala u slučaju njihova povratka u domovinu; 2) koristi od novčanih doznaka koje se šalju članovima obitelji u zemlji koje predstavljaju dodatan dohodak i 3) uspostava unutarnje političke interesne grupe u zemlji domaćina radi promoviranja državnih interesa domovine (prema Podolnjak, 2011.). Mirjana Kasapović navodi sljedeće argumente: 1) biračko je pravo izraz zahvalnosti domovinske Hrvatske za goleme doprinose dijaspore nacionalnoj ekonomiji. Dok Hrvatska nije bila samostalna država, iseljenici su slali novac svojim obiteljima u zemlji, ulagali u državotvorni projekt i u hrvatsku ekonomiju; 2) Dijaspora je zaslužila biračko pravo svojim dragovoljnim sudjelovanjem u Domovinskome ratu. Ona se, uz to, izravno angažirala i u ilegalnoj nabavi oružja nakon što je UN stavio embargo na uvoz oružja u zemlje bivše Jugoslavije. No, prema Kasapović, niti ratne zasluge mogu biti izvorište biračkoga prava niti biračko pravo može biti nagrada za političke, ekonomske ili ratne zasluge. Ono, prema Kasapović (2010.a), mora proizlaziti iz podložnosti pojedinaca zakonima države u kojoj žive, a temeljne su zakonske obveze državljana plaćanje poreza i služenje u vojsci. Iseljenici pak ne mogu biti ni oporezovani ni unovačeni u vojsku. Protivnici takva stava pak odgovaraju da ni svi državljani Hrvatske (učenici, studenti, nezaposleni) ne plaćaju porez i ne služe vojsku (žene).

Nadalje, kako je hrvatska dijaspora uvelike nastala kao rezultat političkih progona Hrvata iz vremena Austro-Ugarske, Kraljevine Jugoslavije i posebice SFRJ, pravo na državljanstvo i biračko pravo jest način reintegriranja domovinske i iseljene Hrvatske te politička naknada emigrantima za zla koja su ima nanesena zbog zauzimanja za „hrvatsku stvar“. Protivnici takve argumentacije opet tvrde da biračko pravo ne smije biti oblik kompenzacije žrtvama političkoga nasilja u prošlim režimima jer nisu svi emigranti napustili zemlju zbog političkoga progona. Praktično je nemoguće razdvojiti prave žrtve političkoga progona od ostalih emigranata i parcijalno ih nagraditi biračkim pravom. Ako pak biračko pravo dobiju žrtve i nežrtve, a možda čak i počinitelji nasilja, argument prema Kasapović (2010.a) „pada u vodu“.

Tablica 2. Pregled argumenata „za“ i „protiv“ uvođenja glasovanja inozemnih državljana

	ZA	PROTIV
TEORIJSKI ARGUMENTI	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje političke participacije - Potpuna provedba univerzalnoga prava glasa kao dijela ljudskoga prava 	<ul style="list-style-type: none"> - Prebivalište kao glavni kriterij za pravo glasa i političke zastupljenosti - Problematična transparentnost samoga procesa inozemnih izbora te rješavanje inozemnih izbornih sporova
POVIJESNE I EMPIRIJSKE ČINJENICE	<ul style="list-style-type: none"> - Mali broj trajnih inozemnih glasača u odnosu na domaće - Jednaka distribucija političkih preferencija inozemnih glasača 	<ul style="list-style-type: none"> - Velik broj trajnih inozemnih glasača u odnosu na domaće - Jednoobrazna ideološka orijentacija inozemnih glasača - Nove demokracije s problemima provedbe izbora i slučajevima izbornih prevara

Izvor: Nohlen i Grotz, 2000: 1144, editirao autor

Dieter Nohlen i Florian Grotz (2000: 1144) navode sljedeće argumente koji se javljaju prilikom pitanja za ili protiv inozemnoga glasovanja:

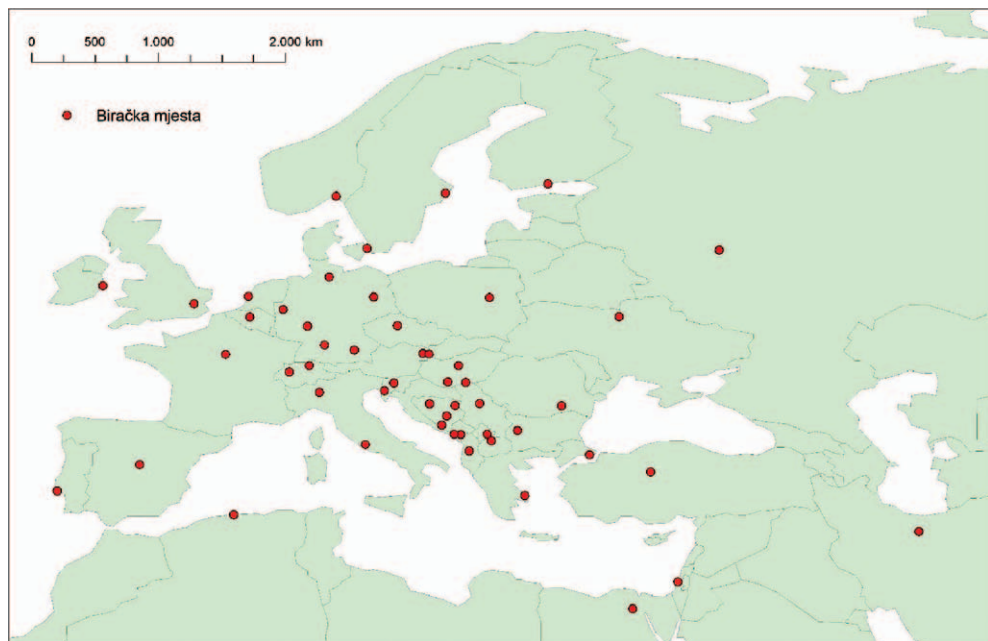
Mirjana Kasapović u svojim studijama nedvosmisleno pokazuje kako je dijaspora diskriminirana: „Ako je ozakonjenje prava glasovanja Hrvata izvan Hrvatske izvorno i bilo motivirano zamisli o reintegraciji dijaspora u hrvatski politički život, ono danas opstoji gotovo isključivo zbog Hrvata u BiH. Jer Hrvati u BiH čine više od 80 posto državljana Hrvatske koji žive u inozemstvu, više od 70 posto registriranih birača u izbornoj jedinici za 'dijasporu' i više od 90 posto glasača u njoj“ (2010.b). Stoga da nema Hrvata iz BiH, klasična dijaspora uopće ne bi imala svoje predstavnike u Saboru prema nefikсноj kvoti. Prava hrvatska dijaspora u svijetu samo simbolično sudjeluje u izborima pa su moguća samo dva zaključka: ili se izvorna intencija hrvatske vlasti posve izjalovila ili je pak namjera i bila da se onemoguću glasovanje dijaspora jer biračko pravo u XI. izbornoj jedinici za iseljeničtvo konzumiraju samo oni koji nisu hrvatska dijaspora – Hrvati iz BiH (isto).

Na taj način problemi dijaspora nisu nikada dobili priliku artikuliranja dok su prezastupljeni Hrvati iz BiH uvijek imali zastupnike koji su bili pod patronatom onih kojih su ih u Sabor postavili (Pavković, 2019.). Tako često ili gotovo nikada nisu mogli nametnuti ključna vitalna pitanja kao primjerice „gdje su nestali i kakva je sudbina Hrvata Bosanske Posavine“ ili pak upozoriti na iseljavanja mladih Hrvata iz BiH. Istodobno klasična dijaspora nije uspjela otvoriti specifične probleme koji njih tište. Tako, primjerice, u Hrvatskom saboru nije raspravljena potreba jačanja sustava Hrvatske nastave u inozemstvu koji je zbog priljeva 370.000 novih iseljenika od ulaska Hrvatske u EU suočen s brojnim novim izazovima i potrebom za izmjenom postojećega kurikuluma. Daljnja nepravda u očima dijaspora je što Hrvate izvan Republike Hrvatske u pravilu predstavljaju tri zastupnika koji stalno žive u Hrvatskoj i koji nemaju iskustvo stvarnih problema dijaspora. Idući bitan neartikuliran problem je što mladi u dijaspori sve manje govore hrvatski, sve manje posjećuju Hrvatsku nastavu i sve manje pripadaju i žele pripadati starim hrvatskim zajednicama. Potaknuti konzumerističkim trendovima i gubitkom vrijednosti

u globaliziranom društvu, oni danas mnogo lakše kidaju poveznice s prošlošću svojih roditelja i asimiliraju se u novim društvima. Suvremeni hrvatski iseljenici pokazuju posebne kulturne potrebe s bitno različitom ideološkom podlogom od one starijeg iseljeničtva. Ovo hrvatsko iseljeničtvo zbog objektivnih razloga donijelo je pak sa sobom prilično frustracija iz domovine i teško da će biti i želi biti promotor Hrvatske u inozemstvu. Istraživanje pokazuje da čak polovica ima negativno mišljenje o Hrvatskoj (Jurić, 2018.). Toj skupini nitko se još nije sustavno posvetio.

Odražava li se iseljavanje na rezultate izbora u Republici Hrvatskoj?

U ovom poglavlju raspravit ćemo uobičajenu pretpostavku u velikom dijelu hrvatske javnosti prema kojoj dijaspora, ali i Hrvati iz BiH, izabiru državnu vlast građanima u Hrvatskoj (Pavić, 2010.) te ćemo pokazati zašto je takva percepcija netočna. Kao prvo, utjecaj dijaspore naprosto nije dovoljan za takav pothvat. Brojevi birača iz dijaspore koji izlaze na izbore (vidi tablicu u nastavku) pokazuju da hrvatsku dijasporu izbori u Hrvatskoj ili uopće ne zanimaju ili pak da im je onemogućeno glasovanje. Naime, mnogi moraju prijeći i po nekoliko stotina pa čak i tisuća kilometara do konzularnih predstavništava kako bi iskoristili to biračko pravo.

Slika 2. Biračka mjesta za hrvatsku dijasporu na području Europe na parlamentarnim izborima 2016. godine

Izvor: Ostović, 2019., editirao autor

Na apstinenciju birača u dijaspori svakako utječe i odredba prema kojoj čak i u slučaju da se omogući elektroničko i dopisno glasovanje dijaspora neće moći birati više od tri zastupnika, bez obzira na to koliko ih je izašlo na izbore. Naime, izašlo 700 birača, 7000 ili 70.000 birača zastupljenost predstavnika dijaspore u Saboru je uvijek ista (Žižić, 2013. i 2015.). Poseban uočen paradoks je da hrvatska dijaspora zbog recentnoga iseljavanja zapravo svake godine sve više raste (Jurić, 2017. i 2018.) dok interes za izbore u Hrvatskoj opada. Najbolje to pokazuje primjer Irske u kojoj je od 2013. do 1. travnja 2018. i identifikacijski broj – tzv. PPS (administrativna prijava bez koje je nemoguće zapošljavanje itd.) zatražilo 22.400 hrvatskih državljana, dok je za izbore 2018. godine automatski registrirano njih samo 279. To u prijevodu zapravo znači da samo 279 iseljenih građana u Irskoj ima prijavljeno novo prebivalište na važećoj hrvatskoj osobnoj iskaznici. Poseban kuriozitet je da je na predsjedničkim izborima 2015. u cijeloj Irskoj izišao samo jedan glasač (Al Jazeera, Šerić, 2018.). Prema svim uočenim karakteristikama useljenici očito imaju više poticaja registrirati se u državi u koju se useljavaju jer tamo očekuju zaposlenje, plaćaju poreze i ostvaruju socijalna prava. Ovaj problem neupitno će postojati i dalje, sve dok se ne promijene načini registracije prebivališta kako na razini Hrvatske tako i na razini Europske unije (Pavić, Ivanović, 2019: 27) i dok Hrvatska ne uvede Registar stanovništva (Jurić, 2021.).

Ključan administrativni problem čini zakonska stavka prema kojoj iseljenici ne mogu glasovati u XI. izbornoj jedinici za dijasporu dok se potpuno ne odjave iz Hrvatske. Budući da većina iseljenika još uvijek ima prebivalište u Hrvatskoj, njihov glas odlazi u izborne jedinice u domovini prema mjestu prebivališta. Zakon o prebivalištu (NN, br. 144/12, 158/13) propisuje obvezu prijave privremenoga odlaska izvan Republike Hrvatske koji će trajati duže od godinu dana. Privremeni odlazak može se prijaviti na razdoblje najduže od pet godina, s tim da ako postoje valjani razlozi (studiranje i sl.) privremeni se odlazak može i dalje produljivati. Svim ovim građanima neće se po službenoj dužnosti odjaviti prebivalište u Republici Hrvatskoj jer se prema važećem Zakonu njihov odlazak iz zemlje ne tretira kao namjera trajnoga iseljenja iz Republike Hrvatske (MUP, 2021.) dok naše prethodne studije jasno pokazuju da je riječ o trajnoj namjeri iseljavanja (Jurić, 2017. i 2018.). Zbog ove mogućnosti, ali i straha od gubitka određenih beneficija u zemlji, većina hrvatskih iseljenika odjavljuje se na jednu ili pet godina unatoč činjenici da su se iselili s namjerom trajnoga iseljenja. Time, prema Zakonu o registru birača,³ i dalje ostaju u biračkome popisu Republike Hrvatske. Tehnički, oni se zapravo ne vode kao dijaspora. Dakle, 370.000 novih iseljenika (Jurić, 2021.) i dalje se pretežno vodi u izbornim jedinicama u Hrvatskoj.

³ Registar birača je zbirka osobnih podataka o svim biračima hrvatskim državljanima s prebivalištem u Republici Hrvatskoj, hrvatskim državljanima koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj te državljanima drugih država članica Europske unije koji ostvaruju biračko pravo u Republici Hrvatskoj. U evidenciju birača hrvatskih državljana koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj birači se u pravilu upisuju po državama i adresnom podatku koji se za njih vodi u službenim evidencijama u Republici Hrvatskoj. Upisivanje u registar birača obavlja se na temelju podataka iz evidencije o državljanstvu, zbirke podataka o prebivalištu i boravištu i evidencije putnih isprava. Popis birača je dio registra birača koji se sastavlja nakon zatvaranja registra. Ovisno o vrsti izbora koji se održavaju, popis birača sadrži podatke o biračima koji imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj i valjane osobne iskaznice.

Da je došlo do ozbiljnoga disbalansa svjedoči i činjenica da je na parlamentarne izbore 2020. godine izašlo samo 46% birača, što je ponovno indicija da se veliki broj birača iselio. Naime, zbog potisnih motiva iseljavanja novi iseljenici u pravilu nemaju povjerenje u državne institucije te su izgubili svaku nadu da vladajuće političke elite i oporba mogu izvesti zemlju na put oporavka (Jurić, 2018.), a što se odražava na apstinenciju od glasovanja. Mlade iseljenike politička elita u Hrvatskoj pak ignorira jer je njihova izlaznost na izbore samo 18%, što je daleko ispod prosjeka EU-a gdje iznosi 42%. U klasičnoj dijaspori (bez BiH) izlaznost mladih je ispod 1% dok prosječni glasač dviju najvećih stranka u Hrvatskoj ima 55 godina (Jurić, 2020.). Posebno zabrinjavajućim pokazuju se rezultati izlaznosti u dijaspori u Njemačkoj, kada je na hrvatskim parlamentarnim izborima 2020. glasovalo samo 2103 glasača, što na više od 300.000 osoba s pravom glasa predstavlja izlaznost od 0,7% (Izbori.hr).

EUROSTAT i njemački službeni podatci (BAMF 2015., 2016., 2017., 2018., 2019.) pokazuju da hrvatski Zakon o prebivalištu ne poštuje više od 60% hrvatskih iseljenika jer se pri iseljavanju ne odjavljuju iz Hrvatske. Udjeli hrvatskih građana koji se iseljavaju iz Hrvatske prema podacima DZS-a u broju hrvatskih državljana i onih kojima je Hrvatska zemlja podrijetla, prema podacima šest europskih država, variraju u velikom rasponu, od 6 do čak 81% (Pavić, Ivanović, 2019.). Po pitanju statistika vanjske migracije, njemački i hrvatski službeni podatci daju potpuno oprečne rezultate koji variraju od godine do godine od 40% do čak 80% (isto). Fokus na Njemačku ovdje nam je važan zbog činjenice da se 85% svih iseljenih od 2013. odselilo u Njemačku (Jurić, 2017.). Otkako je 2013. postala članicom EU-a, Hrvatsku godišnje napušta u prosjeku 50 tisuća ljudi (podatci od 2015. do 2019., BAMF 2019.) – uglavnom mladih između 20 i 39 godina. Od 2013. dolazi do pojačanoga iseljavanja Hrvata u Njemačku, koje se još više intenziviralo od 2015. godine, tako da je 2018. u Njemačkoj živjelo 405.000 hrvatskih građana (Jurić, 2018.). U isto vrijeme bilo je pak samo 86.984 hrvatskih birača (Ministarstvo uprave, 2018.) dok je brojka registriranih aktivnih birača bila samo 29.000. Ovi podatci bili su mjerodavni kako za predsjedničke izbore 2019. tako i za parlamentarne izbore 2020. godine. Ta činjenica zapravo govori da se više od trećine iseljenih građana nije uopće odjavilo iz Hrvatske ili pak da su uzeli odjavu na godinu ili pet godina.

Velike razlike u brojkama između registra i popisa birača iz godine u godinu su i posljedica izmjene Zakona o registru birača prema kojem se sada automatski svi birači u dijaspori koji imaju valjanu osobnu iskaznicu, a nemaju prebivalište u Hrvatskoj, stavljaju na popis. Hrvatski državljani bez prebivališta u Republici Hrvatskoj – kojima je u osobnim iskaznicama navedeno prebivalište izvan zemlje, više se ne moraju aktivno registrirati za izbore (MPU).

Anđelko Akrap kao neke od nelogičnosti koje proizlaze iz podataka prikupljenih ovakvom popisnom metodologijom u RH navodi da je Hrvatska krajem ožujka 2019. imala 3,73 milijuna birača dok je ukupan broj stanovnika Hrvatske bio oko 4 milijuna (MPU). Imajući na umu da je udio maloljetnika u hrvatskoj populaciji oko 20%, broj birača bi trebao zapravo biti za pola milijuna manji (Jurasić, 2019.).

Poseban problem u razumijevanju izbornoga prava i praksi glasanja u Hrvatskoj stvara metodološka neujednačenost podataka popisa stanovništva na osnovi kojih se kreira popis birača, i to kako s prethodnim popisima stanovništva tako i s vanjskim izvorima podataka kao što su EUROSTAT, DESTATIS i drugi. Pri popisu stanovništva popisivači nemaju bazu podataka na osnovi koje bi mogli kontrolirati točnost navoda. Primjerice, navodi jednoga člana kućanstva o ostalim članovima obitelji koji su živjeli u Hrvatskoj do referentne točke popisa uzimaju se kao neupitna činjenica. Time oni bivaju ubrojani u stanovnike Hrvatske iako su se možda odselili, a nisu se odjavili (Jurasić, 2021.). Nadalje, dovoljno je da pojedinac navede da namjerava živjeti u Hrvatskoj godinu dana, čime automatski ulazi u evidenciju kao stalni stanovnik (vidi: Popis 2021.hr). Takav način popisivanja može utjecati posebice na popisno stanje u pograničnim područjima. Mogućnost zlouporabe popisne metodologije ostaje i u prostoru samopopisivanja, odnosno popisivanja online u sustavu *e-građani* (Popis.hr) koje je predviđeno za Popis stanovništva 2021. (Jurić, 2021.). Ne samo da jedna osoba iz kućanstva može popisati ostale članove kućanstva online, bez ikakve provjere vjerodostojnosti takvih navoda, nego ne postoje ni mogućnost provjere je li samopopisivanje uopće izvršeno u Hrvatskoj ili primjerice iz Njemačke, gdje se selio najveći broj hrvatskih građana koji se nisu odjavili iz Hrvatske (Jurić, 2017.). Time i nadalje ostaje mogućnost da iseljeni građani ne prijave činjenicu iseljavanja iz zemlje. Međutim, sve to nije samo administrativno pitanje jer netočne statistike o iseljavanju imaju stvarne posljedice. Ujednačavanjem statistika omogućili bi se jasniji znanstveni uvidi u razloge iseljavanja te mogle jasnije i preciznije planirati mjere koje bi ublažile negativne aspekte iseljavanja. Također, ujednačenjem podataka o osobama koje se iseljavaju izbjegle bi se razne zlouporabe socijalnih i ostalih sustava u Republici Hrvatskoj (Jurić, 2021.).

Ovakva zakonska odredba neupitno je još jedan primjer izbornoga inženjeringa kojih je u suvremenoj povijesti Republike Hrvatske bio čitav niz. Prvi takav izborni inženjering na štetu dijaspore je u pregovorima s Vladom Jadranke Kosor uobličio SDP 2010. godine. Hrvatska je pred ulazak u Europsku uniju morala mijenjati neke ustavne odredbe, pri čemu je tada vladajući SDP s HDZ-om dogovorio da se broj zastupnika dijaspore ograniči na samo tri, a koji je prije toga bio dvostruko veći (Šare, 2018.).

Pokazatelj sve veće nelegitimnosti i nereprezentativnosti postojećega modela posebnoga političkoga predstavljanja je i smanjenje odaziva na izbore Hrvata u Bosni i Hercegovini, čija je izborna participacija u posljednja dva ciklusa izbora za Hrvatski sabor pala za gotovo 80%.⁴

Jurica Šare u svojim analizama iz 2018. pokazuje da Hrvati iz BiH cijelo proteklo desetljeće nisu imali gotovo pa nikakav utjecaj kako na izborima za predsjednika Republike Hrvatske tako i na parlamentarnim izborima. Prema Podolnjaku (2013.) izborni sustavi zapravo su najmanipulativniji instrument politike, a ne pravo glasa dijaspore. Koliko su oni obilato korišteni u kreiranju izbornoga sustava u Hrvatskoj pokazat ćemo u sljedećem odjeljku.

⁴ Predsjednički kandidat Milan Bandić dobio je 2010. u drugom krugu više od 113.183 glasova, a 2019. u prvome krugu u dijaspori izašlo je ukupno 40.782 glasača, od čega u BiH 24.646 (Žižić, 2015.).

Tablica 3. Sudjelovanje hrvatske „dijaspor“ na parlamentarnim i predsjedničkim izborima 1995. – 2020.

Godina	Vrsta izbora	Ukupan broj upisanih birača u XI. jedinici	Glasovalo	
			Ukupan broj	Postotak
1995.	Parlamentarni	398.839	109.389	27,4
1997.	Predsjednički	377.705	89.726	23,8
2000.	Parlamentarni	360.110	127.046	35,3
2000.	Predsjednički	336.325	75.161	19,0
		394.028 (II. krug)	70.110	17,8
2003.	Parlamentarni	336.617	70.527	17,8
2005.	Predsjednički	400.030	77.578	13,4
		337.258 (II. krug)	101.425	25,5
2007.	Parlamentarni	404.350	90.482	22,3
2009. - 2010.	Predsjednički	406.208	66.164	16,3
2011.	Parlamentarni	411.758	21.098	
2015.	Predsjednički	-	37.028	-
2020.	Predsjednički	registrirano 178.920	37.272	

Izvor: autor

Podatci djelomično preuzeti iz: Kasapović, 2010.a i Državno izborno povjerenstvo, www.izbori.hr

Izborni inženjering

„Izborni inženjering je sredstvo da se pogoduje određenom subjektu ili određenim subjektima koji sudjeluju u izborima, kako bi se njegova ili njihova izborna pobjeda učinila što izglednijom, a prisutan je u nekim suvremenim demokratskim državama kao legalno (iako ne i legitimno) sredstvo kojim se želi u granicama pravno dopustivog utjecati na rezultat izborne utakmice“ (Podolnjak, 2013: 157).

Prema Podolnjaku, najistaknutiji oblici izbornoga inženjeringa su: 1) dizajn izbornoga sustava odnosno pretvaranje glasova u mandate, 2) mijenjanje broja zastupnika koji se biraju u izbornom okrugu (veličina izborne jedinice) te 3) krojenje izbornih okruga (izborna geometrija). Posebice je važan dizajn izbornoga sustava (i njegovo mijenjanje) jer izborni sustavi uvelike utječu na političko ponašanje (Podolnjak 2013.) – njihov učinak odražava se na broj političkih stranaka i vrstu političkoga natjecanja, stabilnost vlade, političku stabilnost itd. (Grofman, Fraenkel, 2008.). Kako to sve izgleda u praksi najbolje se vidi u Bosni i Hercegovini, gdje izborni inženjering provodi već godinama međunarodna zajednica (Manning, Antić, 2003.).

Kada je riječ o Hrvatskoj, izborni inženjering osobito se manifestira u stalnim promjenama izbornoga sustava, uvođenjem posebne izborne jedinice za dijasporu 1995. godine koja je nekoliko puta podvrgnuta izmjenama te krojenjem izbornih jedinica za izbor zastupnika prema novom razmjernom sustavu iz 1999. godine (Podolnjak, 2013.). U početku je Hrvatska vrlo često

Tablica 4. Političko predstavljanje „dijaspore“ u Saboru

Godina	Broj mjesta u Zastupničkom domu ¹	Broj mjesta za državljane bez prebivališta	Postotni udio	Napomena
1995.	128 (108 + 12 + 8)	12	9,4	Fiksnih 10% zastupnika birano je u jednome izbornom okrugu koji je obuhvaćao cijeli svijet.
2000.	151 (140 + 6 + 5)	6	4,0	Nefiksna kvota. Broj zastupnika utvrđivao se tako da se ukupan broj glasova u XI. jedinici podijelio s prosječnim brojem glasova koji je bio potreban za osvajanje jednog mandata u zemlji.
2003.	152 (140 + 4 + 8)	4	2,6	Nefiksna kvota.
2007.	153 (140 + 5 + 8)	5	3,3	Nefiksna kvota.
2011.	151 (140 + 3 + 8)	3	2,0	Fiksna kvota od tri zastupnika koji se biraju u jednome okrugu koji obuhvaća cijeli svijet.

Izvor: Kasapović, 2010.b

i radikalno mijenjala izborni sustav za parlamentarne izbore. Nijedna druga država nije tijekom jednoga desetljeća (1990. – 2000.) koristila sustav apsolutne većine, sustav relativne većine i razmjerni izborni sustav za izbor zastupnika (Kasapović, 2000.).

Pri tome su prema Podolnjaku (2013: 37) promjene izbornoga sustava prije svakih parlamentarnih izbora osmišljene kako bi pogodovale vladajućoj stranci.

Hrvatska se u komparativnoj literaturi često navodi kao primjer države koja je u značajnoj mjeri eksperimentirala s različitim rješenjima, ali i kao zemlja koja je bila suočena sa značajnim političkim prijemcima u samoj državi vezano uz ta rješenja (isto, 38). Za gotovo sve promatrače najveće kontroverzije izaziva određivanje Hrvata iz Bosne i Hercegovine kao dijela hrvatske dijasporae kao i veličina toga biračkog tijela. Naime, hrvatska dijaspora nalazi se u 43 različite države, a više od 70% glasača je na teritoriju Bosne i Hercegovine, s tim da Hrvati u toj državi nisu klasična dijaspora ili nacionalna manjina, već jedan od triju konstitutivnih naroda te države.

Uzrok tomu je, prema Kasapović: 1) arhaično shvaćanje dijasporae, 2) silno preuveličavanje njezine veličine te 3) netransparentan postupak registracije hrvatskih državljana i birača u inozemstvu. Naime, cijeli projekt državnog osamostaljenja pratio je mit o golemoj hrvatskoj dijaspori pa se tvrdilo da u svijetu živi više Hrvata nego u zemlji, dakle najmanje pet milijuna ljudi, dok je prema dostupnim podacima 1995. bilo evidentirano 364.933 državljanina Republike Hrvatske bez prebivališta u zemlji. Hrvatske vlasti zaključile su da to čini oko 10% biračkog tijela u zemlji te da mu, sukladno tome, pripada 10% mjesta u Zastupničkom domu Sabora.

Tablica 5. Glasovanje dijaspore na izborima od 2007. do 2019. u 10 država s najviše registriranih birača s posebnim osvrtnom na BiH i Njemačku

Država	Broj biračkih mjesta	Broj upisanih birača	Glasovalo	
			Ukupan broj	Postotak
Argentina	2	2909	187	6,4
Australija	12	5013	715	14,3
Austrija	8	8652	838	37
Bosna i Hercegovina	124	284.023 (2007.)	82.226 (2007.)	23,0
	4	307.983 (registar 2018.) aktivnih birača: 84.382 (2015.) 92.663 (2019.)	20.524 (2010.) 16.912 (2011.) 16.229 (2015.) 28.327 (2019.)	
Kanada	3	2753	453	16,5
Njemačka		38.233 (2007.) 29.000 (2019.)	2323 (2007.) 7240 (2019.)	6,1
SAD	6	5376	255	4,7
Slovenija	1	4376	98	22
Srbija	15	23.716	1120	4,7
Švicarska	5	8350	509	6,1

Izvor: autor

Podatci do 2007. preuzeti od Kasapović, 2010.b

Kako je taj dom 1995. imao 120 članova, državljani u inozemstvu dobili su pravo da biraju 12 zastupnika (Kasapović, 2010.b). Izborni sustav za državljane u inozemstvu od tada se mijenjao čak pet puta.

Iako je političkim kompromisom iz 1999. praktički ograničen broj zastupnika iz dijaspore na četiri do šest, pitanje toga posebnog predstavnštva ostalo je i dalje politizirano, a najviše zbog glasovanja Hrvata u Bosni i Hercegovini (Podolnjak, 2011.). Glasovanje dijaspore na predsjedničkim izborima 2009. – 2010. posebno je potencirao postojeći raskol dviju najvećih stranaka po tom pitanju, a činjenica da je na predsjedničkim izborima 2015. kandidat SDP-a dobio samo oko 8% glasova birača u dijaspori dodatno je, prema Podolnjaku, utjecao na stav SDP-a da se što više smanji broj glasača u dijaspori i njihov utjecaj na rezultat budućih parlamentarnih izbora. Pozivajući se na nedovoljnu transparentnost glasovanja u Bosni i Hercegovini oporbene stranke inzistirale su u ustavnim raspravama na ograničenju glasovanja „dijaspora“ isključivo u konzularnim predstavništvima Republike Hrvatske, što je istodobno značilo da će izlaznost dijaspore biti bitno ograničena u odnosu na dotadašnje rješenje (isto).

Ovo pak ustavno rješenje čini upitnim jednako biračko pravo svih hrvatskih državljana jer dijaspora, bez obzira na to što čini oko 10% ukupnoga biračkoga tijela, može birati tek 2% zastupnika. Uz to, s obzirom na to da više od 2/3 birača bez prebivališta u državi živi u Bosni i

Hercegovini, to bi čak i jedna izborna jedinica samo za te birače po broju birača bila veća nego jedinica za klasičnu dijasporu. Ovakav izborni sustav čak ni ne teži stvarnoj zastupljenosti hrvatske dijaspore u svijetu, već se želi zadržati u biti isključivo pseudozastupljenost Hrvata u BiH u Hrvatskome saboru. I prema Kasapović i prema Podolnjaku pokazuje se da hrvatski izborni sustav nije osmišljen radi predstavljanja istinske hrvatske dijaspore, već isključivo radi njezina najspornijega dijela – Hrvata u BiH koji zapravo nisu dijaspora u pravom smislu riječi i trebali bi stoga biti zastupljeni odvojeno od iseljeništa. U tom je smislu, prema Podolnjaku (2013.), riječ o sofisticiranom izbornom inženjeringu i namjeri da se pojam „dijaspora“ namjerno pogrešno interpretira.

Uvođenje dodatne mogućnosti elektroničkoga glasovanja putem elektroničke aplikacije (vidi: Oesterreich.gov.at) zasigurno bi riješilo brojne administrativne prepreke koje Hrvatima izvan Hrvatske otežavaju glasovanje (npr. velika geografska udaljenost do glasačkih mjesta te njihov manjak), čime bi se povećala njihova izborna participacija te reprezentativnost i legitimnost izabranih zastupnika kao pitanje neustavnosti dosadašnjeg rješenja. No tu postoji problem i što je hrvatska država broj zastupnika koje biraju Hrvati izvan Hrvatske fiksirala na tri zastupnička mjesta pa je onda praktički svejedno koliki će biti odaziv na izbore (Žižić, 2015.). Naime, izašlo njih na izbore malo više od 20.000 kao na posljednjih nekoliko parlamentarnih i predsjedničkih izbora ili pak 300.000, u oba slučaja mogu izabrati samo tri svoja predstavnika.

Ovaj dio članka završavamo setom konkretnih mjera koje smatramo nužnim u popravljajući odnosu izvandomovinske i domovinske Hrvatske.

1. Podjela izbornih jedinica u inozemstvu na: a) iseljeništo u Europi b) Hrvati u BiH c) prekoceanske zemlje.
2. Oslobođanje od poreza na dobit na tri godine za iseljenike koji otvore tvrtku u Hrvatskoj uz uvjet zapošljavanja minimalno tri radnika.
3. Osnivanje Ministarstva iseljeništa i demografske obnove RH. 4. Osnivanje posebnog ureda za odnose s Hrvatima u BiH.
5. Uspostavljanje Investicijskoga fonda hrvatske dijaspore s točno određenom svrhom i ulaganjima u konkretne razvojne projekte. 6. Razvijanje aplikacije koja će točno pratiti svaki utrošeni i investirani iznos.
7. Povratak recentnih iseljenika koji su tijekom pandemije bolesti COVID-19 ostali bez posla u Njemačkoj i Irskoj (procjena Svjetske banke je oko 30.000 hrvatskih iseljenika).
8. Sustavna briga za djecu rođenu izvan domovine jačanjem sustava Hrvatske nastave u Europi i prekoceanskim zemljama. 9. Osiguranje besplatnoga online tečaja za poučavanje hrvatskoga jezika i kulture za Hrvate izvan Hrvatske. 10. Povećanje mobilnosti u obrazovnome procesu razmjenom učenika i studenata, kao i znanstvenih novaka i istraživača iz dijaspore i Republike Hrvatske. 11. Jačanje edukativnoga i kulturnoga turizma (ljetne škole jezika, kulture i povijesti za hrvatske iseljenike).

12. Organizacijska i financijska pomoć države pri doseljavanju Hrvata iz Južne Amerike u kojoj je nekoliko tisuća Hrvata pokazalo interes za povratak.
13. Poticanje povratničke migracije umirovljenika i produženoga boravka u domovini.
14. U društvu je stvorena slika da su oni koji su otišli uspjeli, a da su oni koji ostaju gubitnici. Preokrenuti ovu paradigmu ulaganjem u znanstveno istraživanje dijaspore i suvremenog iseljavanja, kao i objektivnim izvještavanjem o ovim procesima.
15. Uvođenje dodatne mogućnosti elektroničkoga glasovanja putem platforme e-građani ili elektroničke aplikacije (slično kao u Švicarskoj ili Republici Austriji, što će ne samo ukloniti diskriminiranost dijaspore, nego i znatno smanjiti troškove provođenja izbora).

Zaključak

Hrvatska je 2020. imala 3.674.695 milijuna birača dok je ukupan broj stanovnika Hrvatske prema DZS-u bio oko 4 milijuna. Imajući na umu da je udio maloljetnika u hrvatskoj populaciji oko 20%, broj birača trebao bi zapravo biti za pola milijuna manji. S druge strane, bez prebivališta u Hrvatskoj registrirano je samo 184.786 birača, što je zbog eksponencijalnoga iseljavanja od ulaska Hrvatske u EU nemoguće. Naša analiza pokazuje da je broj birača u dijaspori znatno veći nego što se pokazuje u službenim izvješćima Ministarstva uprave. U Njemačkoj je na hrvatskim parlamentarnim izborima 2020. glasovalo samo 2103 glasača, što na više od 300.000 osoba s pravom glasa predstavlja izlaznost od 0,7%. Ova činjenica pokazuje ozbiljnu krizu hrvatske demokracije. Unatoč činjenici da hrvatska dijaspora zbog recentnoga iseljavanja svake godine sve više raste, broj birača u dijaspori opada, kao i interes za izbore, što je ozbiljna indicija o nepovjerenju iseljenika u hrvatski politički sustav. Tome pridonosi i hrvatski izborni sustav koji je izbornim inženjeringom hrvatsku dijasporu faktički onemogućio u političkoj participaciji u domovini, jer izašlo 7700 ili 70.000 birača u dijaspori, participacija je uvijek ista – tri mjesta u Saboru.

Osnovna metodologija rada zasnivala se na analizi primarnih baza podataka kao što su registar birača i popis birača, službenim demografskim bazama EUROSTAT, DESTATIS, BAMF, DZS te Zakonu o registru birača i izvješćima Ministarstva pravosuđa, kao i dodatnim sekundarnim izvorima.

Sam sustav predstavljanja Hrvata izvan Hrvatske posložen je tako da nijedna hrvatska vlast, ali ni opozicija, nije dosad željela u Saboru doista predstavnike dijaspore iz Amerike i Europe, nego poglavito Hrvate iz BiH. Na taj način problemi dijaspore, ali i Hrvata iz BiH, nisu nikada dobili priliku artikuliranja u Hrvatskome saboru.

Ključan administrativni problem čini zakonska stavka prema kojoj iseljenici ne mogu glasovati u XI. izbornoj jedinici za dijasporu dok se potpuno ne odjave iz Hrvatske. Budući da većina novih iseljenika još uvijek ima prebivalište u Hrvatskoj, njihov glas odlazi u izborne jedinice u domovini prema mjestu prebivališta. Međutim, sve to nije samo administrativno pitanje jer netočne statistike o iseljavanju imaju stvarne posljedice. Popravljanjem metodologije i ujednačavanjem statistika omogućili bi se jasniji znanstveni uvidi u razloge migracija iz

Hrvatske te mogle jasnije i preciznije planirati mjere koje bi ublažile negativne aspekte iseljavanja. Također, ujednačenjem podataka o osobama koje se iseljavaju izbjegle bi se razne zloporabe socijalnih i drugih sustava u Republici Hrvatskoj, ali i shvatio razmjer iseljavanja koji je pogodio Hrvatsku od ulaska u EU. Nadalje, dijaspora bi se poboljšanjem ove metodologije mogla pozvati na konkretne pokazatelje čime bi svoju borbu za adekvatnu zastupljenost u Hrvatskome saboru mogla lakše opravdati.

Konkretne mjere koje bi olakšale ovaj proces su: 1) Uvođenje elektroničkoga glasovanja putem aplikacije e-građani; 2) Podjela XI. izborne jedinice na: iseljenišтво u Europi, Hrvati u BiH, prekoceanske zemlje; 3) Odlazak osobe iz zemlje na dulje od godinu dana zakonski, prema UN-ovoj metodologiji, tretirati kao činjenicu iseljenja te građanina automatski registrirati u registru i popisu birača kao osobu koja glasuje u XI. izbornoj jedinici.

Literatura

Anderson, B. (1983.) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso editions: NLB.

App „Digitales Amt“. *Ministarstvo uprave Republike Austrije*. https://www.oesterreich.gv.at/ueber-oesterreichvat/faq/app_digitales_amt.html

BAMF, *Freizügigkeitsmonitoring: Migration von EU-Bürgern nach Deutschland*, 2015., 2016., 2017., 2018., 2019.

BAMF, *Freizügigkeitsmonitoring: Migration von EU-Bürgern nach Deutschland*, 2020.

Baubock, R. (2003). Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. *International Migration Review*, 37(3), 700-723.

Brubaker, R. (1992.) *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge.

Čizmić, I., Sopta M. i Šakić, V. (2005.). *Iseljena Hrvatska*. Golden marketing - Tehnička knjiga; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Državni zavod za statistiku. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. podaci.dzs.hr. <https://podaci.dzs.hr/hr/arhiva/stanovnistvo/migracija-stanovnistva-republike-hrvatske/>. Pristupljeno 19. ožujka 2021.

Državni zavod za statistiku. Popis 2021. – Pitanja i odgovori. [Popis2021.hr](https://popis2021.hr). <https://popis2021.hr/pitanja-i-odgovori.html>. Pristupljeno 19. ožujka 2021.

Državni zavod za statistiku. Popisni upitnik. [Popis2021.hr](https://popis2021.hr). <https://popis2021.hr/popisni-upitnik.html>. Pristupljeno 19. ožujka 2021.

Grofman, B. i Fraenkel, J. (2008.). Electoral Engineering, Social Cleavages and Democracy. U: Peter f. Nardulli (ur.), *Domestic Perspectives on Contemporary Democracy* (75-98). University of Illinois Press.

Huntington, S. (1998.). *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori.

- Izbori za zastupnike u Hrvatski sabor. *Izbori.hr*. <https://www.izbori.hr/site/UserDocsImages/479>.
- Jurasić, D. (2019.). Popis se ne ukida, a dobit ćemo napokon i registar stanovništva. *Večernji list*. <https://www.vecernji.hr/vijesti/popis-se-ne-ukida-a-dobit-cemo-napokon-i-registar-stanovnistva-1342855>
- Jurasić, D. (14. ožujka 2021.). Ovako će izgledati popis stanovništva. *Večernji list*. <https://www.vecernji.hr/vijesti/ovako-ce-izgledati-pitanja-za-popis-stanovnistva-vazan-je-broj-kokosi-ukucanstvu-ali-ne-i-internet-1476325>
- Jurić, T. (2018.). *Iseljavanje Hrvata u Njemačku – Gubimo li Hrvatsku?* Školska knjiga.
- Jurić, T. (14. srpnja 2020.). Postoje li u Hrvatskoj stranke kojima odgovara iseljavanje? *Večernji list*. <https://www.vecernji.hr/vijesti/postoje-li-u-hrvatskoj-stranke-kojima-odgovara-iseljavanje-1416895>
- Jurić, T. (2022.). Razvoj pomoćne metode procjene broja stanovnika: Potrošnja vode kao indikator depopulacije. *Mostariensia*, 24(3), 100-131. <https://hrcak.srce.hr/clanak/403593>
- Jurić, T. (2017.). Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi. *Migracijske i etničke teme*, 33(3), 337-371. <https://hrcak.srce.hr/198700>
- Kasapović, M. (2000.). Electoral Politics in Croatia 1990 – 2000. *Politička misao*, 37(5), 3-20. <https://hrcak.srce.hr/26735>
- Kasapović, M. (2010.a). Hrvati, hrvatski državljani i dijaspora. *Političke analize*, 1(2), 21-24. <https://hrcak.srce.hr/102512>
- Kasapović, M. (2010.b). Tko i kako predstavlja „dijasporu“. *Političke analize*, 1(3), 15-19. <https://hrcak.srce.hr/102673>
- Knezović, M. (2013). Izazovi Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan Republike Hrvatske. *Hrvatski iseljenički zbornik 2014* (19-26). Hrvatska matica iseljenika.
- Letica, S. (2011.). Tko smo, što smo i kakvi smo zapravo mi Hrvati. *Hrvatski identitet* (25-52). Matica hrvatska.
- Manning, C. i Antić, M. (2003.). Lessons from Bosnia and Herzegovina: The Limits of Electoral Engineering. *Journal of Democracy*, 14(3), 45-59.
- Mesić, M. (2002.). Globalizacija migracija. *Migracijske i etničke teme*, 18(1), 7-22. <https://hrcak.srce.hr/107346>
- Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Prijava privremenog odlaska izvan Republike Hrvatske koji će trajati duže od godinu dana. mup.gov.hr. <https://bit.ly/3nBYvJz>
- Ministarstvo unutarnjih poslova. Hrvatsko državljanstvo. E-građani. <https://gov.hr/hr/hrvatsko-drzavljanstvo/296>. Pristupljeno 11. ožujka 2021.
- Ministarstvo uprave. Registar birača. uprava.gov.hr. <https://www.uprava.gov.hr/registar-bira-ca-14626/14626>. Pristupljeno 11. ožujka 2021.
-

- Nohlen, D. i Grotz, F. (2000.). External Voting: Legal Framework and Overview of Electoral Legislation. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, XXXIII(99), 1115-1145.
- Nohlen, D. i Grotz, F. (2007.). The legal framework and an overview of electoral legislation. *Voting from abroad: The international IDEA Handbook*. IDEA, 65-89.
- Ostović, M. (2019.). *Sudjelovanje hrvatske dijaspora u izbornom sustavu Republike Hrvatske* [doktorska disertacija]. Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Pavić, D. i Ivanović, I. (2019.). Razlike u prikupljanju migracijskih podataka: usporedba Hrvatske i odabranih europskih zemalja. *Migracijske i etničke teme*, 35(1), 7-32. <https://hrcak.srce.hr/230454>
- Pavić, S. (27. siječnja 2010.). Samo u Hrvatskoj dijaspora bitno utječe na ishod izbora. *Jutarnji list*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/samo-u-hrvatskoj-dijaspora-bitno-utjece-na-ishod-izbora-2218011>
- Pavković, J. (24. prosinca 2019.). Dijaspore nikad nije presudila o pobjedniku, a optužuju je da odlučuje. *Večernji list*. <https://www.vecernji.hr/premium/dijaspora-nikad-nije-presudila-o-pobjedniku-a-optuzuju-je-da-odlucuje-1368427>
- Podolnjak, R. (2011.). Dijaspore i izbori za Hrvatski sabor – Prijedlog novog modela izbora tri zastupnika hrvatskih građana bez prebivališta u Republici Hrvatskoj. U: J. Barbić (ur.) *Izbori zastupnika u Hrvatski sabor i referendum* (33-52). HAZU.
- Podolnjak, R. (2013.). Suvremeni hrvatski izborni inženjering kao sofisticirani oblik izborne manipulacije. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 63(1), 155-187. <https://hrcak.srce.hr/103810>
- Rajčić, M. (20. veljače 2010.). Pusić: Hrvati iz BiH ne plaćaju porez, njihovo pravo glasa može biti tek simbolično. *Jutarnji list*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/pusic-hrvati-iz-bih-ne-placaju-porez-njihovo-pravo-glasa-moze-biti-tek-simbolicno-2226704>
- Šare, J. (29. listopada 2018.). Utječe li hrvatska dijaspora na rezultate izbora u Hrvatskoj? *Duboka voda*. <https://dubokavoda.com/utjece-li-hrvatska-dijaspora-na-rezultate-izbora-u-hrvatskoj>
- Zakon o prebivalištu*. NN, br. 144/12, 158/13. <https://www.zakon.hr/z/557/Zakon-o-prebivali%C5%A1tu>
- Zakon o registru birača*. NN, br. 144/12, 105/15, 98/19. <https://www.zakon.hr/z/558/Zakon-o-registru-bira%C4%8Da>
- Žižić, J. (2015.). Razvoj, obilježja i perspektive posebnoga političkog predstavljanja Hrvata izvan Republike Hrvatske. U: Marin Sopta i sur. (ur.) *Hrvatska izvan domovine: zbornik radova predstavljenih na prvome Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu 23. – 26. lipnja 2014.* (465-469). Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Žižić, J. (2013.). Što je hrvatska politička emigracija? *Političke analize*, 4(16), 61-64. <https://hrcak.srce.hr/142470>
- Žugaj, M. i Šterc, S. (2016.). Hrvatske izborne jedinice – postojeći nesklad i buduće promjene. *Pilar*, XI (22 (2)), 9-33. <https://hrcak.srce.hr/187784>
-

SUMMARY

CHALLENGES OF DIASPORA REPRESENTATION IN THE CROATIAN PARLIAMENT

Due to the recent emigration, the Croatian diaspora is growing every year, while at the same time, the number of voters in the diaspora is decreasing, as well as the interest in elections in the Republic of Croatia. This fact is a serious indication of emigrants' distrust in the Croatian political system. A key administrative problem is a legal item according to which emigrants cannot vote in XI. constituency (for the diaspora) until they are completely deregistered from Croatia. In addition to the fact that EUROSTAT, DESTATIS and BAMF show that the Croatian Residence Act does not respect over 60% of Croatian emigrants because they do not check out of Croatia when emigrating, the voter list is not regulated. A problematic item is a methodology of creating a voter list, according to which even those emigrants who deregister for five years are not considered emigrants with a permanent intention to emigrate, which results in maintaining an incorrect register and voter list. The basic methodology is based on the analysis of primary databases such as the voter register and voter list, official demographic databases EUROSTAT, DESTATIS, BAMF, CBS (DZS) and the Law on Voter Register and reports of the Ministry of Justice, as well as secondary sources.

Results: Data analysis shows that Croatia cannot have 3,674,695 million voters residing in the country in 2021. On the other hand, only 184,786 voters (including Croats from B&H) are registered in the diaspora. The analysis shows that the number of voters in the diaspora is significantly higher than shown in official reports. Despite the exponential increase in the emigration trend since Croatia's accession to the EU and the fact that in 2018 405,000 Croatian citizens lived in Germany, at the same time, there were only 86,984 Croatian voters on the Voter Register, and only 29,000 registered active voters. In Germany, only 2,103 voters voted in the Croatian parliamentary elections in 2020, which represents a turnout of 0.7% for over 300,000 eligible voters. Specific measures that would improve relations with non-foreign Croatia are: 1.) Introduction of electronic voting through the e-citizen application; 2.) Division XI. constituencies on Emigration to Europe, Croats in B&H; Overseas countries; 3.) Persons who have been absent from the country for more than five years shall be automatically registered in the register and voter list as a person voting in XI constituency.

RESUMEN

LA INFLUENCIA DE LA REPRESENTACIÓN DE LA DIÁSPORA ANTE EL PARLAMENTO DE LA REPÚBLICA DE CROACIA

A pesar de las nuevas olas de emigrados, está disminuyendo la cantidad de votantes en la diáspora. Este hecho indica la desconfianza en el sistema político. Un problema clave es que los emigrados no puedan votar en la 11ª unidad electoral (para la diáspora) mientras no den de baja su residencia en Croacia. Según EUROSTAT, DESTATIS y BAMF, el 60% de los emigrados no actualizan su residencia, pero incluso aquellos que lo hacen permanecen por 5 años más en el padrón local. Por ende, el padrón no refleja la realidad. La metodología básica de este artículo se basa en el análisis de bases primarias de datos como lo es el registro de electores y el padrón electoral, las bases de datos demográficos de EUROSTAT, DESTATIS, BAMF, DZS y la Ley de Registro de Electores y los informes del Ministerio de Justicia, así como varias fuentes secundarias.

Resultados: El análisis de datos demuestra que, en 2021, Croacia no puede tener 3.674.695 millones de votantes con residencia en el país. Por otra parte, en la diáspora hay solo 184.786 votantes registrados (incluidos los croatas de BiH). El análisis muestra que el número de votantes en la diáspora es significativamente mayor de lo que aparece en los informes oficiales. A pesar del aumento exponencial de la emigración desde el ingreso de Croacia a la UE y de que en 2018 vivían en Alemania 405.000 ciudadanos croatas, paralelamente solo había 86.984 electores croatas en el censo electoral, mientras que el número de inscriptos activos era de solo 29.000. En las elecciones parlamentarias croatas de 2020, en Alemania votaron solo 2103 votantes lo que representa una participación del 0,7% sobre más de 300.000 personas con derecho a voto. Las medidas concretas que mejorarían las relaciones de la patria con los croatas de la emigración son: 1. la introducción del voto electrónico a través de la aplicación *e-građanin*; 2. la división de la 11ª unidad electoral en: inmigración en Europa, croatas en BiH, países de ultramar; 3. registro automático en el padrón electoral y en el 11º distrito electoral para aquellas personas que hayan estado fuera del país por más de cinco años.

ZNAČAJKE HRVATSKE ZAJEDNICE U SLOVENIJI

U radu se raspravlja o Hrvatima u Sloveniji, izazovima vezanima uz manifestiranje hrvatskoga nacionalnog identiteta te problemima oko integracije i asimilacije u slovensko društvo. Osamostaljenjem Slovenije 1991. godine (nakon raspada SFRJ) mijenja se pravni položaj i status Hrvata u Sloveniji, pri čemu Hrvati gube status ravnopravnoga naroda. Donošenjem Ustava 1991., unatoč tomu što se Slovenija deklarirala kao etnički i kulturno pluralna država te se formalno opredijelila za politiku multikulturalizma, Slovenija pravi značajne razlike u ustavnoj zaštiti etničkih zajednica na njezinu teritoriju. S obzirom na to da je položaj Hrvata u Sloveniji predmet neprekidnoga interesa Hrvatske, cilj je ovoga priloga poticanje što boljeg razumijevanja Hrvata u Sloveniji. Rad se temelji na izvješću projekta „Hrvatska zajednica u Republici Sloveniji: između asimilacije, integracije i očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta“¹ koji je proveden uz financijsku potporu Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

Izvan granica Hrvatske, hrvatske zajednice međusobno se pomažu na višoj (institucionalnoj) i nižoj (osobni odnosi) razini, ali i različitim primjerima dobre prakse kako bi im život bio ugodniji i kvalitetniji. Na tragu toga općeg saznanja primarni istraživački zadatak bio je istražiti ulogu i djelatnosti svih hrvatskih društvenih grupa u Sloveniji te uz glavne ciljeve spomenutoga projekta „Hrvatska zajednica u Republici Sloveniji: između asimilacije, integracije i očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta“ primjenom kvalitativne i kvantitativne znanstvene metodologije temeljito proučiti hrvatsku zajednicu u Republici Sloveniji zadanim aktivnostima u projektu kako bi njegovi rezultati i zaključci unaprijedili suradnju hrvatske zajednice kao nacionalnoga kolektiviteta s hrvatskim domovinskim institucijama, kao i s institucijama Republike Slovenije čiji su interesi Hrvati i hrvatska zajednica u Sloveniji.

Projektini tim u sastavu: dr. sc. Rebeka Mesarić Žabčić, kao voditeljica projekta, dr. sc. Dražen Živić, dr. sc. Ivana Bendra, dr. sc. Željko Holjevac, kao suradnici/e na projektu, organizirao je i u suradnji s hrvatskom zajednicom u Sloveniji proveo empirijsko (terensko) istraživanje u razdoblju od 1. 10. do 15. 11. 2022. godine. Na prigodnom uzorku koji je obuhvatio ukupno tristo ispitanika provedeno je empirijsko istraživanje, anketa, kojom se nastojalo dobiti uvid u stajališta hrvatske zajednice u Republici Sloveniji, kontekst i uzroci njihova doseljavanja u Sloveniju, povijesni i demografski kontekst, problematika vezana uz ranu asimilaciju i brzu integraciju Hrvata u slovensko društvo, uzroci i posljedice slabe integracije u hrvatskoj zajednici u Sloveniji,

¹ Autori Izvješća istraživačkog projekta „Hrvatska zajednica u Republici Sloveniji: između asimilacije, integracije i očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta“ su: dr. sc. Rebeka Mesarić Žabčić, dr. sc. Dražen Živić, dr. sc. Ivana Bendra i dr. sc. Željko Holjevac s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

razlozi i posljedice nepriznavanja Hrvata kao nacionalne manjine u Sloveniji, načini učenja hrvatskoga jezika te koji su dominantni načini izražavanja hrvatskoga identiteta.

Geografsko područje provedbe istraživanja obuhvaćalo je, uza Zagreb i Republiku Hrvatsku, Republiku Sloveniju i gradove: Ljubljano, Novo Mesto, Lendavu, Velenje, Piran, Škofju Loku, Maribor. Hrvatska društva u Sloveniji koja su obuhvaćena istraživanjem i čiji su članovi sudjelovali kao ispitanici u anketiranju bila su: HKD Pomurje Lendava, KD Međimurje Velenje, HKD Maribor, KD Matica hrvatska Maribor, HKD Međimurje Ljubljana, HKD Istra Piran, HKU Novo Mesto, HKD Velenje, HKU Komušina Škofja Loka i HD Ljubljana.

Široka lepeza prikupljenih činjenica, kao i postignuti rezultati ovoga istraživačkog projekta, mogu poslužiti kao polazište budućim istraživačkim timovima za sustavna znanstvena istraživanja i projekte koji će obuhvaćati hrvatsku zajednicu u Sloveniji.

Projektni rezultati i zaključci namijenjeni su svim korisnicima koji su obuhvaćeni projektom. To su: Hrvati i hrvatska zajednica u Republici Sloveniji, instituti društvenih i humanističkih znanosti u Republici Hrvatskoj i Sloveniji, studenti, akademska i svekolika javnost, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, resorna ministarstva u Republici Hrvatskoj i Republici Sloveniji. Konkretni rezultati dobiveni završetkom projekta „Hrvatska zajednica u Republici Sloveniji: između asimilacije, integracije i promicanja hrvatskoga nacionalnog identiteta“ su: istražena suvremena migracijska, asimilacijska, integracijska i identitetska problematika Hrvata i hrvatske zajednice u Republici Sloveniji.

Metodološke napomene i istraživački ciljevi

Hrvati, kao i ostale etničke zajednice s prostora bivše SFRJ (Srbi, Makedonci, Bosanci, Crnogorci), u novoosnovanoj Republici Sloveniji nemaju status (autohtone) nacionalne manjine zato jer se smatra da se najveći udio doselio nakon II. svjetskog rata, za razliku od autohtonih nacionalnih manjina koji na tom prostoru žive nekoliko generacija (dvije ili tri od doseljenja). Unatoč činjenici da Hrvati i Srbi spadaju među najbrojnije manjinske skupine u toj državi, status nacionalne manjine ostvarili su jedino Talijani i Mađari dok su pripadnicima etničkih zajednica s prostora bivše SFRJ omogućena sljedeća osnovna ljudska prava:

- „Članak 14.: Zabrana diskriminacije, načelo jednakosti pred zakonom
- Članak 61.: Pravo na slobodno izražavanje pripadnosti svojem narodu ili nacionalnoj zajednici, pravo na njegovanje i izražavanje svoje kulture i uporabe svojega jezika
- Članak 62.: Pravo na uporabu svojega jezika i pisma u službenim postupcima
- Članak 63.: Zabrana poticanja nacionalne, rasne, vjerske ili druge neravnopravnosti kao i raspirivanja nacionalne, rasne, vjerske ili drukčije mržnje i netrpeljivosti“ (Žagar, 2001: 117).

Iz svega navedenog proizlazi da prema aktualnim zakonodavnim odredbama o zaštiti nacionalnih manjina sadržanim u Ustavu Republike Slovenije, kao i nizu posebnih zakona

kojima se reguliraju različita pitanja zaštite manjina, u Republici Sloveniji postoji velika mogućnost sudjelovanja talijanske i mađarske nacionalne manjine u javnom životu, kako u području političkog aspekta sudjelovanja u javnome prostoru tako i u području građanskih prava, a koja su s druge strane pripadnicima tzv. novih etničkih zajednica, unatoč njihovoj mnogobrojnosti, uskraćena. Unatoč naporima predstavnika hrvatske zajednice, prije svega Savezu hrvatskih društava u Sloveniji i stalnim upozorenjima nadležnih tijela za praćenje poštovanja prava manjinskih zajednica u Republici Sloveniji, da je potrebno poraditi na priznavanju prava Hrvatima u stjecanju statusa nacionalne manjine (Council of Europe, 2018., 2022.; UN, 2019., Agenda 2030.), situacija je već više od trideset godina nepromijenjena i Hrvati i dalje nemaju priznata kolektivna prava poput onih koja uživaju priznate autohtone manjine (Kralj, 2008., 2013.).

Aktualan nepovoljan položaj pripadnika hrvatske zajednice upućuje stoga na potrebu produblivanja dosadašnjih spoznaja, prije svega o tomu u kojoj su mjeri u slovenskom društvu prisutni elementi uspješne integracije pripadnika hrvatske zajednice u smislu njihove međupovezanosti s većinskim stanovništvom uz mogućnost očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta, ali isto tako i u kojoj su mjeri prisutni elementi asimilacije koju promatramo kao prisilno ili dobrovoljno prihvaćanje kulture i načina života većinskoga naroda uz istodobni gubitak interesa za očuvanje i njegovanje vlastitoga nacionalnog identiteta.

Posljednji „klasični“ popis stanovništva na teritoriju današnje Republike obavljen je 2002. godine.² Desetljeće kasnije, točnije 2011. godine, proveden je prvi registracijski popis, nakon kojega su do danas u Sloveniji provedena još tri registracijska popisa stanovništva (2015., 2018. i 2021.).³ Navedena okolnost za potrebe ovoga istraživanja bila je iznimno važna jer službeni i cjeloviti podatci o etničkom sastavu ukupnoga slovenskog stanovništva postoje zaključno s 2002. godinom, što znači da se u registracijskim popisima više ne prikupljanju podatci o etničkom, jezičnom i religijskom sastavu. S obzirom na tu činjenicu nije moguće utvrditi aktualnu etnografsko-demografsku sliku Slovenije, pa tako niti recentna kvantitativna i kvalitativna obilježja hrvatske etničke skupine u toj zemlji, premda se kao procjena Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske iznosi podatak da u Sloveniji danas živi približno 55.000 Hrvata.⁴

U svrhu ostvarenja glavnoga projektnog cilja, primjenom kvalitativne i kvantitativne znanstvene metodologije, trebalo je temeljito proučiti hrvatsku zajednicu u Republici Sloveniji kako bi rezultati i zaključci unaprijedili suradnju hrvatske zajednice, kao nacionalnog kolektiviteta, s hrvatskim domovinskim institucijama i s institucijama Republike Slovenije, te su tijekom provedbe anketnog istraživanja zadani i dodatni specifični ciljevi:

² Točnije rečeno, i Popis 2002. bio je već obavljen kombinacijom „klasičnoga“ terenskog popisivanja i preuzimanja podataka iz pojedinih registracijskih baza.

³ Registracijski popis ne uključuje prikupljanje podataka na terenu, nego isključivo povezivanje/objedinjavanje podataka iz različitih registracijskih baza.

⁴ Navedeno prema: <https://hrvatizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-sloveniji/747> (pristupljeno: 15. 5. 2023.).

1. Utvrditi uzroke doseljavanja Hrvata u Sloveniju i trajnog iseljavanja iz Hrvatske
2. Utvrditi stavove pripadnika hrvatske zajednice o vlastitom položaju u Republici Sloveniji
3. Utvrditi percepciju važnosti očuvanja i promicanja hrvatskoga nacionalnog identiteta među pripadnicima hrvatske zajednice u Republici Sloveniji
4. Utvrditi stavove pripadnika hrvatske zajednice u Republici Sloveniji o mogućnostima povratku u Republiku Hrvatsku.

Za ostvarenje prvoga specifičnog cilja anketom su obuhvaćeni skupovi varijabli koji se odnose na prikaz ključnih čimbenika za donošenje odluke o iseljenju iz Hrvatske te ključnih čimbenika za odabir Slovenije kao migracijskog odredišta među kojima su sudionici istraživanja imali mogućnost odabira do tri čimbenika po svakom skupu varijabli. U prikazu rezultata, uz distribucije frekvencija i postotaka o odabranim ključnim čimbenicima, uključit će se i prezentiranje statistički značajnih razlika u odabiru ključnih čimbenika za donošenje odluke o iseljenju iz Hrvatske i odabiru Slovenije kao migracijskog odredišta u odnosu na odabrana sociodemografska obilježja (spol, dob, radni status, postignut stupanj obrazovanja i procjenu vlastitoga životnog standarda).

Za ostvarenje drugoga zadanoga specifičnoga istraživačkog cilja anketom su obuhvaćeni skupovi varijabli koji će prikazati stavove sudionika istraživanja o zadovoljstvu trenutnim statusom pripadnika hrvatske zajednice u Sloveniji, a koji su mjereni sljedećim indikatorima:

- zadovoljstvo stupnjem ostvarenih prava hrvatske zajednice u Sloveniji
- stavovi o glavnim razlozima nezadovoljstva sadašnjim stupnjem ostvarenih prava hrvatske zajednice u Sloveniji
- stavovi o međunacionalnim odnosima Hrvata i Slovenaca u Republici Sloveniji
- percepcija ravnopravnog položaja sa Slovencima
- stavovi o ugroženosti zbog nacionalne pripadnosti
- učestalost međuetničkih druženja/prijateljstava i druženja s većinskim narodom
- etnička raznolikost susjedstva.

Kao i u odnosu na prikaz rezultata o prethodno navedenom specifičnom cilju i za ovaj specifični cilj će se dodatno prikazati rezultati o statistički značajnim razlikama u stavovima sudionika istraživanja s obzirom na odabrana sociodemografska obilježja (spol, dob, radni i obrazovni status). Za postizanje trećeg specifičnog cilja u anketi su obuhvaćeni skupovi varijabli koji se odnose na stavove sudionika istraživanja o važnosti očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta, a koje se u ovome istraživanju mjerilo s pomoću sljedećih indikatora:

- važnost nacionalne pripadnosti
 - promjene u važnosti nacionalne pripadnosti u odnosu na vrijeme doseljenja
 - razlozi promjene važnosti nacionalne pripadnosti u odnosu na vrijeme doseljenja
 - sudjelovanje u okupljanjima pripadnika hrvatske zajednice u Sloveniji
 - osobna uključenost u rad udruga hrvatske zajednice u Sloveniji
-

U organizaciji Saveza hrvatskih društava u Sloveniji 29. XI. 2023. održan je u Lendavi Međunarodni znanstveni simpozij Hrvati u Sloveniji danas kada su predstavljene rezultati projekta „Hrvati u Sloveniji između asimilacije, integracije i promicanja hrvatskog nacionalnog identiteta”

- razlozi neuključenosti u rad udruga hrvatske zajednice u Sloveniji
- stavovi o mogućnostima poboljšanja rada udruga hrvatske zajednice u Sloveniji
- učestalost komuniciranja na hrvatskom jeziku u krugu obitelji
- učestalost komuniciranja s prijateljima/članovima obitelji u Hrvatskoj
- najučestaliji razlozi posjeta Hrvatske
- praćenje hrvatskih medija i tiska.

U prikazu rezultata također će se uključiti odabrana sociodemografska obilježja (spol, dob, radni status, postignut stupanj obrazovanja i procjenu vlastitoga životnog standarda) kojima će se prezentirati statistički značajne razlike u stavovima u odnosu na odabrane indikatore.

Na kraju, premda rezultati ovoga istraživanja primarno imaju fokus na utvrđivanje percepcije pripadnika hrvatske zajednice o vlastitom položaju u slovenskom društvu te na iznošenje zaključaka koji će omogućiti daljnje analize i korake s ciljem poboljšanja njihova aktualna položaja u Republici Sloveniji u istraživanju je zadan i četvrti specifični istraživački cilj kojim se žele utvrditi stavovi pripadnika hrvatske zajednice u Republici Sloveniji o mogućnostima povratka u Republiku Hrvatsku. Stavove sudionika o navedenome mjeri se s pomoću sljedećih indikatora:

- razlozi povratka u Hrvatsku
- mogućnost zapošljavanja

- mogućnosti i kvaliteta vlastitog obrazovanja i usavršavanja
- mogućnosti školovanja djece
- mogućnosti napredovanja u struci
- bolje funkcioniranje zdravstvenog sustava
- mogućnosti kvalitetnog korištenja slobodnog vremena
- bolji radni uvjeti
- bolji uvjeti života općenito
- manja opterećenost na poslu
- bolja profesionalnost i kvaliteta suradnika
- veći prihodi
- prostori u Hrvatskoj kao najprivlačniji za moguća ulaganja
- institucije u Hrvatskoj za pomoć oko mogućih investicija.

Teorijska osnova primijenjenih pojmova

U razlikovanju i svjesnosti karakteristika određene zajednice kojoj pripadamo temelji se nacionalni identitet. Označava pripadnost određenoj nacionalnoj i kulturnoj skupini, vezuje se uz formiranje država i nacija, izvor su iskustva i smisla određenih pojedinaca i/ili skupina itd. Pojedini autori smatraju kako se identitet neke zemlje događa između njezine povijesti i njezinih geografskih cjelina dok neki jezik označavaju presudnim u stvaranju i očuvanju nacionalnog identiteta. Bratulić kao temelje identiteta navodi: jezik, lokaciju, povijest, religiju i pismo (Bratulić, 2009). Istraživači, ovisno o temi i pravilima struke, imaju razna objašnjenja definicije identiteta. Identitet se tumači kao osjećaj pojedinca ili skupine o sebi, to je zapravo proizvod samosvijesti da ja ili mi kao entitet posjedujemo neke kvalitete po kojima se ja razlikujem od tebe i mi od vas (Castells, 2002.). Identitet se odnosi na slike individualnosti i određenosti koje o sebi drži i na sebe projicira sudionik i koji se oblikuju (i vremenom mijenjaju) u odnosima sa značajnim ostalima. Castells (2002.) pod identitetom podrazumijeva proces stvaranja smisla na temelju kulturnog atributa ili srodnog niza kulturnih atributa koji imaju prednost u odnosu prema drugim izvorima smisla. Prolistamo li mnoge enciklopedije ili pak rječnike dolazimo do saznanja da je identitet definiran kao ličnost, karakter, individualnost, odnosno skup karakteristika s pomoću kojih se osoba ili stvar mogu znati i/ili prepoznati u nekom određenom prostoru. Pojam nacionalna manjina kao pravni termin ušao je u kanon međunarodnoga prava s Pariškim ugovorima poslije Prvoga svjetskog rata. Tada je označavao etničke grupe koje se nalaze unutar granica tuđih nacionalnih država. Mogli bismo navoditi brojne definicije o manjinama koje su usvojila različita tijela u sastavu Vijeća Europe i izvan njega kako bismo pokazali da termin „nacionalna manjina” često uključuje ideju da manjine moraju također biti državljanji države o kojoj je riječ. Kao radna, mogla bi se koristiti definicija koju je ponudio UN-ov izvjestitelj Eide: manjina je bilo koja skupina osoba koja prebiva u suverenoj državi koja čini

manje od polovice nacionalnog društva i čiji pripadnici dijele zajednička etnička, vjerska ili jezična obilježja koja je razlikuju od ostatka stanovništva. Prema Leksikonu migracijskog i etničkog nazivlja manjina u širem smislu uključuje sve društvene skupine ili zajednice na području Republike Hrvatske koje su u manjinskom položaju prema većini s obzirom na njihove društvene, vjerske, nacionalne, jezične i ine odlike; u užem je smislu riječ o manje brojnim etničkim i nacionalnim zajednicama ili manjinama, odnosno građanima iste vjerske, rasne ili jezične pripadnosti kojima se kroz pravni sustav jamči slobodno razvijanje njihovih posebnosti u okviru većinske zajednice (Heršak, 1998). Integracija u sociologiji podrazumijeva stanje čvrste međuovisnosti ili povezanosti elemenata društva te proces koji dovodi do toga stanja. O društvenoj, socijalnoj i sistemskoj integraciji ne bismo šire raspravljali u ovome radu. Integracija je izazov svakoga društva i složeniji je problem i nikako nije problem samo jednog društva, već je i širi europski problem, u kojem se ni europske politike ne snalaze baš najbolje. Kada govorimo o integraciji kao konceptu, onda treba voditi računa da pod integraciju spada i asimilacija kao integracijski proces koji traži potpunu identifikaciju i ne poznaje manjinska prava. Pod integraciju spada i pluralistička integracija koja se može realizirati kao multikulturalizam, interkulturalizam i transkulturalizam. Europska komisija je tek 2003. godine prvi put definirala integraciju u službenim dokumentima EU-a, a sve to pokazuje da u Europskoj uniji dugo vremena nije postojala zajednička strategija promišljanja o integraciji. *Asimilacija* se često doživljava kao neupitan, gotovo prirodan proces s neizbježnim pitanjem, mogu li nacionalne manjine na dugi rok očuvati i razvijati vlastiti kolektivni identitet? Iako *asimilacija* prijeti potpunom nestanku pojedinih nacionalnih entiteta to je ipak dugoročan i neizvjestan proces s involucijama koje dodatno čine upitnim linearne tendencije i neupitnost toga procesa. Spriječiti asimilaciju očito nije u potpunosti moguće, ali ono što je moguće učiniti svakako je njezino usporavanje, a to je prije svega zadaća samih nacionalnih manjina, odnosno njihovih pripadnika i predstavnika. *Odnos pak asimilacije i integracije drži se jednim od ključnih pokazatelja uspješnosti manjinske politike u nekom društvu, dok kvalitetnu integraciju mnogi tumače i kao branu asimilaciji, iako je integracija složen, zahtjevan i dugotrajan proces koji se danas u europskim okvirima ponajviše bazira na interkulturalizmu.*

Rezultati analize podataka i zaključci⁵

Analizom rezultata prikupljenih podataka spoznaje se i zaključuje da je suživot hrvatskoga i slovenskoga naroda tijekom povijesnih razdoblja zajedničkog postojanja na teritoriju srednje Europe bio kontinuiran i zadovoljavajući. Isprepleteni međusobni odnosi tijekom stoljeća rezultat su i današnjih procesa i zbivanja te potrebe za aktivnostima različitoga tipa s ciljem očuvanja vlastitoga nacionalnog identiteta. Stjecanjem neovisnosti nekadašnjih dviju republika i novim momentom određivanja Hrvata manjinskom zajednicom u Sloveniji pojavila se potreba za udruživanjem i zajedničkim druženjima s ciljem veće vidljivosti u slovenskom društvu.

⁵ Detaljnija analiza, tablice i grafički prikazi za sveobuhvatno razumijevanje rezultata istraživanja dostupni su u Izvješću, koje je prilično opsežno, dok je ovaj rad sažet.

Demografski podaci pokazuju demografsku devastaciju Hrvata u Sloveniji, a nakon 2002. godine više niti ne raspoložemo službenim podatcima o broju Hrvata u Sloveniji.

Analiza rezultata koja se odnosi na spolnu strukturu pokazala je da su osobe ženskog spola u istraživanju sudjelovale u udjelu od 44% dok je sudjelovalo 53,7% osoba muškog spola. Analiza rezultata dobne strukture pokazuje da su u gotovo podjednakom udjelu sudjelovali ispitanici svih dobnih skupina, dok su ispitanici u dobnj skupini 70 godina i više sudjelovali u nešto manjem udjelu.

Rezultati analize obrazovanja ispitanika pokazuju da je najveći udio ispitanika završio višu školu ili fakultet (40%), zatim trogodišnju ili četverogodišnju srednju školu (35,7%), dok je ispitanika sa završenom osnovnom školom sudjelovalo u istraživanju 8%, odnosno onih bez škole ili nepotpunom osnovnom školom 2,6%. Udio ispitanika s postignutim magisterijem ili doktoratom znanosti koji su sudjelovali u istraživanju je 5,7%, a udio ispitanika koji se nije izjasnio o postignutoj razini stručne sprema 8%. Hrvatska zajednica u Republici Sloveniji pridaje veliku važnost očuvanju i promicanju hrvatskoga nacionalnog identiteta. Ovim istraživanjem propitivali smo iz različitih aspekata njihovu povezanost s matičnom zemljom.

Rezultati analize i ocjene ispitanika istraživanja o trenutnim mogućnostima učenja hrvatskoga jezika u Republici Sloveniji pokazuju da ih je vrlo mali udio ispitanika ocijenio izvrsnim, dok ih je slabim ili vrlo slabim ocijenilo čak 53%. Učestalost prakticiranja hrvatskoga jezika događa se najvećim dijelom u krugu obitelji i između pripadnika hrvatske zajednice u Republici Sloveniji. Rezultati pokazuju da je za mogućnost očuvanja hrvatskoga jezika, kao bitnog čimbenika za očuvanje i njegovanje vlastitoga hrvatskoga nacionalnog identiteta, najvažnija zainteresiranost svih pripadnika hrvatske zajednice u krugu obitelji.

Analiza rezultata o vrednovanju pripadnosti vlastitom narodu i važnosti očuvanja nacionalnoga identiteta upućuju na to da pripadnici hrvatske zajednice u Sloveniji u najvećem udjelu pridaju veliku važnost pripadnosti vlastitome hrvatskom narodu koja je izrazito ili uglavnom važna.

Kao ključni moment kada je došlo do promjena u važnosti nacionalne pripadnosti, a koji se odnosi na vrijeme doseljenja u Sloveniju, najveći utjecaj na promijenjenu važnost imalo je osamostaljenje Republike Hrvatske 90-ih godina prošloga stoljeća.

Što se tiče rezultata koji pokazuju trenutne aktivnosti rada udruga hrvatske zajednice, najveći udio ispitanika smatra da na rad udruga nepovoljno utječu dostupna financijska sredstva. Istodobno smatraju da bi omogućavanje veće financijske potpore radu udruga hrvatske zajednice u Sloveniji bilo najvažnijim bitnim čimbenikom za njihovo poboljšanje rada. S obzirom na dob, osobno su najučestalije uključeni u rad udruga osobe u dobi od 61 do 70 godina i osobe u dobi od 51 do 60, dok su osobe mlađe životne dobi najmanje osobno uključene u rad udruga hrvatske zajednice u Republici Sloveniji što je pokazatelj da su osobe mlađe životne dobi više integrirane ili asimilirane u slovensko društvo.

Značajni dio ispitanika ovog istraživanja iskazuje nezadovoljstvo kako razinom političke integracije Hrvata u slovenskom društvu tako i razinom socijalne integracije.

Rezultati istraživanja pokazuju i određenu razinu nezadovoljstva sadašnjim stupnjem ostvarenih prava pripadnika hrvatske zajednice u Republici Sloveniji te upućuju na to da u gotovo podjednakom udjelu za aktualno nezadovoljavajuće stanje odgovornim drže i matičnu državu, dakle Republiku Hrvatsku i Republiku Sloveniju. Nezadovoljstva sadašnjim stupnjem ostvarenih prava povezana su sa stajalištem o nedovoljnoj brizi predstavnika hrvatske zajednice i nedostatnim nastojanjima s ciljem ostvarenja boljega položaja.

Zanimljiva je činjenica što umirovljenici smatraju da su u ravnopravnom položaju sa Slovencima, a to je posljedica zajedničkog života u nekada zajedničkoj državi, dok takvo stajalište u najmanjem udjelu imaju mladi koji se još uvijek školuju te osobe koje su privremeno zaposlene ili nezaposlene. Slovenija kao konačna migrantska destinacija i krajnje odredište za rad Hrvata i hrvatskih građana može se tumačiti s nekoliko gledišta. Prvi je blizina domovini i mogućnost češćih dolazaka i obilazaka rodbine i prijatelja, drugi je lako svladiva jezična barijera, relativno liberalna ekonomska politika u usporedbi s nekadašnjim ostalim republikama i konačno slovenski opći fenomen transformacijske recesije. Iz analize rezultata saznajemo tvrdnje ispitanika kako je u Sloveniji bila veća mogućnost zapošljavanja nego u domovini.

Povratne migracije, ne nužno, kao završetak migracijskoga ciklusa migranata mogu odrediti daljnji demografski i društveno-gospodarski razvoj oba prostora. Analiza rezultata i prikupljenih podataka pokazala je da 54,7% ispitanika uopće ne razmišlja o povratku u Hrvatsku dok dio ispitanika koji planiraju povratak u Hrvatsku tek treba prikupiti određene resurse, uskladiti povratak s obiteljskim i osobnim životom te čekati povoljnije okolnosti i mogućnosti u domovini.

Literatura

- Bratulić J. (2009). Hrvatski jezik, hrvatska pisma i hrvatska književnost - svjedoci identiteta Hrvata, Povijest hrvatskoga jezika: Srednji vijek / Bićanić A. (Ur.), *Croatica*, 9-57.
- Castels, M. (2002.). Moć identiteta, Golden marketing, Zagreb.
- Heršak, E. (1998.). *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Kralj, A. (2013.). „To be Accepted for Who We Are“: The Situation of Unrecognized National Minorities in Slovenia. U djelu: Caruana, S., Copesescu, L. i Scaglione, S. (Ur.), *Migration, Multilingualism and Schooling in Southern Europe* (str. 67-77). Cambridge Scholars Publishing.
- Žagar, M. (2001.). Položaj i prava nacionalnih manjina u Republici Sloveniji. *Politička misao*, XXXVIII (3), 106-121.
-

SUMMARY

CHARACTERISTICS OF THE CROATIAN COMMUNITY IN SLOVENIA

The paper deals with the Croatian community in Slovenia, issues related to the preservation, expression and manifestation of Croatian national identity, and problems related to integration and assimilation into Slovenian society. It starts from the realisation that after the dissolution of the former state and Slovenia's independence in 1991, the legal position and status of Croats in Slovenia changed, thus Croats lost the status of an equal nation, whereupon one part received Slovenian citizenship, while another part was "erased", losing the possibility to remain in this country. With the adoption of the Constitution in 1991, Slovenia, despite declaring itself an ethnically and culturally pluralist country and formally adopting a policy of multiculturalism, substantially changed the constitutional protection of national communities on its territory. The article is based on the results of the Report of the project "The Croatian Community in the Republic of Slovenia: between Assimilation, Integration and the Preservation of Croatian National Identity", which was carried out with the financial support of the Central State Office for Croats Abroad.

RESUMEN

CARACTERÍSTICAS DE LA COMUNIDAD CROATA EN ESLOVENIA

El artículo hace un análisis de la comunidad croata en Eslovenia, y de cuestiones relacionadas con la preservación, la expresión y la manifestación de la identidad nacional croata, así como de los problemas relacionados con la integración y la asimilación en la sociedad eslovena. Tras la disolución de Yugoslavia y la independencia de Eslovenia en 1991, la situación jurídica y el estatus de los croatas en Eslovenia sufrieron cambios. Los croatas perdieron su estatus como nación en igualdad de derechos. Algunos de ellos recibieron la nacionalidad eslovena mientras que otros fueron „borrados“, perdiendo la posibilidad de permanecer en dicho país. Con la adopción de la Constitución en 1991, a pesar de que Eslovenia se había declarado como un estado étnica y culturalmente pluralista y había optado formalmente por una política multiculturalista, el país introdujo diferencias significativas en cuanto a la protección constitucional de las comunidades étnicas en su territorio. El artículo se basa en los resultados del informe del proyecto „La comunidad croata en la República de Eslovenia: entre la asimilación, la integración y la preservación de la identidad nacional croata“, que contó con el apoyo financiero de la Oficina central gubernamental para los croatas fuera de la República de Croacia.

Fascinantne životne sudbine hrvatskih ljudi u pokretu tijekom turbulentnih desetljeća prošlih stoljeća rekonstruiraju istaknuti hrvatski povjesničari iz domovine i dijaspore, od Australije do Amerike i bližega europskog susjedstva...
Na fotografiji: *Povijest Hrvata*, rad kipara Ivana Meštrovića (1932.), skulptura koja краси Rektorat Sveučilišta u Zagrebu na Trgu Republike Hrvatske.

S KIM SI, TAKAV SI!: SLUČAJ ANTUNA MIKIĆA IZ BATRINE

U radu autor opisuje slučaj Antuna Mikića, čovjeka koji je zbog ekonomskih teškoća u drugoj polovici 1960-ih otišao na privremeni rad u Australiju. Tamo je stupio u dodir s brojnim hrvatskim emigrantima i ostalim useljenicima među kojima su neki kasnije bili dio gerilske skupine (*Bugojanska skupina*), koja je sredinom 1972. pokušala izazvati krizu i pad komunističkog režima. Velik se prostor posvećuje okolnostima u kojima je Mikić pečalbario po Australiji, kao i okolnostima zbog kojih je nakon povratka izložen politički motiviranima represiji i progonu. Vjerojatno nikad nećemo s nepobitnom sigurnošću saznati je li Mikić tijekom boravka u Australiji (1966. – 1971.) i tijekom boravka u Batrini (srpanj 1971. – srpanj 1972.) doznao za planove kakve protujugoslavenske oružane akcije HRB-a, odnosno ljudi iz HRB-a s kojima je radio i družio se. Možda je u nekim njegovim lirskim zapisima zaista moguće prepoznati (uz druge motive) i kakvu posrednu kritiku komunističkog režima: ne treba, naime, smetnuti s uma da je zemlju morao (privremeno) napustiti zbog ekonomske nužde. Ipak, čovjek koji je doista doživio preobrazbu u nepomirljivog rušitelja Jugoslavije zasigurno ne bi bio toliko neoprezan i izložio se eventualnom progonu čuvanjem antidržavnih stihova.

Ukojem je trenutku Antun Mikić, stanovnik Batrine, sela srednje veličine dvadesetak kilometara istočno od Nove Gradiške (i daleko poznatijoj po željezničkom čvorištu Nova Kapela – Batrina), odlučio bolju sutrašnjicu za sebe i svoju obitelj potražiti u dalekoj Australiji za sada ostaje nepoznato. U tadašnjim okolnostima (1960-e), naime, ne može se reći da je ovaj rođeni Batrinčanin (1931.), završene osnovne škole i jednoga stručnog tečaja, prošao osobito loše: pred put radio je najprije kao lugar, zatim kao skladištar u obližnjoj Šumariji Nova Kapela. Ipak, kako će se kasnije vidjeti, Mikić je doslovno živio za svoju obitelj (supruga Terezija i dvije malodobne kćeri), što je u prvom redu podrazumijevalo gradnju obiteljske kuće. Na odlazak se odlučio jer mu prihodi očito nisu dopuštali realizaciju ove zamisli.¹ Mikića se dakle treba smatrati jednim od tisuća Hrvata koji su bolju zaradu odlučili tijekom 1960-ih tražiti izvan Jugoslavije, ali uz važan dodatak da se uputio samo na privremeni rad u inozemstvo, odnosno kako je čvrsto naumio – nakon što zaradi dovoljno za gradnju kuće – vratiti se kući u Batrinu.

O uvjetima života i rada privremenih (ekonomskih) emigranata poput Mikića na žalost ne znamo mnogo budući je gotovo apsolutna istraživačka te publicistička pažnja usmjerena na naturaliziranu (tj. iseljenike koji su dobili tamošnje državljanstvo) hrvatsku zajednicu u Australiji

¹ Temeljni podatci preuzeti su iz spisa koji je na pohrani u Županijskom sudu u Požegi. (Županijski sud Požega - ŽSP), Okružni sud Slavonska Požega - OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun.) Uz različite dokumente pravosudne naravi, spis sadržava i prijepis Mikićeva dnevnika koji je vodio u Australiji.

te (u manjoj mjeri) njezine veze s domovinom. Najmanji kontinent/država je, naravno, tradicionalno useljeničko područje pa su tu kako stalni tako i privremeni dom tijekom XX. stoljeća pronašli brojni Hrvati. Kako se radi o saveznoj državi demokratskog ustroja, tako je Australija mnogovrsnim useljeničkim zajednicama omogućila nesmetani identitetski, kulturni i običajni razvitak, nastojeći u prvom redu profitirati od milijunske radne snage. Nimalo slučajno, Mikić se u Australiju uputio u drugoj polovici 1960-ih, odnosno u trenutku u kojem je ta država uživala u blagodatima kontinuiranoga ekonomskog rasta pa je razumljivo bila otvorena za nove radnike.²

Mikić se za Australiju odlučio prema zagovoru šogora Mladena Kezelea, osobe koja je tamo već radila i koju ćemo često susretati u ovom tekstu, što naravno svjedoči da su većini ljudi u ovakvome vidu ekonomske emigracije od ključne pomoći bila obiteljska i druga poznanstva. Naime, Kezele je Mikiću poslao nužnu „garanciju“ (odnosno, jamstveno pismo) koje mu je omogućilo planiranje puta. Krenuo je u drugoj polovici listopada 1966., i to vlakom u smjeru Italije gdje se trebao smjestiti na brod za Melbourne. Ukrcaj se dogodio u Genovi i nakon dvadeset i jednog dana plovidbe s palube broda (na kojem se nalazilo više od 1.500 putnika) krajem prvoga tjedna studenoga ugledao je australsko tlo. Taj ga je trenutak duboko dojmio pa je nekoliko godina kasnije u dnevnik zapisao: „Narod je vrvio poput čela [sic!, pčela, op. I. M.] dole na pločniku i glavom okretao sad lijevo, sad desno, a očima budno pratio i gledao neće li opaziti svoga dobrodošlicu [sic!, osobe koje su čekale putnike, op. I. M.]. Oni koji nisu imali koga da dočekaju, uzeli su slobodan dan i tražili okom između putnika neće li koga sresti iz svog rodnog kraja, pa možda i nešto dalje, samo da bi čuo neku novost i nekoliko riječi o svome kraju.“ Poput mnogih drugih putnika u smjeru Australije, Mikić se suočio s utjecajem fenomena nagiba Zemljine osi, tj. istodobnih drukčijih godišnjih doba u različitim dijelovima zemaljske kugle. Iz Batrine je krenuo sredinom jeseni, a uplovio je u Melbourne tijekom kasnog proljeća (budući da je bilo vrlo toplo, ne smije mu se zamjeriti što mu se učinilo da je ljeto!).³ S Kezeleom je Mikić bio u dodiru pismima već dulje vrijeme, a sačuvana korespondencija pokazuje da se više od godinu dana raspitivao o mogućnosti zaposlenja u Australiji.⁴

Vjerojatno je za Mikića najveći praktični problem u Australiji bila činjenica da nije znao ni riječi engleskog jezika (Već nakon mjesec dana u dnevnik bilježi: „Samo opet nije to tako jednostavno i lako živjeti među ljudima sa kojima se ne možeš sporazumijevati.“). Međutim, ne može se poreći da se nije trudio: već na putovanju brodom počeo je „učiti“ engleski jezik. Za početak, zapisivanjem engleskih riječi. Zato je njegov šogor Kezele odmah nakon stupanja na tlo Australije morao preuzeti ulogu posrednika između Mikića i okoline: najprije ga je dočekao u luci, smjestio kod sebe (u Melbourneu), zatim mu je našao posao (ostaje nepoznato kakav) u lokalnoj „Tvornici baterija Lucas“ (tj.: *Lucas Industries Australia Ltd*, poduzeću utemeljenom

² V. Šiljegović, „Australija i mi“, *Novosti*, Melbourne, 19. siječnja 1971., 8.

³ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (Stanica javne sigurnosti Nova Gradiška - SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.].

⁴ Zbirka Zdravke Mikić-Rak (ZZMR), Antun Mikić: Pismo od 12. lipnja 1965.

1950-ih koje se u idućih desetak godina razvilo u poznatog proizvođača baterija i baterijske opreme). Premda u dnevnik ne bilježi posebne teškoće na poslu, Mikić je ubrzo počeo razmišljati o odlasku pri čemu su ključna bila dva razloga. Prvi (i važniji) bila je nemogućnost dovoljne zarade: tvornica nije dopuštala prekovremeni rad, kao ni rad vikendom, pa je očito ocijenio da mu „Lucas“ ne dopušta akumulaciju novca potrebnu za gradnju kuće u Batrini. Drugi se (vjerojatno) ticao odnosa u Kezeleovu domaćinstvu. U jednoj situaciji našao se usred fizičkog obračuna u koji se umiješao susjed s vatrenim oružjem, nekako je uspio zaraditi udarac peglom u glavu i završio u bolnici! Ubrzo je napustio smještaj kod šogora i smjestio se u obitelji „jednog Zagrepčanina“, također u Melbourneu. Saznao je da se mogućnost bolje zarade otvara u, kako navodi, „australijskom bušu“, odnosno područjima udaljenima od većih gradova. Jedno takvo mjesto bio je Gowrie Park na Tasmaniji, gdje se gradila velika hidrocentrala pa je potreba za radnom snagom bila izražena. Na Tasmaniju je najprije otputovao Kezele (siječan 1967.), a mjesec dana kasnije i Mikić (avionom do Hobarta, a zatim taksijem do Gowrie Parka).⁵

Antun Mikić

Prvih pola godine radi na tamošnjem gradilištu Parangana (mjestu same brane), a zatim od polovice 1967. u kuhinji radničkog restorana, a nalazi se u statusu pomoćnoga kuhinjskog osoblja. Posao je bio relativno zahtjevan pa u pismu supruzi krajem lipnja 1967. bilježi sljedeće: „Čistim stolac poslije jela, nosim tanjure na pranje (ja ne perem), brinem se da imade na stolovima sol, biber, escajg i ostalo, metem salu gdje se ruča i tako to traje 3 puta na dan.“⁶ Zadovoljan je plaćom: u kuhinji zarađuje 250-300 dolara mjesečno.⁷ Počinje voditi dnevnik u koji zapisuje mnoge zgode s posla koje vrijedi spomenuti jer dobro ilustriraju situaciju i razmišljanja jednoga privremenog radnika u stranoj sredini.

U kuhinji se tako susreo s autohtonim Australcima, tj. Aboridžinima. U listopadu 1968. uprava je zaposlila novog kuhara, a Mikić je zabilježio sljedeće: „Interesantno je zapisati što isti nema, odnosno ne nosi gaće niti potkošulje. Nije čudo za stare zaostale [sic!], Aboridžine, op. I. M.]. Velika zaostalost za Evropom.“ Razumljivo, psihološki karakter ljudi s kojima se susretao u kuhinji nije bio previše izbrušen, a sve je bilo praćeno očekivanim nepotizmom, eskiviranjem od obveza i drugim domišljatostima. Vjerojatno su svemu kumovali i gotovo fanatična Mikićeva

⁵ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.].

⁶ ZZMR, Antun Mikić: Pismo od 29. srpnja 1967.

⁷ ZZMR, Antun Mikić: Pismo od 4. studenoga 1967.

marljivost (budući da je imao cilj koji je što prije nastojao ostvariti) koja je odudarala od izvedbe drugih te nemogućnost komunikacije na engleskom jeziku. Tako u travnju 1969. bilježi sukob sa šefom kuhinje, nekim „Talijanom“ i očito australskim državljaninom, koji nije blagonaklono gledao na jedinstven Mikićev trud. „Ne možeš“, zapisao je, „gledati nepravdu, a moraš da je trpiš i duraš jer si tuđinac u ovoj zemlji. Ne možeš gledati kako drugi stoje i ne rade, a samo se tebi zapovijeda i nadje posla. Radiš posao onaj gdje su prije većinom dvojica radili i svi to vide, ali se okreću i nijekaju da vide. Svako gleda da zapovijeda i da te samo iskoristi.“ Mikić očito nije bio u najboljim odnosima s voditeljem kuhinje koji kao da nije znao što bi s njim: stalno mu je mijenjao zaduženja na poslu. Situacija je eskalirala u prosincu 1969. kada se našao u otvorenom sukobu s novim kuharom. „Bio je to“, bilježi u dnevnik, „zdepasta ljudeskara čelave glave sa malo bijele kose i brade. Nezgodan za vidjeti, a za raditi pogotovo. Te večeri u namjeri da mu kažem i pokažem gdje se uzima voda za pranje stolova i šaltera, lijepo mu rekoh, a on planu kao vatra kad se polije benzinom. Da ja njemu ne smijem ništa govoriti jer da je on kuhar koji sve znade i može reći i raditi što hoće. Umalo da nije došlo do fizičkog obračuna.“ Mikić je ipak problema imao samo s problematičnim tipovima. Kad je umro „kuhar Ron“ (umirovljeni australski bojnik) u dnevnik je zapisao riječi koje govore da je izgubio rijetkog stranca s kojim je bio u dobrim odnosima i o kojem je očito dosta razmišljao: „No sve je bilo uzalud, njega više nije bilo i prestali su njegovi vicevi i šale zauvijek.“⁸

Izgleda da za Mikića ništa bolje nije postalo ni u svibnju 1970. kada je upravljanje kuhinjom preuzela nova tvrtka. Premda je vlasnik bio Australac hrvatskih korijena, svejedno ga je indikativno zvao „gospodar“. Očito stalne napetosti morale su prije ili kasnije dovesti do ozbiljnijeg sukoba. Doista, „jednog petka navečer“ određeni „lijenčina Slim“ namjerno je srušio oprano posuđe koje je Mikić netom složio. Nastala je „larma“, a Mikić se okrenuo i „zgrabio [Slima] za vrat te tresnuo o klupu na koju se slaže sudje“. Sukob je zatim nekako primiren, ali je od ovog trenutka Mikiću postalo dosta i kuhinje i posuđa. Odlučio je promijeniti radnu sredinu. Oprostio se početkom kolovoza 1970. i (očekivano) opet uz pomoć Kezelea počeo tražiti novi posao. Uspijevaju vrlo brzo i već od rujna 1970. obojica rade na gradilištu tunela Access nedaleko od gradića Strathgordon (na Tasmaniji). Radilo se o najzahtjevnijem poslu za Mikića do tada. Na posao odlazi ili u tri ujutro, a vraća se oko 16.00 sati popodne, ili radi od 14.00 sati popodne do ponoći. U fizičkom smislu novi posao bio je i za njega velik izazov pa već nakon prvoga radnog dana u dnevnik piše: „Bio sam umoran i jedva sam izdržao. Bolilo me je cijelo tijelo i svaki mišić, kao da me netko pošteno namlatio.“ Jedino što ga tješi jest veća zarada koja ga naravno približava odlasku kući: za 12 dana posla uspijeva zaraditi 193 dolara, kako zadovoljno bilježi. Potkraj 1970. mijenja radno mjesto i sada je čistač radionice (na istom gradilištu).⁹

Mikić očito nije uživao na poslu i u dnevniku je zabilježio niz opažaja i stajališta iz kojih je vidljivo da je sve radne sredine poistovjećivao s društvenom divljinom, odnosno mjestima

⁸ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.].

⁹ Isto.

napunjenim problematičnim osobama. Za takvo stanje optuživao je imigrantsku politiku Australije iza koje se – kako je smatrao – krila samo i jedino beskrupulozna želja za ekonomskom eksploatacijom svih useljenika. Evo dva primjera. Nakon godinu dana boravka u Australiji (jesen 1967.) napisao je: „Više od godinu dana raditi među ljudima najgoreg karaktera, lošeg ponašanja i svega ostalog što imadu propalice, pijanice i kockari. Teško je među vukovima, a ne zna se da li je još teže ovo iskorištavanje kao stranca i tudjinca od strane gospodara, pa i njegovih radnika koje on ima kao svoje mezimce ili bolje rečeno u smislu lutke medo sa kojom se djeca igraju.“ Sporost australskih vlasti u regulaciji platnog prometa s Jugoslavijom – zbog čega dugo nije mogao slati novac supruzi (potreban za kupovinu zemljišta i gradnju kuće u Batrini) – jako ga je ljutila. Kad je u siječnju 1970. konačno uspio poslati novac, zabilježio je: „Dopremaju [Australija] strance da im rade i još im uskraćuju da pošalju svoje zarade svojoj obitelji i u svoju zemlju. Dopremaju ih kao bijelo roblje iz drugih država i kontinenta samo zato da im robuju. Kako bi pomoću njih izgradili ceste, tunele, brane, centrale, tvornice, luke, pruge, i tako dalje. Ali s tim da opet novac ostane u njihovoj zemlji i da njihova [australska] zajednica ima koristi.“¹⁰

Uporno je odbijao učlanjenje u lokalni sindikat, a vjerojatno je to učinio zbog dva temeljna razloga: članstvo je zahtijevalo uplatu članarine, što je prijetilo njegovoj zamisli o uštedi, a ionako je stalno pred očima imao privremenost boravka u Australiji. Uprava gradilišta u Gowrie Parku, kao i većina radnika, zbog toga su ga smatrali „nesimpatizerom Australije i Australaca“, ali Mikić nije htio popustiti. U kasno proljeće 1970. posebna sindikalna delegacija došla je u kuhinju i još jednom ga pokušala nagovoriti na plaćanje članarine, ali bez uspjeha. „Bio sam bijesan na sve“, zabilježio je u dnevnik, „što je bilo ovog časa preda mnom, na Australiju, na svoju sudbinu i onako u bijesu sam odgovorio da neću. Da ću nakon sljedeće plaće odavde otići i završiti posao u Australiji. Na njima sam vidio da nisu zadovoljni s odgovorom i da su došli specijalno radi mene ovamo. Samo su preko volje i onako prijetecim glasom rekli orajt, orajt [sic!], alright, u redu, op. I. M.] Toni.“ Sindikalni pritisak prekipio mu je krajem srpnja 1970.: premda ga je „gazda“ smatrao „dobrim radnikom“, sada mu je nastavak rada uvjetovao učlanjenjem u sindikat. Mikić to nije namjeravao učiniti pa je zatražio „obračun“, tj. isplatu zadnje plaće i napustio kuhinju.¹¹

Nema sumnje da su jezična barijera i razočaranje onime što je vidio i doživio u Australiji snažno utjecali na iznimno kritičan Mikićev odnos prema novoj sredini u kojoj je radio. Tome su međutim snažno pridonijela još dva čimbenika. Mikić je na rad otišao kako bi zaradio za gradnju obiteljske kuće i tom je naumu bio fanatično privržen. Taj ga je motiv nepokolebljivo tjerao dalje, odnosno činio je da lakše ustraje unatoč nevoljama u kojima se našao. Primjerice, u proljeće 1969. bilježi: „Ono što čujem loše kao da nisam čuo. Ono što vidim kao da nisam vidio, samo da bih ispunio svoje financijske planove barem 80%“.¹² Mikić je doista u Australiju došao

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

Iz obiteljskog albuma: Kćeri Antuna Mikića

nožić za krumpir. Ja joj odgovarao da sam joj donesao 3 iz Australije za uspomenu.“ S obitelji i prijateljima stalno se dopisuje. Kad mu iz Batrine u svibnju 1970. stiže pismo s fotografijama kćeri, gotovo da budan sanja. Piše: „Sjedeći na otomanu ruke sam naslonio na koljena, slike su bile u ruci. Sam sam sa sobom razgovarao, samo suze su lagano tekle niz tužno lice, a misli su bile daleko, daleko uronile u davnu i daleku, ali burnu prošlost koja je prošla kao pjena mutnom vodom kroz nabujalu rijeku. Nikako ne mogu da si stavim novu sliku pred oči velike djece i ne mogu se oteti dojmu prošlosti jer sam ih ostavio male i još uvijek vidim kako mašu rukicama i pozdravljaju tatu na odlasku u nepoznato. Dizelica [sic!, lokomotiva, op. I. M.] je brujala i vlak [iz Nove Kapele] je brzo otišao iz vida, a one su se vratile kući u zagrljaj majke, ali bez tate.“ I kad radi i kad se odmara Mikić misli samo o obitelji.

Mikićeva obitelj je daleko (u Batrini), strašno mu nedostaje i zato ne čudi da u mislima uspostavlja jaku opreku između plodne slavonske ravnice (u koju se namjerava što prije vratiti) i bezlične australske pustinje (koju namjerava što prije napustiti). Slobodno vrijeme na Tasmaniji često provodi u samotnjačkim lutanjima okolicom (pri čemu okruženje fotografira) koju

samo na privremeni rad. Ostaje međutim otvorenim je li u namjeri da zaradi dovoljno uspio. Podatci o tome su fragmentarni i vjerojatno je najbolje zaključiti da se toliko željenom cilju samo približio. Tako je u prve tri godine (do sredine listopada 1969.) boravka u Australiji zaradio točno 10.764 dolara, što je u pismu supruzi ocijenio „velikom svotom“, ali istodobno i nedovoljno „ušparanim“ iznosom. Mikić je bio uvjeren da bi ostvario zacrtano već do ovog trenutka da je nekako uspio smanjiti ili izbjeći ostale troškove.¹³

Drugi motiv koji je nesumnjivo pridonosio Mikićevim problemima s radnom okolinom u Australiji bila je iznimno snažna vezanost za obitelj u Batrini. Mikić je teško podnosio odvojenost i gotovo da nema trenutka u kojem nije mislio na majku, suprugu i kćeri. Čak ih je često i sanjao, o čemu je zatim pisao u dnevniku što naravno opet snažno upućuje na duboku emotivnu vezanost. Primjerice, u veljači 1969. sanja suprugu Tereziju i bilježi: „Razgovarao s njom. Ona je tražila svoj mali

¹³ ZZMR, Antun Mikić: Obračun zarade za 3 godine rada u Australiji od 18. listopada 1969.

istodobno snažno odbacuje. Tako sredinom 1970. obilazi planine oko tunela u kojem radi i bilježi: „Pomalo potišten i zadubljen u misli kada ću napustiti tu pustinju i vratiti se u svoj rodni kraj gdje je priroda mnogo veselija i ljepša, spuštao sam se skoro istim pravcem niz planinu do svog naselja.“ Za Božić 1970. osamljen je u baraci i naravno misli ga vode kući, a posebno u dan na koji je otputovao iz Batrine: „Bio je to lijepi jesenski i listopadski dan trinaesti 1966. kada sam posljednjeg puta iz vlaka posmatrao opalo lišće sa drveća, uvele kukuruze na žutim stabljikama na kojima je laki povjetarac lepršao žuto lišće, kao da se igra s njima.“¹⁴

Potvrđujući staro pravilo da se čovjek s vlastitim mislima lakše suočava ako ih zapiše, Mikić u vrijeme boravka u Australiji vodi dnevnik. Na taj se korak odlučuje premda je svjestan da nije kakav „učen čovjek od puno riječi“.

Smirenije misli i želja da zabilježi iskustva koja je doživio – na sreću za povjesničare! – odnose prevagu nad skromnošću i izostankom stilskih vještina. U proljeće 1969. piše: „Kad sam gore [ranije] spomenuo primitivni [sic!] dnevnik, onda sam mislio na ono što nisam nikakav pisac niti čovjek sa nekom višom stručnom spremom da bi znao voditi i stilizirati jedan dnevnik, ali me je ipak dosta stvari ponukalo da ga pišem.“ Mikić nije zamrzio Australiju, ali vlastito iskustvo (proisteklo iz ekonomske nužde) očito nije naumio preporučiti bilo kome. „Teška je ta emigracija“, napisao je, „i ko je nije trebao ne može u to uopće da povjeruje.“¹⁵

Mikić je zapravo na svaki način požurio napustiti Australiju i vratiti se u Batrinu. Nakon što je početkom 1970. uspio srediti transfer novca u banku u Slavenskom Brodu koja je omogućila supruzi kupovinu zemljišta i građevinskog materijala, njegova napetost spoznajom da je gradnja toliko priželjkivane obiteljske kuće blizu gotovo da se može opipati. Prelomio je u siječnju 1971. kada je dobio pismo iz kojeg je saznao da mu je supruga bolesna, a jedna kćer poručila da bi teško izdržala još jednu njegovu godinu u Australiji. Premda nije uspio ostvariti zadani cilj

Antun Mikić iz Batrine, pečalbar i žrtva represije

¹⁴ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.].

¹⁵ *Isto.*

(prikupiti sav potreban novac), dva mjeseca kasnije odlazi u Hobart i kupuje putnu kartu. Kreće krajem lipnja 1971. kada avionom leti za Melbourne, ali pojavljuju se neočekivani problemi. Rezervirani brod (početkom srpnja 1971.) kasni u polasku čitavih dvanaest dana, domaćini kod kojih čeka polazak čine sve da mu olakšaju čekanje (časte ga „portom i pečenom janjetinom“), vrijeme provodi šetajući Melbourneom, ali onda opet saznaje da se povratak opet prolongira za nekoliko dana. Neovisno o dodatnim troškovima odlučuje se za avion, ali nije mu jednostavno doći do karte u zadnji čas. Mikić slučajno u konzulatu susreće službenika JAT-a (stanoviti „Dragiša“) koji mu uspijeva „srediti“ kartu za 22. srpnja, koja onda opet malo kasni pa nervozno provodi vrijeme u „Dragišinoj“ kancelariji. Umjesto u dogovoreni osam ujutro dobiva je tek u 15.00 sati popodne, žuri po prtljagu, uspijeva stići na avion i konačno leti kući.¹⁶ Za otprilike dan i pol konačno se vraća obitelji u Batrinu.

Antun Mikić druži se u Australiji (1966. – 1971.)

Kako je nesumnjivo čitatelj ovih redova i sam mogao naslutiti i kako se uostalom moglo očekivati od osobe koja je na engleskom jeziku teško komunicirala, Mikić je u Australiji najprisnije odnose imao s Hrvatima koje je zatekao na radnim mjestima. Kako će dobar dio tih odnosa kasnije postati predmetom presude za neprijateljsko (antidržavno) djelovanje zbog koje će služiti višegodišnju kaznu u Kazneno-popravnom domu (KPD) Stara Gradiška, na njih se treba opširnije osvrnuti.

Na prvome mjestu treba spomenuti Mikićeva šogora Mladena Kezelea (u dnevniku mu bilježi nadimak „Braco“), čovjeka čijim je posredovanjem i otišao na privremeni rad u Australiju. Kako smo vidjeli, prve mjesece proveo je kod šogora koji mu je pomogao pronaći sve poslove koje je radio. Zatim je Kezele često i radio zajedno s Mikićem (primjerice na gradilištu u Gowrie Parku). Čini se da je Kezele bio u nekoj vrsti veze s nekoliko ljudi iz hrvatske emigrantske organizacije Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB), ali nisam uspio doznati je li bio i njihov član.¹⁷

Druga važna osoba s kojom je Mikić bio u vrlo prisnim odnosima (koje je moguće definirati prijateljskim, a u dnevniku ga naziva „Joža“) u Australiji je Josip Barišić. Ovaj je električar (u potrazi za poslom) napustio Jugoslaviju u ožujku 1967. i također se zaposlio na istom gradilištu u Gowrie Parku na Tasmaniji. S Barišićem je Mikić ušao u prijateljske odnose, a česta tema njihovih razgovora bila je oprema kuće (odnosno ugradnja električnih instalacija) koju je on namjeravao graditi u Batrini. Mikić je Barišiću i drugima kradomice donosio hranu (svinjsku mast, jabuke i banane) iz kuhinje. Razumljivo, Mikić je teško primio Barišićev odlazak. Nadalje, za Barišića je također nemoguće utvrditi je li bio član HRB-a, ali da je bio u bliskim odnosima s važnim ljudima skupine koja će 1972. pokušati izvesti nasilan udar u Jugoslaviji nema sumnje.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Usp. ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, Okružno javno tužiteljstvo Slavonska Požega (OJTSP), Br. KT-464/72, Optužnica od 4. svibnja 1972.

Prizor iz radne okoline Antuna Mikića

Prema dostupnoj dokumentaciji, Barišić je tijekom boravka u Australiji bio nezadovoljan položajem Hrvatske i Hrvata u Jugoslaviji, isticao je potrebu osamostaljenja Hrvatske i ustroja države s višestranačkim sustavom, ali nije (previše) vjerovao u mogućnost uspjeha hrvatske protujugoslavenske emigracije budući da ju je smatrao previše podijeljenom. Može se pretpostaviti da se u Australiji upoznao s emigrantskom publicistikom i tiskom. Barišić se u Jugoslaviju vratio potkraj 1968.¹⁸ Nakon toga se nastavio dopisivati s Mikićem.¹⁹

U Australiji je Mikić upoznao i Đuru Horvata, čovjeka iz Međimurja koji je u drugoj polovici 1960-ih pobjegao iz Jugoslavije. Susret iz kojeg će se razviti u najmanju ruku duboko prijateljstvo (u dnevniku mu bilježi nadimak: „Džorž“) dogodio se nakon Mikićeva dolaska na Tasmaniju i zaposlenja u kuhinji u veljači 1967., a očekivano uz posredovanje šogora Kezelea i kasnije posebno prijatelja Barišića. Između dvojice ljudi razvio se vrlo prisan odnos, kao i česta druženja i na poslu i izvan njega te uzajamni osjećaj solidarnosti karakterističan za emigrante iste nacionalnosti: kao i Barišiću, Mikić je i Horvatu dopunjavao prehranu, a Horvat je nekoliko puta

¹⁸ Usp. ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.]; *Isto*, SJSNG, Službena zabilješka o obavljenom razgovoru sa Mikić Antom (sic!) od 29. rujna 1972.; *Isto*, Vojni sud u Sarajevu (VSS), Zapisnik o saslušanju svjedoka od 7. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 8. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o suočenju od 8. prosinca 1972.; *Isto*, OSSP/Istražni sudac, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 1. ožujka 1973.

¹⁹ ZZMR, Antun Mikić: Pismo od 8. ožujka 1971.

vlastitim automobilom vozio Mikića liječniku. Horvat jest nesumnjivo bio član HRB-a i glavna osoba za distribuciju emigrantske literature i tiska među hrvatskim radnicima, pri čemu dostupna dokumentacija upućuje na to da je propagandno daleko više utjecao na Barišića nego na Mikića. Nadalje, preko Horvata Mikić se u Australiji upoznao i s još dva člana HRB-a, a radilo se o Pavlu (Pavi) Vegaru (koji je bio vjenčani kum Kezeleu) i Adolfu Andriću. Očekivano, Horvat, Vegar i Andrić bili su radikalni protivnici Jugoslavije.²⁰

Dostupni izvori ne upućuju na zaključak prema kojem bi Mikić za vrijeme boravka u Australiji na bilo koji način bio uključen u osmišljavanje i/ili pripremanje kakve protujugoslavenske akcije, podjednako sam ili zajedno s Kezeleom, Barišićem, Horvatom, Vegarom i Andrićem. Jednako tako, ne upućuju na zaključak prema kojem bi članovi HRB-a (Horvat, Vegar i Andrić) i/ili njihove pristaše (poput Barišića i Kezelea) djelovali u istom smjeru. Takva ocjena, naravno, ne mora biti istinita budući da se planovi radikalnih oružanih akcija naravno ne zapisuju na papir, a niti se o njima (previše) govori. Moguće je naravno (vjerojatno je i barem dijelom točno) pretpostaviti da je Mikić u Australiji čuo za HRB, odnosno da se upoznao s temeljnim ciljem ove organizacije hrvatske emigracije (rušenje Jugoslavije i uspostava samostalne hrvatske države), ali definitivni dokaz za takav zaključak nije (za sada?) dostupan. Dostupna dokumentacija još manje osnove daje za ocjenu da je postao pristaša ili član HRB-a.

Ono što se može s daleko većom vjerojatnošću utvrditi jest da su Horvat i drugi snažno utjecali na Mikića, i to u više aspekata. Uz već uočeno (prilagođavanje radnim sredinama i karakteristično solidariziranje sa zemljacima ili kompatriotima u tuđini snažno potpomognuto jezičnom barijerom) Mikić se (počeo?) više upoznavati s političkom i kulturnom povijesti Hrvata. Posredovanjem Horvata vjerojatno se upoznao s literaturom o povijesti hrvatske književnosti, djelovanju Zrinskih i Frankopana, a moguće i (dijelom dokumentarnim) romanom bivšeg šefa Nezavisne Države Hrvatske (NDH) Ante Pavelića nazvanim „Liepa plavka“. Nadalje, izglednim mi se čini da je i barem zavirio u kakve emigrantske novine koje su se mogle naći kod Horvata. Ali, Mikić je u Australiji volio čitati sve do čega je mogao doći, što je uključivalo i starije brojeve domaćih (jugoslavenskih) časopisa poput *Hrvatskoga književnog lista* te *Vjesnika u srijedu*, ali i projugoslavenskih *Novosti* (izlazile su u Melbourneu) koje je pronašao u spavaonicama.²¹ Tuđina u kojoj se osjećao osamljenim, kao i za njega posebno teška odvojenost od obitelji, logično su usmjeravali Mikića prema vijestima iz domovine, ali i hrvatskim povijesnim te identitetskim osobitostima s kojima je često dolazio u dodir družeći s drugim Hrvatima u Australiji.

²⁰ Usp. ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.]; *Isto*, SJSNG, Službena zabilješka o obavljenom razgovoru sa Mikić Antom (sic!) od 29. rujna 1972.; *Isto*, Vojni sud u Sarajevu (VSS), Zapisnik o saslušanju svjedoka od 7. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 8. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o suočenju od 8. prosinca 1972.; *Isto*, OSSP/Istražni sudac, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 1. ožujka 1973.

²¹ Usp. ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, (SJSNG), Dnevnik Mikić Antuna kojeg je svojim rukopisom vodio za vrijeme boravka u Australiji, [prijepis], [1966. – 1971.]; *Isto*, SJSNG, Službena zabilješka o obavljenom razgovoru sa Mikić Antom (sic!) od 29. rujna 1972.; Najnovije izdanje Pavelićeve „Liepe plavke“ postalo je dostupno u Australiji najkasnije u proljeće 1969. („Liepa plavka“, *Spremnost*, Sydney, lipanj-kolovoz 1969., 3.)

Posebno je važno istaknuti da je Mikić osobne impresije o rodnom kraju, kao i o prostoru, vremenu, događajima i ljudima s kojima se susreo u Australiji – uz dnevnik – bilježio i u obliku pjesama. Počeo ih je pisati nekako od proljeća 1969., a nazivi sugeriraju da se u njima susrećemo s poznatim motivima kad je o Mikiću riječ. Odvojenost od majke iznimno je teško doživio, što ga je nagnalo na pisanje najmanje dvije pjesme („Bez majke je teško“ i „Na majčinu grobu“). U pjesmi „Sava“ govori o rijeci uz koju je odrastao, ali ga istodobno privlači i snaga mutne vode koju u Savu donosi Vrbas. U pjesmi „Poziv domovine“ (kako je naveo u istražnom postupku) piše o strahu za sigurnost Jugoslavije nakon sovjetske invazije Čehoslovačke, a u pjesmi „Izgubljena domovina“ o vlastitome položaju (djelomične izolacije) na radnim mjestima. Horvat je također bio česta tema Mikićevih stihova. Posvetio mu je najmanje dvije pjesme: (dijelom) „Posljednji pozdrav“, nastalu u trenutku Horvata izbjivanja (krajem 1969.) s gradilišta u Gowrie Parku, i „Prijatelji“ te „Zašto si me ostavio prijatelju“, nastalu kad je Horvat trajno napustio kuhinju. Konačno, pred odlazak iz Australije, Mikić piše pjesmu „Vran planina“ posvećenu planini Vrana blizu Ljubuškog u Bosni i Hercegovini.²²

Zbog važnosti za kasniji razvoj događaja donosim dva ulomka iz pjesama koje je Mikić posvetio Horvatu. Osjećaj iskrene povezanosti s Horvatom gotovo je opipljiv, a obje pjesme napisane su istog dana. Očito, odlaskom Horvata s gradilišta Mikić je izgubio dobrog prijatelja, što ga je duboko pogodilo. U pjesmi „Posljednji pozdrav“ piše:

„Otišao jednog dana, a izgleda kao da se s nama, zauvijek pozdravio, i adresu našu izgubio. Nikad više za njeg nismo čuli, nit njegovo pismo pročitali. S nama se je oprostio, naše društvo napustio, i nikad se više nije povratio. Bio je to Đuro nasmejana lica, očiju crnih [i] rumenih usnica. Uvijek spreman na pričanje, i posudit lijepu knjigu za čitanje.“²³

U pjesmi „Zašto si me ostavio prijatelju“ piše:

„Od kako si otišao, svoje mjesto drugom ostavio, podsjeća me vrlo često, tvoje napušteno mjesto, na protekle naše dane, i na trajno lijepe uspomene. A med njima dosta ima, tužnih i nesretnih uspomena. Uspomena dobrih prijatelja, sve od jada i nevolja, što su dobri prijatelji, jedan drugom povjerali.“²⁴

U Batrini (1971. – 1972.)

Nakon toliko priželjkivanog povratka u ljeto 1971. Mikić se karakterističnom energijom bacio na životnu misiju izgradnje obiteljske kuće u Batrini. Zapravo, vjerojatno bi preciznije bilo reći na posao dovršetka kuće jer je supruga Terezija kupovinom već osigurala zemljište, kao i dobar dio potrebnoga građevinskog materijala, a bračni par se (u vrijeme Mikićeva boravka u Australiji) o svim pojedinostima dopisivao. Kako su kasnije svjedočili njegovi susjedi, ovaj iznimno radišan čovjek mnogo posla uspio je obaviti potpuno sam. Tako u sudskom spisu

²² ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, OSSP, Posl. br. Kio 361/72-3, Zapisnik o ispitivanju okrivljenog od 4. siječnja 1973.

²³ ZZMR, Antun Mikić: „Posljednji pozdrav“ od 5. listopada 1969.

²⁴ Isto, Antun Mikić: „Zašto si me ostavio prijatelju“ od 5. listopada 1969.

nalazimo sljedeće rečenice susjeda Franca Kuleša i Ivana Jurkovića: „Jako mnogo je radio sam na gradnji ove kuće. Znam da u gostionice ne zalazi“; „Po povratku iz Australije počeo je graditi sebi kuću. Neumorno je radio na toj kući tako da sam ga ujutro znao vidjeti već u 4 sata ujutro, a radio bi do 10 ili 11 sati na večer.“ Mikić se nakon povratka uspio zaposliti u lokalnom poduzeću „Proizvod“.²⁵

Nakon povratka Mikić je ostao u dodiru jedino s Barišićem, čovjekom s kojim je (kako smo ranije vidjeli) uspostavio prilično bliske odnose u inozemstvu. Sudska dokumentacija donosi podatke iz kojih proizlazi da su se s jedne strane redovito dopisivali, a s druge međusobno posjećivali. Barišić je Mikića tako posjetio u kolovozu 1971., a Mikić je u Zagrebu (kod Barišića) boravio u listopadu iste godine. U studenome Barišić je opet posjetio Mikića u Batrini, zatim ponovno početkom 1972. i konačno u travnju iste godine. Mikić je očito s Barišićem još u Australiji usuglasio da će mu ugraditi električne instalacije u kuću, a kasniji dodiri bili su fokusirani upravo na realizaciju tog posla. U studenome 1971. Mikić je u Batrini isplatio Barišića za učinjeni posao, ali su njih dvojica i kasnije zadržali prisan odnos.²⁶

Međutim, Barišić je zadržao dodire i s drugim ljudima iz vremena rada u Australiji. Na prvome mjestu radi se o Horvatu kojeg je zasigurno nekoliko puta susreo u Austriji, a do kojih je došlo (najvjerojatnije) u prvim mjesecima 1972. Postoji visoka vjerojatnost da je Barišić u Zagrebu tada primio nekoliko Horvatovih i Vegarovih posrednika. U tom trenutku Horvat i Vegar nesumnjivo su bili važniji ljudi posebne skupine HRB-a koja je namjeravala u dogledno vrijeme upasti u Jugoslaviju te nasilnim akcijama izazvati nemire koji bi možda mogli dovesti i do dublje krize režima. Vrlo je vjerojatno, zatim, da je Barišić imao određena saznanja o takvim planovima, kao i da su ga Horvat i Vegar pokušali nagovoriti da u njima ili sudjeluje ili da im pomogne kakvom usporednom (nasilnom) akcijom. Navodno je Barišić (prema Horvatovu iskazu danom u zatvoru u Sarajevu u prosincu 1972.) u Austriji (u prvoj polovici lipnja 1972.) pristao organizirati rušenje jedne trafostanice u Zagrebu, ali je nakon povratka u Jugoslaviju povukao pristanak.²⁷

Oružana akcija skupine HRB-a (u literaturi se naziva Bugojanska skupina ili Feniks skupina) u kojoj su se nalazili Horvat i Vegar doista se dogodila u drugoj polovici lipnja 1972. Skupina je ušla u Jugoslaviju neprimijećeno pokraj Dravograda, a u idućih pet dana uspjela se probiti do planine Raduša kraj Uskoplja u Bosni i Hercegovini. Tada su je jugoslavenske sigurnosne službe otkrile i u idućih otprilike mjesec dana eliminirale. Početkom srpnja 1972. tajna politička policija identificirala je pripadnike skupine, među kojima Horvata i Adolfa Andrića (ubijeni u sukobu) i

²⁵ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, OSSP, br. Kio-361/72-29, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 5. ožujka 1973.; *Isto*, Br. Kio-361/72-30, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 5. ožujka 1973.; *Isto*, Antun Mikić: Prigovor protiv optužnice od 8. svibnja 1973.

²⁶ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, SJSNG, Službena zabilježka o obavljenom razgovoru sa Mikić Antom (sic!) od 29. rujna 1972.; *Isto*, Socijalistička Republika Hrvatska (SRH)/Republički sekretarijat za unutrašnje poslove (RSUP)/Služba državne sigurnosti (SDS)/Centar Osijek (CO), Br. SP-211-1, Zapisnik sa saslušanja od 1. veljače 1973.

²⁷ Usp. ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, VSS, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 7. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 8. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o suočenju od 8. prosinca 1972.

Vegara (zarobljen).²⁸ Usred omanjih oružanih sukoba između 19 pripadnika protujugoslavenske hrvatske gerile i više tisuća pripadnika jugoslavenske vojske i policije Mikićev svijet doslovno se srušio: 13. srpnja 1972. priveden je u policijsku postaju u Novoj Kapeli i (prvi put) ispitan.

Uhićenje i suđenje Antunu Mikiću

Do Mikićeva imena Služba državne sigurnosti (SDS) komunističke Hrvatske došla je u dva koraka. Najprije je u ožujku 1972. doušnik SDS-a izvijestio nadređene da je kod Horvata u Austriji nedavno boravio Barišić te da mu se Horvat „pohvalio“ kako u Zagrebu ima organiziranu grupu pristaša „od oko 20 ljudi“.²⁹ Zatim je u Zagrebu početkom srpnja 1972. policija privela Barišića koji je izjavio da je Horvata upoznao na gradilištu u Tasmaniji te da se s njim susreo u Austriji. Uslijedio je (barem prema dostupnoj dokumentaciji) prvi spomen Mikića u nekom dokumentu jugoslavenske provenijencije: Barišić je dodao da je s Horvatom u kuhinji radio i Mikić, koji se kasnije vratio u Jugoslaviju.³⁰ Pokazat će se da je u grozničavu ozračju potrage za (eventualnim) suradnicima gerilske skupine režimu svaki spomen osoba koje su s njima bile u kakvu dodiru dovoljan za (za sada) pokretanje istrage.

Doista, samo četiri dana nakon što je Barišić dao spomenuti iskaz u Zagrebu (12. srpnja 1972.) regionalno središte SDS-a u Osijeku izdalo je nalog policiji da ispita Mikića o vezama s Horvatom. Idućeg dana priveden je u policijsku postaju u Novoj Kapeli: izjavio je da je s Horvatom radio oko dvije godine te da ga je u Batrini više puta posjetio Barišić. Pušten je kući, ali bilo je sasvim jasno da je privukao opasnu pažnju režima. Četiri dana kasnije (17. srpnja 1972.) SDS je izdao naredbu za opsežnijim istraživanjem Mikića, pri čemu je posebno trebalo utvrditi „dokle ide veza s Horvatom“. Da je tajna politička policija postala ozbiljno zainteresirana za Mikića svjedoči i komentar uz ovu naredbu: „Vrsta neprijateljske djelatnosti: postoji sumnja da je veza HRB.“ Opet četiri dana kasnije (21. srpnja 1972.) Mikić se odazvao pozivu policije i pristupio iskazu u Novoj Gradiški: ponovio je da se nakon povratka više puta (četiri) susreo s Barišićem. Izgleda da se nakon nove potvrde o susretima s Barišićem režim odlučio na progon Mikića. Naime, uz kratki opis iskaza, SDS je sada raspolagao i pismom koje je Horvat uputio Barišiću u ožujku 1969.: u njemu je (navodno) Horvat pokušao Barišića „inicirati“ (tj. potaknuti) na kakvu proturežimsku akciju, a donosi i spomen Mikića (navodno je dao „pozdraviti“ jednog radnika na gradilištu u Tasmaniji). Dok je davao iskaz, policija je obavila pretres Mikićeve kuće u Batrini i zaplijenila dnevnik, pjesme i adrese ljudi koje je upoznao u Australiji. Ovog puta zadržan je u policiji.³¹ Razvoj događaja nakon što je prvi put dao iskaz neumoljivo je svjedočio o sve težem Mikićevu položaju: naime, očito ga je režim počeo smatrati neprijateljskim (tj. protudržavnim) pojedincem povezanim s recentnim oružanim napadom na Jugoslaviju.

²⁸ Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova/Služba državne sigurnost (RSUP/SDS), Dosje br. 303421 Andrić Adolf, RSUP/SDS, I Sektor, Obavijest od 2. srpnja 1972.

²⁹ HDA, RSUP/SDS, Dosje br. 248048 Barišić Josip (DBJ), SDS/I sektor, br. 291, Akcija „Raduša“ od 5. srpnja 1972.

³⁰ *Isto*, (SJS Zagreb), Bilješka o razgovoru s Barišić Josipom od 8. srpnja 1972.

³¹ HDA, RSUP/SDS, Dosje br. I62095 Mikić Antun (DMA), SDS/CO, Prva informacija od 17. srpnja 1972.; *Isto*, SDS/CO, Predmet: Mikić Ante (sic!) – povratnik iz Australije, informacije od 16. kolovoza 1972.

Slamanje gerilske akcije ubrzo je režim uvelo u stanje paranoje pa su se sigurnosne službe (naravno, namjeravajući pritom odbaciti vlastite propuste) u potrazi za eventualnim pomagačima ubrzo počele ponašati krajnje autoritativno što je Mikić odmah osjetio na vlastitoj koži. Najprije je „bez rješenja“ o pritvoru boravio u zatvoru u Novoj Gradiški do kraja rujna 1972., a zatim je (opet „bez rješenja“) prebačen u vojni zatvor u Beogradu gdje je boravio do početka studenoga iste godine. Do početka veljače 1973. boravio je u zatvoru u Slavonskoj Požegi. U kasnijoj žalbi napisao je da je stoga nezakonito zatočen oko šest i pol mjeseci, od čega punih stotinu dana u izolaciji, tj. samici.³²

Zapravo je bilo i mnogo gore od onoga što je Mikić napisao (zasigurno na nagovor odvjetnika), o čemu postoji vrlo ilustrativno svjedočanstvo. Prebačen je u vojni zatvor u Beogradu, gdje se našao zajedno s preživjelim sudionicima gerilske akcije (među njima se nalazio i Horvat). Prema onome što je kasnije ispričao (tadašnjem) zatvorskom sudrugu i političkom zatvoreniku Marku Veselici, Mikić je u Beogradu tretiran kao dio gerilske skupine. To ga je izložilo svakovrsnim oblicima represije. Evo kako je to prenio Veselica čovjeku koji je zatim sve prenio zatvorskoj upravi: „Ispričao mi je [Mikić] da je bio 100 dana u CZ [Centralnom zatvoru] u Beogradu vezan i za ruke i noge i da nije znao gdje se nalazi, a da su zastrašivani, jer su svaku noć slušali jaukanje zatvorenika. Da njega neki Horvat, koji je kasnije strijeljan u Sarajevu, nije teretio, ali je dodao da nije imao za što ga teretiti i da su mu našli i najmanju krivnju da bi bio likvidiran, da se tamo nalazilo masu Hrvata koji su likvidirani.“³³ Očito, istražitelji u Beogradu nisu mogli doći do inkriminirajućih saznanja o Mikiću (što ga je vjerojatno spasilo iznimno teške kazne) pa je vraćen policiji u Novoj Gradiški.

Mikić je o boravku u zatvoru u Beogradu nerado govorio, ali bilo je jasno da takva vrsta neugodnog iskustva ostavlja trajne posljedice. Puno godina kasnije (početkom 1982.) napisao je pjesmu „Neizvjesnost u tamnici“ iz koje donosim posebno dojmljiv ulomak:

„(...) Velika je rana, devedeset devet dana, devedeset devet dana, za me nitko ne zna.
Nitko kmen [sic! k meni, op. I. M.] ne može doći. Devet vrata otvoriti treba, devet straža
treba proći. I ova će rana srca moga, pratit mene sve do groba.“³⁴

Mikić je u rujnu i studenome 1972. dao opširne izjave policiji iz kojih je očekivano vidljivo da je režim na svaki način nastojao doći do saznanja o osobama s kojima je bio blizak u Australiji. O Horvatu, Barišiću i drugima govorio je korektno i u skladu s onim što je primjerice ranije zapisao u dnevniku. Ključne poruke Mikićevih iskaza bile su da nema saznanja o protujugoslavenskom djelovanju Horvata i drugih, kao i to da ga u vrijeme boravka u Australiji nije zanimala politika.³⁵ Može se zaključiti da policija nakon prvog iskaza (rujan 1972.) nije

³² ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, Mikić Antun: Žalba od 8. veljače 1973.

³³ HDA, Kazneno-popravni dom Stara Gradiška (KPDSG), Dosje br. 1589/1560 Marko Veselica (DMV), Br. 1589/1560, Doušnički izvještaj od 9. lipnja 1975.

³⁴ ZZMR, Antun Mikić: „Neizvjesnost u tamnici“ od 4. veljače 1982.

³⁵ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, SJSNG, Službena zabilješka o obavljenom razgovoru sa Mikić Antom (sic!) od 29. rujna 1972.

došla do podataka koji bi potvrdili pretpostavke da bi Mikić (i u Australiji i u Jugoslaviji) neprijateljski djelovao.

Tijekom drugog iskaza (studeni 1972.) jasna je bila druga tendencija režima u traženju Mikićeve navodne krivnje. Ako je već napisao pjesme posvećene Horvatu, pjesme u kojima ističe potrebu povratka iseljenika i ljudi na privremenom radu u inozemstvu te pjesmu posvećenu planini Vran, onda je to moralo imati veze s neprijateljskim planovima HRB-a, ali i zasigurno pokazivalo da se Mikić u najmanju ruku solidarizirao s neprijateljima. Zato je policijski istražitelj upadljivo inzistirao na smislu i značenju sljedećih stihova: „Vraćajte se braćo mila, ognjišta nam govore, zarobljenu domovinu tuga zahvatila, a očeve naše bez milosti more.“ Mikićev odgovor zasigurno nije zadovoljio istražitelja: „Ja sam to napisao“, izjavio je, „zamišljajući kao da je napadnuta naša zemlja i kao da je neprijatelj – okupator tu u zemlji“. Mikić je otvoreno priznao da je napisao par pjesama posvećenih Horvatu, a u vezi s pjesmom o planini Vran izjavio je kako se radi o stihovima motiviranim željom da opiše „jednu planinu kao domovinu orlova, sokolova, medvjeda, vukova i drugih životinja“. Dodao je kako je slučajno izabrao planinu Vran, a za nju je čuo tijekom pohađanja osnovne škole. Nadalje, Mikić je u istoj pjesmi aludirao na poznatoga hajdučkog harambašu druge polovice 19. stoljeća Andriju Šimića koji se s družinom pobunjenika skrivao upravo na planini Vran, a posebno u Tomićevoj špilji (tj. špilji koja je ime dobila po Šimićevu hajdučkom prethodniku Mijatu Tomiću).³⁶ Posljednje je razumljivo privuklo pažnju istražitelja jer se naravno Mikićev spomen protuturskih pobunjenika mogao tumačiti kao aluzija na aktualnu borbu režima protiv protujugoslavenskih pobunjenika iz HRB-a.

Kada je početkom prosinca 1972. policija odlučila protiv Mikića podnijeti kaznenu prijavu za neprijateljsko (protudržavno) djelovanje (sudjelovanje u neprijateljskoj aktivnosti i činjenju neprijateljske propagande – tj. zbog počinjenja kaznenih djela navedenih u člancima 109 i 118 kaznenog zakona Jugoslavije), zapravo nije u rukama imala konkretan dokaz za takve optužbe. Stoga je optužnicu temeljila na naznakama koje su morale upućivati na Mikićevu krivnju. Mogu se sažeti na sljedeći način: s obzirom na to da je u Australiju otišao na temelju preporuke šogora Kezelea i u čijem je društvu upoznao sudionike buduće protujugoslavenske akcije, onda se i sam nesumnjivo morao upoznati s neprijateljskim namjerama Horvata i drugih; s obzirom na to da je preko Horvata stupio u dodir s neprijateljskom (tj. emigrantskom) literaturom, onda je zasigurno s njima morao „govoriti da ne voli Srbe“ i imati barem razumijevanja za Antu Pavelića (jer je navodno sigurno pročitao njegovu „Liepu plavku“); s obzirom na to da se upustio u pisanje pjesama posvećenih Horvatu i planini Vran, onda je nedvojbeno morao biti upoznat s neprijateljskim planovima HRB-a, a posebno s njihovim namjerom da se u vrijeme akcije smjeste upravo u nekoj od brojnih špilja planine Vran. Ključne rečenice koje su pokazivale namjeru režima da Mikićevu krivnju temelji na indicijama glasile su:

„Mikić ne poriče da pomenute emigrante [Horvata i Vegara] koji su se u zemlju ilegalno ubacili u sklopu diverzantsko-terorističke grupe HRB ne poznaje, ali poriče da je s njima

³⁶ Isto, (SJSNG), Nastavak informativnog razgovora s Mikićem od 8. studenoga 1972.

vodio razgovore o djelatnosti i namjerama HRB prema SFRJ, kao i to da od njih nije dobio i čitao ustašku emigrantsku štampu. [...] Dakle, Mikić je još u Australiji znao u kakvom se krugu lica kreće, upoznao njihovu pripadnost HRB i ekstremnoj ustaškoj emigraciji, ali se nije distancirao od istih.³⁷

Okružno javno tužilaštvo u Požegi prihvatilo je 11. prosinca 1972. prijavu i naložilo provođenje istrage protiv Mikića. Za tužitelja nije bilo sumnje da je Mikić u Australiji pristupio HRB-u, neprijateljski istupao protiv Jugoslavije te nakon povratka doznao za oružani upad Horvata i drugih, a možda se i sam tom neprijateljskom činu namjeravao priključiti. „Iz navedenog“, napisano je u zahtjevu za provođenje istrage:

„proizlazi osnovana sumnja da je osumnjičeni u Australiji pristupio HRB-u kojom je prilikom prihvatio osnovna programska načela te ustaško-terorističke organizacije čiji je jedini cilj rušenje postojećeg društveno političkog uređenja u SFRJ, a zatim je kroz to vrijeme i neprijateljski istupao protiv SFRJ. S obzirom na česte kontakte s Barišić ing. Josipom postoji osnovana sumnja da je znao za planiranje terorističkih akcija te organizacije, posebno sa ubacivanjem terorističke grupe u šestom mjesecu ove godine [lipanj 1972.] na teritorij Jugoslavije, a nije isključeno da je u okviru plana te grupe trebao i sam na određeni način učestvovati.“³⁸

Istražni postupak protiv Mikića (vođen od siječnja do travnja 1973.) nije promijenio temeljno polazište režima. Ispitani svjedoci, od kojih neki i optuženici, poput Barišića i Horvata, zatim Hrvata iz Bosne i Hercegovine s kojima je radio u Australiji (Ivo Ivkić i Miroslav Kljukijević) te susjeda u Batrini (Franc Kuleš i Ivan Jurković), odreda su isticali Mikićevu fanatičnu fokusiranost na zaradu, što brži povratak obitelji, izraženu apolitičnost i golemu radnu energiju u Batrini. Međutim – i za Mikića nesumnjivo nepovoljno – utvrđena je i prisutnost HRB-a u vrijeme rada u Australiji.³⁹ Početkom svibnja 1973. tužitelj je ipak odustao od optužbe za neprijateljsku propagandu.⁴⁰

Mikić je optužen 4. svibnja 1973., a dokument pokazuje da su za tužitelja ranije spomenute indicije postale nepobitne činjenice. Tako, prema tužitelju, Kezele je Mikića spojio s HRB-om, odnosno s Horvatom i drugima, preko kojih se navodno „upoznao s planom pojedinih terorističkih akcija, posebno sa ubacivanjem terorističke grupe“. Zatim, Mikićeva obrana u vezi s pjesmom „Poziv domovine“ nije bila logična jer je napisana čitave dvije godine nakon invazije SSSR-a na Čehoslovačku pa je zapravo bila inspirirana Mikićevim očekivanjima da će gerilska

³⁷ *Isto*, SRH/Skupština općine Nova Gradiška/SJS, Br. Ku-544/72, Krivična prijava, [prosinac 1972.].

³⁸ *Isto*, Okružno javno tužilaštvo Slavonska Požega (OJTSP), Br. KT-464/72, Zahtjev za sprovođenje istrage od 11. prosinca 1972.

³⁹ *Isto*, Vojni sud u Sarajevu (VSS), Zapisnik o saslušanju svjedoka od 7. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 8. prosinca 1972.; *Isto*, VSS, Zapisnik o suočenju od 8. prosinca 1972.; *Isto*, OSSP/Istražni sudac, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 1. ožujka 1973.; *Isto*, SRH/RSUP/SDS/CO, br. SP-211-1, Zapisnik sa saslušanja od 1. veljače 1972.; *Isto*, OSSP, Br. Kio-361/72-29, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 5. ožujka 1973.; *Isto*, Br. Kio-361/72-30, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 5. ožujka 1973.

⁴⁰ *Isto*, OJTSP, Br. KT-464/72, Informacija od 4. svibnja 1973.

akcija HRB-a dovesti do općeg povratka hrvatskih patriota u borbu za oslobođenje okupirane domovine. Konačno, pjesma o planini Vran nesumnjivo je pokazivala da se Mikić u Australiji detaljno upoznao s planom predstojeće gerilske akcije HRB-a budući da je kod zarobljenih pripadnika skupine pronađena karta s obilježenim mjestima špilja gdje su se navodno namjeravali (u slučaju poraza) kasnije skriti.⁴¹ S druge strane, Mikić je (u prigovoru na optužnicu) logično upozorio da se svi navodi optužnice temelje na pretpostavkama, a ne na sigurnim, uvjerljivim i nepobitnim dokazima. Primjerice, zašto bi dodir s Horvatom morao nužno značiti da je stupio u vezu i/ili postao član HRB-a, a posebno da je time postao nepomirljiv neprijatelj Jugoslavije?⁴²

Očekivano, suđenje (izjave svjedoka i glavna rasprava) nije donijelo novih elemenata u slučaju. Tijekom završne riječi tužitelj je upadljivo inzistirao da je krivnja optuženog nepobitno utvrđena, pri čemu je i javno priznao da je sam čin dodira s HRB-om dovoljan temelj da se Mikića smatra neprijateljem države.⁴³ Sudsko vijeće u potpunosti je prihvatilo tvrdnje optužbe i Mikića osudilo na tri godine strogog zatvora (vrijeme provedeno u pritvoru prije izricanja presude uračunato je u trajanje kazne). Iz tog opširnog dokumenta (13 stranica) pažnju treba usmjeriti na argumentaciju vijeća kojom je potvrdilo navode optužnice. U pravilu, vijeće je ranije navedene indicije optužbe ocijenilo nepobitnim činjenicama, a time i nesumnjivim dokazima Mikićeve krivnje. Tako, kad je pjesme posvetio Horvatu, Mikić je time „izrazio osobitu simpatiju“ prema njemu, ali i vlastitu sklonost neprijateljskim Horvatovim idejama.⁴⁴ Poseban je pak „akcent“ sudsko vijeće dalo neprijateljskoj Mikićevoj namjeri iza pjesme o planini Vran. Ukratko, nije mogla biti slučajnost da Mikić piše upravo o toj planini i upravo o jednoj od špilja u toj planini, nego naprotiv radilo se o „činjenici“ koja je pokazivala da je duboko povezan s neprijateljskom emigracijom. „Pjesmica je“, navedeno je u presudi, „u svakom slučaju napisana još u Australiji i znatno prije ubacivanja diverzanata u našu zemlju, a mora se prihvatiti da je akcija diverzanata duže planirana, pa proizlazi da je optuženi s tom akcijom bio upoznat bar godinu dana prije njenog stvarnog izvršenja, što takodjer govori u prilog tvrdnji da je on bio neposredno vezan uz osobe i organizaciju [Horvata, Vegara i HRB] koja je ubacila diverzantsku grupu u našu zemlju.“⁴⁵

Nadalje, jer se družio s neprijateljskim pojedincima poput Horvata i Barišića, Mikić je za sudsko vijeće nužno (i svojevoljno) postao neprijatelj Jugoslavije, pa iako sam i nije postao član HRB-a i/ili ništa nije znao o konkretnim planovima te organizacije, o načinu njezine organizacije i modelu funkcioniranja, pa čak ni s kojom organizacijom je zapravo stupio u dodir! Ovako izražena arbitrarnost u izvođenju ocjena s dugoročnim posljedicama za sudbinu pojedinca zaslužuje dulji navod. „Unatoč tome“, istaknuto je u presudi:

„što nema dokaza da je optuženi formalno pristupio organizaciji HRB i da je sa ili u ime te organizacije izvršio neku aktivnost, sud smatra da je sa sigurnošću dokazano da se on

⁴¹ Isto, OJTSP, Br. KT-464/72, Optužnica od 4. svibnja 1973.

⁴² Isto, Mikić Antun: Žalba protiv optužnice od 8. svibnja 1973.

⁴³ Isto, OSSP, Zapisnik o glavnoj raspravi od 27. lipnja 1973.

⁴⁴ Isto, OSSP, Br. K-90/1973-24, Presuda od 28. lipnja 1973.

⁴⁵ Isto.

povezao upravo s tom organizacijom iako nije morao znati kako se ta organizacija formalno zove i tko njome osobno rukovodi. Medjutim, kontakti sa osobama iz rukovodstva organizacije i zatim sa Barišić Josipom kao vezom organizacije u zemlji sigurno ukazuju i na njegovu povezanost sa organizacijom. Posebno je pitanje da li je to povezivanje izvršeno sa ciljem neprijateljske djelatnosti prema ovoj zemlji, dakle u namjeri obaranja društvenog i državnog uređenja u Jugoslaviji. Kad je optuženi mogao imati uvid u emigrantsku štampu i njihove proglase kod Horvat Djure, onda je van svake sumnje on znao za ciljeve te organizacije koji su očigledno upravljani protiv sadašnjeg uređenja SFRJ, pa svatko onaj tko pristupa u takvu organizaciju ili se s njome povezuje djeluje evidentno u namjeri obaranja državnog i društvenog uređenja naše zemlje.⁴⁶

Vjerojatno nije teško zamisliti zaprepaštenost i Mikića i njegova odvjetnika nakon izricanja presude. Sudsko vijeće (o čemu svjedoči i prethodni citat) jednostavno nije prezentiralo ni jedan konkretan dokaz za bilo koju tvrdnju optužbe. Osuđujuća presuda zapravo se temeljila (kako je dojmljivo primijetio Mikićev odvjetnik u žalbi) samo na „sintezi pretpostavki“ koje su svejedno uzete kao nepobitne činjenice.⁴⁷ U prosincu 1973. Vrhovni sud Hrvatske u cijelosti je potvrdio prvostupanjsku presudu.⁴⁸

U zatvoru i kasnije

Mikić je u KPD Stara Gradiška „prepraćen“ početkom 1974., gdje će provesti idućih gotovo devetnaest mjeseci, tj. do 21. srpnja 1975., kada je „otpušten“ kući. Kaznu je izdržao u cijelosti. Raspoređen je na rad u postrojenju strojne stolarije. Karakterističnim jezikom penalnog sustava komunističke Jugoslavije izraženo, Mikić se nije preodgojio, tj. prihvatio da je opravdano kažnjen zbog neprijateljskog djelovanja. Naprotiv. Ovaj nesumnjivo ponosan čovjek stalno je izražavao ogorčenje i suđenjem i kaznom što je ostalo zapisano u bilješkama o razgovorima sa socijalnim radnicima u zatvoru. Mikić je stalno preokupiran nepravdom koja mu je nanesena („vraća se na temu kako je nepravedno osuđen“), a naravno i u stalnoj je brizi za obitelj suočenu s teškoćama ekonomske i druge prirode („zaokupljen je ličnim problemima i problemima svoje porodice“).⁴⁹ Dokumentacija pokazuje da se u zatvoru najviše povezao s Veselicom.⁵⁰

Obitelj ga je mogla posjećivati jedanput mjesečno, a sačuvano je njegovo pismo iz kojeg je vidljivo da ga je teško pogađala odvojenost o suprugu i djece. U drugoj polovici lipnja 1976., ili malo više od mjesec dana prije izlaska iz zatvora, na prozoru ćelije ugledao je par golubova i zapisao sljedeće rečenice:

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ *Isto*, Mikić Antun: Žalba od 17. srpnja 1973.

⁴⁸ *Isto*, Vrhovni sud Hrvatske (VSH), Br. I Kž 1625/73-3, Presuda od 11. prosinca 1973.

⁴⁹ HDA, KPDSG, Dosje br. 5339 Mikić Antun (DMA), Općinski sud Slavenska Požega, Br. Su-II-3/74, Predmet: Mikić Antun, preprata na izdržavanje kazne strogog zatvora od 19. siječnja 1974.; *Isto*, Socijalni radnik Branko Dobrijević: Kratak izvod iz socijalne ankete i provjera sa terena od 6. veljače 1974.; *Isto*, Šef prijemnog odjela Mićo Bušić: Izvještaj od 12. veljače 1974.

⁵⁰ HDA, KPDSG, DMV, Doušnički izvještaj od 9. lipnja 1975.

„Sjede golub i golubica na mome prozoru u nedjelju i u ranu zoru. Ja ih gledam kako jedno drugom šapuću, kako golub golubici milo guče, a meni od tuge i jada srce plače što mi nema moje golubice, da i meni šapće, da me tiho u nedjelju budi, da mirišem osjeća je iz njezinih grudi. Što osjeća golubica za golubom svojim, da li isto kao i ja, usamljeni golub od svog jata odijeljen.“⁵¹

Režim je ipak prema presuđenom neprijatelju države pokazao određenu milost. Mikiću je, naime, dopušteno zaposlenje u „Đuri Đakoviću“ u Slavonskome Brodu. Međutim, sumnja je ostala pa je SDS polovicom srpnja 1976. (manje od godinu dana nakon izlaska iz zatvora) pokrenuo „operativnu kontrolu“ nad Mikićem. To je značilo praćenje njegove komunikacije i dodira te pozivanje na informativne razgovore. U prvoj polovici ožujka 1981. SDS je zaključio da Mikić „ne kontaktira emigraciju“ pa su (može se pretpostaviti) kontrolne mjere nad njim ili ublažene ili prekinute.⁵²

„S kim si, takav si!“ – zaključna razmatranja

Vjerojatno nikad nećemo s nepobitnom sigurnošću doznati je li Antun Mikić tijekom boravka u Australiji (listopad 1966. – srpanj 1971.) i tijekom boravka u Batrini (srpanj 1971. – srpanj 1972.) doznao za planove kakve protujugoslavenske oružane akcije u organizaciji HRB-a, odnosno ljudi HRB-a s kojima je radio i družio se. Da se, s druge strane, tijekom druženja s Kezeleom, Horvatom i Barišićem upoznao s njihovim neprijateljskim stajalištima prema komunističkoj Jugoslaviji može se pretpostaviti s visokim stupnjem vjerojatnosti. Možda je u nekim njegovim pjesmama zaista moguće prepoznati (uz druge motive) i kakvu posrednu kritiku komunističkog režima: ne treba, naime, smetnuti s uma da je Jugoslaviju morao (privremeno) napustiti zbog ekonomske nužde. Ipak, čovjek koji je doista doživio pretvorbu u nepomirljivog rušitelja Jugoslavije zasigurno ne bi bio toliko neoprezan i izložio se eventualnom progonu čuvanjem antidržavnih stihova. Mikić se u svakom trenutku rada u Australiji nadao što skorijem povratku i zato jednostavno nema smisla da bi vlastitu obitelj izložio ovako velikoj opasnosti.

Navedene spekulacije imaju, naravno, sekundarnu važnost jer je osuđujuća presuda koju je sudsko vijeće Okružnog suda u Slavonskoj Požegi izreklo Mikiću u lipnju 1973. morala biti utemeljena u nedvojbeno potvrđenim činjenicama. Međutim, temeljila se na indicijama koje je sudsko vijeće odlučilo uzeti kao nepobitno potvrđene činjenice. U prosincu iste godine takvu argumentaciju prihvatio je i Vrhovni sud Hrvatske te potvrdio prvostupanjsku presudu (uz indikativan korak dalje u arbitrarnom prosuđivanju: drugostupanjski sud ocijenio je kako je Mikić i prije stupanja u dodir s Horvatom i drugima imao neprijateljsku namjeru). Za oba suda pojedincu je bilo nemoguće stupiti u dodir s neprijateljima Jugoslavije, a istodobno ne biti/postati neprijateljem. Mikić je, kako je navedeno objasnio Vrhovni sud Hrvatske, „samim stupanjem“ u dodir s HRB-om počinio kazneno djelo sudjelovanja u neprijateljskom djelovanju,

⁵¹ ZZMR, Antun Mikić: Pismo od 18. lipnja 1974.

⁵² HDA, RSUP/SDS, DMA, SDS/CO, Prijedlog za operativnu kontrolu od 15. lipnja 1976.

pri čemu je bilo „pravno irelevantno“ (tj., nebitno) je li doista i počinio kakav neprijateljski čin.⁵³ Drukčije rečeno, Mikić je osuđen na temelju krajnje arbitrarnog kriterija koji najbolje ilustrira parafraza poznate izreke „s kim si, takav si!“: jer se družio s neprijateljima Jugoslavije, i Mikić je bio/postao neprijatelj Jugoslavije.

Premda je stotine tisuća drugih privremenih ekonomskih iseljenika promatrao s izraženom sumnjičavošću, ipak se može zaključiti da komunistički režim nije sve pojedince koji su u jednom trenutku stupili u dodir s nekom od hrvatskih protujugoslavenskih emigrantskih organizacija proglasio neprijateljima države, odnosno političkim kriminalcima. Zato se u potrazi za političkim motivima iza oštre osuđujuće presude Mikiću (tri godine strogog zatvora) treba usmjeriti prema trenutku njegova uhićenja. Nema sumnje da je oružana akcija Bugojanske skupine duboko potresla režim, uvela ga u stanje duboke paranoje i zato je odlučio kazniti sve pojedince koji su bili u dodiru s gerilcima HRB-a. Zbog tog razloga nije pretjerano zaključiti da je Mikiću zatvorska kazna bila zajamčena od prvoga dokumentarnog spomena njegovih dodira s Horvatom i drugima.

⁵³ ŽSP, OSSP, Br. K-90/73 Mikić Antun, VSH, Br. I Kž 1625/73-3, Presuda od 11. prosinca 1973.

SUMMARY

**BIRDS OF A FEATHER FLOCK TOGETHER!:
THE CASE OF ANTUN MIKIĆ FROM BATRINA**

In this paper, the author analyses the case of Antun Mikić, a man who, due to economic difficulties, went to Australia for temporary work in the second half of the 1960s. There he came into contact with a number of Croatian emigrants and immigrants, some of whom were later part of the guerrilla group (*The Bugojno group*) that attempted to bring about the crisis and the fall of the communist regime in mid-1972. The paper devotes considerable space to the circumstances in which Mikić worked in a number of places in Australia, and to the circumstances that led him to be subjected to politically-motivated repression and persecution upon his return.

Whether Antun Mikić, during his stay in Australia (October 1966 - July 1971) and during his stay in Batrina (July 1971 - July 1972), learned of the plans for possible anti-Yugoslav armed actions organised by the CRB (Croatian Revolutionary Brotherhood), i.e., the CRB men with whom he worked and socialised, we will probably never know with irrefutable certainty. It may indeed be possible to identify in some of his poems (alongside other motives) a kind of indirect criticism of the communist regime: it should not be forgotten that he had to leave Yugoslavia (temporarily) because of economic necessity. Nevertheless, a man who had indeed undergone a transformation into an irredeemable destroyer of Yugoslavia would certainly not have been so flippant as to expose himself to possible persecution with his anti-state verses. Mikić hoped at every moment of his work in Australia for an early return, so it simply makes no sense to put his own family in such grave danger. Therefore, when looking for political motives for Mikić's harsh sentence (three years of strict imprisonment), one should focus on the moment of his arrest, as historian Prof. Ivica Miškulin, PhD, of the Croatian Catholic University in Zagreb authoritatively describes.

RESUMEN

**‘DIME CON QUIÉN ANDAS Y TE DIRÉ QUIÉN ERES’:
EL CASO DE ANTUN MIKIĆ, DE BATRINA**

En este artículo, el autor analiza el caso de Antun Mikić, un hombre que, en la segunda mitad de la década de 1960, viajó a Australia en busca de trabajo temporal debido a dificultades económicas. Allí entró en contacto con numerosos inmigrantes croatas, algunos de los cuales formaron luego parte de un grupo guerrillero (*Bugojanska skupina*) que, a mediados de 1972, intentó provocar una crisis y la caída del régimen comunista. El artículo dedica mucho espacio a las circunstancias en las que Mikić trabajó en numerosos lugares de Australia, así como a aquellas por las que estuvo expuesto a represión y persecución por motivos políticos, después de su regreso.

Probablemente nunca sabremos con absoluta certeza si Antun Mikić, durante su estancia en Australia (desde octubre de 1966 hasta julio de 1972) y durante su estancia en Batrina (desde julio de 1971 hasta julio de 1972), se había enterado de los planes sobre acciones armadas antiyugoslavas organizadas por la Fraternidad Revolucionaria Croata, es decir, por la gente de la FRC con la que trabajaba y socializaba. Quizás en algunas de sus poesías también se pueda reconocer (junto con otros motivos) algún tipo de crítica indirecta al régimen comunista: no hay que olvidar que debió abandonar Yugoslavia (temporalmente) por necesidades económicas. Sin embargo, un hombre que realmente se hubiera transformado en un irreconciliable destructor de Yugoslavia ciertamente no habría sido tan descuidado y no se habría expuesto a una posible persecución, guardando versos antiestatales. Durante su estancia laboral en Australia, Mikić tuvo siempre en mente regresar lo antes posible y, por lo tanto, simplemente no tiene sentido que expusiera a su propia familia a un peligro tan grande. Por eso, en la búsqueda de motivos políticos detrás de la dura condena de Mikić (tres años de prisión rigurosa), hay que centrarse en el momento de su arresto, según lo describe el prof.dr. Ivica Miškulin, profesor de la Universidad Católica Croata de Zagreb.

CHARLES PERKINS I NOGOMETNI KLUB *CROATIA ADELAIDE* U DOBA *WOGBALLA*: NA STAZI PREMA MULTIKULTURALNOJ AUSTRALIJI

Vjerojatno je za čitatelje tekstova o Hrvatima u Australiji sasvim dostatna informacija o Charlesu Perkinsu koju u svojim radovima navode dvoje kroničara poslijeratnoga hrvatskoga iseljeničkog života u Australiji, Mato Tkalčević i Fabijan Lovoković. U svojim radovima oni nisu propustili istaknuti vrlo značajno mjesto koje je hrvatski iseljenički Nogometni klub *Croatia Adelaide* (sada *Adelaide Croatia Raiders*) odigrao u začetku značajnih društvenih promjena u Australiji kada je pružio prijateljsku ruku podrške i jednome mladom Aboridžinu mogućnost da bude ravnopravan građanin i nađe svoje mjesto u vlastitoj pradomovini, te da izraste u jednog od najznačajnijih aktivista u ondašnjoj rasistički osmišljenoj *Bijeloj Australiji* 1960-ih godina. Podsjetimo, hrvatski useljenici osnivaju u Australiji prve nogometne klubove između dva svjetska rata. U drugoj polovici XX. stoljeća imali su više od 30 klubova diljem Australije, među kojima je NK *Croatia Adelaide* osnovan već 1952. godine. NK *Croatia Adelaide* odbacivanjem predrasuda ima nezaobilazno mjesto u sportskom i društvenom životu naših doseljenika, ali i širega društvenog okruženja ove prostorno udaljene zemlje, piše renomirani istraživač australski Dalmatinac dr. sc. Walter Vori Lalich.

Uz veliku podršku hrvatske zajednice u Adelaideu i zatim grčke u Sydneyu, izraženu i izvan nogometa,¹ Charles Perkins stekao je uvjete da se razvije i postane jedna od ključnih ličnosti u procesu postupne australske društvene preobrazbe, zemlje razvijene na osnovama britanskoga kolonijalnog prisvajanja, u širu multikulturalnu zajednicu. S naglaskom na kratke, ali vrlo znakovite informacije navedenih hrvatskih kroničara o podršci koju je hrvatski nogometni klub u Adelaideu dao mladome Aboridžinu približuje se i poslijeratna društvena atmosfera u bogatoj *Sretnoj državi*² koja je pružila utočište i nadu milijunima europskih izbjeglica i iseljenika dok je istodobno zapostavila i odbacivala izvorne stanovnike samovoljno prisvojenog kontinenta i njihovu kulturu.

Poslije šezdeset godina i neki bitni suvremeni lokalni društveni događaji mogu se promatrati iz perspektive tadašnjih zbivanja i životnih uvjeta prvih stanovnika, ranijih generacija britanskih doseljenika i poratnih europskih izbjeglica i doseljenika. Bilo je to razdoblje kada prvi stanovnici nisu bili popisivani u svojoj milenijskoj postojbini za razliku od drugih stanovnika, krava, ovaca i konja.

Mato Tkalčević ističe da je australski domorodac Charles Perkins „poslije skromnih i teških ranih godina života” igrao za nogometni klub *Croatia Adelaide* naglasivši kako je Perkins bio među najpoznatijim igračima kluba i da je kasnije postao direktor Saveznog ministarstva za

Aboridžine i neslužbeni vođa australskih domorodaca dodavši da je on „veliki prijatelj hrvatskog naroda i HNK Croatia Adelaide”.³ U ranije objavljenoj knjizi na engleskom jeziku spominje njegovo ime na dvije stranice ističući da je bio igrač kluba, trener i reprezentativac. Posebno je naglasio kako je veliki simpatizer kluba i bliski prijatelj hrvatskog stanovništva u Adelaideu napomenuvši da je najznačajniji vođa domorodaca uz to što je i direktor Saveznog ministarstva za Aboridžine u Canberri.

Dugogodišnji urednik tjednika *Spremnost* Fabijan Lovoković⁴ u svom pregledu života i aktivnosti poslijeratnih hrvatskih doseljenika ističe kako je Charles Parkins pristupio klubu kada je ušao u drugu ligu Južne Australije te kako je bio „veliki aktivist za prava domoradaca”. Nadalje kaže kako je Perkins uvijek imao „lijepu riječ za Croatia Adelaide i hrvatsku zajednicu koja ga je srdačno primila”. Lovoković također spominje da je za klub igrao i drugi domorodac John Moriarty, Charlesov prijatelj iz djetinjstva i suradnik u tim godinama, kao i da je klub bio prvak Druge lige Južne Australije i pobjednik Kupa Federacije te Wills kupa kada je Perkins bio njegov kapetan-trener.

Navedena isticanja hrvatskih kroničara u Australiji za tjeskobnog razdoblja australske rasističke društvene stvarnosti, nepoznate izvan njenih obala, ističu važnu ulogu koju je nogometni klub *Croatia Adelaide* odigrao u začetku ključnih društvenih pomicanja na kontinentu koji je bio brodovima povezan sa svijetom. Zapisi o egzistencijalnoj i društvenoj podršci koju su hrvatski iseljenički nogometni klub i lokalna hrvatska zajednica dali Charlesu Perkinsu u njegovoj pradomovini približava vrlo važnu ulogu koju su odigrali u njegovu životnom putu koji je kasnije izrastao izvan nogometa u australskome društvenom životu posljednjih desetljeća prošlog stoljeća. Njegov veliki prijatelj Johnny Warren, kapetan australske nogometne reprezentacije na Svjetskom prvenstvu 1974. godine i društveni aktivist, citira Perkinsovu izjavu da su hrvatski klub u Adelaideu, a zatim grčki u Sydneyu bili prvi *Australci* koji su ga smatrali jednakima sebi.⁵ Sjećanje na Charlesa Perkinsa (1936. – 2000.) važno je za razumijevanje suvremene australske društvene zbilje.

Razni izvori upućuju na značajnu ulogu koju je Charlie Perkins imao u poslijeranome australskom društvu,⁶ a neki ističu kako ga se može smatrati za australskoga Martina Luthera Kinga, diljem svijeta poznatoga ključnoga američkoga društvenog aktivista iz 1960-ih godina.⁷ U ime cjelokupne nogometne javnosti „velikog aboridžinskog vođu” u Canberri je na posljednje počivalište ispratio Steve Doszpot, mađarski izbjeglica iz 1957. godine izjavivši kako mu je to bio najteži govor koji je ikada održao, naglasivši kako „nečiji značaj prepoznajemo tek onda kad odu”.⁸ Članovi nogometnog kluba *Croatia Adelaide Raiders* i hrvatska zajednica s ponosom se i danas sjećaju svoga cijenjenoga aboridžinskog člana i nakon tolikih deseljeća.⁹

Bijela britanska Australija

Novi poslijeratni stanovnici Australije, a ni mnogi potomci ranijih generacija doseljenika, nisu bili upoznati s demografskim i traumatskim kulturološkim posljedicama kolonizacije kontinenta koji je Britanski imperij bez suglasnosti prastanovnika samovoljno prisvojio 1788. godine.

Prema viđenju britanskih kolonijalnih osvajača, oni su došli u *Ničiju zemlju*¹⁰ (Terra Nullius) u kojoj su njezini prvi stanovnici, Aboridžini, bili doživljavani isključivo kao dio lokalne *faune*,¹¹ a ne kao stvarni stanovnici kontinenta. Ključni sudionik zbivanja, vodeći poslijeratni ekonomski savjetnik mnogim vladama i prvi predsjednik Savjeta za aboridžinske poslove osnovanog poslije rijetko uspješnog referenduma 1967. godine, dr. Coombs zabilježio je da i vodeći članovi Liberalne stranke, predsjednici vlada, koja je bila neprekinuto na vlasti više od dva desetljeća, nisu bili upoznati sa stvarnim problemima s kojima se Aboridžini suočavaju.¹² Nakon pola stoljeća i dalje prevladava velika *šutnja* o povijesti Aboridžina poslije kolonizacije.¹³

Ustav Australije prihvaćen pri osnivanju jedinstvenoga Commonwealtha australaskih kolonija 1901. godine nije zabilježio prve stanovnike kontinenta koji na njemu žive i do 65.000 godina predstavljajući najstariju ljudsku civilizaciju u svijetu. Ne spominje se da je novo državno ustrojstvo uspostavljeno na njihovoj zemlji, ali se ističe da ih se neće uključiti u popis stanovništva i da nemaju pravo na mirovine i druge beneficije australskoga Commonwealtha.¹⁴ Osnovni cilj ovoga stajališta bio je ujedinjenje dotadašnjih kolonija i osiguranje prevlasti britanske imperijalne civilizacije koja je odbijala prihvatiti sebi ravnopravnima izvorne stanovnike kontinenta. Doneseni Ustav uspostavio je privilegiranu državu za doseljenike i nepoželjne izgnanike s britanskog otočja i njihove potomke, odnosno za stvaranje i održavanje nove „Bijele nacije”¹⁵ daleko od majke domovine.

Međutim, australsko društvo se postupno u poslijeratnim desetljećima mijenjalo premda je doseljavanje iz Azije i s pacifičkog okruženja i dalje bilo smatrano nepoželjnim i zaustavljeno je, a izvorni stanovnici kontinenta i dalje su bili zapostavljeni; promjena izbornog zakona omogućila je tek 1962. godine njihov izlazak na izbore¹⁶ iako nisu bili na popisu stanovništva. *Bijela Australija* definirana ustavom iz 1901. godine bila je načeta novom demografskom stvarnošću stvorenom dolaskom velikog broja poslijeratnih izbjeglica i doseljenika iz raznih krajeva Europe. Poslijeratne demografske promjene dodatno su intenzivirane prihvatom velikog broja vijetnamskih izbjeglica tijekom druge polovice 1970-ih godina i istodobnim prihvaćanjem postojanja multikulturalne društvene stvarnosti.

Suočavanja s povijesnom istinom

Prvi stvarni stanovnici kontinenta raspršeni u dvije stotine i pedeset naroda i plemena diljem kontinenta desetljećima su u sklopu svojih mogućnosti pružali otpor britanskim osvajačima i nasilnicima koji su i svojim navikama, alkoholom, bolestima, dovedenim životinjama i

Charles Perkins

– istaknuti aktivist i sportaš.

Izvor: Steven Skornjak, Adelaide

štetočinama uništavali tisućljećima njegovane kulture, jezike, navike i prirodno okruženje. Prve stanovnike su neovisno o spolu i dobi nemilosrdno generacijama ubijali doseljenici dok su mnogi i poginuli pružajući neravnopravni otpor mnogo bolje naoružanim nepoželjnim došljacima; sve do 1930-ih godina prevladavalo je mišljenje kako će prvi stanovnici kontinenta izumrijeti.¹⁷

Situacija u kojoj su se našli prastanovnici kontinenta poslije britanske kolonijalne invazije i preobrazbe života na kontinentu sve je učestalije medijska i akademska tema. Razni izvori ilustriraju situaciju u sklopu koje je rastao i na koju je reagirao uz druge Aboridžine i Charles Perkins. Češki lijevo orijentirani novinar Egon Kisch¹⁸ koji je u listopadu 1934. godine došao na Kongres protiv rata i fašizma u Melbourneu, a čiji je dolazak savezna vlada neuspješno pokušala spriječiti, u svojim zapažanjima ističe mnoge primjere *masakra* počinjene nad Aboridžinima. Kisch navodi da dok su se „bijeli doseljenici i donesene ovce, zečevi i kaktusi umnožili milijun puta”, dotle su Aboridžini svedeni s 300.000 prije britanske okupacije na 60.000 punokrvnih i dodatnih 20.000 mješanaca, istaknuvši također kako se mnogi potomci bijelih doseljenika srame takvog odnosa pokazujući „sentimentalnu simpatiju za njihovu patnju, ali bez ikakvih obveza”.

U pokušaju utvrđivanja broja izvornih stanovnika istraživač C. D. Rowley¹⁹ navodi procjene u rasponu od 251.000 do 300.000 prije invazije i najmanje oko 36.000 punokrvnih, odnosno 39.000 mješanaca 1961. godine. Druge procjene iz 1964. godine navode ukupno 105.000 osoba uz napomenu kako je vrlo teško utvrditi točne podatke i među urbaniziranima koji se predstavljaju da su aboridžinskog podijetla. Prve stanovnike kontinenta australski popis stanovništva nije popisivao sve do referenduma 1967. godine koji je podržalo 92% bijelog stanovništva.

Razni izvori pišu o ratovima na granici tijekom devetnaestog stoljeća u kojima je broj poginulih domorodaca višestruko nadmašio poginule doseljenike.²⁰ Među ostalima i pojedini potomci ranijih britanskih doseljenika javno izražavaju zgražanje nad tim zločinačkim, grabežljivim i žalosnim dijelom obiteljske i javne društvene prošlosti.²¹ Jedan od vodećih australskih dnevnika *Sydney Morning Herald* ispričao se 2023. godine i objavio seriju članaka o ubojstvu trideset aboridžinskih žena, djece i muškaraca koje su britanski doseljenici ubili u mjestu Myall Creek 1838. godine, istaknuvši pritom povijesnu ulogu tadašnjega javnog tužitelja. Uredništvo lista tada je opravdavalo jedanaest počinitelja zločina eksterminacije dok je sud sedmoricu ubojica osudio na smrt, obješeni su u prosincu iste godine u Sydneyu.²²

Istina o stvarnoj naravi prisvajanja kontinenta, položaju i nevoljama koje su prošli prastanovnici kontinenta sve više se objavljuje. Istinu otkrivaju i prenose ne samo akademski obrazovani Aboridžini poput profesora sa Sveučilišta Tasmanije Henryja Reynoldsa²³ u djelima napisanim u četiri desetljeća sa znakovitim naslovima: „S druge strane granice” *(1981.), „Zašto nam nije rečeno” (2000.) i „Govoriti istinu” (2021.). U knjizi profesorice Larisse Behrendt (2012.) kojom želi približiti australske prastanovnike široj slabo upućenoj javnosti predgovor je napisao Malcolm Fraser, predsjednik liberalne savezne australske vlade od 1973. do 1978.²⁴ godine. U uvodnim riječima Fraser je naglasio kako većina Australaca malo zna o prastanovnicima

*Nogometni klub Croatia Adelaide. Sport povezuje igrače univerzalnim jezikom ljudske plemenitosti.
 Izvor: Steven Skornjak, Adelaide*

kontinenta i odnosu doseljenika prema njima, istaknuvši nadalje kako su vlade propustile da se savjetuju s aboridžinskim zajednicama diljem kontinenta o njihovim potrebama. U svome radu Fraser je dodatno istaknuo kako je odnos doseljenika prema Aboridžinima najcrniji dio australske povijesti i kako nije ostvareno približavanje i pomirenje s prvim stanovnicima u procesu stvaranja australske multikulturalne društvene zajednice.²⁵

Stajališta i osjećaje ogorčenih istraumatiziranih domorodaca kojima su doseljenici *uzeli živote, zemlju i slobodu* simbolički je snažno iskazala tek osnovana Progresivna aboridžinska liga koja je 1938. godine *Dan Australije* 26. siječnja javno i jasno proglasila *Danom žalosti*.²⁶ Nakon 40 godina na taj dan u Sydneyu je održan marš u znak sjećanja na 200 godina preživljavanja.²⁷ Poslije odluke predsjednika liberalne vlade na Dan Australije 1972. godine da se domorocima neće vratiti pravo vlasništva na zemlju, četvorica mladih domorodaca u znak prosvjeda postavila je aboridžinsku šatorsku ambasadu („tent embassy”) ispred zgrade saveznog parlamenta u Canberri *tražeći povratak zemlje koju su bijeli uljezi oteli*, čime su svjetskoj javnosti skrenuli pažnju na svoj jadni društveni položaj u državi koja je prije samo nekoliko godina potpisala međunarodnu Konvenciju protiv rasne diskriminacije.²⁸

Wogball - Nogomet doseljenika u suvremenoj Australiji

Premda su britanski doseljenici donijeli nogomet u Australiju već tijekom druge polovine devetnaestog stoljeća, bio je u dubokoj sjeni australskog nogometa i ragbija jer se smatralo da su uz kriket mnogo prikladniji za zabavu, rekreaciju, natjecanje i izražavanje muške snage. Međutim, velike promjene počele su se događati tijekom nagle demografske ekspanzije doseljavanjem dva milijuna izbjeglica i doseljenika koji su napustili razne europske zemlje u prva dva poslijeratna desetljeća. Tadašnja politika demografske ekspanzije bila je zasnovana na

očekivanju kako će se kontinentalni europski doseljenici koji su došli tražeći utočište, sigurnost, posao, novi dom i svoju budućnost u Australiji asimilirati u postojeće društvo izgrađeno na osnovi prenesenih britanskih korijena, uključujući i prihvaćanje već udomaćenih sportova.²⁹ Pridošli poslijeratni doseljenici nisu mogli znati za stvarnost australskoga demokratskog društva koje nije priznavalo ravnopravnima svoje iskonske stanovnike kojima je to bio jedini stvarni dom, a niti nogomet. Novi stanovnici kontinenta su poput ranijih generacija doseljenika došli sa svojim navikama, običajima i kulturnim vrijednostima koje nisu ni htjeli ni mogli napustiti i zaboraviti kako bi se uklopili u njima nepoznato parohijalno društveno okruženje stvoreno kolonizacijom. Mnogi među njima sami su stvarali uvjete za prilagodbu u novoj postojbini i uz nogomet prenoseći ranija znanja, iskustva i sjećanja te uz održavanje povezanosti s rodnim krajem.³⁰ Nogomet, omiljena igra mnogih europskih doseljenika, naišao je na otpor mnogih društvenih institucija i izvan sporta i bio s prezirom godinama obilježavan kao *wogball*³¹ jer su ga velikim dijelom igrali i promovirali došljaci s juga Europe koje su prezirno nazivali *wogs*.

Naslov knjige Johnnija Warrena „Ženskice, wogs i pederi”,³² kapetana australskoga nacionalnog sastava sa Svjetskog prvenstva u Njemačkoj 1974. godine jasno ističe odnos koji je većinski dio društva imao tih godina prema najpopularnijoj svjetskoj igri, nogometu. Vršnjaci su mladog *Aussie* engleskog podrijetla Johnnija Warrena zbog nogometa prozvali *Wog Warren*.³³ Drugi autor naglašava kako je tih godina bilo stresno baviti se nogometom jer su od svijeta izolirani tradicionalistički dijelovi društva smatrali kako je on stran njihovu okruženju, feminiziran, spor, korumpira mlade, izvor divljaštva i da je suprotan namjerama useljeničkog programa i postojećim sportovima.³⁴

Nogometni klubovi, društva i vjerske zajednice koje su osnovali doseljenici u novoj i nepoznatoj sredini postali su njihov stvarni dom u sklopu asimilacijski ustrojenoga društvenog uređenja anglocentrične *Bijele Australije* koja je svakako željela zadržati svoje do tada kolonijalnom ekspanzijom uspostavljene prevladavajuće navike i običaje, uključujući i sport. Nogomet je brzo postao jedna od glavnih prepreka očekivanoj asimilaciji doseljenika,³⁵ ali i nekih domorodaca koji nisu bili smatrani za građane svoga tisućljećima starog prebivališta. *Soccer News* već 1960. godine donosi na naslovnoj stranici tri fotografije nogometaša Charlesa Perkinsa s naslovom kako je on *pravi pravcati Australac*, a što iste godine ističe i godišnjak Nogometnog saveza Južne Australije dodavši da ga poznaje sva nogometna javnost i da ima ključnu inspirativnu ulogu u svom klubu, Croatiji.³⁶

Slijedom poratnog dolaska doseljenika dolazi do osnivanja mnogih nogometnih klubova koji imaju ključnu ulogu u australskome sportskom životu sve do posljednjih godina prošlog stoljeća kada je provedena reorganizacija nogometne strukture s ciljem da se umanjí utjecaj, uloga i značaj etničkih zajednica u vrhunskom nogometu i da se približi širim društvenim slojevima.³⁷ Australaska nogometna reprezentacija plasirala se 1974. godine prvi put na Svjetsko nogometno prvenstvo na kojem su uz dva poraza odigrali i jednu utakmicu neriješeno; trener reprezentacije bio je Hrvat Rale Rašić, a igrači su bili doseljenici iz raznih europskih zemalja i rođeni Australci, oduševilo je organizatore jer je zemlja predstavljena svijetu jednim nacionalnim nogometnim

sastavom.³⁸ Odjednom se u samoj Australiji počelo shvaćati kako je nogomet ipak najpoznatija svjetska igra, a ne neki *wogball*. U sljedećim desetljećima riječ *wogball* potpuno je iščeznula iz uporabe i sjećanja; zamijenile su je najprije *soccer*, a zatim *football* na uštrb ragbija i australskoga nogometa koji se predstavljaju istom riječju.

Hrvatski doseljenici osnivaju prve nogometne klubove između dvaju svjetskih ratova, a poslijeratne izbjeglice i doseljenici osnivaju *Croatia Adelaide* već 1952. godine. Hrvatski doseljenici osnovali su u sljedećim desetljećima više od trideset nogometnih klubova diljem kontinenta.³⁹ Društva i klubovi koje osnivaju poslijeratne hrvatske izbjeglice i ekonomski doseljenici bili su popraćeni negativnim ideološkim i političkim obilježjima od strane vlasti totalitarne komunističke države iz koje su odlazili i bježali u potrazi za boljim životom i mogućnošću isticanja nacionalnoga identiteta odbacivanjem jugoslavenstva. Tijekom desetljeća, ponajviše zbog generacijskih i organizacijskih promjena, neki nogometni klubovi poput mnogih drugih etničkih društava prestali su održavati svoje aktivnosti. Na četverodnevnome turniru dvadeset i dva hrvatska nogometna kluba u Adelaideu početkom listopada 2023. godine sudjelovalo je četrdeset osam sastava u pet kategorija.⁴⁰

Nogometni klub *Croatia Adelaide* odbacivanjem utemeljenih rasnih i sportskih predrasuda ima nezaobilazno mjesto u sportskom i društvenom životu poslijeratnih hrvatskih doseljenika i širega društvenog okruženja ove svojedobno prostorno izolirane demokratske države. U doba *wogballa* i rasistički utemeljene *Bijele Australije*, NK *Croatia Adelaide* odigrao je važnu ulogu u dugotrajnom procesu stvaranja rasno tolerantnije Australije kada je 1959. godine pružio utočište Aboridžinu Charlesu Perkinsu i uz nogomet otvorio mu put da već sljedećeg desetljeća postane jedna od ključnih osoba dugotrajnoga procesa australskoga društvenog preobražaja.

Australija je tijekom poslijeratnih godina svojim demokratskim sustavom, životnim i gospodarsvenim mogućnostima privlačila mnoge izbjeglice i doseljenike iz ratom nastradale Europe, ali je istodobno zbog svoje prostorne udaljenosti njezina društvena stvarnost bila skrivena u sjeni Hladnog i Vijetnamskog rata, a posebno od naglašenih društvenih previranja u SAD-u i Južnoj Africi utemeljenima na rasnoj osnovi. Stoga je važno istaknuti kako je osoba koja je u vlastitoj domovini bila ignorirana zbog rasističkih stajališta, bila prihvaćena u grupi ljudi koji su zbog nacionalnih, ideoloških i političkih razloga izbjegli iz vlastite domovine. Politički i rasistički diskriminirane osobe našle su zajedništvo u tada lokalno omalovažavanoj najvažnijoj sportskoj igri u svijetu, nogometu.

Dva ne samo prostorno, već i međusobno civilizacijski nepoznata svijeta, doseljenički i domorodački, sreli su se u sukobu s očekivanjima izoliranoga parohijalnog bastiona prenesenih britanskih tradicija u danom trenutku i neočekivano našli zajedništvo na nogometnom igralištu. Poslijeratni hrvatski doseljenici koji se nisu htjeli odreći najpoznatije sportske igre u svijetu pružili su u tadašnjim australskim društvenim uvjetima priliku australskome domorocu da pri povratku na rodnu grudu nađe ravnopravno mjesto koje mu je bilo uskraćeno u njegovu tisućljećima starome izvornom okruženju. Dva odvojena svijeta približila su se uz nogomet dobrodošlicom koju je HNK *Croatia Adelaide* pružio Charlesu Perkinsu i zatim nastavili

odvojenim stazama stvarati temelje budućega suvremenoga australskoga multikulturalnog društva. Nogomet u organizaciji novopridošlih južnoeuropskih doseljenika u Adelaide i Sydney dao je Perkinsu uz sportsku i nužnu početnu društvenu podršku uz koju je izrastao u jednu od najutjecajnijih osoba australskoga društvenog i političkog života posljednjih desetljeća prošlog stoljeća.

Charles Perkins (1936. – 2000.), od nogometaša do društvenog aktivista

Životni put Charlesa Perkinsa odražava rasističku bit *Bijele Australije* ustoličenu Ustavom Commonwealtha Australije iz 1901. godine. U svojoj emocionalnoj biografiji Charles Perkins,⁴¹ koji je rođen izvan Alice Springsa u središtu kontinenta, opisuje život svoje obitelji i tadašnje australske društvene prilike koje mnogi Aboridžini i danas osjećaju. Njegov djed Harry Perkins došao je u taj kraj 1890-ih godina iz rudarskoga Broken Hilla u potrazi za rudama i s vremenom sa svojim ocem uspostavio farmu goveda i ovaca. Kao i kod drugih bijelih litalica u potrazi za poslom, rudama i bogaćenjem, u domaćinstvu mu je služila domorotkinja Hetty, pripadnica Arunta naroda, i u vrlo uobičajenoj izvanbračnoj *bush* vezi rodila tri kćeri. Poslije nekog vremena on odlazi nazad u Broken Hill gdje umire. Hetty sama odgaja djecu i napušta farmu i odlazi u *bush* koji je iskonski dom domorodaca. Slično njoj, kći je u izvanbračnoj vezi u *bushu* s aboridžinskim mješancem koji je dolutao iz Queenslanda te rađa 1936. godine Charlesa koji je samo jednom vidio oca. U svojoj biografiji on posebno ističe da su narod Arunta, koji ne odbacuje mješance i spremni su prihvatiti bijelce u svoje pleme, njegovo iskonsko podrijetlo.

Diljem kontinenta sve do nedavnih godina predstavnici vlasti odvajaju od njihovih obitelji djecu Aboridžina, a posebno djecu mješovitoga podrijetla za koju se smatralo da su nitko i ništa i da ne pripadaju nigdje.⁴² Intenzivnim otuđivanjem djece od njihovih najbližih i tradicionalne kulture te politikom asimilacije provoden je desetljećima kulturni genocid.⁴³ Djecu je policija odvodila bez pitanja roditelja u najranijoj životnoj dobi u udaljena mjesta na preodgajanje i školovanje kako bi se što bolje uklopila u nametnuto prevladavajuće anglosaksonsko društveno okruženje. Mnoga odvedena, odnosno oteta djeca nisu nikada više vidjela svoje najbliže, a onemogućavanjem kontakta s njihovim plemenima izgubila bi svaki kontakt s vlastitom kulturom, a što se u mnogih pretvorilo u psihološku traumu s višegeneracijskim posljedicama. Vlast je taj način pokušavala stvoriti i umjetnu razliku između punokrvnih i miješanih domorodaca. Školovanje je značilo za djevojčice pripremu da budu kućne pomoćnice, a za dječake da rade na farmama ili u zanatu, no nije im bilo dostupno više obrazovanje. Stoga nisu bili adekvatno pripremljeni za život s bijelcima dok su istodobno bili odvojeni od vlastita naroda.⁴⁴ Prva sjećanja malog Charlesa bila su velika spavaonica za dječake u jednoj od takvih institucija blizu njegova rodnog mjesta; majke nisu mogle pristupiti svojoj djeci niti razgovarati s njima, mogle su ih samo gledati kroz žičanu ogradu.

Razne vjerske organizacije, misije, bile su među ustanovama koje su provodile preodgajanja djece. Anglikanski svećenik Percy Smith smatrao je nakon deset godina službe u Alice Springsu da u njemu djeca mješovitoga podrijetla nemaju odgovarajuće uvjete za život i izobrazbu te je

samoinicijativno, uz njihovu osobnu privolu, doveo osam dječaka, uključujući i Charlesa u njegovoj desetoj godini, u Adelaide i smjestio ih u Dom za djecu svetog Franje. U svojim sjećanjima Perkins ističe pozitivnu ulogu koju je Smith imao u njegovu životu, a posebno što mu je omogućilo da školovanjem dobije priliku upoznati razmišljanja bijelih ljudi.⁴⁵

Tijekom školovanja u Adelaideu osjetio je rasnu segregaciju u pravom smislu, bijela djeca su izbjegavala druženje s njima, zvali su ih „abo“, „black“ i „niggers“, poslije sporta išli su odvojeno svojim putem ovisno o boji kože; njegovi jedini prijatelji su bili djeca aboridžinskog podrijetla. Tijekom cijelog boravka nikada ga nitko nije pozvao u kuću, dom bi doživjeli jedino kada bi ih za božićne blagdane odveli nazad u Alice Springs. Percy Smith bio je prisiljen vratiti se nazad u Alice Springs tako da su bili ostavljeni na brizi raznih osoba za koje nema pohvalne riječi. U petnaestoj godini morali su napustiti dom i sami se snaći, ni Anglikanska crkva nije marila za njih.⁴⁶ Zapošljava se kao monter, radnici na poslu su kolegijalno raspoloženi, no ne i izvan posla. Sprijateljuje se sa škotskim doseljenikom koji mu razumijevajući položaj Aboridžina u njihovoj postojbini daje niz savjeta koji su mu kasnije poslužili u životu, međutim ovo prijateljstvo ne traje dugo jer se on poput mnogih doseljenika vratio nazad u Škotsku; savjetovao mu je da razmisli i o odlasku iz Australije.

*Nogometaš Charles Perkins
za NK Croatia Adelaide prima pehar.
Izvor: Steven Skornjak, Adelaide*

Život uz nogomet

Tijekom školovanja uz druge sportove upoznaje u svojoj šesnaestoj godini nogomet koji mu se posebno svidio. Igra za klub škotskih doseljenika *Milk Thistle* u Adelaideu, zatim prelazi u seniorski tim mađarskih izbjeglica *Budapest*. Jedne godine bio je proglašen najboljim igračem Južne Australije. Nogomet mu je osim tjedne plaće od osam funti mnogo značio, bio je to dom u kome se osjećao sigurnim i uz koji je stekao prijatelje. Družio se samo s europskim doseljenicima iz različitih zemalja koji su ga prihvatili i mnogo ljepše se odnosili prema njemu Australcu nego njegovi zemljaci bijeli Australci. Uz nogomet je u susretu s njima dobio samopouzdanje i ponos na sebe i svoje sposobnosti.⁴⁷

U potrazi za talentima nogometni klub *Everton* iz Liverpoola poziva ga 1957. godine i uplaćuje 60 funti za najjeftiniju kartu na talijanskom brodu do Đenove, ide vlakom preko Pariza gdje je bio pokraden i poput mnogih iseljenika dolazi u novo obitavalište s nekoliko šilinga.⁴⁸ U Liverpoolu radi u brodogradilištu gdje postaje blizak s radnicima s Kariba, podržava ih u njihovu sukobu s lokalnim radnicima koji ih nisu smatrali ravnopravnima, a što se njima nije svidjelo. U *Evertonu* se osjećao strancem i usamljenim, a konkurencija za nastup bila je velika. Shvatiši da neće uspjeti, prelazi u amaterski klub *Bishop Auckland* koji je tada bio vodeći u

Engleskoj u susjednome mjestu Wiganu u kojemu je našao dom i posao u velikom rudniku ugljena.⁴

Tijekom pobjede nad nogometnim klubom Oxford sveučilišta na njihovu igralištu osjetio je želju da se i sam doškoluje i da vlastitim iskustvom i znanjem pridonese pomaku u razmišljanju o položaju i unapređenju života domorodačkih sunarodnjaka uz nadu da će se otvoriti prilika u Australiji da nešto od toga i ostvari. Za razliku od svoga mladenačkog iskustva života u australskim uvjetima kada nije zbog boje kože mogao zaplesati s bijelom djevojkom, tijekom boravka u Engleskoj nije imao nikakvih problema na ulici, na poslu, na igralištu, u pubovima, i u susretu s mladim Engleskinjama o kojima je imao najljepše mišljenje. U Engleskoj je doživio da se ljudi prema njemu odnose sasvim drukčije nego u njegovoj domovini, stekavši mnoge prijatelje uz nova saznanja i iskustva.⁵⁰

Na svoje veliko iznenađenje dobio je ponudu da dođe igrati nogomet u Adelaideu i da mu je klub spreman platiti prijevoz. Njegov prijatelj iz doma St. Francis Gordon Briscoe bio je obavijestio tajnika kluba *Croatia Adelaide* Zlatka Drapača da mu se prijatelj koji je dobar nogometaš želi vratiti, ali da nema novca.⁵¹ Premda je bio zadovoljan i sretan u Engleskoj, i dobio ponudu da dođe na probu u *Manchester United*, kao i mnogi australski ekspatrioti i drugi iseljenici i Perkins se suočio s dvojmom ostati u Velikoj Britaniji ili se vratiti u rodni kraj, Australiju. Odlučio se na povratak. Nitko nije vjerovao da se namjerava vratiti, bilo je i suza na rastanku, a sam je bio svjestan da će u svojoj domovini i među svojim naići na probleme. Slijedeći Drapačev savjet, predsjednik kluba i uspješni privrednik Branko Filipi platio je Perkinsu brodsku kartu 1959. godine koji dolazi brodom *Orsova* u Adelaide gdje ga dočekuju prijatelji i članovi kluba. Postavljen je odmah za kapetana i trenera nogometnog tima koji je tada bio u drugoj ligi Južne Australije.⁵²

Perkins je dvije godine igrao za klub i imao dobru plaću kao kapetan-trener, u klubu mu se pridružuje Gordon Briscoe. Nevjerojatno za tadašnje australske prilike: dva aboridžinska igrača nastupaju za nogometni klub doseljenika koji ulazi 1960. godine u prvu ligu i osvaja kup. Perkins s klubom gostuje u Zapadnoj Australiji i Viktoriji i nastupa za reprezentaciju države. Nogomet je pružio Perkinsu i njegovim domorodačkim prijateljima ono što im tadašnje australsko društvo nije htjelo dati - samopoštovanje i priliku da se iskažu i razviju kao javne osobe u okruženju gdje Aboridžini nisu imali pravo glasa.⁵³ Članstvo u klubu i prihvaćenost od hrvatske i šire doseljeničke i nogometne javnosti Perkinsu je mnogo više značilo od sportskog uspjeha i dobre plaće jer je bio primljen i smatran ravnopravnim građaninom bez obzira na boju kože, za razliku od ukoričenoga bijelog rasizma koji nije samo njega Aboridžina okruživalo u njegovoj vlastitoj prastaraj domovini, već i nove doseljenike koji nisu došli s britanskog otoka. Smatra se da je nogomet poratnih godina bio društveno najnapredniji sport i jedna od najdemokratskijih institucija Australije gdje su se ravnopravno družili Australci, Europljani i Aboridžini.⁵⁴

Glasilo Komunističke partije Australije *Tribune*⁵⁵ navodi kako je 1961. godine u dvorani Hrvatskog društva u Hindmarshu, na skupu od šezdeset osoba koji je okupila grupa Aboridžina, lansirana peticija podrške prijedlogu zakonskih odredbi u cilju poboljšavanja životnih uvjeta

Nogometni klub Croatia Adelaide – ponos hrvatske zajednice. Izvor: Steven Skornjak, Adelaide

prvih stanovnika u Južnoj Australiji koju je tadašnji vrlo progresivni laburistički parlamentarac Don Dunstan „politički vizionar koji je promijenio Australiju”,⁵⁶ koji je poslije izbora 1965. godine postao ministar za aboridžinske poslove, a zatim i vrlo popularni predsjednik Vlade te države,⁵⁷ namjeravao predstaviti parlamentu. U tekstu se navodi kako je skupom predsjedavao potpredsjednik Društva za unapređenje položaja Aboridžina Charles Perkins, kapetan-trener hrvatskoga nogometnog kluba. Zanimljivo je nakon šezdeset godina navesti kako je glasilo Komunističke partije objavilo informaciju o vrlo važnom događaju u procesu osuvremenjivanja australskog društva za unaprjeđenje položaja njezinih prvih stanovnika održanom u jednom od jugoslavenskim vlastima vrlo neprihvatljivom klubu s hrvatskim nazivom. Predsjedavanje Charlesa Perkinsa ovim skupom održanim u prostorijama Hrvatskoga kluba u Adelaideu može se smatrati početkom njegova aktivnoga javnog života usmjerenog prema dobrobiti prvih stanovnika kontinenta. Ovaj važan društveni događaj izvan nogometa povezo je iseljenike i izbjeglice iz totalitarnog sustava koji su stvarali svoj novi dom u zemlji koja je u potpunosti ignorirala i zapostavila interese svojih izvornih prastanovnika s progresivnim australskim građanima koji su odbacivali kolonijalno reakcionarno rasističko naslijeđe.

Uz nogomet, na nogometnom plesu, ipak se u Adelaideu upoznaje s bijelom djevojkom čija ga obitelj njemačkoga luteranskog podrijetla na njegovo veliko iznenađenje širokogrudno prihvaća. Charles i Elaine sklapaju brak i ubrzo odlaze za Sydney 1961. godine.⁵⁸ Imali su troje djece, njihova kćer Rachel izrasla je u značajnu društvenu aktivisticu uz filmski rad,⁵⁹ uz ostalo je priredila 2022. godine TV-seriju o ratovima bijelih doseljenika protiv australskih domorodaca.

Poslije neuspjelog pokušaja u Sydneyu da igra za klub čeških doseljenika, *Prague*, pristupa klubu grčkih doseljenika *Pan Hellenic* i ubrzo postaje njihov kapetan-trener. U svojim sjećanjima

ističe kako su njega i suprugu grčki doseljenici velikodušno prihvatili i čistili u svojim brojnim restoranima, a to je prije doživio i u hrvatskim restoranima u Adelaideu. Klub im je i financijski pomogao da osnuju dom. Izabran je bio sljedeće godine za reprezentaciju države Novog Južnog Walesa za koji je nastupilo i deset *Novih Australaca*, doseljenika iz različitih europskih država.⁶⁰ Osim što igra nogomet, ostvaruje svoju veliku želju upisavši se na Sveučilište u Sydneyu uz veliku financijsku i moralnu podršku kluba,⁶¹ na kojem diplomira 1966. godine kao prvi domorodac od njegova osnivanja prije stotinu godina. Sada moderna zgrada Centra za medicinska istraživanja nosi njegovo ime; bio je prvi Aboridžin kome je izvršena transplantacija bubrega.

Prema riječima vodećega australskoga društvenog komentatora druge polovice prošlog stoljeća Donald Horna, autora *Sretne Zemlje*, kroz klubove *Budapest*, *Croatia* i *Pan Hellenic* nogomet je otvorio put Perkinsu u „bijelo društvo”. Perkins je nakon završetka studija postao upravitelj novoosnovanog Zavoda za aboridžinske poslove, a time je dobio mogućnost da daje ljutite komentare na televiziji.⁶² Tada se njegov život potpuno okreće društvenim aktivnostima s ciljem da se unaprijedi kvaliteta života zapostavljenih prvih stanovnika kontinenta. Međutim, nogomet nije zaboravio, njegov prijatelj Johnny Warren navodi kako su zajedno igrali nogomet u Canberri 1985. godine.⁶³

Prema referendumu 1967. godine

Za Hladnog i Vijetnamskog rata 1960-ih godina širile su se svijetom vijesti o rasizmu i prosvjedima u Južnoj Africi i SAD-u, o inspirativnome govorniku Martinu Lutheru Kingu i *Freedom Ride* autobusima koji su imali cilj osigurati crnim američkim građanima jednako pravo korištenja javnog prometa unatoč rasističkom otporu u južnim državama.⁶⁴ Krajem 1964. godine grupi studenata Sveučilišta u Sydneyu koja se okupila ispred Konzulata SAD-a da bi dala podršku crnim američkim studentima skrenuta je pažnja kako problemi zasnovani na rasnim razlikama postoje i u njihovoj vlastitoj zemlji.⁶⁵ Lokalni obrazovni sustav i način života nije se bavio svakodnevnim problemima siromaštva, nezaposlenosti, stanovanja, školovanja, dostupnosti zdravstvenih usluga i socijalne pomoći s kojima su se svakodnevno suočavali izvorni stanovnici kontinenta.

Potaknuti takvim primjedbama, neki među njima brzo su se odlučili na stjecanje spoznaje o stvarnosti života prastanovnika vlastite domovine, o čemu nisu ništa znali i potrebi poduzimanja mjera za unaprjeđenje njihova položaja kako bi skrenuli pažnju australskoj javnosti na činjenicu da problemi slični američkim i južnoafričkim postoje i u njihovoj od svijeta udaljenoj demokratskoj državi. Grupa od 22 bijela studenta i 11 studentica koju je predvodio najstariji među njima Charles Perkins s još jednim aboridžinskim studentom iznajmljenim autobusom otputovala je poslije ponoći 12. veljače 1965. godine s parolom *Studentska akcija za Aboridžine* prema unutrašnjosti države Novoga Južnog Walesa u cilju da uz medijsku podršku upoznaju širu javnost sa stvarnošću i posljedicama politike *Bijele Australije* koju uz Perkinsa vrlo detaljno opisuju sudionica *Vožnje slobode*, Ann Curthoys.⁶⁶ Studentima je uz ostale veliku moralnu

podršku dao metodistički svećenik Ted Noffs koji je bio vrlo dobro upoznat s položajem prvih stanovnika Australije te ih je ispratio na put molitvom i porukom o nužnosti sazrijevanju odnosa i približavanja rasno podvojenoga australskog stanovništva. Ranije je uspostavio prisne ljudske i idejne odnose s Perkinsom kojeg je ohrabrio da nastavi sa školovanjem prepoznavši u njemu novoga aboridžinskog vođu;⁶⁷ napisao je i predgovor njegovim memoarima.

Tih godina pojavljivali su se radovi raznih dobro informiranih autora koji su uz razne vjerske organizacije upućivali na stvarno stanje životnih uvjeta uz nužnost uspotave građanskih prava prvih stanovnika koji su preživjeli traumu kolonizacije.⁶⁸ Komunistička partija jedina je politička stranka koja je zastupala prava Aboridžina, a posebno izrabljivanih radnika, i po tom pitanju pozitivno utjecala na razne javne organizacije s kojima je bila povezana. Poznata australska feministkinja i borac za ljudska prava Jesse Smith, rijetka osoba iz prošlog stoljeća kojoj je podignuta bista usred Sydneya, vratila se iz Londona u ime Britanske udruge protiv ropstva i ustvrdila da je nužna promjena australskog Ustava koji je u suprotnosti s Deklaracijom Ujedinjenih naroda o pravu čovjeka te koja bi omogućila Australiji da punopravno izvršava svoje lokalne i međunarodne aktivnosti.⁶⁹

Sudionici *Vožnje slobode* planirali su napraviti istraživanje u deset mjesta tijekom vožnje od oko 2300 kilometara. Pri prvome zaustavljanju u mjestu Wellingtonu kratko su se zadržali i intervjuirali trinaest lokalnih Aboridžina. Sljedećeg dana zaustavili su se u mjestu Walgettu udaljenom oko 700 kilometara od Sydneya gdje su uz razgovore sa stanovnicima o zdravlju, stanovanju, školovanju, zapošljavanju, bojkotirali i Klub ratnih povratnika (RSL) koji je kao i mnogi drugi dopuštao pristup Aboridžinima koji su odslužili vojsku samo na Dan borca (ANZAC day, 25. travnja). Za Udrugu bivših vojnika Aboridžini su bili ravnopravni samo u vojsci gdje „metak nije razlikovao boju kože“, ali ne i izvan nje. Sljedećeg dana Sydney Morning Herald donio je naslov „Dobri za Tobruk, zašto ne i za Walgett RSL“.⁷⁰

U sljedećemu mjestu, Moreeju, gdje su lokalne institucije provodile radikalnu segregaciju u svim javnim mjestima, čak i u bolnici, unatoč prosvjedu gradske uprave, vjerskih institucija i velikog dijela bijelog pučanstva izvršili su bojkot plivačkog bazena koji nije dopuštao pristup Aboridžinima, a niti njihovoj djeci. Vijest o desegregaciji bazena za djecu u sredini u kojoj su se studenti morali javno suočiti s tisuću nesklonih osoba sljedećeg dana donijele su mnoge novine. Neki dobronamjerni stanovnici grada koji su preuzeli na sebe brigu da bazen bude otvoren svima i poslije njihova odlaska doživljavali su mnoge nedaće s kojima su se suočavali još dugo vremena.

Tijekom *Vožnje slobode* doživljavali su mnoge neugodnosti o kojima su javljale mnoge novine, čak i pokušaj da se njihov autobus namjerno u vožnji gurne s ceste.⁷¹ Mnogi bijeli stanovnici pokazivali su otvoreno neprijateljstvo njihovu naporu da isaknu probleme s kojima se suočavaju njihovi aboridžinski sumještani. Policija je više puta morala intervenirati da smanji mogućnost izgređa. Ranije dogovoreno prenočište u Anglikanskoj crkvi u Walgettu svećenik im je otkazao jer su organizirali i javni prosvjed, a ne samo istraživanje. Njihova poruka o jednakosti nije bila dobrodošla kod velikog dijela bijelog pučanstva, s druge strane uspjeli su otvoriti lokalne

Aboridžine da im kažu stvarne probleme s kojima se suočavaju i poručiti im da neće biti usamljeni u naporima da poboljšaju vlastite životne uvjete. Svojom posjetom poticali su lokalne Aboridžine da porade na unapređenju svoje svakidašnjice.

Uz istraživanje, bojkote i medijske kontakte održali su i niz javnih govora kada je Perkins posebno iskazao svoje govorničke i organizatorske vještine, zbog čega su neki smatrali da je australski Martin Luther King.⁷² Aktivnost australskog *Freedom Ridea (Vožnje slobode)* dobila je veliku medijsku pažnju koja je javnost upozorila da se njihova zemlja i ne razlikuje mnogo od Južne Afrike i južnih država SAD-a, a bila je popraćena diljem svijeta uključujući i u SAD-u, domovini *Freedom Ride* akcije. Poduzeta akcija studenata približila je uz intenzivnu medijsku podršku široj australskoj javnosti stvarni položaj Aboridžina i izvan granica Novoga Južnog Walesa otkrivši i da popularizirano društvo jednakosti u biti i nije oličenje jednakosti. Mnoge javne institucije, religiozne i svjetovne, suočile su se s rezultatima ove iznimno važne studentske akcije, dok je javnost neke koje nisu pokazale razumijevanje kritizirala. Razni sindikati i ogranci oporbene laburističke stranke pozdravili su akciju i ostvarene rezultate načelno prihvativši zapažanja i upozorenja o lošim životnim uvjetima i perspektivama izvornih australskih stanovnika.⁷³

Poslije šezdeset godina smatra se kako studentska *Vožnja slobode* označava početak značajnih promjena u odnosu prema prastanovnicima kontinenta u suvremenoj australskoj društvenoj stvarnosti, što je izraženo postupnim krajem rasne segregacije, odlučivanjem o pravu na zemljište i početkom još nedovršenoga procesa uspostave boljšega međusobnog razumijevanja i odnosa.⁷⁴ U datom trenutku australske stvarnosti njihova zapažanja i aktivnosti imali su značajno mjesto među drugim aktivnostima koje je poduzimalo emancipirano progresivno bijelo stanovništvo za nužnost rješavanja problema zapostavljenih domorodaca koji su sami upozoravali u okvirima svojih ograničenih mogućnosti na stvarno stanje i prije preimenovanja *Dana Australije* u *Dan žalosti* krajem 1930-ih godina.

Raznim inicijativama Aboridžina i potomaka bijelih doseljenika⁷⁷ koji nisu smatrali da su ovi prvi tek dio australske „faune” pokrenuta je inicijativa za referendum koji bi napokon omogućio da prvi stanovnici Australije budu uključeni u Popis stanovništva i da savezna vlada preuzme brigu za unaprjeđenje njihovih životnih uvjeta od pojedinih država koje nisu zadovoljavajuće obavljale svoju povijesnu zadaću. Referendum je održan osam godina nakon što je zajednička parlamentarna komisija preporučila ukidanje ustavne odredbe o isključenju prastanovnika kontinenta iz Popisa stanovništva.⁷⁸

Prijedlog vladajuće Liberalne stranke o održavanju referenduma dobio je potpunu podršku glavne oporbene Laburističke stranke i ostvario podršku od 92% glasača.⁷⁹ Rezultat ovog rijetko uspješnog referenduma značio je da su novopridošli stanovnici kontinenta i njihovi potomci napokon priznali da su domoroci stvarni stanovnici kontinenta i da se počnu popisivati i njezini do tada ignorirani izvorni stanovnici. Povijesno gledajući, to je tek jedan od četiriju uspješnih referenduma od 44 provedenih i doživljen je kao veliki korak prema unaprjeđenju životnih uvjeta prvih stanovnika kontinenta, jer je prihvaćeno i da savezna vlada preuzme brigu nad

*Centar za medicinska istraživanja „Charles Perkins” Sveučilišta Sydney (interijer ulaza u zgradu).
Snimio: Walter Vori Lalich.*

kvalitetom njihova života od pojedinih država koje su imale različite i nezadovoljavajuće rezultate. Poslije referenduma održanog 27. svibnja 1967. godine čiji je rezultat prema Perkinsu bio *trenutak istine*, predsjednik savezne liberalne koalicijske vlade Harold Holt pozvao je Perkinsa da predloži koje bi mjere vlada morala poduzeti u cilju unapređenja zapošljavanja i obrazovanja Aboridžina, kao i osmišljavanje savezne politike za unaprjeđenje njihova ukupna položaja. Rezultat savjetovanja bio je u osmišljavanju Saveznog ureda za aboridžinske poslove koji bi imao podršku posebnog Savjeta čijeg se predsjedništva prihvatio već navedeni dr. Coombs.⁷⁸

Poslije referenduma kojim je većina bijelog stanovništva napokon prihvatila domoroce kao dio društva koje je kolonizacijom začeto 1788. godine, postupno su doživljavane i znakovite promjene. Među značajnije pozitivne pomake prema domorocima u australskom društvu koje se tih godina pokrenulo prema multikulturalnosti mogao bi se istaknuti simboličan povrat zemlje laburističkog predsjednika vlade Gougha Whitlama 1975. godine jednom od domorodačkih naroda, Gurindji.⁷⁹ Najveći u svijetu kameni monolit i velika turistička atrakcija *Ayers Rock* u središtu kontinenta prepušten je 1985. godine na upravljanje lokalnoj aboridžinskoj zajednici koja ga je preimenovala u *Uluru* i prepustila na upravljanje Nacionalnom parku; poslije su uslijedila preimenovanja raznih drugih lokaliteta.⁸⁰

Vrlo značajna promjena odnosa nametnutoga društvenog ustroja prema iskonskoj povijesnoj stvarnosti dogodila se 1992. godine kada je odlukom *Mabo*, nazvanom prema inicijatoru tužbe

podrijetlom s Torres otočja - sjeverno od kontinenta, Vrhovni sud utvrdio da su domoroci prije dolaska britanskih istraživača i kolonijalista koristili zemlju na kojoj su živjeli i upravljali njome;⁸¹ bio je to kraj stoljetne fikcije *Bijele Australije*. Odluku Vrhovnog suda da australski kontinent ipak nikada nije bio *Ničija zemlja* nisu dobro primili mnogi korisnici svojedobno prisvojenog zemljišta od strane Britanskog imperija koji su smatrali da će im zemljište od kojeg su živjeli biti i oduzeto, a što se nije dogodilo niti daljnjim sudskim odlukama. Značaj povijesne *Mabo* sudske odluke je posebno istaknuo laburistički predsjednik vlade Paul Keating u svome povjesnom govoru Aboridžinima u Sydneyu iste godine, dodavši kako su mnogi koji su došli u Australiju tražeći sreću i budućnost nanijeli veliku štetu domoradačkom društvu oduzimanjem zemlje i uništavanjem tradicionalnoga načina života. Također je dodao da kad su god domoroci imali priliku da se uključe u australsko društvo, dali su značajan doprinos.⁸² Nadalje treba posebno istaknuti i vrlo emocionalnu javnu ispriku laburističkog predsjednika vlade Kevina Rudda u ime savezne vlade oteetim generacijama aboridžinske djece koju je izrekao u Parlamentu 13. veljače 2008. godine; sve države ispričale su se ranije. Predsjednik prethodne liberalne vlade John Howard samo je izrazio žaljenje što su Aboridžini propatili zbog nepravde i jedini nije za razliku od ostalih prijašnjih predsjednika vlade prisustvovao ovome povjesnom događaju kojem su nazočili mnogi svojedobno oteiti Aboridžini.⁸³ Sadašnji vođa oporbene Liberalne stranke nije bio prisutan na ovome povijesnom događaju i ispričao se za svoj svjesni propust tek nakon petnaest godina dok je istodobno odbio dati podršku referendumu 2023. godine.

Poslije šest desetljeća

Malo tko više zna da je prije samo pedesetak godina od mnogih Australaca prezreni i izbjegavani nogomet bio prozvan *wogball*. Sada nogomet igra više pojedinaca nego sve ostale kolektivne sportove.⁸⁴ Tijekom 2023. godine došlo je do velikog obrata u australskome poimanju vrhunskog sporta kada je sudjelovanje australskoga nacionalnoga ženskoga nogometnog sastava, popularno zvanog *Matilde*, na Svjetskome nogometnom prvenstvu održanom u Australiji i Novom Zelandu prema mnogim navodima ujedinilo australsku javnost. Stadioni su bili rasprodani, a rekordan broj od sedam milijuna TV-gledatelja pratio je značajnije utakmice *Matildi*, uveliko nadmašivši ikada zabilježene prijenose utakmica ragbija i australskoga nogometa.⁸⁵ Mnogi medijski naslovi naveli su kako je nacija tih dana bila opčinjena *Matildama* koja je prema mnogim navodima najpopularnija nacionalna sportska reprezentacija.

Ragbi zauzima i dalje veliki medijski prostor i ima značajnu društvenu ulogu i podršku, ali je nacionalni tim doživio totalni neuspjeh na Svjetskom prvenstvu održanom samo nekoliko tjedana poslije u Francuskoj; nisu se uspjeli plasirati niti u četvrtfinale. Prvi put su isпали u prednatjecanju poslije serije poraza, što su mnogi privrženici doživjeli sramotom i katastrofom.⁸⁶ Nitko u doba *wogballa* nije mogao predvidjeti ovakav slijed događaja, ženski nogomet tada nije ni postojao. Svojim uspjehom nogometašice su ulaskom u polufinale učinile nogomet bližim i pristupačnijim novim generacijama, neovisno o spolu. Neuspjeh ragbijaša potaknuo je mnoga pitanja koja proizlaze iz dubokih društvenih i demografskih promjena zabilježenih od vremena

kada je nogometaš Charles Perkins, vrativši se u svoju pradomovinu, započeo novi životni put društvenog aktivista i to na igralištima nogometnih klubova hrvatskih izbjeglica i doseljenika u Adelaideu, a zatim kod grčkih doseljenika u Sydneyu.

Neuspjeli referendum 2023. godine

Odlukom referenduma održanom 1967. godine, odnosno priznavanjem postojanja izvornih stanovnika kontinenta, *Bijela Australija* je izbrisala dva stoljeća krivnje.⁸⁷ Međutim, neovisno o začetim inicijativama da se utvrđene razlike u kvaliteti životnih uvjeta mnogih domorodačkih zajednica smanje odnosno eliminiraju, one su i dalje očite. Velikim dijelom urbanizirano stanovništvo vidi Aboridžine uglavnom na televiziji i na sportskim terenima i nije upoznato sa stvarnim problemima s kojim se susreću mnogi domoroci u udaljenim dijelovima kontinenta koji su i nakon mnogih desetljeća u istoj situaciji koja je ponukala Charlesa Perkinsa da pokrene razne vrijedne inicijative da se unaprijedi položaj mnogih domorodaca, koji čine tri posto ukupnog stanovništva.

U svom eseju svjetski poznata Germaine Greer⁸⁸ ističe kako mnogi njezini bijeli sunarodnjaci *pate od pataloške indiferentnosti* o problemima s kojima se suočavaju njihovi domorodački sunarodnjaci istaknuvši kako bijeli čovjek mora naći rješenje za postojeću situaciju. Sličnog je stajališta i katolički svećenik John Thornhill⁸⁹ koji smatra kako mnogi bijeli Australci ništa ne znaju što se zbivalo s domorocima poslije dolaska britanskih brodova, kao i da je povijest doseljavanja „uljepšana” brisanjem nedaća i otpora koji su mnogi pružali. Posebno je istaknuo kako je nužno u cilju unaprjeđenja odnosa da dođe do sklapanja ugovora s prvim stanovnicima kontinenta i da *Bijela Australija* ne smije pogriješiti drugi put. Vrlo sličnog razmišljanja su i razni drugi izvori, kao i jezuit Frank Brennan⁹⁰ koji je bio pravni savjetnik katoličkim biskupima za odnose s domorocima. U svojoj knjizi naglašava kako su „...svi Australci nasljednici tragične, tužne i žalosne povijesti domorodaca...” i izražava stajalište kako je došlo vrijeme za sporazum o nerješanim problemima između crnih i bijelih Australaca koji bi bio od koristi svima neovisno o podrijetlu i razdoblju doseljavanja. Nadalje je istaknuo kako su bivše britanske kolonije Kanada i Novi Zeland u devetnaestom stoljeću potpisale ugovore s domorocima; kolonijalna administracija susjednoga Novog Zelanda sklopila je 1840. godine Ugovor s Maorima. Niti jedna australska država, uključujući i saveznu, nije potpisala ugovor s lokalnim prastanovnicima kontinenta i tek sada nakon četvrt tisućljeća prisvajanja neke poduzimaju akcije u tom smjeru! Udruga domorodaca osnovana 1932. godine podnijela je peticiju s prijedlogom da i Aboridžini budu zastupljeni u Parlamentu,⁹¹ prošla su četiri desetljeća da prvi bude izabran, ali kao zastupnik političke stranke. Poslije Drugoga svjetskog rata Aboridžini Sjevernog Teritorija podnijeli su peticiju kralju Georgeu VI. da im se dodijeli građanstvo, ali bez uspjeha.⁹²

Predsjednik laburističke vlade Bob Hawke u povodu obilježavanja 200-te obljetnice britanskog dolaska natuknuo je mogućnost sklapanja mirovnoga ugovora s prvim stanovnicima. Predsjednik liberalne vlade John Howard krajem prošlog stoljeća smatrao je da bi takav ugovor predstavljao vrstu aparthejda i zalagao se za pojam jedinstvene nacije neovisno o podrijetlu.⁹³ Posebno

osnovana Komisija s ciljem da savjetuje saveznu vladu o mogućoj provedbi referenduma o ustavnom priznavanju Aboridžina poslije brojnih kontakata diljem kontinenta predložila je pokraj crvenog monolita *Uluru*, prostornom i simboličnom centru Australije, 2017. godine *Uluru deklaraciju od srca* s ciljem približavanja većinskom dijelu stanovništva na skupu od 250 Aboridžina iz različitih krajeva kontinenta. Ovom izjavom pružena je ruka prijateljstva većinskom dijelu stanovništva i izražena želja za međusobnim približavanjem uz prijedlog da u Ustavu bude istaknuto kako su Aboridžini izvorni stanovnici kontinenta.⁹⁴

Također je predložena i stavka u Ustavu da se čuje njihov *glas*, odnosno mogućnost davanja prijedloga mjera saveznom parlamentu i vladi za unapređenje uvjeta života mnogih zapostavljenih domorodaca. Smatralo se da će to biti najprikladniji način neposrednog predlaganja nužnih mjera vladi i parlamentu da se uz ostalo smanji desetogodišnja razlika u očekivanome životnom vijeku, poboljša školovanje koje će djeci omogućiti daljnje obrazovanje umjesto da zbog sitnica završe u zatvorima u kojima je zadnjih tridesetak godina umrlo oko petsto Aboridžina, da se smanji smrtnost žena prilikom porođaja, da se unaprijede uvjeti stanovanja i zapošljavanja, i da se poboljšaju uvjeti za očuvanje i prijenos kulturne baštine.

Premda je Savjet za eliminiranje rasne diskriminacije Ujedinjenih naroda podržao predložene ustavne promjene, tadašnji predsjednik liberalne vlade nije.⁹⁵ Njihov prijedlog prihvatio je novi predsjednik vlade, laburist Anthony Albanese i održao u listopadu 2023. godine referendum s ciljem provedbe navedenih ustavnih dopuna.

Razni izvori se tek ukratko osvrću na uspješni referendum iz 1967. godine, kada su prvi stanovnici napokon bili zapisani⁹⁶ u procesu sazrijevanja većinskoga bijelog pučanstva. Međutim, isti slučaj neće biti s interpretacijama neuspjelog referenduma (*The Voice*) u listopadu 2023. koji je tražio da se uz upis prvih stanovnika u australski ustav čuje i njihov glas. Referendumom je predloženo da se priznaju aboridžinski narodi i omogući stvaranje savjetodavnog tijela (*The Voice/Glas*) autohtonog stanovništva u parlamentu, koje bi parlament i vladu savjetovalo o zakonima i javnim politikama od utjecaja na domorodačko, aboridžinsko i otočko stanovništvo u Torresovu prolazu. Vijeće bi predstavljalo 984.000 ljudi ili 3,8 posto australskog stanovništva. Međutim, prijedlog je odbačen sa 60% glasova u svim državama; jedino su glasači u glavnome gradu Canberri dali većinsku podršku ovom prijedlogu. Već prije referenduma bilo je istaknuto kako je tijekom prethodnih mjeseci postupno iščezavala podrška, a što je u konačnici potvrđeno rezultatom. Posebno je pritom bio naveliko kritiziran i odbacivan prijedlog da sami domoroci u vlastitom Ustavom utemeljenom tijelu upućuju na stvarne probleme koje treba rješavati u određenim mjestima umjesto da o tome odluke donose udaljene administracije.

Prva razmatranja o razlozima golemog neuspjeha započela su dan nakon objavljenih rezultata. Neki mediji, oporbena koalicija stranaka, uključujući i nekoliko njezinih aboridžinskih zastupnika u Parlamentu koji su aktivno promovirali negativni glas, javno hvale neuspjeh. Većina Aboridžina podržala je referendum, ali osim političkih razlika među njima postoje i velike prostorne, kulturne i jezične razlike na kontinentu koji je veći od Europe; pojedini su

tražili da se najprije potpiše sporazum. Mnogi domorodački zagovornici reformi su se povukli i započeli tjedan tuge, šutnje i razmatranja ovoga generacijskog propusta za unaprjeđenje civilizacijskog procesa „Sretne države” koja i dalje privlači doseljenike iz drugih krajeva svijeta. Među razlozima neuspjeha referendumu ističu se nedostatak podrške svih oporbenih političkih stranaka premda su neki njihovi predstavnici bili aktivni zagovornici, ambicioznost uz nedostatak detalja, uključenje „glasa” u referendum, slabo poznavanje problema koje imaju mnogi Aboridžini i stvarne australske povijesti uz daljnju prisutnost rasizma u multikulturalnom društvu⁹⁷ čiji je prihvatao započeo prije pola stoljeća. Nadalje, osim što neki klasični mediji nisu podržavali referendum, novi društveni mediji bili su izvor širenja dezinformacija o namjerama koje se žele postići. Međutim, i podržavatelji i protivnici referendumu *Glas 2023.* slažu se da treba poboljšati životne uvjete mnogih prvih stanovnika Australije, ali i dalje ostaje otvoreno pitanje kada će biti voljni i spremni uskladiti svoja stajališta?

Zaključak

S obzirom na prve reakcije, više je nego očito da će se još dugo tražiti put približavanja većinskoga 97-postotnoga doseljeničkog stanovništva i manjinskoga 3-postotnoga stanovništva domorodačkog podrijetla i to boljim razumijevanjem australske povijesne istine i društvene zbilje. Bez pretjeravanja može se istaknuti kako predstoji dug put prema stvaranju sveobuhvatnog rješenja koje bi pobudilo zajedničko stvaranje budućnosti australskog pučanstva izvornog i doseljeničkog podrijetla. Može se zaključno dodati kako će *Dan Australije 26. siječnja 2024.* godine biti povod za daljnje diskusije o dinamici društvene stvarnosti koja će ipak s vremenom i na temelju *Uluru poruke od srca* jednog dana preoblikovati suvremenu Australiju.⁹⁸

Nogomet, ruka dobrodošlice i druženja koje je Charles Perkins doživio s mađarskim, hrvatskim i grčkim doseljenicima, ali i s normalnim⁹⁹ dijelom bijelog pučanstva oslobođenim rasizma, iskustvo su koje mnogi izvorni stanovnici kontinenta, čiji su preci živjeli na njemu tisućama godina, tek trebaju doživjeti u vlastitoj domovini. Zaključno se može ustvrditi kako su Charles Perkins i njegov rad, koji je započeo druženjem s hrvatskim nogometašima i doseljenicima u Adelaideu, unatoč prohujalim desetljećima i promjenama australske demografske i društvene strukture ipak od velikoga povijesnog značaja. Uloga hrvatskoga nogometnog kluba *Croatia Adelaide* koji je srdačno prihvatio australskog domoročana Charlesa Perkinsa, unatoč tadašnjim australskim društvenim i sportskim predrasudama, blistavi je trenutak poslijeratne povijesti Hrvata Australije u dugotrajnom procesu njezina buđenja iz fikcije parohijalne *Bijele Australije* i izrastanja u suvremenu multikulturalnu zajednicu.

Zahvala

Želim zahvaliti osobama koje su mi dale podršku i pomogle u izradi teksta: Veri Ostrun, Vesni Drapač, Stevenu Skornjak i Joeu Janku (Adelaide), Luki Budaku (Atherton, Qld), Stevenu Kosovichu i Vanji Lalić (Sydney). Posebna hvala za pokazani interes i podršku tetki Carol Timbery, pripadnici Eora naroda iz Sydneya (Gadigal zemlja).

Izvori

1. Perkins, Charles (1975.). *A Bastard Like Me*. Sydney, Ure Smith.
 2. Horne, Donald (2008./1964.). *The Lucky Country*. Ringwood, Vic, Penguin Books Australia.
 3. Tkalčević, Mato (1992.). *Hrvati u Australiji*. Zagreb. Nakladni zavod Matice hrvatske: 179.; (1987.). *Croats In Australia*. Burwood, Vic., Victoria College Press: 172-3.
 4. Lovoković, Fabijan (2010.). *Hrvatske zajednice u Australiji: nastojanja i postignuća*. Kingsgrove, NSW, Središnji odbor hrvatskih društava Australiji: 510.
 5. Warren, Johnny (2003.). *Sheilas, wogs and poofters: An incomplete biography of Johnny Warren and soccer in Australia*. Sydney, Random House.
 6. Davis, Mark (2008.). *The Land of Plenty: Australia in the 2000s*. Melbourne, Melbourne University Press: 237.
 7. Rev. Noffs, Ted (1975.). Predgovor, u: Perkins, Charles (1975.). *A Bastard Like Me*. Sydney, Ure Smith: 6.; Curthoys, Anne (2002.). *Freedom Ride: a freedom rider remembers*. Sydney, Allen & Unwin: 212.
 8. Gorman, Joe (2017.). *The Death & Life of Australian Soccer*, St. Lucia, Qld. University of Queensland Press: 271.
 9. Skornjak, Steven (2023.). Razgovor, studeni.
 10. Reynolds, Henry (2021.). *Truth-Telling: History, Sovereignty And The Uluru Statement*. Sydney, New South University of NSW Press: 23, 42, 52, 237
 11. Walker, Ross (2022.). *Harold Holt: Always One Step Further*. Collingwood, Vic. La Trobe University Press: 233-4.
 12. Coombs, H. C. (1981.). *Trial Balance*. Melbourne, The MacMillan Company: 268, 278-9.; Walker, Ross (2022.). isto: 234.
 13. Clark, Anna (2022.). *Making Australian History*. Vintage Books Australia: 170-187.
 14. Macintyre, Stuart (1993.). *The Oxford History of Australia*, Vol 4., 1901. - 1942. Melbourne, Oxford University Press: 78.
 15. Hage, Ghassan (1998.). *White Nation*. Annandale, NSW, Pluto Press.
 16. *An introduction to Indigenous Australia*. 4. izdanje. Canberra, Aboriginal Studies Press:193.
 17. Macintyre, Stuart (1993.). isto: 318.
 18. Kisch, Egon (1937., 1969.). *Australian Landfall*. Uvod A. T. Yarwood (UNSW). Prijevod s njemačkog John Fisher, Irene i Kevin Fitzgerald. Sydney, Australian Book Society: 173-185.
 19. Rowley, C. D. (1970., 1972.). *The Destruction of Aboriginal Society*. Ringwood, Vic., Penguin Books: 364-385.
 20. Kingston, Beverley (1988.). *The Oxford History of Australia*, Vol 3., 1860. - 1900. Melbourne, Oxford University Press: 304.
-

21. Marr, David (2023.). *Killing for Country: A Family Story*. Collingwood, Vic, Black Inc.
 22. *Sydney Morning Herald*, uvodnik: „The Herald has a proud history of telling Australia’s story. But on Myall Creek, we failed dismay”, Sydney, 9. 6. 2023.; „A code of silence hid the mass killing of Indigenous people. Now that code has been broken”, prof. Lyndall Ryan. *Sydney Morning Herald*, 9. 6. 2023.; Yarwood, A. T. i M. J. Knowling (1982.). *Race Relations in Australia: A History*. North Ryde, NSW, Methuen: 105-5.
 23. Reynolds, Henry (1981.). *The Other Side Of The Frontier*. Townsville, James Cook University of North Queensland; *Why Weren’t We Told?* (2000.). Ringwood, Vic., Penguin Books.
 24. Behrendt, Larissa (2012.). *Indigenous Australia for Dummies*. Milton, Qld. Wiley Publishing Pty Ltd.
 25. Fraser, Malcolm (2002.). *Common Ground*. Camberwell, Vic, Vertigo. Penguin Books: 222-227, 233-238.
 26. Schultz, Julianne (2022.). *The idea of Australia: A search for the soul of the nation*. Sydney, Allen & Unwin: 166-8, 332.; Macintyre, Stuart (1993.). isto: 318.
 27. The Little Red Yellow Book (2018.). isto: 195.
 28. Day, David (1997.). *Claiming a Continent: A new history of Australia*. Sydney, Angus & Robertson: 421-22.; Clark, Anna (2022.). isto: 150.; The Little Red Yellow Book (2018.). isto: 156-7.
 29. Gorman, Joe (2017.). *The Death & Life Of Australian Soccer*. St. Lucia, Qld. University of Queensland Press: 17-18.; Mosely, Philip i Bill Murray (1994.). „Soccer”, u: Vamplew, Wray i Brian Stoddart (ur.). *Sport in Australia: A Social History*, Melbourne, Cambridge University Press: 213-30.
 30. Warren, Johnny (2003.). isto: 34-35.
 31. Šutalo, Ilija (2004.). *Croatians in Australia*. Kent Town, SA: 224.; Mosely, Phillip A. (1997.). „Soccer”, u: Phillip A. Mosely, Richard Cashman, John O’Hara i Hilary Weatherburn (ur.). *Sporting Migrants: Sport and Ethnicity in Australia*. Crows Nest, NSW, Walla Walla Press: 155-173.
 32. Warren, Johnny (2003.). *Sheilas, wogs and poofers: An Incomplete biography of Johnny Warren and soccer in Australia*. Sydney, Random House.
 33. Warren, Johnny (2003.). isto: xxvi, 1-21.
 34. Gorman, Joe (2017.). isto: 26.
 35. Gorman, Joe (2017.). isto: 16-17.
 36. Gorman, Joe (2017.). isto: 23-24.
 37. Gorman, Joe (2017.). isto: 198-205.
-

38. Warren, Johnny (2003.). isto: 186-200.; Gorman, Joe (2017.). isto: 54-56.
 39. Tkalčević, Mato (1988.). isto: 234.; Šutalo, Ilija (2004.). isto: 224.
 40. „Four Action Packed Days and Nights”, *Hrvatski vjesnik*, Melbourne, 20. 9. 2023., Vol. 40., br. 1953.: 18-19.
 41. Perkins, Charles (1975.). *A Bastard Like Me*. Sydney, Ure Smith.
 42. Perkins, Charles (1975.). isto: 13-14.
 43. Gorman, Joe (2017.). isto: 25.
 44. Sekules, Peter (1978.). *Jesse Street: A Rewarding but Unrewarded Life*. St. Lucia, Qld. University of Queensland Press: 181.
 45. Perkins, Charles (1975.). isto: 23.
 46. Perkins, Charles (1975.). isto: 28-36.
 47. Perkins, Charles (1975.). isto: 41-42.
 48. Perkins, Charles (1975.). isto: 42-3; Goldsmith, Jason (2019.). *Surfing for England: Our Lost Socceros*. Balgowlah Heights, NSW, e-izdanje: 15-18
 49. Perkins, Charles (1975.). isto: 41-46.; Gorman, Joe (2017.). isto: 24.
 50. Perkins, Charles (1975.). isto: 50-51.
 51. Goldsmith, Jason (2019.). isto: 15-18.
 52. Goldsmith, Jason (2019.). isto: 15-18.; Perkins, Charles (1975.). isto: 51-52.
 53. Gorman, Joe (2017.). isto: 25.
 54. Gorman, Joe (2017.). isto: 26.
 55. „Petition to free Aboregines”. *Tribune*, Sydney. 21. 6. 1961.: 10.
 56. Woollacott, Angela (2019.). Don Dunstan: *The Visionary Politician Who Changed Australia*. Sydney, Allen & Unwin.
 57. McMullin, Ross (1992.). *The Light On The Hill: The Australian Labor Party 1891 - 1991*. Melbourne, Oxford: 33.
 58. Perkins, Charles (1975.). isto: 65.
 59. Schultz, Julianne (2022.). isto: 44, 203-4.
 60. Gorman, Joe (2017.). isto: 26, 35; Perkins, Charles (1975.). isto: 58-9.
 61. Goldsmith, Jason (2019.). isto: 15-18.
 62. Horne, Donald (1980.). *Time of Hope: Australia 1966 - 1972*. Sydney, Angus & Robertson: 135.
 63. Warren, Johnny (2003.). isto: 262, 452.
-

64. Myrdal, Gunnar (1962., 1972.). *An American Dilemma: The Negro Problem & Modern Democracy*, Vol 1., New York, Pantheon Books/Random House; Curthoys, Ann (2002.). *Freedom Ride: a freedom rider remembers*. Sydney, Allen & Unwin (1-5, 30-31).
65. Henderson, Ronald F., Chairman (1975). Commission of Inquiry into Poverty: *Poverty in Australia*, Vol 1., Canberra, Australian Government Publishing Service: 258-268; Curthoys, Ann (2002.). isto: x-xi, 8-11.
66. Curthoys, Ann (2002.). *Freedom Ride: a freedom rider remembers*. Sydney, Allen & Unwin (36, 53, 99.); Perkins, Charles (1975.). isto: 74-91.
67. Curthoys, Ann (2002.). isto:19-20.
68. Curthoys, Ann (2002.). isto: 53.
69. Curthoys, Ann (2002.). isto: 10-13.
70. Curthoys, Ann (2002.). isto: 93-4, 98.
71. Curthoys, Ann (2002.). isto: 105,111.
72. Curthoys, Ann (2002.). isto: 212.
73. Curthoys, Ann (2002.). isto: 219-22.
74. Curthoys, Ann (2002.). isto: 212-17.
75. Schultz, Julianne (2022.). isto: 44, 203-4.
76. Sekules, Peter (1978.). *Jesse Street: A Rewarding but Unrewarded Life*. St. Lucia, Qld. University of Queensland Press: 162-190.
77. Sekules, Peter (1978.). isto: 186-188.
78. Reynolds, Henry (2021.). *Truth-Telling: History, Sovereignty and the Uluru Statement*. Sydney, NewSouth Publishing: 1, 5.
78. Walker, Ross (2022.). isto: 233-4.
79. Whitlam, Gough (1975.). „These lands belong to the Gurindji people”, u: Sally Warhaft (ur.) (2004.). *Well May We Say... The Speeches That Made Australia*. Melbourne, Black Inc./Schwartz Publishing: 341-344.
80. Day, David (1997.). isto: 459.
81. Reynolds, Henry (2021.). isto: 4-7, 104-9, 237.
82. Keating, Paul (1992.). „The Redfern Park speech”, u: Michael Fullilove (ur.) (2005.). *Man and Women of Australia: Our Greatest Modern Speeches*. Milsons Point, NSW, A Vintage Book/Random House: 157-162.
83. Schultz, Julianne (2022.). isto: 262-3.
84. „Who owns the word football? Soccer is winning the battle”. Vince Rugari, *The Sydney Morning Herald*. Sydney, 17. 10. 2023.; Gorman, Joe (2017.). isto: 354.
-

85. „Boy oh boy has the Women’s World Cup kicked the patriarchy”. Nick Bryant, *The Sydney Morning Herald*. Sydney, 9. 8. 2023.; „Matildas semi-final fever scores another TV viewing record”. Thomas Mitchell, *The Sydney Morning Herald*. Sydney, 17. 8. 2023.
86. „It took the most gutting defeat in Wallabies history to realise I was wrong”. Peter Fitz Simmons, *The Sydney Morning Herald*. Sydney, 25. 9. 2023.
87. Sekules, Peter (1978.). isto: 188.
88. Greer, Germaine (2004.). *Whitefella Jump Up: The Shortest Way to Nationhood*. London. Profile Books: 3.
89. Thornhill, John (1992.). *Making Australia: Exploring our National Conversation*. Newtown, NSW, Millenium Books:111-7.
90. Brennan, Frank (1991.). *Sharing the Country: The Case For Agreement Between Black And White Australia*. Ringwood, Vic, Penguin Books.
91. Macintyre, Stuart (1993.). isto: 373.
92. Bolton, Geoffrey (1990.). *The Oxford History of Australia*, Vol 5., 1942. - 1988. Melbourne, Oxford University Press: 38.
93. Day, David (1997.). isto: 461.
94. „What is the Uluru Statement from the Heart”. Natassia Chrysanthos, *Sydney Morning Herald*, 27. 5. 2019.
95. Haynes, Roslynn (2021.). „Uluru”, u: Melissa Harper i Richard White (ur.). *Symbols of Australia*. Sydney, NewSouth Publishing: 320-1.
96. Reynolds, Henry (2021.).
97. „If we deny the role of racism in this referendum, we don’t know ourselves”. Sean Kelly, *Sydney Morning Herald*, 16. 10. 2023.
98. Schultz, Julianne (2022.). isto: 146.
99. Perkins, Charles (1975.). isto: 59. (s izrazom *normalni ljudi* zapanjenom Perkinsu je njegova buduća supruga objasnila odnos njezine obitelji prema njemu prilikom upoznavanja)
-

SUMMARY

CHARLES PERKINS AND CROATIA ADELAIDE FOOTBALL CLUB IN THE AGE OF WOGBALL: ON THE ROAD TO MULTICULTURAL AUSTRALIA

Croatian immigrants founded the first football clubs in Australia between the two world wars, and the first one *Croatia Adelaide* was established in 1952 by post-war refugees and economic migrants. Croatian immigrants had more than 30 football clubs across the continent in the second half of the 20th century. The associations and clubs founded by Croatian refugees and economic migrants were accompanied by negative ideological stereotypes by the authorities of the totalitarian communist state of the SFRY, from which they fled and left in search of a better life. Over time, mainly due to generational and organisational changes, some Croatian football clubs (like other ethnic clubs) ceased to function. By rejecting racial and sporting prejudices, *Croatia Adelaide* Football Club has an indispensable place in the sporting and social life of Croatian immigrants, as well as in the wider social environment of this once spatially isolated democratic country. In the era of wogball and racist *White Australia*, *Croatia Adelaide* Football Club played an important role in the long-term process of creating a more racially tolerant Australia when it gave refuge to Aboriginal Charles Perkins in 1959, paving the way for him to work his way through sport to become one of the key figures in the long-term process of positive social transformation of Australia in the second half of the 20th century. It is interesting to note that 22 Croatian football clubs, divided into 48 teams in five categories, played excellent football at the four-day tournament in Adelaide in 2023. Sport connects with a universal language and has always been a noble way of bringing people together, whatever their differences.

RESUMEN

**CHARLES PERKINS Y EL CLUB DE FÚTBOL
CROATIA ADELAIDE EN TIEMPOS DEL WOGBALL:
EN EL CAMINO HACIA UNA AUSTRALIA MULTICULTURAL**

Los inmigrantes croatas fundaron los primeros clubes de fútbol en Australia en la época entre las dos Guerras Mundiales, y los refugiados de la posguerra y los inmigrantes económicos fundaron allí el club *Croatia Adelaide* recién en 1952. Cabe recordar que, durante la segunda mitad del siglo XX, los inmigrantes croatas tenían más de treinta clubes de fútbol en todo el continente. Las sociedades y clubes fundados por refugiados y migrantes económicos croatas fueron acompañados por estereotipos ideológicos negativos por parte de las autoridades del estado totalitario comunista de Yugoslavia, del cual habían huído en busca de una vida mejor. Con el tiempo, y principalmente debido a cambios generacionales y organizativos, algunos clubes de fútbol croatas (al igual que otras sociedades étnicas) cesaron sus actividades. Al rechazar los prejuicios raciales y deportivos, el club de fútbol *Croatia Adelaide* ocupó un lugar ineludible en la vida deportiva y social de los inmigrantes croatas, pero también en el entorno social más amplio de este país democrático, geográficamente aislado en el pasado. En la era del *wogball* y de la racista Australia Blanca, el club de fútbol *Croatia Adelaide* jugó un importante rol en el proceso a largo plazo de la creación de una Australia más tolerante en el aspecto racial, al brindar refugio al aborigen Charles Perkins, en 1959, allanándole el camino a través del deporte para transformarse de una de las personalidades clave del proceso de transformación social positiva de Australia durante el siglo XX.

Además, cabe señalar que, en Adelaide 2023, un total de veintidós clubes croatas de fútbol jugaron divididos en cuarenta y ocho equipos, en cinco categorías, durante un torneo de cuatro días de duración, con excelente calidad de fútbol. El deporte es un lenguaje universal y siempre ha unido de manera noble a la gente, sin importar sus diferencias.

DOSELJENIK U SJEVERNU AMERIKU - ALJAŠKI RUDAR PAUL DRAŽENović

Hrvatski useljenici samci, poput Paula Draženovića (1891. – 1969.) koji je emigrirao u Sjedinjene Američke Države 1907., imali su uglavnom sjevernoamerički stil mobilnosti. Rutinski su prelazili granicu Kanade i Sjedinjenih Država u potrazi za boljim radnim prilikama. Godine 1912. Draženović je stigao u Kanadu kako bi radio na izgradnji željeznice Grand Trunk Pacific Railway. Prihvatio se opasnog posla upravljanja velikom drvenom splavlj (scow) napunjenom neophodnim zalihama niz rijeku Fraser. Kad je izbio Prvi svjetski rat, kanadska vlada donijela je izvanredne naredbe kojima je ograničila kretanje, registrirala i internirala nenaturalizirane doseljenike iz neprijateljskih zemalja poput Austro-Ugarske. Draženović je smatran neprijateljskim strancem i bio je prisiljen predati svoje imanje. Pobjegao je južno od granice u tada neutralne Sjedinjene Američke Države i uputio se na Aljasku gdje je radio kao rudar, uzgajivač plavih lisica i na kraju kupio nekoliko manjih rudnika zlata. Posljednja tri desetljeća njegova života nastanio se u Fairbanksu na Aljasci i tamo je postao član bratske (fraternalističke) organizacije *Pioniri Aljaske*.

Veliki val hrvatskog useljavanja u Sjedinjene Američke Države bio je između 1900. i 1914. godine kada se procjenjuje da ih je oko 400 000 otišlo u „obećanu zemlju“. Jedan od tih doseljenika koji je 1907. godine odlučio otputovati u Sjedinjene Američke Države bio je šesnaestogodišnji Paul Draženović (1891. – 1969.). Draženović je rođen u Križpolju, općina Brinje, Lika. Iselio se zajedno sa svojim bratićem Milom Perkovićem, kao i Pave Šprajc koji je bio iz sela Kamenice. Draženović se isprva pridružio dvojici svojih ujaka, Josipu i Mati Perkoviću, koji su se već nastanili u predgrađu Evanstona izvan Chicaga, Illinois. Dvojica ujaka završili su zanate u Zagrebu i imali su tvrtku „Braća Perković“ (Perkovich Brothers). Njihova tvornica bila je smještena u velikoj zgradi od tri kata koja je zauzimala četvrtinu gradskog bloka. Proizvodili su kućanske predmete za dom poput škrinja i ormara. Ova uspješna tvrtka zapošljavala je sedmero ljudi.¹

Draženović je dvije godine radio za svoje ujake, a zatim se uputio na Aljasku gdje je živio 1911. godine.² Sljedeće godine prešao je granicu s Kanadom i otputovao u Winnipeg, Manitoba, gdje se pridružio onima koji su već radili na izgradnji željeznice Grand Trunk Pacific Railway. Ova je željeznica kasnije spojena u Canadian National Railway. Kretanje preko granice Sjedinjenih Država i Kanade karakteriziralo je razdoblje prije Prvog svjetskog rata. Hrvatski useljenici

¹ Pojediniosti iz ranoga Draženovićeva života preuzeti su iz: Paul Drazenovich, „Glas od staroga našeg zemljaka iz Aljaške“, *Hrvatski glas* (Winnipeg, MB), 16. ožujka 1959.

² George J. Prpic, *The Croatian Immigrants in America* (New York: Philosophical Library, 1971.), str. 369.

Slika 1: Paul Draženović s neidentificiranom djecom nosi svoje krpље za snijeg, opremu i zalihe, Aljaska 1934.

(Izvor: Joseph Kraja Papers, IHRC 1278, Box 2, Immigration History Research Center Archives, University of Minnesota, Minneapolis, Minnesota)

samci poput Draženovića imali su uglavnom sjevernoameričko gledište kada je u pitanju njihovo radno iskustvo i njihove težnje. Rutinski su prelazili granicu Kanade i Sjedinjenih Država u potrazi za boljim radnim prilikama i mogućnostima za poboljšanje svoga imovnog položaja. Tijekom tog razdoblja život hrvatskih useljenika u Kanadi „bio je surova borba za preživljavanje, bilo u rudnicima ili šumama, na imanjima ili u ribarstvu ili u urbanoj gradnji ili industriji“ i oni su zauzeli „donju stepenicu kanadske gospodarske i društvene ljestvice“.³

Od 1908. do 1913. godine željeznička tvrtka Grand Trunk Pacific Railway (GTP) gradila je jedan od najzahtjevnijih dijelova željezničke pruge u Sjevernoj Americi koji se protezao od Winnipegu u Manitobi do lučkoga grada Prince Rupert u Britanskoj Kolumbiji. Odgovarajući na reklamne kampanje u sjevernoameričkim novinama, radnici su pohrlili u tu regiju. Neki su došli raditi na izgradnji željeznice, dok su drugi putovali u to područje kako bi radili na poslovima koji su podržavali ili opsluživali veliki broj radnika. Godine 1913. procjenjuje se da je oko 8 000 radnika, brojni istočnoeuropski useljenici, bilo angažirano na dovršavanju 4 800 km željezničke

³ Anthony W. Rasporich, *For a Better Life (Za bolji život): A History of the Croats in Canada* (Toronto: McClelland and Stewart Ltd. i Multiculturalism Directorate, 1982.), str. 52.

pruge.⁴ U nimalo blistavom napisu za *The Canadian Magazine*, W. Lacey Amy opisao je radnike angažirane na radu na GTP-u pogrdnim imenom *bohunk* i dodatno objasnio da je „bohunk“ „skitnica industrijskog svijeta“.⁵ Amy je dalje opisao radnu sredinu na sljedeći način: „Duboko u sjevernim Rockie Mountains, pet stotina milja od filmova u lokalnim kinima, pekarnice ili željeznog kreveta, sedam ili osam tisuća ljudi polako se muči idući naprijed, svaka stopa napretka nosi ih dalje od civilizacije, ali zasijecajući put civilizaciji koja će ih u stopu slijediti.“⁶ Jedan od tih pojedinaca koji je stigao do Kanade bio je Paul Draženović, koji je počeo raditi na željeznici GTP-a istočno od Fort Georgea u Britanskoj Kolumbiji 1912. godine.

U svojim sjećanjima iz 1959. godine za tjednik *Hrvatski glas* (Winnipeg), Draženović se dotaknuo svoga kratkog, ali turbulentnog vremena u Kanadi od 1912. do 1914. godine. Navodeći da je radio na izgradnji GTP-a, rekao je i da je dvaput sudjelovao u opasnom poslu upravljanja velikom drvenom splavljom zvanom *scow* niz rijeku Fraser, najdužu rijeku u provinciji Britanskoj Kolumbiji. Ove na brzinu izgrađene velike drvene splavi za jednu vožnju bile su veličine otprilike 40 x 16 stopa (12 x 5 metara) te su nosile teret između 20 do 30 tona (18 do 27 metričkih tona). Te natovarene teglenice opskrbljivale su spomenuto željezničko poduzeće, građevinske kampove i pridružene dobavljače koji su ih opsluživali. Godine 1913. upravljao je splavljom od Mile 55, blizu grada Tête Jaune Cache na rijeci Fraser u dolini Robson, do South Fort Georgea, koji je danas grad Prince George u središnjoj Britanskoj Kolumbiji. To je bila udaljenost od otprilike 300 milja (483 km). Prometni sustav na rijeci Fraser dosegao je vrhunac kada je otprilike 1 500 ljudi bilo zaposleno na upravljanju tim drvenim teglenicama pokraj opasnih brzaca Goat Rivera, Grand Canyona Fradera i Giscoma.⁷

Draženovićev rad na poslu upravitelja splavi bio je opasan. Uništenje splavi i utapanje kormilara bila je uobičajena pojava.⁸ U lipnju 1913. godine novine *The Edmonton Bulletin* zabilježile su sljedeće: „Jedva da je prošao dan a da su izvješća o utapanjima stizala do Fort Georgea i raznih građevinskih kampova duž Fradera.“ Novine su također zabilježile sljedeće: „Unatoč sve dužem popisu mrtvih, ne smanjuje se broj loše građenih splavi i ludih plovila koja pokušavaju prijeći opasnim vodenim prolazom.“⁹ U uvodniku o upravljanju splavima na Fraseru, *Fort George Herald* naglasio je sljedeće: „Svako od ovih plovila mora preploviti brzace i kanjone i mora uspješno svladati stotinu i jedno opasno mjesto“ i „svakodnevno se događa sve veći broj smrtnih slučajeva“.¹⁰

⁴ Oglasi na cijeloj stranici koji najavljuju ovu veliku radnu snagu pojavili su se u nekoliko novina Britanske Kolumbije, uključujući *Vancouver Daily World* (30. travnja 1913.), *Victoria Daily Times* (1. svibnja 1913.) i *The Vancouver Sun* (3. svibnja 1913.).

⁵ W. Lacey Amy, „The Life of the Bohunk“, *The Canadian Magazine* (Toronto), br. 3 (siječnja 1913.), str. 211. Anglokanadani koristili su pogrdne izraze *bohunk* i *hunkies* za hrvatske i druge istočnoeuropske doseljenike.

⁶ Amy, str. 211.

⁷ „Fraser River Is Scene of Action“, *The Calgary Albertan*, 22. travnja 1913.; „One Thousand Scows Wait for Ice to Break“, *Vancouver Daily World*, 1. svibnja 1913.

⁸ „More Drownings Occur on Upper Reaches of Fraser River“, *Fort George Herald* (South Fort George, BC), 7. svibnja 1913.; „Record of Drownings Grows Steadily: Loss of Life and Property in the Fraser Above Here Enormous“, *Fort George Herald*, 12. srpnja 1913.

⁹ „Fraser River Takes Heavy Toll of Lives“, *The Edmonton Bulletin*, 7. lipnja 1913.

¹⁰ „Scarcely“, uvodnik, *Fort George Herald*, 31. svibnja 1913.

Slika 2: Splav (scow) u Grand Canyonu rijeke Fraser, Britanska Kolumbija 1908.

(Izvor: British Columbia Archives, A-04812)

Novine *Fort George Herald* zabilježile su da su ljudi koji su upravljali splavima zvali *Canyon Cats*. Također su te kormilare opisali kao „neustrašive“ osobe (*daredevils*) te da niti „jedna tvrtka koja poštuje sebe ne bi osigurala njihove živote ni za lipu. Svakodnevno su suočeni s opasnošću. Uvijek iznova, sve dok priča nije postala monotona od prepričavanja, splavi su se razbijale na komadiće u brzacima, a njihov teret i ljudi koji su njima upravljali prekrivali su dno rijeke“.¹¹ Opasnosti s kojima su se suočavali neiskusni kormilari splavi bile su velike. U članku pod naslovom „Smrt vreba u uskovitlanom vrtlogu Velikog kanjona [Fraser]“, *Fort George Herald* intervjuirao je o ovim splavima staroga iskusnog čovjeka koji živi pokraj rijeke. Ovaj stari i iskusni čovjek opisao je kako pogled na splav i njegove upravljače „izaziva strahopoštovanje“. Nastavio je rekavši da su tim „golemim plovilima“ često upravljali oni koji su znali „vrlo malo o riječnoj plovidbi“ i dolazili su „rušeći se kroz uskovitlanu buku uskih kanala, na svakom koraku izbjegavajući razaranje tek za nekoliko stopa“.¹²

Početna procjena troškova izgradnje GTP-a bila je znatno niža od one koja se pokazala na kraju. Kada je izgradnja željeznice započela, Kanada je bila usred gospodarskog procvata, ali zbog konkurencije drugih željezničkih tvrtki, rasta troškova građevinskih materijala i rada, ekspanzija

¹¹ „Provincial News“, *Fort George Herald*, 11. listopada 1913.

¹² „Death Lurks in Seething Vortex of Grand Canyon“, *Fort George Herald*, 14. lipnja 1913.

GTP-a pokazala se financijski zahtjevnom. Ovi financijski izazovi nastavili su se dok se projekt približavao završetku predviđenom krajem 1914. godine.¹³ Godine 1913. Kanada je ušla u gospodarsku krizu koja se još više pogoršala izbijanjem Prvog svjetskog rata. Ulaganja u radnu snagu, prijevoz i investicijske zalihe ubrzo su presušila. Otpušteni su radnici zaposleni na proširenju raznih željeznica. Kao rezultat toga, ti radnici počeli su odlaziti u gradove niz rijeku Fraser gdje su potrošili svoju posljednju ušteđevinu i ubrzo postali gospodarstveni problem i briga za mjesne zajednice i gradove.¹⁴

Izbijanjem rata, Kanada je kao samoupravna kolonija (*dominion*) Velike Britanije ušla u sukob 4. kolovoza 1914. godine. Kanadski parlament brzo je donio Zakon o ratnim mjerama dajući federalnoj vladi široke ovlasti u hitnim slučajevima. Te ovlasti iskoristila je za uvođenje nekoliko naloga u vijeću kojima se od građana bez državljanstva (mnogih rezervista) iz Njemačke, Austro-Ugarske, Bugarske i Turske zahtijevalo da se prijave kao neprijateljski stranci. Dodatni nalozi u vijeću uvedeni krajem 1914. i sredinom 1915. godine doveli su do interniranja više od 8 500 neprijateljskih stranaca u dvadeset i četiri logora diljem Kanade.¹⁵

Položaj s kojim su se suočili hrvatski useljenici tijekom rata ovako je sažeo povjesničar Anthony W. Rasporich: „Stranci su prvi dobivali otkaze, osobito ako su bili pripadnici neprijateljske države i prvi su bili osumnjičeni za kriminalne namjere i špijunažu dok su se okupljali u gomilama nezaposlenih koji su hodali ulicama kanadskih gradova.“¹⁶ Osobito je teško bilo hrvatskim useljenicima u pokrajini Britanskoj Kolumbiji gdje je „ksenofobičnost bila još jača nego u drugim dijelovima Kanade“.¹⁷ Većina hrvatskih useljenika došla je u Kanadu kako bi pobjegla od gospodarstvenog izrabljivanja kod kuće i stvorila bolji život pomaganjem u izgradnji svoje nove domovine. Kako je jedan hrvatski useljenik prenio, gotovo preko noći i bez njihove krivnje postali su „prezreni, sumnjivi, diskriminirani i, što je najgore, bez ikakvog suđenja privedeni u zatvor“ i tretirani kao kriminalci.¹⁸

Budući da su ljudima koji su stavljali svoje živote u opasnost upravljajući splavima i njihovim važnim teretom niz rijeku Fraser isplaćivane „velike premije“, Draženović je dobro zarađivao dok je radio na proširenju GTP-a. Do 1914. godine bio je u mogućnosti kupiti imanje koje se nalazilo u Fort Georgeu, otprilike petnaest milja (24 km) od rijeke Nechako. Tijekom ljetnih mjeseci radio je razne poslove u gradu, a zimi je živio na svom imanju. Dok je živio u Fort

¹³ Za više o GTP-u vidi Frank Leonard, *A Thousand Blunders: The Grand Trunk Pacific Railway and Northern British Columbia* (Vancouver: UBC Press, 1996); A. W. Currie, *The Grand Trunk Railway of Canada* (Toronto: University of Toronto Press, 1957.); Joe Martin, „Irrational Exuberance“: *The Creation of the CNR, 1917–1919*, Canadian Business History, no. MGT 2917 (Toronto: Governing Council of the University of Toronto, 2006.).

¹⁴ Isti scenarij prenio je još jedan hrvatski useljenik koji je radio na proširenju željeznice Canadian Northern Railway i otpušten je na Božić 1914. F[rank] Tadey, „U sniježnoj mečavi“, *Naš kalendar 1956*. (Toronto: Savez jugoslavenskih Kanadana i Jedinstvo, [1955.]), str. 102.

¹⁵ „Enemy Aliens in World War One“ (poglavlje 4), u Rasporich, str. 75-92; Bohdan S. Kordan, *No Free Man: Canada, the Great War, and the Enemy Alien Experience* (Montréal-Kingston: McGill-Queen's University Press, 2016.).

¹⁶ Rasporich, str. 77-78.

¹⁷ Želimir B. Juričić, „U rudnicima i logorima Kanade“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2008.*, ur. Vesna Kukavica (Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 2007.), str. 195.; Želimir Jurić, „Internment“, *Times Colonist* (Victoria, BC), 24. kolovoza 1997.

¹⁸ Juričić, „U rudnicima“, str. 211., 214.

Slika 3: Paul Draženović (lijevo) i Clyde Burkett stoje pokraj dva znaka u Yukonu, Kanada, oko 1960-ih
(Izvor: Fairbanks Pioneer Museum, *Pioneers of Alaska Igloos 4 & 8, Pioneer Memorial Park, Fairbanks, Alaska, 1968-048-372*)

Georgeu, Draženović je, kako kaže, postao kanadski državljanin. U svojim sjećanjima iz 1959. godine Draženović piše u *Hrvatskom glasu* kako je državljanstvo dobio u Victoriji, Britanska Kolumbija. Međutim, 12. lipnja 1914. federalna vlada usvojila je novi zakon koji je produžio s tri godine na pet godina vrijeme koje je potrebno živjeti u Kanadi da bi se steklo pravo na državljanstvo. Moguće je da se Draženović pogrešno sjećao i da je zapravo tek bio u procesu podnošenja zahtjeva za državljanstvo. A taj proces je obustavljen jer je podnosio zahtjev za državljanstvo u vrijeme dok je novi zakon prolazio zakonodavnu proceduru pa on više nije imao pravo na državljanstvo. Pošto je bio smatran neprijateljskim strancem, to je ugrozilo njegovo zakonsko pravo na vlastitu zemlju. A to je bilo zato što je državljanstvo bilo preduvjet za konačno pravo vlasništva nad zemljom, a suci u Britanskoj Kolumbiji protivili su se do završetka rata davanju državljanstva pojedincima koji su se doselili iz neprijateljskih država.¹⁹

¹⁹ Statutes of Canada, *An Act Respecting British Nationality, Naturalization and Aliens, 1914*. Ottawa: SC 4-5 George V, Chapter 44, str. 289-290, dostupno na <https://pier21.ca/research/immigration-history/naturalization-act-1914> (pristupljeno 6. svibnja 2023.); „Treatment of Enemy Aliens in Canada during the War“, u J. Castell Hopkins, *The Canadian Annual Review of Public Affairs 1914* (Toronto: The Annual Review Pub. Co., 1915.), str. 283-284; „Foreigners Rush to Become Canadians“, *Toronto Daily Star*, 27. kolovoza 1914.; „Curb on Naturalization“, *The Daily Colonist* (Victoria, BC), 1. studenoga 1914.

Bez obzira na pojedinosti vezane uz Draženovićeve nastojanja da dobije kanadsko državljanstvo, njegov položaj ubrzo se drastično promijenio. Draženović je primio obavijest iz grada Fort Georgea u kojoj mu je naredeno da preda svoje imanje jer je smatran „Austrijancem“.²⁰ Kao i drugi hrvatski doseljenici, Draženovića su samo nekoliko godina ranije kanadski gospodarstveni interesi potaknuli „da pomogne u izgradnji Kanade“.²¹ Međutim, izbijanje Prvog svjetskog rata i vladino uvođenje naloga usmjerenih na useljenike bez državljanstva iz neprijateljskih zemalja (ograničenje kretanja, prijave, interniranje) dodatno su podhranjivali i ojačali predrasude i neprijateljstvo koje su neki Kanadani osjećali prema doseljenicima općenito. S obzirom na razvoj događaja koji je bio izvan njegove kontrole i koji ga je sigurno dezorijentirao, bilo je razumljivo da se Draženović, kao i mnogi drugi hrvatski useljenici u to doba, nije mogao lako snaći.

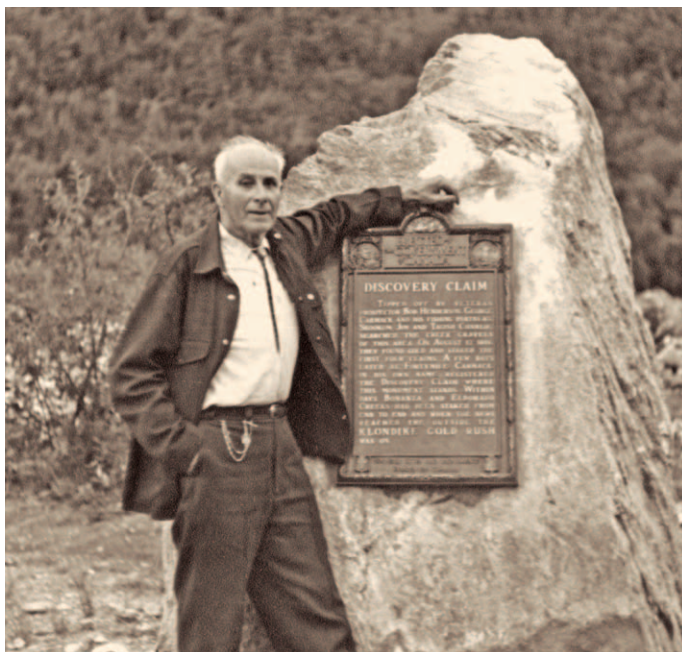
Zbog tog je razloga donio odluku da će poduzeti korake kako bi pokušao potpuno napustiti zemlju i nezakonito prijeći južnu granicu u tada neutralne Sjedinjene Američke Države. Prvo je otišao iz Fort Georgea u Ashcroft, grad 340 km sjeveroistočno od Vancouvera. Tamo je pokušao ostati, ali je teško pronalazio bilo kakav posao. Tijekom tog razdoblja upoznao je zemljaka i njih dvojica spremali su se otići u New Westminster, jugoistočno od Vancouvera s konačnim ciljem prelaska granice kako bi stigli do Seattlea, Washington. Prije prelaska iz Kanade u Sjedinjene Države, Draženović i njegov novi prijatelj bacili su sve svoje osobne dokumente. Noću su hodali, a danju spavali u šumi. Kad su stigli malo južnije od američke granice, do grada Custer, Washington, namjeravali su kupiti karte za vlak za Seattle. No, na željezničkoj stanici u Custeru odmah im je prišao dežurni stražar koji ih je ispitivao o identitetu i odredištima. Njih dvojica su odgovorili da putuju u Seattle u potrazi za poslom, ali kada ih je čuvar provjerio primijetio je da je šešir koji je Draženović nosio iznutra imao etiketu koja pokazuje da je kupljen u Vancouveru te je postao sumnjičav.

Nakon početnog ispitivanja čuvar im je naredio da ga slijede do useljeničkog ureda. Ondje je Draženović bio zatočen s oko 300 drugih muškaraca koji su bili Nijemci, ukrajinski i poljski doseljenici iz Austro-Ugarske, kao i Bugari. Draženovića su dva dana ispitivali, posebice o nacionalnosti. Pokušao je uvjeriti američke dužnosnike da je „Slavonac“. Činilo se da je to zbunilo službenika koji je gledao u kartu na zidu pokušavajući pronaći gdje je, sve dok Draženović konačno nije pokazao na „Agram“ (Zagreb). Dužnosnik im je na kraju dao do znanja kako će obojici biti dopušteno napustiti pritvor pod uvjetom predočenja jamstvenih pisama članova obitelji u Sjedinjenim Državama. Srećom, Draženović je imao veze u Seattleu. To, međutim, nije bio slučaj s drugim „nesretnim zemljacima“ koji su odgovorili da su iz Austrije, dakle „Austrijanci“. Te su osobe često slane natrag preko granice u Kanadu, a zatim su bile internirane u logor u Nanaimou, Britanska Kolumbija.²²

²⁰ Kanadske vlasti prenijele su naloge zemljoknjižnim uredima da sva imanja moraju biti zadržana za britanske podanike, podanike saveznika ili neutralnih zemalja. „Alien Enemies Cannot Enter for Homesteads“, *Brandon Daily Sun* (Brandon, MB), 28. prosinca 1916.; „Check of Homesteads of Aliens in Default“, *Canadian Official Record* (Ottawa), 8. svibnja 1919.

²¹ Thomas Mulvey, „Our Alien Enemies“, *The Canadian Magazine*, br. 2 (prosinac 1914.), str. 137.

²² Draženovich, „Glas“.

Slika 4: Paul Draženović stoji pokraj ploče „Discovery Claim“ u Dawson Cityju, teritorij Yukon, Kanada, oko 1960-ih godina. Ploča je postavljena u znak sjećanja na Zlatnu groznicu Klondike duž staze Chilkoot u prijelazu Chilkoot.

(Izvor: Fairbanks Pioneer Museum, Pioneers of Alaska Igloos 4 & 8, Pioneer Memorial Park, Fairbanks, Alaska, 1968-048-373)

Nakon ispitivanja i puštanja na slobodu, Draženović je konačno stigao u Seattle. Tu je jedno vrijeme boravio kod svojih rođaka Jose i Anke Brajdić. Donio je odluku potražiti sreću na Aljasci i isprva se nastanio u gradu Cordovi koji se nalazi na jugoistočnom kraju zaljeva Prince William Sound u zaljevu Aljaske. Na posljertku je pronašao posao u rudnicima bakra Kennecott koji se nalaze 290 km (180 milja) sjeveroistočno od Cordove i u području rijeke Copper, pokraj ledenjaka Kennicott. Danas se to područje nalazi u sklopu Nacionalnog parka i rezervata Wrangell-St. Elias. Tri godine radio je u rudnicima i u američkom popisu stanovništva 1920. godine bio je naveden kao stanovnik Cordove. Naporno radeći i štedeći svoj novac, Draženović je na kraju započeo s poslom uzgoja lisica. Godine 1922. bavio se ovim poslom u zaljevu Boswell na otoku Hinchinbrook, jugozapadno od Cordove.²³ Godinu dana kasnije nastanio se na Sheep Bayu, malom otoku u zaljevu Prince Williama, sjeverozapadno od Cordove. Tamo je osnovao tvrtku pod imenom Vevig & Drazenovich koja se bavila uzgojem plavih lisica i kao takva ta je

²³ „Local Happenings“, *Cordova Daily Times*, 16. kolovoza 1922.

tvrtka bila navedena u anketi američke vlade o poljoprivredi iz 1923. godine i imeniku Alaska-Yukon.²⁴ Na kraju je Draženović prodao ovu nekretninu za 7 000 dolara i preselio se u Portland, Oregon.

U veljači 1926. godine oženio se s Minnie Matkovich u Tillamooku, Oregon i dva dana prije Božića te iste godine rodila im se kći Rose. U jednom trenutku obitelj Draženović preselila se u Cordovu na Aljasci i tamo se zatekla i u vrijeme popisa stanovništva u SAD-u 1930. godine. S obitelji je živio podstanar samac Carl V. Nelson. Draženovićev brak nije dugo potrajao i do kolovoza 1930. godine Minnie se ponovno udala za Johna Gusta Arvidsona, švedskog doseljenika ribara koji je također živio u Cordovi. U vrijeme objave Draženovićevih sjećanja u *Hrvatskom glasu* 1959. godine bio je nastanjen u Fairbanksu na Aljasci gdje je živjela i njegova kći Rose.²⁵ Imao je i dva nečaka u gradu i njihova oca koji je radio kao strojar u Wien Alaska Airwaysu.

Draženović je do kraja života živio u području Fairbanksa na Aljasci. Tijekom tih „teških i napornih godina“ kupio je nekoliko manjih rudnika zlata.²⁶ Godine 1940. on i njegov suvlasnik upravljali su rudnikom zlata u Goodplaster Riveru koji se nalazio blizu Big Delte u jugoistočnoj regiji Fairbanks. U ovoj rudarskoj firmi, Draženović i njegov suvlasnik zaposlili su dvanaest rudara, ali se zlatna žila pokazala neprikladnom i financijski neizvedivom pa su izgubili 50 000 dolara na svojoj investiciji. Zbog toga su bili prisiljeni prodati dio rudarske imovine. Godine 1959. Draženović je još uvijek posjedovao dio ove imovine, ali niska cijena zlata onemogućila je nastavak bilo kakve rudarske operacije.

Iz Draženovićeva kratkog prikaza vremena koje je proveo u Kanadi neposredno prije izbijanja Prvog svjetskog rata 1914. godine saznajemo da su čak i oni koji su marljivo radili i bili odani i pridonosili društvu mogli izgubiti sve što su uspjeli izgraditi jer su bili radnici bez

Slika 5: Paul Draženović na ponovnom posvećenju spomenika Felixu Pedru²⁷ u srpnju 1965.

(Izvor: Fairbanks Pioneer Museum, *Pioneers of Alaska Igloos 4 & 8, Pioneer Memorial Park, Fairbanks, Alaska, 2022-037-136*)

²⁴ United States Department of Agriculture Bureau of Biological Survey, *Island Blue Fox Ranchers of Alaska*, opskrbljena 1. siječnja 1923., Bi-709 (lipanj 1923.), str. 5, <https://archive.org/details/CAT11088674145/page/n1/mode/2up> (pristupljeno 1. veljače 2022.); *Polk's 1923-24 Alaska-Yukon Gazetteer and Business Directory* (Seattle, WA: R.L. Polk & Co., 1923), str. 128, 510.

²⁵ Rose se udala za Lloyd A. Pfluegera i živjela s njim u Kirksvilleu u Missouriju prije nego što je umrla 2003. godine.

²⁶ Prpic, str. 369.

²⁷ Felix Pedro (Felice Pedroni) bio je jedan od osnivača Fairbanksova ogranka Pioniri Aljaskе (Pioneers of Alaska). Roden je 1858. u Italiji i stigao je na Aljasku početkom 1890-ih. Bio je tragač za zlatom diljem Aljaskе i Yukona. Godine 1902. Pedro je otkrio zlato u Pedro Creeku na Aljasci. To je dovelo druge tragače za zlatom te do osnivanja grada Fairbanksa. „Felix Pedro Monument“, Pioneer Museum web stranica, <https://pioneersofalaskafairbanks.org/felix-pedro> (pristupljeno 10. ožujka 2023.).

državljanstva koji su se slučajno iselili iz zemalja koje su kasnije bile u ratu s Britanijom i Kanadom. Čak ni dobar ugled i relativno dobro ekonomsko stanje nisu mogli pošteđjeti nekoga poput Draženovića. Suočivši se sa sumnjom i kaznenim tretmanom vladinih dužnosnika koji su raspolagali nevidenim ovlastima prema posebnim nalogima izdanim u Ottawi, Draženović se pridružio drugim useljenicima koji su živjeli u Kanadi čije su zemlje podrijetla bile u stanju rata s Britanijom i koji su željeli izbjeći moguću internaciju. Zbog toga su odlučili protuzakonito prijeći granicu u tada neutralne Sjedinjene Američke Države.²⁸

Doživljaji doseljenika poput Draženovića tijekom Prvog svjetskog rata otkrivaju kako se priča o internaciji u Kanadi nije odnosila samo na zatvaranje i prisilni rad pojedinaca iz pogodnih zajednica kao što su hrvatski radnici useljenici. Čak su i doseljenici poput Draženovića, koji su bili uspješni i nisu iscrpljivali gospodarstvo, postali mete kaznenih mjera oduzimanja imovine. Mnogi od tih useljenika nisu željeli imati daljnje moguće probleme u Kanadi i često su odlučivali prijeći u Sjedinjene Države. Većina onih koji su uspjeli stići u Sjedinjene Države tamo su i ostali, osnovali su obitelji i postali američki državljani. Tako je Paul Draženović nastavio život na Aljasci.

Dok je Draženovićev rani život bio buran u vrijeme kad je prelazio granicu Sjedinjenih Država i Kanade u potrazi za poslom i avanturom, tijekom otprilike posljednja tri desetljeća svog života pronašao je dom u području Fairbanksa na Aljasci gdje je posjedovao nekoliko malih rudnika.²⁹ Godine 1945. postao je članom fraternalističke ili bratske organizacije *Pioniri Aljaske* (Pioneers of Alaska). Ova organizacija posvećena je prikupljanju i očuvanju artefakata iz rane povijesti Aljaske. Bili su organizirani u ogranke zvane „iglu“, a mogli su se pridružiti samo oni koji su bili stanovnici Aljaske tijekom najmanje dvadeset godina. Draženović je sudjelovao u događanjima i skupovima čiji su domaćini bili *Pioniri Aljaske* Fairbanksa (*Iglu* br. 4). Posljednje godine života proveo je u Pionirskom domu Sitka u Sitki na Aljasci i Pionirskom domu Fairbanks u Fairbanksu na Aljasci.³⁰ Draženović je preminuo 27. studenoga 1969. godine i pokopan je na groblju Birch Hill u Fairbanksu na Aljasci. Budući da njegov grob nije bio obilježen, njegovu nadgrobnu ploču postavio je *Iglu* br. 4 Pionira Aljaske. Ploča sadrži njegov članski broj i grb ove bratske organizacije.³¹

Draženovićeva rana veza s Aljaskom, točnije slučajno otkriće njegova davno napuštenog kampa 2002. godine u netaknutoj divljini Nacionalnog parka i rezervata Wrangell-St. Elias, gdje su njegovo ime i godina 1918. pronađeni urezani u podnožje stabla, bili su inspiracija i pozadina za

²⁸ Za primjer drugih koji su odlučili nezakonito prijeći u Sjedinjene Države vidi: Stan Granic, prev. i ur., „Escaping Port Arthur’s First World War Internment Dagnet: The Reminiscences of Frank Tadej“, *Papers and Records* (Thunder Bay Historical Museum Society), 44 (2016.), 76-86.

²⁹ Za uspomene još jednog useljenika koji je u Sjevernu Ameriku stigao 1903., živio na Aljasci od 1915. do 1926. i čak kratko radio u rudniku bakra Kennecott: William Bažant, „Kroz ledenu pustoš Aljaske“, *Iseljenički kalendar 1958.*, ur. Šime Balen (Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske, 1958.), str. 61-66.

³⁰ „Pioneer Auxiliary Slates Roll Call Dinner Meeting“, *Fairbanks Daily News-Miner*, 22. travnja 1954.; „Pioneer Birthdays“, *Petersburg Press* (Petersburg, AK), 4. siječnja 1963.; „Pioneers Ready for Golden Days“, *Fairbanks Daily News-Miner*, 9. srpnja 1964.; „Charter Guests at the New Home“, *Fairbanks Daily News-Miner*, 10. lipnja 1967.

³¹ E-mail korespondencija autoru od Nickolasa Nugenta, bivšeg predsjednika *Iglu* br. 4 Pionira Aljaske (23. i 26. veljače 2023.); „Two Pioneers Die This Week“, *Fairbanks Daily News-Miner*, 28. studenoga 1969.

Slika 6: Grobni spomenik Paulu Draženoviću s grbom fraternalističke organizacije Pionira Aljaske u gornjem desnom kutu, groblje Birch Hill, Fairbanks, Alaska.

(Izvor: Erika Miller, *Find a Grave, Ancestry*)

avanturistički roman. Pod naslovom *Drazenovich: An Alaskan Adventure*, ovaj roman Roba Fishera iz 2014. godine temelji se na autorovu zamišljanju Draženovićevih smjelih pustolovina u rudarskim logorima i na planinskim vrhovima, ledenjacima, rijekama i dolinama onoga što je nazvano „Planinskim kraljevstvom Sjeverne Amerike“.³² Ovaj roman vodi čitatelja na izmišljeno Draženovićevo putovanje koji u knjizi 1913. godine kao useljenik stiže u udaljenu Aljasku u nadi da će se obogatiti kao rudar. U romanu Draženović 1917. godine odlazi na saonicama koje je vukla njegova ekipa od šest aljaskih malamuta kako bi potražio sreću kao lovac na krzno u prekrasnoj i opasnoj divljini Aljaske. Tamo se suočava s nekoliko mučnih događaja koji na kraju desetkuju njegovu pseću ekipu, ali on preživi i 1918. godine napušta taj kraj kao promijenjeni čovjek spreman započeti sljedeće poglavlje svog života.

Zahvala

Autor želi zahvaliti svome istraživačkom suradniku Franku Jankaču, Eriki Miller iz Find a Grave (Ancestry), bivšem predsjedniku *Iglua* br. 4 *Pionira Aljaske* Nickolasu Nugentu, osoblju Arhiva Britanske Kolumbije, Arhivu Centra za istraživanje povijesti useljenja na Sveučilištu Minnesota i Jacki Fritz iz Pionirskog muzeja Fairbanks, Fairbanks, Aljaska.

³² Osim imena Paula Draženovića koje je 1918. urezano u drvo u davno napuštenom kampu u Nacionalnom parku i rezervatu Wrangell-St. Elias, ostatak romana potpuno je izmišljen. Autor ima svoj lik Draženovića koji se doselio u SAD 1913. g., a ne 1907. g. kada je zapravo stigao u Evanston, Illinois. Fisher također čini Beograd mjestom rođenja svoga glavnog lika, a ne Križpolje u Lici gdje je Draženović zapravo rođen.

SUMMARY

AN IMMIGRANT IN NORTH AMERICA – ALASKA MINER PAUL DRAŽENVIĆ

Single male Croatian immigrants such as Paul Drazenovich (1891–1969) who immigrated to the United States of America in 1907 had an essentially North American outlook. They routinely crossed the Canada-United States border in search of better work opportunities. In 1912 Drazenovich came to Canada to work on the expansion of the Grand Trunk Pacific Railway. He took on the hazardous work of piloting a scow filled with supplies down the Fraser River. When World War I broke out, the Canadian government passed special orders that restricted the movement, registered and interned unnaturalized immigrants from enemy countries such as Austria-Hungary. Drazenovich was deemed an enemy alien and was forced to surrender his homestead. He escaped south of the border into then neutral USA and made his way to Alaska where he worked as a miner, a breeder of blue foxes and eventually purchased several smaller gold mines. Fairbanks, Alaska was his home for the last three decades of his life and there he became a member of the fraternal Pioneers of Alaska organization.

RESUMEN

UN INMIGRANTE EN AMÉRICA DEL NORTE – PAUL DRAŽENVIĆ, MINERO EN ALASKA

Los inmigrantes croatas solteros, como Paul Draženović (1891-1969), quien emigró a los Estados Unidos de América en 1907, tenían un estilo de movilidad mayoritariamente norteamericano. Solían cruzar la frontera entre Canadá y Estados Unidos en busca de mejores oportunidades laborales. En 1912, Draženović llegó a Canadá para trabajar en la construcción del ferrocarril *Grand Trunk Pacific Railway*, donde aceptó el peligroso trabajo de dirigir una gran balsa de madera (scow) cargada con suministros por el río Fraser. Al estallar la Primera Guerra Mundial, el gobierno canadiense emitió órdenes extraordinarias que limitaban la circulación de inmigrantes no naturalizados provenientes de países enemigos como Austro-Hungría, a los que restringió y colocó en un internado. Draženović fue designado enemigo extranjero y se vio obligado a entregar sus propiedades. Huyó hacia el sur, a Estados Unidos, que todavía era neutral, y se dirigió a Alaska, donde trabajó como minero, criador de zorros azules y, finalmente, compró varias pequeñas minas de oro. Durante las últimas tres décadas de su vida se instaló en Fairbanks, Alaska, donde se hizo miembro de la organización fraternal *Pioneers of Alaska*.

BOSNA U SREDNJEM VIJEKU

Knjiga *Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni* povjesničara dr. sc. Jozе Džambe s polustoljetnom bavar-skom adresom jedini je veći rad na njemačkome jeziku o srednjovjekovnoj Bosni s naglaskom na bosanskom franjevaštvu koje se u zemlji održalo dulje od sedam stoljeća, točnije 723 godine. Džambo je studirao povijest na Ruhrskom sveučilištu (Ruhr-Universität) u Bochumu, gdje je obranio disertaciju 1984. pod naslovom *Die Franziskaner im mittelalterlichen Bosnien (Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni)* koja je tiskana u Dietrich-Coelde-Verlag Werl/Westfalen 1991. godine. Upravo je ta knjiga, nedavno prevedena na hrvatski jezik, sjajna prilika da povjesničaru Jozi Džambi čestitamo 75. rođendan i poželimo snagu kojom će nastaviti pretapati prošlost u riječ koju svi suvremenici mogu razumjeti! Odlikovana je nagradom *Društva za jugoistočnu Europu (Südosteuropa-Gesellschaft)*. Životne okolnosti donekle su ga udaljile od bosanskih tema dok je radio i publicirao na njemačkome jeziku u Bavorskome nacionalnome muzeju u Münchenu, Institutu za etnologiju Sveučilišta u Münchenu te 23 godine u Adalbert Stifter Vereinu, Institutu za njemačko-češke kulturne veze. Stoga je autor ovoga priloga, Tihomir Nuić iz Švicarske, odlučio čitateljstvu *inozemne Croatice* približiti cjelokupni opus ovoga renomiranoga bavarsko-hrvatskoga historioграфа.

Povjesničar, arhivist i pisac dr. sc. Jozo Džambo jedva je poznat široj hrvatskoj javnosti s iznimkom dijela bosansko-hercegovačkih intelektualnih krugova zainteresiranih za povijest i kulturu Bosne.¹ Vjerojatno je poznatiji u njemačkim kulturnim krugovima. Nепrestance radi i otkriva stoljetne zapise o Bosni i Hercegovini na njemačkome jezičnom području. Priređuje i uređuje knjige i memoarske zapise, posebice bosanskih franjevacа. Služi se suptilnim jezikom s otvorenim porukama. Neupadljiva, samozatajna i promišljena osoba, tiha i povučena, živa suprotnost vremenu buke i bukača u kojemu živimo.

Odlaskom u Njemačku prije pola stoljeća, točnije 1972. godine, Džambo je doduše fizički napustio Bosnu, ali Bosna njega nije do danas. Nešto manje opsegom, ali ne i intenzitetom, osvojila ga je i humska zemlja Hercegovina koja skriva „Džambin ponor“ u Imotskom polju u selu Drinovci. Studirao je povijest na Ruhrskom sveučilištu (Ruhr-Universität) u Bochumu, gdje

¹ Poetski moto izvorne naslovne sintagme ovog HIZ-ova priloga „*Zemljica Bosna u srednjemu vijeku*“ (koji je autoru T. Nuiću dao nadahnuće u iščitavanju djela povjesničara Jozе Džambe, kojeg prikazuje) glasi: Ianus Pannonius / Ivan Česmički, hrvatski humanist (nepoznato mjesto blizu ušća Drave, 29. VIII. 1434. – Medvedgrad kraj Zagreba, 27. III. ili 30. XI. 1472.): „ZEMLJICA BOSNA“ / *Pars fuit Illyrici, quam nunc vocat incola Bosnam / Bijaše dio Ilirije, koji sad Bosna se zove / Dura, sed argenti munere dives humus. / Divlja zemlja, ali bogata srebrnom rudom. / Non illic virides spaciosos margine campi, / Tu se dugom brazdom nisu prostrana pružala polja, / Nec sata qui multo foenore reddat ager. / Ni njive koje bi obilnom rađale žetvom, / Sed rigidi montes, sed saxa minantia coleo, / Nego surove gore, neobične stijene / Castella ei summis imposita alta jugis. / i visoke kule na vrletnom stršeci bilu.* (preveo N. Šop).

je obranio disertaciju 1984. pod naslovom *Die Franziskaner im mittelalterlichen Bosnien* (*Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni*) koja je tiskana u Dietrich-Coelde-Verlag Werl/Westfalen 1991. godine. Odlikovana je nagradom *Društva za jugoistočnu Europu* (Südosteuropagesellschaft). Godine 2022. prevodi je i tiska nakladnik *Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene*, Sarajevo. Životne okolnosti donekle su ga udaljile od bosanskih tema dok je radio i publicirao na njemačkome jeziku u Bavarskome nacionalnome muzeju u Münchenu, Institutu za etnologiju Sveučilišta u Münchenu te 23 godine u Adalbert Stifter Vereinu, Institutu za njemačko-češke kulturne veze. U Džambinoj najnovijoj knjizi *O staroj Bosni u riječi i slici. Književno-povijesni pogledi*, Synopsis Zagreb - Sarajevo, 2022., objavljeni su ogledi o bosanskim franjevcima, o Turcima, Bošnjacima i Bosancima, o književnim djelima, putopisnim zapisima i publikacijama na njemačkome jeziku o BiH. Na kraju knjige objavljena je bogata bibliografija dr. Joze Džambe koja obuhvaća tridesetak stranica.

Knjiga *Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni* još uvijek je jedini veći rad na njemačkome jeziku o srednjovjekovnoj Bosni s naglaskom na bosanskom franjevaštvu koje se u zemlji održalo dulje od sedam stoljeća, točnije 723 godine. Sam autor došao je u svome znanstvenom radu do zaključka „da je u raspoloživim istraživanjima o povijesti bosanskih franjevaca od svih aspekata najmanje uzet u obzir *franciskanološki* aspekt. Red i njegova misija su uvijek stavljani ili u politički ili crkvenopolitički kontekst, a da pri tome ni na koji način nisu uzimane u obzir specifičnosti same zajednice, njezino samorazumijevanje i njezina pozicija“. Uznemirujuća spoznaja glede nepobitne povijesne činjenice da je franjevačka provincija Bosna Srebrena, uz Katoličku crkvu, jedina ustanova u današnjoj BiH s kontinuitetom od srednjovjekovlja do danas.

Knjiga već svojim opsegom od 366 stranica s pogovorima dr. Emira O. Filipovića i dr. fra Marinka Pejića, dodatkom literature o srednjovjekovnoj Bosni E. O. Filipovića od 1991. godine do godine tiskanja i registrom važnijih natuknica izaziva veliko poštovanje. Koristi izvore koji su do sada ili bili nepoznati ili im se nije posvetila potrebna pozornost. Nastala je na Vatikanskim arhivima i bibliotekama s papirskim poveljama i bulama, aktima Državnog arhiva Dubrovnik i dokumentima općefranjevačke provenijencije diljem Europe. Bogata je detaljima, jasno strukturirana u osam glavnih kronološki posloženih poglavlja s tematskim odrednicama. Unatoč punini podataka, čitka je. Autor spaja domišljatost s jezičnom briljantnošću i povezuje naizgled beznačajne detalje i epizode koji otkrivaju povijesne procese. Ono što ova knjiga čitatelju pruža je pisanje povijesti na visokoj znanstvenoj razini.

Pojmovi i interpretacije

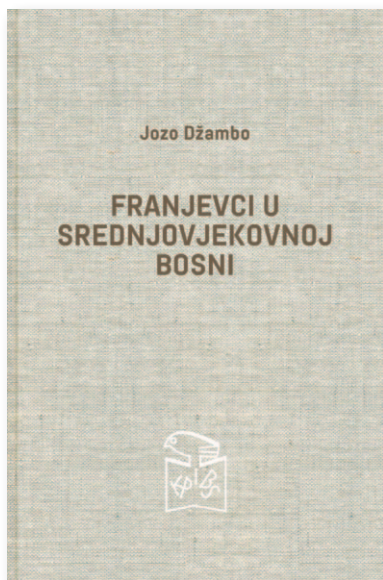
U Bosni je srednjovjekovlje bilo veoma proturječno i višeslojno politički, gospodarski, ideološki i vjerski. Svjestan zadaće povjesnika, autor se potrudio definirati zemlju na „rubnom području“ *limesa* s državnom i dinastičkom samostalnošću – ne uvijek i s potpunom neovisnošću, narod među kojim su franjevci djelovali, jezik kojim se govorilo. To zahtijeva ponajprije definiranje temeljnih pojmova od narodnoga jezika, preko geopolitičkoga položaja Bosne do kontekstualizacije religioznih, političkih, društvenih i gospodarskih prilika toga doba. Sam pojam

Bosna ima zemljopisno utemeljenje, a za geopolitičko ozemlje bosanske države, koje je bilo podvrgnuto velikim mijenama, autor se odlučio koristiti fleksibilniji pojam „povijesni krajolik“. Pojam „Bosanci“ koristi se u ovome radu sinonimno za slojeviti pojam „Bošnjani“ i označava pripadnike *svih* staleža i vjerskih opredjeljenja bosanskog društva u srednjem vijeku.

Za uvjerljivu rekonstrukciju prošlosti srednjovjekovne Bosne potrebno je svakako koristiti pojmove sa svojstvima i sadržajem ondašnje civilizacije. Radi se o sasvim drukčijoj civilizaciji za koju je bitno bilo znati kakvi odnosi postoje između riječi, pojma i bića. Termin *Bosna* primjerice nije obuhvaćao cjelokupni današnji bosanskohercegovački prostor i implicirao je, uz vlastite vladare, ugarsku i vatikansku jurisdikciju. Tko je u to vrijeme činio „bosanski narod“, a radi se o pretežno katoličkom narodu, i kako ga danas definirati zagonetka je svakog znanstvenog povijesnog istraživanja. Kojim jezikom je taj narod govorio, ako ga dokumenti bilježe kao „lingua sclavonica“ (slavenskim jezikom), (lingua Sclava, sermo Slavonicus, lingua Illyrica)? Jezik je važan identitetski čimbenik svakoga naroda. Kad Tomislav Raukar u svom djelu „Hrvatsko srednjovjekovlje“, Zagreb, 1997., piše o integrativnim sponama u dijelovima hrvatskog naroda koji su postojali izvan granica hrvatskog kraljevstva, „na širem etnodruštvenom prostoru“, napominje da su se i Hrvati „u srednjovjekovnoj Bosni okupljali u jedan narodnosni pojam (...) zajedništvo jezika i pismenosti, vjerska pripadnost zapadnoj, Katoličkoj crkvi, srodnost običaja i svakodnevice, značajke duhovnosti i umjetničkog stvaralaštva“ (str. 520/1). Na drugome mjestu iznosi tvrdnju da su „prvi neliturgijski spomenici hrvatskog jezika, pisani glagoljicom i ćirilicom, primjerice Bašćanska ploča (oko 1100.), Vinodolski zakon (1288.), Istarski razvod (1325.), ili pak Kulinova isprava Dubrovčanima (1189)...“ (str. 455). Odgovor na pitanje smatra li se sastavnim dijelom hrvatskoga srednjovjekovlja samo jezik koji su njegovi nositelji imenovali hrvatskim ili istovjetni jezik na bosanskome društvenom prostoru koji nije imenovan hrvatskim, spada u sferu jezikoslovne znanosti.

Ni terminologija kojom se Crkva na administrativnom području služila nije bila jednostavna i shvatljiva. „Provincia Sclavonia“, kao najviša administrativna jedinica, obuhvaćala je primjerice prostor od Istre do Crnog mora. Zatim je 1339./1340. utemeljena „Bosanska vikarija“, kao niža administrativna jedinica, koja je imala sjedište pokraj političkog središta bosanske države u mjestu Mile/Mili nedaleko od Visokog, kasnije u Kraljevoj Sutjesci, protezala se do obala Crnog mora. Uostalom, sličan slučaj je i sa suvremenom provincijom Bosnom Srebrnom čija nadležnost obuhvaća Srbiju, Kosovo i Albaniju, dok primjerice „Franjevačka kustodija“, kao najmanja administrativna jedinica sa sjedištem u Chicagu, pokriva teritorij SAD-a i Kanadu. Navedene pojmovne postavke naravno ne isključuju interpretacije, ali ih čini višestrukima i nikada dovršenima.

Povijest srednjovjekovne Bosne je dijelom zbog nedostatka izvora nepoznata, a u dijelu s raspoloživim izvorima višeslojna. Tumači je, interpretira, širi i iskorištava veliki broj znanstvenika i „znanstvenika“, a najviši suverenitet tumačenja traže oni koji slijede političke ciljeve. Zaboravlja se pri tome da se politika bavi sadašnjošću i opaža samo površne događaje, dok povijest razmišlja u stoljećima. Politiziranje povijesti neugodna je mješavina povijesnog

Jozo Džambo: „Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni“. Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene objavio je prijevod knjige Joze Džambe izvorno objavljene 1991. godine na njemačkom jeziku „Die Franziskaner im mittelalterlichen Bosnien“.

sljepila, nedostatka povijesne svijesti i krivotvorenja. Francuski povjesnik Fernand Braudel zapisao je kako netko može postati „velikanom“ poput svitca. Svitac jarko sjaji u noći, ali pri tome ne osvjetljava okolicu. Općenito je, naime, poznato da su svi ljudi historijske ličnosti, ali je malo onih koji se ubrajaju u povijesne ličnosti. Upravo je zadaća povjesnika da pojmovima uobičajenim u hrvatskom jeziku za prošlost - *historija* i *povijest* - znanstveno rasvijetli izvor uključujući kontekst i vrijeme njegova nastanka.

Dolazak franjevaca u Bosnu

Pojava prosjačkih redova poput dominikanaca i franjevaca u 13. stoljeću bio je veliki izazov feudalnim strukturama kako u svjetovnih tako i u crkvenih vlasti. Novi redovnički podmladak, odgojen i oblikovan u katoličkom okružju, najavljuje promjenu duhovnog stanja društva i drukčiji ophod s prirodom. To je bio iskonski cilj sv. Franje Asiškoga pa je već u prvom *pravilu* svoga reda obvezao braću na „opsluživanje evanđelja Gospodina našega Isusa Krista“ živeći u poslušnosti (biti na raspolaganju), siromaštvu (bez vlasništva) i u čistoći (celibat). Od samog početka bilo je jasno da franjevački red može jedino pod zaštitom pape opstati u sklopu crkvenih struktura. Stoga papa još za Franjina života odobrava (1209.) i konačno potvrđuje (1223.) *pravila*, stavljajući na taj način franjevački red pod svoj nadzor. Time su ideali i prvobitni ciljevi reda prilagođeni vatikanskim potrebama. Jacques Le Goff, veliki poklonik Franje Asiškoga, piše da je to bolno pogodilo samog osnivača reda „koji će se odsad u rimskoj politici baviti svjetovnim

spletkama i herezu suzbijati silom“ (*Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb, 1982., str. 87). Kad se Crkva osjetila ugroženom pojavom hereze i pribjegli inkviziciji, franjevački red joj je zbilja stavio na raspolaganje svoje snage, koje su odgovarale traženoj kvaliteti i kvalifikacijama. Ma kako teško bilo to priznati, inkvizicijom je istinski degradirana jedinstvena biblijska poruka da ljubav nadilazi zakon (Rim. 13,10).

Asiški Poverello nije bio klasični monah (lat. *monachus* - grč. *monakhós*: sam, jedini), a Red Manje braće nije monastički (kontemplativni), nego prosjački, tj. prema *pravilima* treba živjeti od prošnje i milostinje. Franjevci su *redovnici* koji nisu strogo vezani uz samostane već djeluju u svijetu, propovijedaju i mole, obrazuju, pomažu bolesnima. Oni nisu poznavali *stabilitas loci* – u zajednici je vladao *mobilitas*. Ta mobilnost omogućila je kontakte s različitim narodima i kulturama. Program, kojim je Franjo bio fasciniran, je bio „goli Krist na golom križu“ („Lisice imaju jame i ptice nebeske gnijezda, a Sin Čovječji nema gdje da nasloni glavu.“ Mt. 8,20), a model djelovanja njegove sljedbe bio je istodobno se otvoriti i odupirati svijetu. Franjo je uvjeren, što je bilo revolucionarno za njegovo vrijeme, da laici mogu biti članovi bratstva i dostojno širiti apostolat. Za žene je predvidio sestrinsku zajednicu. Posebice se trudio da svoje bratstvo oslobodi hijerarhijskih struktura i prelatura. Za života se sam nazivao bratom i smatrao se manjim bratom. Njegovi sljedbenici, koji su začetnici svjetskog pokreta za siromaštvo, vide sebe kao Red Manje braće bez imovine.

U srednjovjekovnoj Bosni postojala je katolička *ecclesia Bosnensis* i zagonetna *Crkva bosanska*. Krajem 12. i početkom 13. stoljeća za Bosnu se počeo intenzivno zanimati Vatikan zbog herezom zaražene Crkve bosanske (s nazivljem *bosanski krstjani*, *patareni*, od 19. st. *bogumili*), čija enigma historiografski do danas nije znanstveno razjašnjena. Vatikan šalje u Bosnu inkvizitore, koji iza sebe ostavljaju pismene tragove, što je za autora knjige *Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni* terminus a quo istraživanja. Uzbuna oko hereze bila je Vatikanu povod za dvojbu u pravovjernost i samoga bosanskoga biskupa pa ga je zajedno s kaptolom premjestio u Đakovo (najkasnije 1252. g.), tada teritorij pod ugarskom jurisdikcijom. Katolički puk u Bosni tako je prepušten kontroli ugarskih vlasti koje su ujedno iskoristile prigodu da djelomice osiguraju bosansku političku ovisnost.

Uloga katoličkih misionara bila je inkvizitorska jer je valjalo ispitati heterodoksnost ili pak heretičnost bosanskoga puka. Spremnost dominikanaca da preuzmu kontrolu crkvenih odnosa u Bosni također je išla na ruku Ugarskoj, jer su redovnici pripadali Ugarskoj provinciji. Nejasno je kad su točno dominikanci započeli svoju misionarsko-inkvizicijsku službu u Bosni, ali je sigurno da je ta misija odveć kratko trajala. Također su nejasne točne okolnosti njihova sukoba s franjevcima oko misionarsko-inkvizicijskih prava u Bosni. Sukob je završen pobjedom franjevac koji su 1291. godine „dobili sva potrebna prava i privilegije i u sporovima s Crkvom bosanskom nastupali kao jedini istražitelji heretičke izopačenosti“.

U to je doba Bosna bila članicom *Provinciae Sclavoniae* i logično bi bilo da se papa odlučio za hrvatske franjevce koji su poznavali jezik i mentalitet domaće puka. Zbog nedostatka hrvatskog osoblja misije su povjerene franjevcima iz stranih zemalja. Rana katolička „*ecclesia Bosnensis*“ u

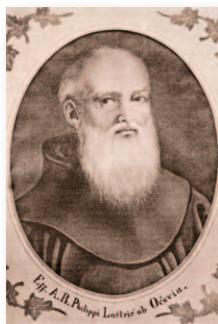

Ahdnama (turski ahdnâme: povelja o jamstvu) – politički ugovor Osmanskoga Carstva s bosanskim franjevcima (riječ je zapravo o ugovoru prema kojemu franjevci priznaju sultana za svojega gospodara, a zauzvrat dobivaju slobodu vjere i djelovanja; sačuvana je u prijepisima).

„svojoj liturgiji i svome obredu primjenjivala je slavenski jezik i slavensko/ćirilično (djelomično također glagoljsko) pismo“, dok je Crkva bosanska „u svom očitovanju poznavala samo slavenski jezik i ćirilično pismo; ona je iza sebe ostavila cijeli niz pisanih spomenika na slavenskom jeziku (evanđelja, glose, stečke itd.) koji svjedoče o kulturnim rezultatima te zajednice“. Nakon preuzimanja misijsko-inkvizicijske funkcije, u Bosnu su poslani franjevci iz „svijeta latinitasa, iz talijanskih, dalmatinsko-hrvatskih, ugarskih, njemačkih i drugih regija. Za zadaće tražilo se poznavanje domaćeg idioma, ali ipak samo kao sredstva za učinkovito obavljanje zadaće“.

Crkvena organizacija ležala je u rukama inozemnog klera, jer je tradicionalna domaća crkva bila optužena za herezu i dosljedno prepuštena vodstvu stranaca. Autor se trudi proniknuti u samu srž poslanja mladoga franjevačkog reda koji još traži svoj identitet i svoju poziciju u sklopu Katoličke crkve. Ako su na početku svoje misionarske službe djelovali kao franjevačka obiteljska zajednica, sve glasnjiji zagovor ideje o povratku reda „izvorima franjevačke duhovnosti“ izazvao je nesuglasice među braćom. Prijepor je nastao oko provedbe zavjeta siromaštva (neposjedovanja). Sam Franjo je poštedio svoju braću lutalačkog života u beskućništvu te im

dopustio živjeti u stalnim boravištima pod uvjetom da ta mjesta ne smiju smatrati svojim vlasništvom. Nastala je podjela u redu na *opservante* i *konventualce*. Najviše se sporilo oko odnosa prema franjevačkom idealu siromaštva (neposjedovanju). Pokret opservanata (*fratres heremitae*) bio je za strogo opsluživanje *pravila* s isposničkim življenjem u pustinjačkim nastambama, dok se pokret konventualaca (*fratres conventuales*) zalagao za podizanje samostana i blažu praksu življenja. Autor zaključuje da je franjevačka životna praksa u Bosni bila „više konventualska nego opservantska“ pa i u „vrijeme osmanske epohe, sve do danas“. Zaključak autora da je ovaj spor među franjevcima umjesto destrukcije postao konstruktivnim elementom „rasta i vitalnosti zajednice“ potvrđuju kasnije djela. Upravo simbioza opservancije i konventualizma „sačinjava bit i profil bosanskog franciskanizma“. Iz ove krize franjevačka zajednica u Bosni baštinila je jednu nesvakidašnju ali životno važnu osobinu *prilagodljivosti* vremenu i prostoru koja joj je omogućila preživljavanje u mukotrpnim nadolazećim stoljećima.

Portreti znamenitih povjesničara Filipa Laštrića, Mije V. Batinića, Julijana Jelenića i Dominika Mandića koji su, uz ostalo, pisali o bosanskim franjevcima, a čija su djela bila poticajna povjesničaru Jozi Džambi u istraživanju prilika u srednjovjekovnoj Bosni.

Vrijeme je pokazalo da je spomenuta kriza bila jako plodonosna na vjerskom, kulturnom, gospodarskom i političkom području. Bosansku vikariju strani misionari počeli su napuštati kako zbog unutarnjih nesuglasica tako i zbog naglih političkih i socijalnih promjena u Europi. To ojačava angažman domaćih misionara, što je odgovaralo općecrkvenoj praksi da svaka mjesna crkva bude osposobljena funkcionirati na vlastitim snagama. Intenzivnom brigom za vlastiti podmladak postupno je u Vikariji nastao sloj domaćih misionara koji su mogli preuzeti cjelokupnu misionarsku djelatnost, osim vodećih funkcija. Ni rimska središnjica Katoličke crkve niti središnja uprava reda nisu bili uvjereni u dovoljnu učvršćenost i osposobljenost Bosanske vikarije da bi mogla bez strane kontrole opstati, pa su je sve do 1504. godine vodili članovi reda inozemnog podrijetla. Te je godine prvi put domaći franjevac preuzeo službu vikara. Ta činjenica nije osobito uznemiravala vjernički puk koji je sve više stjecao povjerenje u franjevce. Zauzvrat su franjevci u okviru ondašnje religioznosti vjernicima nudili meditacije i različite vrste pobožnosti. Autor zaključuje kako je „franjevačka (...) duhovnost u sebi ujedinila spekulativni element kršćanske mistike i zornost (slikovitost, konkretnost, shvatljivost) pučke religioznosti onog vremena“. Koliki su ugled franjevci u Bosni uživali pokazuje činjenica da su diplomatski poslovi obavljani uz njihovu pomoć. Primjerice, bosanski ban Stjepan II. Kotromanić dao je izgraditi sjedište Vikarije u neposrednoj blizini državnog sjedišta, a franjevačkog vikara primio je u krug najbližih suradnika.

Raniji povjesničari opisivali su franjevačku prisutnost u Bosni, uz misionarsko-inkvizicijske, kao kulturnu povijest s političkim implikacijama, ali su potpuno zanemarili socijalne (primjerice njega gubavaca) i gospodarske aspekte (urbanizacija) djelatnosti franjevac. U vrijeme dolaska franjevaca Bosna je bila zemlja s izrazitom agrarnom strukturom u kojoj još nije započeo proces urbanizacije. U to je vrijeme u zapadnoeuropskim zemljama urbanizacija postigla uočljive dosege. Već spomenuti francuski povjesnik Jacques Le Goff pripisuje taj napredak *latinskom* kršćanstvu: „Sav taj materijalni, intelektualni, umjetnički razvoj ne bi se mogao proširiti bez evolucije vjere: kršćanstvo je prihvatilo kretanje povijesti i riječ znalo prilagoditi duhu. To je

kršćanstvo omogućilo Europi da poprими svoj pokretljivi ritam u tradiciji ravnovjesja između čovjeka i prirode, razuma i vjere“ (*Stara i naša Europa*, Zagreb 2004., str. 24).

Dolaskom Tvrtka I. na vlast Bosna se oslobodila ugarskog jarma i proširila vlast na dijelove susjednih zemalja. Političkim jačanjem počinje i gospodarski uspon u zemlji. Umjesto posjeda zemlje kao gospodarskog temelja, bosansko društvo doživjelo je intenzivan razvitak rudarstva, trgovine i obrta. Nastaju novi odnosi između središta i rubova kao rezultat nove tehnike, novoga intelektualnog i umjetničkog razvoja, novih kulturnih modela. Počinju se graditi gradovi, crkve, putovi, samostani. Povezanost s dalmatinskim gradovima dovodi iskusne graditelje u Bosnu koji graditeljstvo držе i kulturnom djelatnošću. Istodobno Dalmatinci obrazuju domaće graditelje i posređuju mediteransku umjetnost.

U to vrijeme nositelj bosanskoga gospodarstva bilo je rudarstvo. Kao prvi rudari pojavljuju se Sasi/Saksonci. Dubrovčani su vodili trgovinu. Franjevci su predstavnici spomenutoga „latinskog kršćanstva“ i sudjeluju u procesu urbanizacije Bosne, suoblikuju svaki korak gospodarskog i socijalnog uspona bosanskog društva. Katolički Sasi/Saksonci i Dubrovčani, nazivani „latinima“ zbog pripadnosti katolicizmu, uživali su mjesnu autonomiju poput današnjih diplomata. Oni su bili bliski franjevcima ne samo na konfesionalnom području, nego su bili i ekonomski najjači sloj stanovništva i jamčili franjevcima materijalnu sigurnost. Za izgradnju crkava i samostana franjevci su dobivali velikodušne darovnice, a u oporukama je propisivano kako se treba postupati s darovima. Zakladama i legatima franjevci se „bogate“, tvrdi autor. Prihvatanje materijalne potpore odgovaralo je temeljnim načelima reda koji je siromaštvo (neposjedovanje) uzdigao do jednog od glavnih principa. Autor zaključuje da je evidentna međuovisnost između urbanizacije Bosne, gospodarskog rasta i jačanja Katoličke crkve i franjevačkog reda.

Na vremenskoj okomici od pola tisućljeća, točnije 1463. godine pada Bosna, Osmanlije postaju novim gospodarima s kojima je valjalo tražiti izlaz. *Prilagodljivost* je od krize u franjevačkom redu postala nužnom osobinom. Sad su je franjevci u Bosni morali pretvoriti u krjepost da bi preživjeli! Jozo Džambo je ovom knjigom, kao i drugim svojim radovima, pokazao kako je čovjek neiscrpane radoznalosti koji traga za svojom Bosnom na način dostojan divljenja. Potaknut je uvjerenjem da istinu o Bosni može pronaći samo ako se ne zadovolji već ponuđenim „istinama“. U njemu je utkana doza pustolova, nomada, koji s onu stranu bosanske granice misli svoju „zemljicu Bosnu“ i osmišljenu je drugima preporučuje. Ta osmišljenost krije se u iskonskom bosnicitetu čiju identitetsku podlogu pruža katoličko franjevaštvo.

Argentinski pisac Jorge Luis Borges jedanput je poručio čovječanstvu da je među raznim ljudskim izumima koji su produžeci ruke, noge, očiju ili ušiju nedvojbeno najčudesnija knjiga jer „ona je proširenje sjećanja i mašte“. Knjiga je zaista jedan od najljepših izuma čovječanstva jer omogućuje riječima da putuju kroz vrijeme i prostor i idejama i pričama da traju generacijama. Upravo je knjiga *Franjevci u srednjovjekovnoj Bosni* sjajna prilika da dr. Jozi Džambi čestitamo 75. rođendan i poželimo snagu kojom će nastaviti pretapati prošlosti u riječ koju svi suvremenici mogu razumjeti - ako hoće!

SUMMARY

BOSNIA IN THE MIDDLE AGES

The book titled *Franciscans in Medieval Bosnia* by historian Jože Džambo, PhD, a half-century-long resident of Bavaria, is the only major work in German on medieval Bosnia focusing on the Bosnian Franciscans who existed in the country for more than seven centuries, or more precisely, in 723. Džambo studied history at the Ruhr-Universität in Bochum where he defended his dissertation “The Franciscans in Medieval Bosnia” in 1984 which was published in Dietrich-Coelde-Verlag Werl/Westfalen in 1991. The book, which has recently been translated into Croatian (2022), is an excellent opportunity to congratulate Joža Džambo, PhD, on his 75th birthday and to wish him the strength to continue translating the past into words that all his contemporaries can understand! He was awarded the *Southeast Europe Society Prize* (Südosteuropa-Gesellschaft) for his work. Life circumstances took him somewhat away from Bosnian themes as he worked and published in German at the Bavarian National Museum in Munich, the Institute of Ethnology at the University of Munich, and for 23 years at the Adalbert Stifter Verein, an institute for German-Czech cultural ties. The author of this article, Tihomir Nuić from Switzerland, has therefore decided to bring the complete work of this renowned Bavarian-Croatian historian to the attention of readers abroad.

RESUMEN

BOSNIA EN EL MEDIOEVO

El libro „*Los franciscanos en la Bosnia medieval*“, del dr. Jozo Džambo, historiador, quien reside hace medio siglo en Bavaria, es la única obra de contenido más profundo sobre la Bosnia medieval en idioma alemán que pone énfasis en la orden franciscana de Bosnia, que se mantuvo por más de siete siglos en el país, más precisamente durante 723 años. Džambo estudió Historia en la Universidad de Ruhr (Ruhr-Universität), en Bochum donde, en 1984, defendió su disertación titulada „*Los franciscanos en la Bosnia medieval*“, publicada en Dietrich-Coelde-Verlag Werl/Westfalen en 1991. Este libro, recientemente traducido al croata (2022), representa una gran oportunidad para felicitarle al dr. Jozo Džambo su 75º cumpleaños y desearle que siga teniendo fortaleza para continuar plasmando el pasado en palabras que todos sus contemporáneos puedan entender. La obra ha recibido el premio de la *Sociedad para el Sudeste de Europa* (Südosteuropa-Gesellschaft). Las circunstancias de la vida lo mantuvieron algo alejado de los temas sobre Bosnia mientras trabajó en diversas instituciones como el Museo Nacional de Bavaria en Munich, el Instituto de Etnología de la Universidad de Munich y durante los veintitrés años que pasó en el Instituto de Relaciones Culturales Alemano-Checas, Adalbert Stifter Verein. Por eso, el autor de este artículo, Tihomir Nuić, de Suiza, ha decidido acercar al lector la obra completa de este renombrado historiógrafo bávaro-croata.

REFLEKSIJE ČASOPISA *OSOBA I DUH* HRVATSKIH EMIGRANATA IZ ŠPANJOLSKE

Uskoro će se navršiti 75 godina od izdavanja prvog broja časopisa *Osoba i duh* koji su u Madridu pokrenuli hrvatski katolički intelektualci. Danas je taj časopis svjedočanstvo visoke intelektualne produkcije dijela hrvatskih emigranata koji su unatoč teškim egzistencijalnim uvjetima stvarali i dostojno promovirali ugled svoga naroda u svijetu. Rad je fokusiran na djelovanje organizacije Croatia Academica Catholica (CAC) i njezina časopisa *Osoba i duh*. Organizaciju su osnovali i časopis pokrenuli dominikanac Franjo Hijacint Eterović i laik Luka Brajnović koji su u Madridu našli utočište nakon Drugog svjetskog rata. Cilj pothvata bila je duhovna i intelektualna obnova izbjeglih intelektualaca na kršćanskim načelima, a u svrhu stvaranja elite buduće demokratske hrvatske države. Organizacija je imala podružnice u gotovo svim zemljama u kojima su boravili naši egzilanti. Širenjem mreže suradnika, časopis postaje interdisciplinarna revija koja iz broja u broj donosi visokokvalitetne članke iz raznih područja. Druga svrha časopisa bila je predstaviti Hrvatsku, njezinu povijest i kulturu strancima. Rad je nastao na temelju doktorske disertacije autorice Tamare Bodor „Uloga časopisa *Osoba i duh* (1949. – 1955.) u djelovanju organizacije CAC u Madridu“.

Spas čovječjeg dostojanstva je u spasu osobnosti, a dostojanstvo osobe je u duhu!¹ napisao je u svom dnevniku Franjo Hijacint Eterović uoči objave prvog broja časopisa *Osoba i duh* u Madridu, u ožujku 1949. godine. U uvodniku prvog broja rastumačio je ime časopisa.

„Osoba i duh! Dvije najviše vrednote na zemlji. Treba ih kao nikad isticati, jer im prijete poplava sile u totalitarizmu i tehnike u materijalizmu.² Ideja o pokretanju časopisa niknula je nekoliko mjeseci ranije u razgovoru s Lukom Brajnovićem. Obojica su se u Madridu našla kao emigranti. Brajnović je ondje pristigao u prosincu 1947. godine iz Italije gdje je proveo prve dvije godine svoga izbjegličkog života. Eterović je u Madrid sredinom 1948. stigao iz Praga gdje se bio sklonio nakon što je godinu ranije emigrirao iz Hrvatske.

U Madridu se, u odnosu na druge zemlje u koje su Hrvati poslije Drugog svjetskog rata emigrirali, nalazila mala hrvatska skupina, uglavnom studenata i intelektualaca kojima je, kao i izbjeglicama iz drugih zemalja komunističkog režima, španjolska vlada ponudila utočište i mogućnost da nastave sa svojim intelektualnim i akademskim radom.³ U tu svrhu je na poticaj

¹ Eterović, F. H. *Zapisci s putovanja: Španjolska 1948. – 1952*. Zapis od 18. ožujka 1949.

² „Nad ponorima skrajnosti“, *Osoba i duh*, I(1), str. 3.

³ O tome je detaljno pisao Gojko Borić u članku „Madridski krug hrvatskih egzilanata“ objavljenom u Hrvatskome iseljeničkom zborniku 2014. godine.

Članovi Hrvatskog akademskog kluba i Matice hrvatske u izbjegličkom logoru Fermo, 25. lipnja 1947. Slijeva nadesno: Duško Kalebić, voditelj literarne sekcije HAK-a, Vlasta Cvitanović, Zdravko Dučmelić, Marijana Šikić, Luka Brajnović, Janko Skrbin i Karlo Mirth.

Španjolske biskupske konferencije pokrenula Katoličko djelo za pomoć sveučilištarcima (OCAU) koje je upravljalo Visokim zavodom sv. Jakova osnovanim za zbrinjavanje spomenutih studenata (Borić, 2013: 254). Prema riječima jednog od tadašnjih španjolskih biskupa, svrha te institucije bila je da „formira za možda vrlo blisku budućnost (...) birane i ispravno kršćanski orijentirane skupine, koje će biti sposobne staviti se na čelo neoblikovanim, zastrašenim i demoraliziranim masama koje će iza sebe ostaviti novi istočni barbari“.⁴ Osim vodstva španjolske Crkve, „poluga upravljanja“ (Borić, 2013: 255) pripadala je i organizaciji Pax Romana⁵ čiji su predsjednik i glavni tajnik te godine, znakovito, bili Španjolci. Princip upravljanja bio je od individualaca različitih narodnosti stvoriti zajednicu koja, na načelima kršćanskog univerzalizma, treba biti primjer budućega društvenog ustroja Europe.

Pokretači časopisa – Franjo Hijacint Eterović i Luka Brajnović

S obzirom na misiju, ključ odabira korisnika Visokog zavoda sv. Jakova bila je nacionalna pripadnost. Naime, iz svake nacionalne skupine trebalo je u Zavodu stanovati najmanje deset članova, a takvih je skupina u Španjolskoj u tom trenutku bilo 14.

⁴ „Međunarodni katolički život“ (1949). *OiD*, 1 (5), str. 19.

⁵ Pax Romana osnovana je 1921. godine kao krovna međunarodna organizacija koja je okupljala laičke organizacije rimokatoličkih studenata i intelektualaca svih narodnosti. S vremenom se razvila u jednu od prvih nevladinih organizacija religijskoga karaktera koja je imala savjetodavni status pri Ujedinjenim narodima (Lehman, 2016: 9). Hrvatska je svoju podružnicu Pax Romane imala od samih početaka u Ligi hrvatskoga katoličkog društva.

Luki Brajnoviću, posljednjem predsjedniku hrvatske podružnice organizacije Pax Romana, bilo je povjereno sastavljanje popisa hrvatskih izbjeglica koje su potencijalno mogle postati korisnici Zavoda u Madridu. Pri tome mu, kako je sam rekao, nije padalo na pamet uvrstiti sebe na taj popis jer je već bio završio studij. On je tada kao izbjeglica s oznakom „bijeke boje“ boravio u Rimu. No poziv da u Zavodu „u ozračju sigurnosti i poštovanja“ nastavi s aktivnostima s kojima se „oduvijek bavio“⁶ (Brajnović, 2019: 120) stigla mu je od tajnika te institucije te se uskoro s ostalim hrvatskim izbjeglicama našao u Madridu.

Eterović, mladi hrvatski dominikanski svećenik, iz domovine je otišao tek 1947. godine kako bi, prema vlastitim riječima, „mogao slobodno djelovati i u svijetu se boriti za slobodnu Hrvatsku“ (Polanščak, 2017: XVII, XVIII).

Croatia Academica Catholica

I Eterović i Brajnović u emigraciji su se našli u svojim kasnim dvadesetim, odnosno ranim tridesetim godinama. Kao formirane katoličke intelektualce obuzimao ih je isti nemir u pogledu moralne i duhovne zapuštenosti izbjeglih hrvatskih mladića.

„Imamo pred očima Vas, naše hrvatske inteligente i Vaš pomladak, naše studente (...). Vama u prvom redu želimo pomoći duhovnom hranom. Naše je uvjerenje, da je potrebno najprije prizdati i oblikovati one koji su kadri da oblikovani i izgrađeni oblikuju druge.“⁷

S tim ciljem osnovali su krajem 1948. godine društvo Croatia Academica Catholica (CAC) čija je misija bila, kako je Eterović napisao u svom dnevniku, „povratak naše inteligencije Bogu“. Premda je u Madridu već postojala zajednica Hrvata, CAC je bio „posve duhovni pokret“ i na neki način nastavak prijeratne Lige hrvatskoga katoličkog đaštva.⁸ Širenje organizacije išlo je dobro pa je, prema Eterovićevim podacima, CAC do 1950. godine imao podružnice u Madridu, Grazu, Münchenu, Londonu i Clevelandu. Sve skupa CAC je imao oko „stotinu članova“, a cilj je bio doprijeti do izbjeglih hrvatskih intelektualaca u svim zemljama u kojima su se našli. Tako je kao sredstvo djelovanja i širenja programa organizacije osnovan časopis *Osoba i duh* koji je izlazio nekoliko puta godišnje, do 1955. godine.

„Pokret i List“, kako ih je nazivao Eterović, bili su neodvojivi. Gotovo svaki broj časopisa donosio je pismo članovima CAC-a, a uskoro se ustalila i rubrika Croatia Academica Catholica u kojoj su članci bili usko vezani uz organizaciju i, općenito, pokret katoličkih laika u svijetu.

Skromni počeci

Prvi broj časopisa *Osoba i duh* izašao je samo mjesec dana nakon što je u razgovoru niknula ideja o njegovu pokretanju. Ta brzina iznenadila je i Eterovića i Brajnovića. Njihovi planovi bili

⁶ Brajnović je bio poznati katolički intelektualac, novinar, književnik, jedno kraće vrijeme i profesor sociologije.

⁷ „Nekoliko riječi čitateljima“ (1949). *OiD*, I(3), str. 17.

⁸ Ova je organizacija bila dio međunarodne katoličke laičke organizacije Pax Romana koja je svoju vrlo aktivnu podružnicu imala u to vrijeme upravo u Madridu. S obzirom na to da je Brajnović kao predsjednik Lige vodstvo te organizacije poznavao otprije, nova organizacija CAC vrlo brzo postala je dio Pax Romane.

su u skladu s mogućnostima skromni. Naime, na raspolaganju im je bila jedna španjolska tiskara gdje je, zbog nepoznavanja jezika i specifičnih znakova u hrvatskome pismu, proces slaganja slova bio znatno duži nego što je uobičajeno. Zbog toga je značajno da je već drugi broj napredovao ne samo tehnički, već i sadržajno. Broj stranica povećan je s 15 na 20 i taj se broj više neće smanjivati, dapače samo će rasti. Iz toga se može zaključiti posvećenost cilju urednika koji su već prvi broj razaslali među različite grupe hrvatskih katoličkih studenata i intelektualaca u Oxfordu, Londonu, Parizu, Münchenu, Salzburgu, Rimu, Madridu, Buenos Airesu, Cordobi, Rio de Janeiru, Caracasu i Chicagu. Podnaslov časopisa *Glas katoličkih hrvatskih intelektualaca* odavao je vjerski karakter publikacije koji će se zadržati do kraja izlaženja, čak i kada ne budu više dominirale takve teme. Urednici su otpočetka zastupali izrazito državotvorno stajalište, ali i inzistirali na tome da vjera treba biti primarna vrednota, odnosno da „sve druge vrednote, pa i hrvatstvo, treba da budu presuđene prema načelima vjere“.⁹ Zbog toga će nerijetko voditi polemike s drugim hrvatskim grupacijama u emigraciji koje će ih optuživati za nazadnost i klerikalnost.

U skladu s potrebama duhovne i moralne obnove izbjeglih hrvatskih intelektualaca, u prvim brojevima prevladavali su članci egzistencijalnoga karaktera. Na tada aktualne probleme koji su tištali njihove sunarodnjake urednici su nastojali pružiti odgovore iz perspektive kršćanske antropologije. Tako su naslovi prvih članaka bili „Ličnost“, „Granice slobode“, „Ideal čovjeka“, „Smisao žrtve“, „Novo pokoljenje“ i sl.

Autori suradnici

Kad je časopis počeo izlaziti početkom 1949. godine u Madridu, dio emigrantskih skupina u drugim zemljama povezivao ga je s Pavlom Tijanom. Tijan je, naime, među prvima iz hrvatske skupine stigao u Madrid gdje je na poziv Vrhovnog vijeća za znanstvena istraživanja organizirao studij slavistike na tada osnovanome Međunarodnom odjelu za moderne kulture. Ipak, Tijan je u prvom redu bio suradnik časopisa u pitanjima koja su bila dio njegove struke, dok su Eterović i Brajnović obavljali sve uredničke poslove i pisali većinu članaka. Uz Tijana, za časopis *Osoba i duh* pisali su i brojni drugi suradnici koji su se nakon Drugog svjetskog rata našli u tzv. političkoj emigraciji. Većina ih je u međuratnom razdoblju bila dio neke od organizacija hrvatskoga katoličkog pokreta. Govoreći o toj generaciji, Eterović je rekao kako je to bila mladež koja je „znala što hoće i kamo ide (...) te je bila spremna za svoje ideale stupiti u borbu, podnijeti žrtve i gledati smrti ravno u oči, pa i pasti, kad je to tražila Velika Svrha Života“.¹⁰ U sedam godišta časopisa svoj doprinos barem jednim tekstom dali su laici Dušan Žanko, Antun Wurster, Karlo Mirth, Milivoj Mostovac, Fedor Cicak, Mirko Meheš i drugi. Od svećenika istaknuli su se Janko Žagar i Dragutin Kamber koji su u zadnjoj godini izlaženja preuzeli i uredništvo nekih rubrika.

⁹ Uredništvo (1954.). „Našim prijateljima“, *OiD*, IV (1), str. 4.

¹⁰ Eterović, F. H. (1972.). „Zadnje desetljeće na straži“. *Hrvatska revija*, 22 (2-3), str. 277.

U početcima su se autori nerijetko potpisivali pseudonimima, a neki će tu praksu zadržati do kraja. Eterović je u prvom broju zadnjega, sedmoga godišta objavio popis pseudonima i šifri te imena osoba koje su se iza njih krile.¹¹ Iz odabira pseudonima može se zaključiti ponešto o osobnosti onih koji su se njima koristili. Tako je Pavao Tijan pisao pod pseudonimom *Exul* što se može prevesti kao prognanik, a Antun Wurster ponekad se potpisivao kao *Marianus* što upućuje na ime Marije, možda još konkretnije *filius Mariae* (Marijin sin). Dušan Žanko služio se hispaniziranom inačicom svoga imena, *Spiridion* ili *Espiridion*, a pseudonim Ante Smitha Pavelića bio je *Observator*. Urednici časopisa, Eterović i Brajnović, služili su se nizom pseudonima što je, osobito u početku kada mreža suradnika nije bila toliko široka, stvaralo dojam da za časopis piše više autora. Jedan od Brajnovićevih čestih pseudonima bio je *Ante Borak*, a Eterovićev *Frane Zumbulov*, što je bila satirična kombinacija njegovih dvaju imena Franjo i Hijacint (lat. *hyacinthi* – zumbul). Zajedničke tekstove urednici su potpisivali šifrom *Hi-ć*. Razloge skrivanja identiteta autora u prvih nekoliko brojeva časopisa objasnili su i time da „ovim načinom lakše prodiru zdrave, ljudske i kršćanske misli među našu inteligenciju. Držimo se stare: Non quis, sed quid“.¹²

Prema popisu suradnika koji je Eterović objavio u posljednjem godištu, s časopisom *Osoba i duh* u sedam godina izlaženja surađivalo je 85 autora.

Kvaliteta članaka

Hrvatski emigrant Jakša Kušan, pokretač i glavni urednik značajnoga emigrantskog časopisa *Nova Hrvatska*, u analizi hrvatskih emigrantskih publikacija dao je visoku ocjenu časopisu *Osoba i duh*.

„Neslužbeno je to glasilo akademičara, hrvatske katolički nastrojene inteligencije, no istodobno nije klerikalna. (...) Članci su pretežno stručni i velikim dijelom s područja filozofije, zatim ekonomije, gdje se napada i komunizam i kapitalizam. Kvaliteta članaka je vrlo visoka, a tehnička oprema odlična” (Kušan, 2001: 13).

Kušan je ovu ocjenu napisao 1955. godine, u posljednjoj od sedam godina izlaženja časopisa. Napomena da glasilo nije klerikalno pokazuje kako je časopis bio avangardan i u odnosu na ostale vjerske publikacije koje su tada izlazile u emigraciji. Naime, u jednom kasnijem osvrtu na časopis Eterović je rekao kako su „ideje koje su se širile sa stranica revije bile progresivne“¹³ i na neki način preteča onih ideja katoličke inteligencije koje su kulminirale na Drugom vatikanskom koncilu.

Stručnost i kvalitetu članaka urednici su osiguravali angažiranjem renomiranih intelektualaca iz raznih struka.

¹¹ „Popis suradnika ‘Osobe i duha’ u sedam godina“, *OiD*, VIII (1), nulta stranica.

¹² U prijevodu: Ne tko, već što (1949. (3): 17).

¹³ „Osoba i duh (Person and Spirit) (1949 – 1955)“. Fond FHE.

Tako su za časopis pisali povjesničari Jere Jareb i Perko Vukota koji su kasnije postali istaknuti sveučilišni profesori u SAD-u, odnosno Argentini. Liječnik Duško Jelavić, ugledni španjolski gastroenterolog i prof. emeritus Sveučilišta u Madridu, napisao je nekoliko priloga iz medicinske struke, baš kao i Ivo Tuškan koji je, prema Eterovićevim riječima, bio važan pomoćnik na početku izlaženja časopisa. Tada je Tuškan još boravio u Madridu, a značajan prilog o položaju liječnika stranaca u SAD-u napisao je kada se već tamo bio preselio i zaposlio u svojoj struci.

Jezikoslovac Krsto Spalatin jednu od prvih svojih rasprava o razlikama između hrvatskog i srpskog jezika objavio je na engleskom jeziku upravo u časopisu *Osoba i duh*. U tom će se polju posebno angažirati kao profesor na Sveučilištu Marquette u Milwaukeeju. Politolozi i pravnici Milivoj Mostovac i Vilko Reiger dali su svoj doprinos analizama političkih sustava u svijetu, a u tome se posebno istaknuo teolog i filozof Janko Žagar, profesor i kasnije rektor dominikanskog Sveučilišta u Berkeleyju (Kalifornija). Mirko Meheš i Fedor Cicak pisali su o suvremenim problemima radnika i radničkih sindikata, a Cicak se bavio problemom integracije hrvatskih emigranata u američko društvo. O hrvatskoj tradicijskoj kulturi i glazbi pisali su Ivo Kokot, A. Perc i Miroslav Varoš, za kojeg se nekoliko godina kasnije utvrdilo kako je bio suradnik jugoslavenske obavještajne službe. Ta činjenica pokazuje doseg djelovanja te organizacije u hrvatskoj emigraciji.

Duboka teološka razmatranja prevladavala su u časopisu u prvim godištimama, ali su se u manjoj mjeri pojavljivala sve do kraja izlaženja časopisa. Nadahnuto promišljanje o smislu patnje, sa širokom teološkom podlogom, napisao je suradnik iz Hrvatske, određeni N. Dolovjev. Njegov pseudonim urednik nije otkrio ni u popisu suradnika jer je bila riječ o Jordanu Kuničiću, hrvatskom dominikancu i dugogodišnjem dekanu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (1963. – 1970.) koji je čitavo vrijeme boravio i djelovao u komunističkoj Jugoslaviji. Njegova su razmatranja urednici kasnije uklopili u knjigu od čije su prodaje novac slali Hrvatskoj dominikanskoj provinciji.

Širina tema i mreža stručnih suradnika bila je u skladu s ambicijama urednika koje su najkonkretnije objašnjene u posljednjem uredničkom obraćanju uoči gašenja časopisa.

„*Osoba i duh* nije završila posao. Naša je velika ambicija bila dvostruka: najprije izgraditi kršćanski nazor na svijet i život u dušama naših čitalaca i čitave emigracije, a onda provesti revalorizaciju hrvatske kulture od davnih vremena do danas i to u svim njezinim granama: najprije u književnosti i umjetnosti, gdje su Hrvati najviše dali i najviše obećavali dati, pa zatim na ostalim poljima našega stvaralaštva, da skinemo lažne idole i heroje i velikane, a uspostavimo istinske veličine nama i budućim pokoljenjima za oponašanje i divljenje.”¹⁴

U posljednjim godištimama urednici su već imali izgrađenu solidnu mrežu autora. Svjesni koliko je teško zadržati dobre i kvalitetne suradnike, na početku 6. godišta uveli su nagradu za najbolje.

„Ovo je bilo apsolutno nužno ako želimo osigurati kvalitetu suradnji. Oni najbolje pišu, a gladni su i naravno izmiču se, jer treba nešto drugo da rade, da prežive. Članak se plaća, kad je izišao tiskan. (...) Osnovna je nagrada 10 dolara.”¹⁵

¹⁴ Eterović, H., „*Osoba i duh*” prestaje izlaziti. Fond FHE.

¹⁵ Iz pisma Vatroslavu Budroviću od 29. siječnja 1954. Fond FHE.

Brojevi na stranim jezicima

Uz prvu – duhovna i moralna obnova hrvatskih intelektualaca, druga urednička misija bila je pružiti znanje o hrvatskom narodu, njegovoj povijesti, tradiciji i kulturi stranim intelektualcima. Osobito im je to bilo važno zbog činjenice da u tadašnjoj globalnoj akademskoj zajednici nije postojala relevantna literatura na stranim jezicima koja bi obrađivala to pitanje. Upoznavanje stranog svijeta s hrvatskom problematikom prema urednicima je bila „jedna od stožernih dužnosti hrvatskih emigranata“.¹⁶

Najbliža ciljana skupina bili su im, u tom trenutku, članovi međunarodne organizacije Pax Romana s kojima su se susretali na godišnjim ili mjesečnim sastancima. Za te su prilike pripremili i tiskali brojeve časopisa *Osoba i duh* na stranim jezicima. Već polovicom drugoga godišta, u kolovozu 1950. godine izašao je prvi višejezični broj u kojem je polovica članaka bila napisana na francuskom jeziku, odnosno na španjolskom. Taj broj bio je namijenjen kongresu Pax Romane koji se tog ljeta održavao u Amsterdamu. To je ujedno bila i prigoda da se novoosnovana emigrantska podružnica Pax Romane, CAC, predstavi ostalim ograncima. Stoga su urednici nastojali prikupiti relevantne tekstove na „svim službenim jezicima međunarodnih katoličkih organizacija“, odnosno na španjolskom, francuskom, engleskom i njemačkom jeziku.

U tom je broju Pavao Tijan na španjolskom objavio tekst o Hrvatskome katoličkom pokretu, koji je ujedno i opis prvih 50 godina 20. stoljeća povijesti hrvatskoga naroda. Uz tekst koji je Tijan ranije objavio u španjolskoj reviji „Arbor“, o postanku slavenskih naroda,¹⁷ spada među prve znanstvene članke o hrvatskoj povijesti na španjolskom jeziku.

Na španjolskom je pisao i Eterović i to o razlici između domoljublja i nacionalizma na primjeru hrvatskog naroda, a članke na francuskom za prvi poliglotski broj napisali su Bonifacije Perović, o komunizmu, i Dušan Žanko, o utjecaju Božje milosti na pjesništvo.

Idući broj posvećen strancima izašao je sljedeće godine u povodu Međunarodnog kongresa laičkog apostolata koji se te 1951. godine održavao u Rimu. Nakana i toga broja bila je „među kongrestistima probuditi interes za Hrvatsku“.¹⁸

Taj je broj donio četiri članka na španjolskom, tri na francuskom i tri na engleskom jeziku. Od značajnih tekstova u pogledu hrvatske kulture napisanih na španjolskom jeziku u tom broju svakako je pregled hrvatske književnosti tijekom stoljeća (određenog Marka Ljubića, što je vjerojatno bio pseudonim Ljubomira Marakovića), kao i odnos Hrvata sa Svetom Stolicom autora Grge Petrića (vjerojatno Petra Grgca).

Treći i posljednji višejezični broj izašao je 1952. godine u povodu Međunarodnoga euharistijskog kongresa u Barceloni. Prigodno, članci napisani na engleskom, španjolskom, francuskom i

¹⁶ „Našim čitateljima“ (1951). *OiD*, III (7-9), str. 2.

¹⁷ I jedan i drugi tekst nedavno su prevedeni i objavljeni u knjigama Tijanovih eseja, *Domovinske i emigrantske teme* (Glas Končila, 2019.) i *Procesi nastajanja slavenskih naroda i drugi eseji* (AGM, 2019.).

¹⁸ Eterović, F. H. *Zapisci s puta: Španjolska 1948. – 1952.* Zapis pod nadnevkom 22. rujna 1951.

njemačkom bavili su se euharistijskim motivima u kontekstu hrvatske povijesti i kulture. To je ujedno i jedini broj u kojem je objavljen članak na njemačkom jeziku koji je napisao Ernest Bauer. Za tu su prigodu urednici uz posebni broj časopisa *Osoba i duh* pripremili i brošuru na španjolskom i engleskom jeziku koja je imala dva dijela; jedan s općim podacima o hrvatskom narodu i jedan o položaju Crkve u Hrvatskoj. To govori o naporima koje su Eterović i Brajnović poduzimali u nastojanjima da u svakoj prilici budu spremni dostojno predstaviti hrvatske intelektualce pred stranim kolegama.

Premda je za to postojala namjera, do kraja izlaženja časopisa *Osoba i duh* više nije objavljen nijedan višejezični broj, a ni u redovnim brojevima nisu izlazili članci na stranim jezicima.

Rubrike

Najveći broj članaka u časopisu *Osoba i duh* objavljen je izvan rubrike. U rubrikama su se objavljivale razne vijesti iz međunarodnoga katoličkog života, zatim program i aktivnosti organizacije Croatia Academica Catholica, pregledi raznih emigrantskih publikacija te dijelovi papinih enciklika i obraćanja u vezi s aktualnim svjetskim pitanjima.

Osim programskim člancima u rubrici CAC, „kršćanski nazor na svijet i život“ urednici su nastojali u svojih čitatelja potaknuti i preporukom specifičnog štiva. Za to je služila rubrika *Duc in altum* čija je svrha bila pružiti čitateljima duševnu hranu „da se pod pritiskom nečovječnog postupka s raseljenim osobama ne pretvore u bezličnu masu, u očajnike i apatičare“.¹⁹ *Duc in altum* (lat. Izvezi na pučinu) jedno je od gesla karakterističnog za pokret Opus Dei kojem je, kao jedan od prvih Hrvata, baš u Španjolskoj pristupio Luka Brajnović.

„Duc in altum! Zavezi na duboko! Tvoja vjera i tvoja moralna savjest trebaju dublje, a ne samo površinske upute! Ovo posebno vrijedi za vodeći sloj svakog naroda, pa tako i našega.“²⁰

Kako je od kraja trećega godišta gotovo svaki broj časopisa izlazio kao tematski, obrađujući jednu temu iz više perspektiva, u rubrici *Duc in altum* nalazio se popis literature za produblјivanje te teme, s uredničkim komentarima. Bilo je to svojevrsno „pomagalo za našu duhovnu formaciju“.

Tematski brojevi

Urednički koncept s vremenom se razvijao tako da je u svakom broju prevladavala jedna tema obrađena iz različitih diskursa. Više nije bio naglasak isključivo na vjerskom sadržaju. To je bio određeni zaokret u uredničkoj politici što je dala nagovijestiti i promjena podnaslova u prvom broju četvrtoga godišta. Naime, umjesto *Glasa katoličkih hrvatskih intelektualaca* podnaslov će od te godine glasiti *Revija za duhovno-naučna²¹ pitanja*.

Razumljivo je da su urednike i autore časopisa najviše zaokupljali praktični životni problemi hrvatskih emigranata. Dio problema i sami su iskusili, a drugom dijelu su neposredno svjedočili.

¹⁹ „Još jedno pomagalo za našu duhovnu formaciju“ (1949). *OiD*, I (4), str. 10.

²⁰ „Još jedno pomagalo za našu duhovnu izgradnju“ (1950). *OiD*, II (1), str. 19.

²¹ Od petoga godišta „naučna“ će postati „znanstvena“.

Tako je prvi tematski broj u 1952. godini bio posvećen emigrantskim pitanjima. Jedno od gorućih pitanja na koje su nastojali dati primjenjiva rješenja bila je takozvana D.P.²² „di-pi“ psihoza. O tom su psihološkom fenomenu svojstvenom dijelu političkih emigranata vrlo promišljeno pisali Tijan i Brajnović u člancima „Mladost na bespuću“ i „Profil emigrantske psihe“. Jedan od rijetkih članaka Ivana Meštrovića objavljen je u ovom broju, a bavi se umjetničkim stvaranjem izvan domovine. Na povijesnim primjerima brojnih umjetnika koji su u egzilu stvorili svoja najbolja djela Meštrović nastoji potaknuti hrvatske intelektualce da stvaraju jer „svaki Hrvat koji stvara, pa ma gdje stvarao, ostaje članom hrvatske kulturne zajednice i predstavlja njen doprinos ljudskoj zajednici i ugledu naroda iz kojega je potekao“.²³ Gledano iz današnje perspektive, mnogi od njih to su upravo i ostvarili.

Idući tematski broj bio je posvećen temi rada i znanja u kojem se razmatrala nužnost deontologije, odnosno dužnost svakog katoličkog stručnjaka i intelektualca da u svojoj profesiji provodi apostolat.

Do kraja izlaženja časopisa tematski brojevi obrađivali su aktualne teme koje su zaokupljale suvremenoga katoličkog intelektualca. Tako su dva broja bila posvećena kršćanskom braku i obitelji kao zalogu „sretne budućnosti Hrvatske“.²⁴ Središnja tema u čak dva broja bila je opće funkcioniranje društva prema kršćanskim načelima pri čemu je urednički naglasak bio na „osvjetljenju pogubnih ideja komunističkog svjetovnog nazora“²⁵ ali i jednako pogubnoga nemoralnog kapitalizma. Tako su u tim brojevima objavljeni članci u kojima se tražio „treći put“ poput teksta Mirka Meheša „Kršćanska reforma poduzeća i kapitalizam“ ili onog Janka Žagara „Ekonomsko protuslovlje komunizma“.

Broj posebno bogat raznovrsnim tekstovima bio je onaj posvećen kršćanskom poimanju hrvatske države. Urednicima je u tom pogledu bilo važno „okupiti što veći broj naših publicista“, osobito onih intelektualaca koji su se bavili pravnim i socijalnim pitanjima. Ovaj broj je važan zbog toga što, premda se o hrvatskoj državi u emigraciji neprestano govorilo i pisalo, toj se problematici nije pristupalo sustavno i organizirano, a što bi se očekivalo od intelektualne elite jednog naroda čija je „ogromna većina“ složna oko prava tog naroda na svoju državu.

Nažalost, osim rijetkih iznimaka, niti pisci niti govornici poslije svih ovih osam godina emigrantskog života, nisu zašli u bit problema i predstavili hrvatskoj javnosti državu, njezinu narav i svrhu, njezin danas zamršeni administrativni stroj, njezin odnos prema Crkvi, prema radništvu i seljaštvu, prema vlastitim građanima, prema iseljenim Hrvatima, u jednu riječ – dobre i slabe strane države, koje treba odvagnuti i o njima ozbiljno povesti računa.²⁶

O različitim pogledima na pitanje hrvatske države u tom su broju pisali Kvirin Vasilj, Augustin Pavlović, Janko Žagar, Boris Micolji, Franjo Nevistić, Ivo Omračanin i drugi.

²² D.P. pokrata je engleske sintagme „displaced persons“ (izmještene osobe) koja se izgovarala *dipi*, a njezini nositelji prema tome, pomalo pejorativno, *dipijevci*.

²³ Meštrović, I. (1952.). „Umjetničko stvaranje u tuđini“. *OiD*, IV (1), str. 15.

²⁴ „Mjesto uvodnika. Povodom ovoga broja ‘Osobe i duha’, posvećenog kršćanskom braku“ (1951.), *OiD*, III (10-12), str. 1.

²⁵ „Iz Uredništva“ (1953.). *OiD*, V (1-2), str. 104.

²⁶ „Uvodna riječ“ (1953.). *OiD*, V (1-2), str. 1.

Velik broj autora živo je i djelovao u Sjedinjenim Američkim Državama. Godine 1952. onamo se preselio i glavni urednik časopisa *Osoba i duh*, Franjo Hijacint Eterović. Svakodnevni izazovi s novim načinom života, osobito u pogledu ravnoteže privatnog i poslovnog odnosno praktičnog i duhovnog elementa, bili su nadahnuće i za tekstove koje su pisali za časopis *Osoba i duh*. Kako je tih tema bilo mnogo, poslužile su kao povod za tematski broj koji se bavio Amerikom i američkim Hrvatima. Taj je broj izazvao polemike u drugim hrvatskim emigrantskim publikacijama, što je rezultiralo još jednim tematskim brojem koji se bavio specifičnim prilikama na sjevernoameričkom kontinentu.

Polemike

Premda se ne može govoriti o pravim polemikama na stranicama časopisa *Osoba i duh*, u nekoliko navrata uredništvo je odgovorilo na različite oblike kritika koje su na njihov račun izlazile u drugim emigrantskim publikacijama. Ti su odgovori pokazatelji uobičajenih neslaganja među hrvatskom emigracijom, ali i načina kako takvim neslaganjima treba pristupiti na opću korist svih dionika rasprave. Takav jedan polemički odgovor koji je zauzeo prostor od čak 50 stranica bio je osvrt urednika Eterovića na polemiku koju je među američkim Hrvatima započeo novinar i publicist Bogdan Radica. Jedan od povoda toj polemici bio je i tematski broj časopisa *Osoba i duh* posvećen Americi i problemima američkih Hrvata. Eterović je potanko odgovorio na svaku Radičinu primjedbu koje su ga, kako je zapisao u svom dnevniku, veselile jer su bile pokazatelj da je *Osoba i duh* „izazvala živu diskusiju“, a tako se „lakše osvijetle mnoge točke u obično teškim, ali tragično potrebnim problemima koje revija donosi iz broja u broj“.²⁷ Najbolji pokazatelj uredničke dobre volje je činjenica da je u istom broju Bogdan Radica potpisao jedan članak.

Urednici su se i ranije osvrtnali na ono što su nazivali žalosnim pojavama u emigraciji u povodu nekulturnih polemika. Smatrali su da je nepostojanje kulture dijaloga među hrvatskom emigracijom najveći razlog međusobnih razdora i neuspjeha svake iole dobro zamišljene zajedničke akcije. Brajnović je, kao novinar i vrstan komunikolog, nastojao o tome podučiti svoje kolege koji su se bavili pisanom riječi.

„Ima nekoliko principa koji nam pružaju dragocjenu pomoć da ne zabloudimo. Evo ih: Čuvati se, da nas ne zanese osobna strast! Nikada generalizirati grijeh i krivnju drugih, bilo da se radi o osobama ili o ljudskim zajednicama (narodima). Paziti na rječnik polemike (...) I napokon treba se čuvati toga, da se bez promišljanja prelama štap nad glavom protivnika.“²⁸

Kako bi sami odgajali za kulturu dijaloga, urednici su nastojali u cijelosti objavljivati kritike koje su dobivali na svoj ili na račun časopisa. Iako tek u posljednjem godištu, urednici su se odlučili na uvođenje rubrike *Pisma urednicima* s ciljem da „u reviji probude živi interes i raspravljanje“. Sve skupa je do kraja izlaženja časopisa objavljeno pet pisama koja su zapravo bila svojevrsna polemika između pojedinih autora tih pisama i uredništva. Da se revija nije ugasila, ta je rubrika mogla postati platforma kvalitetne razmjene mišljenja čitatelja časopisa *Osoba i duh*. Tako bi se

²⁷ Eterović, H. (1955). „Kad je riječ o veličini Amerike“, *OiD*, VII (3), str. 1, 51.

²⁸ M. (1950). „Iz deontologije katoličkog novinara“, *OiD*, II (1), str. 9.

svrstala uz bok s tada renomiranim svjetskim katoličkim revijama u kojima je slična rubrika bila pokazatelj razine raspravljanja na modernim, demokratskim načelima.

Gašenje časopisa

Časopis *Osoba i duh* prestao je izlaziti na svome sadržajnom i tehničkom vrhuncu, s relativno kompaktnom i stabilnom mrežom kvalitetnih suradnika iz hrvatske intelektualne emigracije. Nakon sedam godina kontinuiranog izlaženja i napredovanja zadnji broj objavljen je bez najave da nakon toga *Osoba i duh* više neće izlaziti. U Eterovićeve privatnim bilješkama nalazi se njegovo posljednje obraćanje čitateljima pod naslovom „Osoba i duh’ prestaje izlaziti“ koje je zapravo trebalo biti uvodnik posljednjem broju. Međutim, Eterović ga nije objavio, a deset godina kasnije u razgovoru s Vinkom Nikolićem (kasnije objavljenom u knjizi *Pred vratima domovine*) objasnio je tu svoju odluku.

„Uvodnik je već bio tiskan kada sam ga povukao iz tiska, uvijek u nadi da ću reviju možda ipak spasiti. Ta se nada nije ostvarila, ali su čitatelji ostali pod dojmom, da revija nije prestala, tek zaostaje, radi novčanih neprilika, opće poteškoće iseljeničkog tiska” (Nikolić, 1965: 201).

Razlozi gašenja revije mogu se objasniti kombinacijom financijskih teškoća, urednikova zamora i političkih pritisaka iz Jugoslavije.

Odlaskom u Sjedinjene Američke Države, Eterović se fizički odvojio od redakcije časopisa jer je, zbog manjih troškova, smatrao boljim da tisak i distribucija ostanu u Madridu. U takvoj situaciji suradnja s pomoćnim urednikom postala je vrlo otežana da bi potpuno prestala 1954. godine kada se Brajnović povukao s tog mjesta. Kao i svaka periodična publikacija koja nastoji biti u svakom pogledu nezavisna, časopis *Osoba i duh* od početka se borio s financijskim teškoćama. Iz stalnih napomena uredništva pretplatnicima da podmire svoja dugovanja prema časopisu vidljivo je koliko je bilo zahtjevno formirati i održati stabilnu pretplatničku strukturu. Alternativa novčanom plaćanju pretplate bila je, za svećenike koji su primali časopis, služenje svete mise na tu nakanu. Tako je, prema podacima koje je Eterović uredno vodio, pet misnih nakana bio ekvivalent jednogodišnjoj pretplati. Nešto malo privatnih oglasa što je dio povjerenika uspio osigurati, nije bilo dovoljno za veća primanja. Iscrpljen naporima da održi reviju, Eterović je u jednom pismu rezignirano predvidio njezino gašenje.

„Revija nema oglasa, koji mnogim drugim publikacijama pokriju trećinu troška, jer ovakav časopis ne odgovara oglašivačima, kako oni vele. Revija nema stalnih dobročinitelja, jer je u prvom redu namijenjena našim školovanim ljudima, a oni obično nijesu imućni. Revija nema fonda niti konsorcija koji bi taj fond jamčio. Kada se sve ovo uzme u obzir, nije teško shvatiti, da nam je budućnost neizvjesna, skoro sigurno tragična.”²⁹

No financije nisu bile jedini razlog zbog kojega se časopis na kraju ugasio. Dolaskom u SAD, Eterović je preuzeo velik broj dužnosti u svojoj novoj redovničkoj zajednici. Usto je slobodno vrijeme nastojao iskoristiti za putovanje po drugim dijelovima Amerike i posjet tamošnjim

²⁹ Pismo naslovljeno „Poštovani i dragi prijatelju!“ datirano „15. studenoga 1955.“. Fond FHE.

Hrvatima. Već je onda bio angažiran u kulturnim projektima američkih Hrvata poput osnivanja Hrvatske akademije Amerike. Sve to oduzimalo mu je vrijeme potrebno za sustavno i pravodobno uređivanje časopisa, ali i za održavanje veza s ograncima CAC-a za koje je glasilo primarno bilo i osnovano. Premda je znao da neće još dugo moći biti glavni urednik, bilo mu je vrlo stalo do toga da revija opstane. To je vidljivo iz njegovih pisama osobama u kojima je vidio potencijal da nastave njegov posao. Međutim, nije se našao nitko njegovih sposobnosti i radne energije tko bi u potpunosti preuzeo sve poslove oko izdavanja časopisa *Osoba i duh*. Događaj koji je, može se reći, presudio gašenju časopisa bila je naredba dominikanskoga generala Eteroviću da prekine svaku vezu s časopisom. To je bio rezultat pritisaka koje je komunistički režim u Hrvatskoj od 1954. godine³⁰ sustavno radio na Hrvatsku dominikansku provinciju u Zagrebu. Eterović je poslušao naredbu i napustio je uredništvo časopisa koji se s njegovim odlaskom ugasio.

Naslijeđe CAC-a

Kao i većina političkih emigranata toga vremena, Eterović i Brajnović sanjali su o samostalnoj hrvatskoj državi. No oni su čvrsto vjerovali da je budućnost hrvatske države upravo u rukama „njenih izbjeglih sinova“, osobito onih koji, kao stručnjaci i intelektualci, trebaju biti njezina buduća elita. Smatrali su da je emigracija vrijeme pripreme i izgradnje tih pojedinaca kako bi, kad se za to ostvare uvjeti, mogli preuzeti ulogu obnove mlade države. Kao i velik broj političkih emigranata, u prvim godinama izbjeglištva vjerovali su da će se to ostvariti vrlo skoro. Zato su ustrajali na intelektualnoj i svakoj drugoj, a osobito „duhovnoj formaciji hrvatskih katoličkih inteligenata“ koji „proživljavanjem duhovnog života (...) oblikuju svoju osobnost u javnom i privatnom životu“.³¹ S tom su nakanom pokrenuli organizaciju CAC i osnovali časopis *Osoba i duh*. Da je rad CAC-a odstupao od uobičajenog djelovanja političke emigracije pokazuje i jedan izvještaj jugoslavenske tajne službe iz 1952. godine. Ondje se, naime, spominje da se „rad hrvatske emigracije u Španiji odvija uglavnom u dva pravca“. Prema mišljenju pisca toga izvještaja, „grupa hrvatskih intelektualaca na čelu s Tijanom i Eterovićem“ predstavljala je „jedan oblik ozbiljnog, tihog, ali opasnog rada u emigraciji“.³²

Koliko je ta ocjena bila točna pokazuje i svojevrsna „suma“ sedmogodišnjega ustrajnog rada na postizanju željenih ciljeva.

„*Osoba i duh* odlazi s pozornice hrvatske publicističke djelatnosti u času kada je uspjela okupiti naša najbolja pera i stvoriti čitavu nevidljivu zajednicu duša koje jednako misle i ocjenjuju našu emigrantsku stvarnost, t.j. u času kada bi morala živjeti i bujati u čitav pokret konstruktivnih snaga u emigraciji. Ima li među nama, a mi smo uvjereni da ima, sposobnih ljudi koji bi bili voljni i spremni obnoviti i proširiti u jednom ili drugom obliku ideje vodilje Osobe i duha, mi im unaprijeda želimo puni uspjeh.“³³

³⁰ Vjerojatno zbog za komuniste spornog Memoranduma koji su hrvatski katolički svećenici u emigraciji uputili predsjedniku SAD-a, D. Eisenhoweru, a koji je objavljen u 3. broju sedmogodišnjega časopisa *Osoba i duh*.

³¹ „Croatia Academica Catholica“ (1950). *OiD*, II (7-9), str. 30.

³² Služba države sigurnosti Republičkog sekretarijata za državne poslove SRH. *Dosje Eterović*. HR-HDA 1561-2295.

³³ „*Osoba i duh*“ *prestaje izlaziti*, str. 2. Fond FHE.

Literatura

- Brajnović, L. (2019.). *Oproštaji i susreti. Sjećanja iz rata i izgnanstva*. Zagreb, AGM.
- Borić, G. (2013.). Madridski krug hrvatskih egzilanata. U: *Hrvatski iseljenički zbornik 2014*. Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, 252-274.
- Eterović, F. H. (1972.). „Zadnje desetljeće na straži“. *Hrvatska revija*, 22 (2-3), str. 277.
- Kušan, J. (2001.). *Bitka za Novu Hrvatsku*. Rijeka, Otokar Keršovani d.o.o.
- Lehman, K. (2016.). *Religious NGOs in International Relations. The construction of „the religious“ and „the secular“*. London – New York, Routledge.
- Polanščak, D. A. (2017.). „Franjo Hijacint Eterović: portret kršćanskog humanista“. U: F. H. Eterović. *Osoba, etika i nacija: rasprave, studije i članci*. Zagreb, Glas Koncila, str. VII-LXII.

Izvori

- Eterović, F. H. *Zapisci s putovanja: Španjolska 1948. – 1952*. Osobni dnevnik. Fond Franje Hijacinta Eterovića. Arhiv dominikanske provincije u Zagrebu.
- Eterović, H., „*Osoba i duh*“ *prestaje izlaziti*. Fond Franje Hijacinta Eterovića. Arhiv dominikanske provincije u Zagrebu.
- Eterović, F. H. „Osoba i duh (Person and Spirit) (1949. – 1955.)“. Fond Franje Hijacinta Eterovića. Arhiv dominikanske provincije u Zagrebu.
- Eterović, F. H. Pismo Vatroslavu Budroviću od 29. siječnja 1954. Fond Franje Hijacinta Eterovića. Arhiv dominikanske provincije u Zagrebu.
- Eterović, F. H. Pismo „Poštovani i dragi prijatelju!“ od 15. studenoga 1955. Fond Franje Hijacinta Eterovića. Arhiv dominikanske provincije u Zagrebu.
- Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, Dosje br. 302500 Eterović Hijacint, fond HR-HDA-1561.

Članci iz časopisa *Osoba i duh*

- Eterović, H. (1955.). „Kad je riječ o veličini Amerike“, *Osoba i duh*, VII (3), 1-51.
- Meštrović, I. (1952.). „Umjetničko stvaranje u tuđini“. *Osoba i duh*, IV (1), 15-17.
- Uredništvo (1954.). „Našim prijateljima“, *OiD*, IV (1), str. 4.
- „Croatia Academica Catholica“ (1950.). *Osoba i duh*, II (7-9), 30-32.
- „Iz Uredništva“ (1953.). *Osoba i duh*, V (1-2), 104.
- „Još jedno pomagalo za našu duhovnu formaciju“ (1949.). *Osoba i duh*, I (4), 10-13.
- „Još jedno pomagalo za našu duhovnu izgradnju“ (1950.). *Osoba i duh*, II (1), 19.
- „Međunarodni katolički život“ (1949.). *Osoba i duh*, I (5), 19.
- „Mjesto uvodnika. Povodom ovoga broja ‘Osobe i duha’, posvećenog kršćanskom braku“ (1951.). *Osoba i duh*, III (10-12), 1.
- „Nad ponorima skrajnosti“ (1949.). *Osoba i duh*, I (1), 1-3.
- „Našim čitateljima“ (1951.). *Osoba i duh*, III (7-9), 2.
- „Popis suradnika ‘Osobe i duha’ u sedam godina“ (1955.). *Osoba i duh*, VII (1), nulta stranica.
- „Uvodna riječ“ (1953.). *Osoba i duh*, V (1-2), 1.

SUMMARY

REFLECTIONS OF THE MAN AND SPIRIT MAGAZINE OF A CROATIANS EMIGRANTS FROM SPAIN

It will soon be 75 years since the publication of the first issue of the *Osoba i duh* emigrant magazine which was launched in Madrid by Croatian Catholic intellectuals. This article looks at the work of Croatia Academica Catholica and its *Osoba i duh* magazine. The organisation was founded and the magazine launched by a Dominican, Franjo Hijacint Eterović, and a layman, Luka Brajnović, who found themselves in Madrid after the Second World War as part of a small group of Croatian emigrants. The aim of founding the organisation was the spiritual, moral and intellectual renewal of Croatian refugee intellectuals on Christian principles with the aim of creating individuals of character who would become the elite of the future democratic Croatian state. The organisation had branches in almost all countries where Croatian emigrants lived and the means of spreading ideas was the *Osoba i duh* magazine. In its early years, the magazine was religious in character with a predominantly philosophical and theological theme. With the expansion of the network of contributors, the magazine has become an interdisciplinary journal, bringing quality articles from different fields from issue to issue. The second aim of the organisation was to present Croatia, its history and culture to foreigners. To this end, several issues of *Osoba i duh* were printed and distributed in foreign languages. After seven years, the magazine ceased publication due to a combination of financial difficulties, overworking of the editor-in-chief and political pressures. Today, it is a testimony to the high intellectual production of a part of the Croatian emigrant community, which, despite the difficult existential conditions, created and promoted its nation with dignity in the world.

The paper is based on the doctoral thesis “The Role of the *Osoba i duh* Magazine (1949 - 1955) in the Work of Croatia Academica Catholica (CAC) in Madrid”, which was published in June 2023.

RESUMEN

**REFLEXIONES DE LA REVISTA 'OSOBA I DUH'
DEL EMIGRANTE CROATA EN ESPAÑA**

Pronto se cumplirán 75 años desde la publicación del primer número de la revista para emigrantes *Osoba i duh* (*La persona y su alma*), iniciada en Madrid por intelectuales católicos croatas. En el artículo se analizan las actividades de la organización *Croatia Academica Catholica* y su revista *Osoba i duh*. Tanto la organización como la revista fueron fundadas por el dominico Franjo Hijacint Eterović y por el laico Luka Brajnović, quienes formaban parte del pequeño grupo de emigrantes en Madrid, después de la Segunda Guerra Mundial. La organización se fundó con el fin de renovar espiritual, moral e intelectualmente a los intelectuales croatas refugiados, sobre principios cristianos, con el objetivo de formar individuos de carácter que se convertirían en la élite del futuro estado democrático croata. La organización tenía filiales en casi todos los países en los que vivían emigrantes croatas, y el medio para difundir las ideas era justamente la revista *Osoba i duh*. La publicación era de carácter religioso y, durante sus primeros años, incluyó temas predominantemente filosóficos y teológicos. Al ir ampliando la red de colaboradores, la revista fue tomando un carácter interdisciplinario que, de un número a otro, incluía artículos de gran calidad de diversos campos. Otro de los objetivos de la organización era presentar a Croacia, su historia y su cultura a los extranjeros. Con este objetivo, se imprimieron y distribuyeron algunos números de la revista en varios idiomas. *Osoba i duh* dejó de publicarse después de siete años de su aparición debido a dificultades financieras, al exceso de trabajo del editor en jefe y a presiones políticas. Hoy, da testimonio de la alta producción intelectual de una parte de los emigrantes croatas que, a pesar de las difíciles condiciones existenciales, crearon y promovieron dignamente a su pueblo en todo el mundo.

Este artículo está basado en la disertación doctoral „Uloga časopisa *Osoba i duh* (1949. – 1955.) u djelovanju organizacije Croatia Academica Catholica (CAC) u Madridu“ („El rol de la revista *Osoba i duh* (1949-1955) en la obra de la organización Croatia Academica Catholica (CAC) en Madrid“), defendida en junio de 2023.

Znanstvenica, kardiologinja i kardionkologinja Ana Barać članica je prestižnih američkih medicinskih institucija, American College of Cardiology i American Heart Association, ali i ACAP-a koji okuplja ljude hrvatskih korijena s uspješnim profesionalnim karijerama. Ova svestrana Dalmatinka uvrštena je na popis najboljih liječnika u Washingtonu u 2023. godini. Inače, Sveučilište Stanford u SAD-u redovito objavljuje listu 2% najutjecajnijih svjetskih znanstvenika, među kojima se ističu oni poput doktorice Ane Barać (na fotografiji) koja je diplomirala na Medicinskom fakultetu u Zagrebu...

ZNANOST

AMERIČKI SAN DALMATINSKE KARDIOLOGINJE IZ WASHINGTONA

Vrhunska znanstvenica, kardiologinja i kardio-onkologinja Ana Barać članica je uglednih američkih medicinskih institucija, American College of Cardiology i American Heart Association. Ova svestrana Dalmatinka uvrštena je na popis najboljih liječnika u Washingtonu za 2023. godinu. U skladu s novim karijernim izazovima u ožujku 2023. godine prešla je s Medstar Georgetown University Hospital and Medstar Washington Hospital Center u Inova Schar Cancer Institute i Inova Heart and Vascular Institute, veliki zdravstveni centar u saveznoj državi Virginiji, gdje je direktorica kardio-onkologije. Diplomirala je 1998. godine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Doktorica Ana Barać i njezin suprug Argentinac, također renomirani znanstvenik Federico Asch (direktor Laboratorija za ehokardiografiju na Institutu za istraživanje zdravlja MedStar), uz liječničku karijeru posvećeni su i svojoj obitelji. U članku su zanimljiva i zapažanja kardiologinje Barać o konferenciji Udruge hrvatsko-američkih profesionalaca (ACAP) „Connecting the Doers: Taking Croatia to the Next Lev” koja je u srpnju 2023. godine održana u Zagrebu. Bila je to prva konferencija ACAP-a u domovini nakon sedam uspješnih konferencija održanih u SAD-u, a za doktoricu Barać prilika da se uživo sretne s kolegama i prijateljima u domovini. Članica je ACAP-a i sretna je da je imala priliku sudjelovati na konferenciji u Zagrebu.

Kad se početkom 1990-ih u splitskom MIOC-u zainteresirala za molekularnu biologiju, Ana Barać nije ni slutila da će jednog dana ostvariti sjajnu karijeru kao liječnica i znanstvenica u SAD-u. Vrhunska kardiologinja i kardio-onkologinja Ana Barać članica je uglednih američkih medicinskih institucija, American College of Cardiology i American Heart Association, a nalazi se i na popisu najboljih liječnika u Washingtonu za 2023. godinu. U skladu s novim karijernim izazovima u ožujku 2023. godine prešla je s Medstar Georgetown University Hospital and Medstar Washington Hospital Center u Inova Schar Cancer Institute i Inova Heart and Vascular Institute, veliki zdravstveni centar u saveznoj državi Virginiji, gdje je direktorica kardio-onkologije.

- Moje zanimanje za medicinu počelo je zbog interesa za molekularnu biologiju i mehanizme funkcioniranja stanica i organa. Tijekom srednjoškolskih godina zainteresirala sam se za znanost i kako molekule međusobno djeluju i omogućuju komunikaciju na staničnoj razini. Mislila sam kako je fascinantno da ti se pruži mogućnost otkriti cijeli novi svijet mehanizama koji su u osnovi načina na koji živimo, dišemo, krećemo se i razmišljamo. Razmišljala sam o studiju molekularne biologije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, a Medicinski fakultet došao je u obzir kao mjesto gdje istraživači primjenjuju molekularnu biologiju na

Prof. dr. sc. Ana Barać

proučavanje mehanizama ljudskih bolesti. Na poslijetku sam izabrala Medicinski fakultet i sretna sam što od tog trenutka slijedim svoj poziv – prisjeća se Ana Barać.

Diplomirala je 1998. godine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu gdje je zatim radila kao znanstvena novakinja na farmakologiji kod prof. Zdravka Lackovića. No, na dubrovačkoj konferenciji o prijenosu signala, koju je organizirao prof. Ivan Đikić, spoznala je da želi naučiti tehnike molekularne biologije u tadašnjemu Đikićevu laboratoriju na Sveučilištu Uppsala u Švedskoj. Želja joj se ispunila 2000. godine kad je dobila dvije uzastopne stipendije te šest mjeseci provela u Uppsali.

- Ivan Đikić je moj mentor i vječna inspiracija! Konferencija o prijenosu signala koju je organizirao

1998. godine u Dubrovniku promijenila mi je život. A ja ga dotad nisam ni poznavala. Za hrvatsku biomedicinsku znanost Ivanov utjecaj je nemjerljivog učinka, ne samo istraživanjima i objavljenim radovima koji su u svjetskom vrhu, nego i suradnjom s mnogobrojnim znanstvenicima u Hrvatskoj te organiziranom edukacijom i mogućnostima usavršavanja mladih znanstvenika i liječnika – ustvrdila je Ana Barać.

U listopadu 2000. godine došla je na američki Nacionalni institut za zdravlje (NIH) u Washingtonu gdje je radila tri godine da bi zatim prešla u Bolnički centar Washington na specijalizaciju iz interne medicine. Bolnički centar Washington najveća je nevladina bolnica u glavnome gradu SAD-a, a njezina sveučilišna afilijacija poznato je Sveučilište Georgetown. Anu Barać upoznala sam u proljeće 2006. godine u Washingtonu na gala proslavi tijekom koje je Ivanu Đikiću uručena nagrada Američke asocijacije za istraživanje raka (AACR) za znanstvenike mlađe od 40 godina. S Anom je tada bio i njezin zaručnik, a sadašnji suprug Argentinac Federico Asch: oboje su bili pri kraju specijalizacije iz interne medicine. Bila sam prilično šokirana činjenicom kad su mi opisivali kako izgleda njihov radni ritam te da im radni tjedan traje čak 60-80 sati. No, i Ana i Federico nisu na mene ostavili dojam nezadovoljnih osoba nego pozitivnih mladih ljudi punih planova. Svoje planove u međuvremenu su i ostvarili.

- Liječničko obrazovanje u Americi dugo traje. I sve je duže. Nakon tri godine specijalizacije iz interne medicine slijedi subspecijalizacija dodatne tri-četiri godine. Tako sam i ja nakon specijalizacije u internoj medicini dobila kardiovaskularnu stipendiju na Sveučilištu Georgetown i Medstar Washington Hospital Center s fokusom na oslikavanje srca, ehokardiografiju tj. ultrazvuk srca i magnetsku rezonanciju srca. No, moram naglasiti da je čak i nakon stipendije moja karijera bila vođena istraživačkim pitanjima – rekla je Ana Barać.

Kao mlada profesorica dobila je nagradu na početku karijere za projekte o kardiovaskularnim učincima određenih terapija raka.

Prizor s konferencije Udruge Hrvatsko-američkih profesionalaca (ACAP), Zagreb, srpanj 2023.

- Tako sam u klinici počela vidati pacijente koji su tijekom ili nakon terapije raka imali zatajenje srca ili druge probleme. U to vrijeme postojala je sve veća potreba za boljim razumijevanjem kardiovaskularnih učinaka potaknuta eksponencijalnim povećanjem broja terapija raka, poboljšanim preživljavanjem i sve većim brojem pacijenata sa srčanim problemima kojima su te terapije bile potrebne. Stoga sam s nekoliko mojih kolega diljem SAD-a oformila radnu skupinu u sklopu American College of Cardiology (ACC), što je kasnije preraslo u ACC Section and Council: ponosna sam što sam bila osnivačka predsjednica toga tijela - istaknula je Ana Barać.

Samozatajna i duboko posvećena svome poslu, Ana Barać iskreno kaže da je sretna što je mogla slijediti svoju strast i što se njezin klinički rad preklapa s interesom za istraživanje. - Spajanje kliničke skrbi i istraživanja bilo je važno za stvaranje i rast kardioonkološkog programa u Medstar Washington Hospital Center i Medstar Georgetown University Hospital gdje sam 13 godina bila profesorica. No, u ožujku 2023. pridružila sam se Inova Healthu, velikom sustavu zdravstvene skrbi u Sjevernoj Virginiji kao D'Aniello Chair u kardio-onkologiji. Ovaj program financira Inova Schar Cancer Center koji povezuje multidisciplinarnu skrb u borbi protiv raka s kardiovaskularnim uslugama na Inova Schar Heart and Vascular Institutu – rekla je Ana Barać.

Zatim je opisala svoj tipičan dan. - Obično imam pacijente u ambulanti, pregledavam studije magnetske rezonancije srca i sudjelujem na edukativnim konferencijama za nastavno osoblje, kolege, specijalizante i studente. Istraživanje je i dalje važan dio moga rada. Sada je to uglavnom u obliku suradnje s kolegama na projektima kliničkog istraživanja i rada na izvještajima i kliničkim standardima – naglasila je Ana Barać.

Kako su i ona i njezin suprug Federico Asch, direktor Laboratorija za ehokardiografiju na Institutu za istraživanje zdravlja MedStar i profesor kardiologije na Sveučilištu Georgetown, uspješni i posvećeni svojim karijerama, zanimalo me je kako usklađuju posao s obiteljskim životom u Washingtonu.

- Profesionalni i privatni život su isprepleteni i zahtijevaju stalni balans. Naša kćer Lara ima 15 godina i sada je srednjoškolka: pomogla je mužu i meni da imamo čvrste obiteljske prioritete. Lara je oduvijek ljetovala u Dalmaciji, a mi smo bili oduševljeni kada smo vidjeli koliko je uzbuđena što sama putuje k noni Vanji, mojoj mami, i sestrični u Brela. Obitelj moga supruga je iz Buenos Airesa i zimske praznike provodimo s obitelji u Argentini. Washington je postao naš dom daleko od obiteljskih domova i naših domovina, a ima mnogo prekrasnih atributa: međunarodnu zajednicu koja vas prihvaća, pozitivnu gradsku atmosferu i zračne luke s vezama s Europom i Latinskom Amerikom – ispričala je Ana Barać.

Poticajna zagrebačka konferencija ACAP-a

Razgovor smo skrenule na konferenciju Udruge hrvatsko-američkih profesionalaca (ACAP) „Connecting the Doers: Taking Croatia to the Next Level” koja je u srpnju 2023. godine održana u Zagrebu. Bila je to prva konferencija ACAP-a u domovini nakon sedam uspješnih konferencija održanih u SAD-u, a za mene prilika da prvi put nakon 2006. godine uživo vidim Anu Barać.

- Članica sam ACAP-a i bilo mi je drago i čast sudjelovati na konferenciji ACAP-a u Zagrebu. Velike čestitke i hvala mojim kolegama dr. Živku Pavletiću i dr. Jeanni Havidich na organizaciji fantastičnog skupa. Konferencije okupljaju ljude, a ACAP je bio jedinstven tako da je okupio ljude s različitim profesionalnim pozadinama i stručnošću oko zajedničkog cilja: izgradnje mostova između američkih i hrvatskih stručnjaka i aktivnosti i razmišljanja izvan okvira. Također, želim istaknuti Inauguralni međunarodni simpozij ‘Lifestyle Medicine’ koji je održan 5. srpnja, a sponzorirali su ga Odbor za medicinski turizam ACAP-a, na čelu s dr. Pavletićem i dr. Havidich, te Hrvatski liječnički zbor na čelu s dr. Željkom Krznarićem. Na simpoziju su sudjelovali hrvatski i američki stručnjaci, a rasprava i prilike o kojima se razgovaralo bile su izvrsne – rekla je Ana Barać.

Iako godinama živi u SAD-u, i dalje je vezana za domovinu.

- Svako ljeto putujem u Hrvatsku kako bih vidjela svoju obitelj i uvijek se veselim prilikama da dolazim češće. Suradujem s kolegama sa sveučilišta u Zagrebu i Splitu, posebice s profesoricom Darijom Baković koja vodi Odjel za kardiologiju KBC-a Split. Nakon što sam obranila doktorsku disertaciju na Sveučilištu u Splitu, drago mi je što mogu uzvratiti te biti mentorica mladim kardiolozima na doktorskim studijima – rekla je Ana Barać.

Na posljertku je otkrila svoje planove. - Moj plan je nastaviti slijediti svoju strast prema kliničkoj znanosti. Kako se moja karijera bude razvijala, sve više i više moga vremena i napora odlaziti će na akademske i obrazovne aktivnosti, što znači suradnju s kolegama ovdje i diljem svijeta. Definitivno se nadam da će me to približiti Hrvatskoj i pružiti mi više vremena da boravim u domovini - zaključila je Ana Barać.

SUMMARY

AMERICAN DREAM OF A DALMATIAN CARDIOLOGIST FROM WASHINGTON

Top cardiologist and cardio-oncologist Ana Barać is a member of the prestigious American medical institutions, the American College of Cardiology and the American Heart Association. This wonderful Dalmatian woman has been included in the list of the best doctors in Washington for 2023. In line with her new career challenges, in March 2023 she moved from Medstar GU Hospital and Medstar Washington Hospital Center to Inova Schar Cancer Institute and Inova Heart and Vascular Institute, a large medical centre in the state of Virginia where she is the Director of Cardio-oncology. She graduated in Zagreb in 1998. At a conference in Dubrovnik organised by the renowned scientist Ivan Đikić, she realised that she wanted to learn molecular biology techniques in Đikić's then laboratory at Uppsala University in Sweden. Her wish came true. She then went to the US NIH in Washington, DC, where she worked for three years (2000 - 2003), and then transferred to the WHC to specialise in internal medicine while her university affiliation was with Georgetown University. In addition to medicine, Ana Barać, MD, and her Argentinian husband, Federico Asch, MD, also a renowned scientist (Head of the Echocardiography Laboratory at MedStar Health Research Institute), are devoted to their family. They live in Washington, although they regularly spend summers with their daughter in Ana's home town of Split (Brela) and in Argentina.

RESUMEN

CARDIÓLOGA DÁLMATA DE FAMA MUNDIAL, EN WASHINGTON

La destacada cardióloga y cardiooncóloga Ana Barać es miembro de prestigiosas instituciones médicas estadounidenses como el *College of Cardiology* y la *American Heart Association*. Esta asombrosa dálmata fue incluida en la lista de los mejores médicos de Washington en 2023. En línea con los nuevos desafíos profesionales, en marzo de 2023 pasó del Medstar Georgetown University Hospital y el Medstar Washington Hospital Center al Inova Schar Cancer Institute y al Inova Heart and Vascular Institute, un gran centro de salud en el estado de Virginia, donde se desempeña como directora de Cardiooncología. Barać se graduó en 1998 en la Facultad de Medicina de Zagreb. Durante una conferencia organizada por el conocido científico I. Đikić en Dubrovnik, la cardióloga mostró interés en aprender técnicas de biología molecular en lo que entonces era el laboratorio de Đikić en la Universidad de Uppsala en Suecia, y su deseo se hizo realidad. Tras esta experiencia, trabajó en el NIH en Washington durante tres años (2000 - 2003) y luego se transfirió al WHC para especializarse en Medicina Interna, aunque su afiliación universitaria se relaciona con la Universidad de Georgetown. La doctora Ana Barać y su esposo argentino Federico Asch, reconocido científico (director del Laboratorio de Ecocardiografía del Instituto de Investigación de la Salud MedStar) viven en Washington, junto con sus hijas. Veranean con frecuencia tanto en Split (Brela), Croacia, como en Argentina.

VIZIONAR S INSTITUTA ZA POLITIČKE ZNANOSTI SVEUČILIŠTA U LUKSEMBURGU

Splićanin Josip Glaurdić s dvadesetljetnom inozemnom adresom poznat je našoj javnosti kao vrstan politički analitičar i komentator hrvatskih, europskih, ali i globalnih političkih zbivanja. Rođen je u Dalmaciji, odakle ga je učenička razmjena odvela na studij u Sjedinjene Američke Države. Diplomirao je političke znanosti i međunarodnu poslovnu ekonomiju na Sveučilištu Illinois Wesleyan, a zatim doktorirao na prestižnom Yaleu. Školovanje i život u SAD-u snažno su utjecali na njega, pa stoga ističe kako sebe smatra i hrvatskim i američkim znanstvenikom. Danas je Josip Glaurdić ravnatelj Instituta za političke znanosti Sveučilišta u Luksemburgu. No, svi njegovi osobni i profesionalni interesi su u Europi tako da se Glaurdić smatra povratnikom iz Amerike. Nakon doktorata na Yaleu 2009. godine, dobio je istraživačku poziciju na Sveučilištu u Cambridgeu. Krajem 2016. godine postao je, uz Riječanku Borju Martinović, prvi hrvatski istraživač iz društvenih znanosti koji je dobio „znanstveni Oscar”, prestižni projekt Europskoga istraživačkog vijeća (ERC). Pošto *ERC Grant* zapravo pripada znanstveniku koji ga je dobio, a ne instituciji, obiteljski su - Josip i njegova supruga također znanstvenica - odlučili preseliti se u sredinu u kojoj oboje imaju dobre prilike za nastavak karijere.

Iako više od dva desetljeća živi i radi u inozemstvu, politolog Josip Glaurdić poznat je hrvatskoj javnosti kao vrstan politički analitičar i komentator hrvatskih, europskih, ali i globalnih političkih zbivanja. Rođen je u Splitu gdje je završio osnovnu školu i tri razreda III. gimnazije Split (Prirodoslovno-matematička gimnazija) da bi zatim školovanje nastavio u SAD-u.

- U SAD sam otišao kao exchange student na četvrtu godinu srednje škole i onda sam ostao na sveučilištu jer sam dobio stipendiju. Iskreno, gledajući unatrag, ne mogu sa sigurnošću reći zašto sam otišao. Odlazak van skoro se podrazumijevao u mojoj obitelji u to vrijeme druge polovice 90-ih, a vjerujem da je bilo slično u mnogih drugih obitelji. Kao da je postojalo prešutno shvaćanje da, ako želim ispuniti svoj potencijal, moram otići van. Tu zadnju godinu srednje škole u SAD-u završio sam u obitelji koja je imala farmu svinja na tromeđi Illinoisa, Iowe i Wisconsin. To je bilo jako izazovno iskustvo, ali me je dovelo do spomenute sveučilišne stipendije pa je žrtva – i moja i mamina i tatina – ipak bila korisna – prisjetio se Josip Glaurdić, ravnatelj Instituta za političke znanosti Sveučilišta u Luksemburgu.

Diplomirao je političke znanosti i međunarodnu poslovnu ekonomiju na Sveučilištu Illinois Wesleyan, a zatim doktorirao na prestižnom Yaleu. Ističe kako nije on izabrao društvene

znanosti nego one njega. - Kako to obično biva, ključni su bili fantastični profesori. Dodiplomski studij pohađao sam na Sveučilištu Illinois Wesleyan – malom liberal arts koledžu u središnjem Illinoisu. Profesori su bili iznimno posvećeni svojim studentima, ali posebno me se dojmilo dvoje profesora koji su predavali predmete iz politologije. Njih sam igrom slučaja odabrao na prvoj godini studija kad se od nas očekivalo da uzmemo široku lepezu predmeta kako bismo zaista spoznali što želimo studirati. I to je bilo to. Ponudili su mi da im budem asistent u istraživanju i priča je zapravo bila gotova – rekao je Glaurdić.

Školovanje i život u SAD-u snažno su utjecali na njega, pa stoga ističe kako sebe smatra i hrvatskim i američkim znanstvenikom.

- Sve moje kolegije organiziram prema principima koje sam usvojio na studiju u SAD-u. Imao sam prilike studirati kao dodiplomski student godinu dana na Oxfordu, zatim kao doktorand godinu dana na Cambridgeu. Imao sam prilike i predavati na Cambridgeu, u Luksemburgu, a i u Hrvatskoj. Moja supruga također je znanstvenica i studirala je u Njemačkoj i Francuskoj. Dakle, imam poprilično dobar uvid u prakse visokog obrazovanja iz perspektive i studenta i predavača u nizu akademskih zajednica. Ne želim reći da je američki sustav visokog obrazovanja superioran jer nije. Usto američka akademska zajednica upravo prolazi nekoliko velikih kriza. Ali pristup studentima i znanju koji sam tamo imao prilike iskusiti 90-ih i ranih 2000-ih meni je jako odgovarao. Omogućio mi je da pronađem svoj poziv i nakon toga dao mi je slobodu i potporu da se razvijem na najbolji mogući način. No bez obzira na to, nikada nisam ozbiljno razmišljao o ostanu u SAD-u. Svi moji osobni i profesionalni interesi su u Europi – naglasio je Glaurdić.

Nakon doktorata na Yaleu 2009. godine, dobio je istraživačku poziciju na Sveučilištu u Cambridgeu. U prosincu 2016. godine postao je, uz Riječanku Borju Martinović, prvi hrvatski istraživač iz društvenih znanosti koji je dobio „znanstveni Oscar“, prestižni projekt Europskoga istraživačkog vijeća (ERC). Na Cambridgeu je ostao gotovo devet godina, a za to prestižno sveučilište vežu ga lijepe uspomene. - Prije svega mislim na moj koledž Clare gdje sam imao privilegij živjeti i sudjelovati u zajednici znanstvenika iz raznovrsnih disciplina. Vjerujem da je upravo svakodnevna izloženost razgovoru s vrhunskim stručnjacima iz područja koja su naizgled potpuno drukčija od mog značajno pridonijela kreiranju uspješne aplikacije za ERC Starting Grant. Cambridge, međutim, pamtim i po svim negativnim aspektima kampanje za Brexit. Pošto sam često putovao između Njemačke i Britanije u to vrijeme, bilo mi je svakim novim dolaskom u Cambridge sve očiglednije kako englesko društvo tone u izolacionizam i isključivi nacionalizam. Čak i na Cambridgeu i čak i među nekima od mojih kolega. Iz moje perspektive to je već prošlo svršeno vrijeme, ali iz britanske na žalost nije - ispričao je Glaurdić.

Spoznavši da je nesigurnost koju je donio Brexit prevelika prepreka za njegovu obitelj, odlučio je profesionalni i privatni život nastaviti u nekoj od članica EU-a. Izabrao je Sveučilište u Luksemburgu gdje je od 2020. godine ravnatelj Instituta za političke znanosti.

Dr. sc. Josip Glaurdić

- Prije nego što sam dobio ERC Starting Grant, putovao sam dobrih pet godina između Cambridgea i Münstera u Njemačkoj gdje je moja supruga radila na sveučilištu. Sve je to bilo izrazito stresno. Pošto ERC Grant zapravo pripada znanstveniku koji ga je dobio, a ne instituciji, obiteljski smo odlučili da se preselim u sredinu u kojoj ćemo oboje moći raditi i živjeti bez administrativnih prepreka i gdje naša obitelj više neće biti razdvojena. Dobio sam nekoliko ponuda i odlučio se za Luksemburg zbog niza razloga: dodatna sredstva za istraživanje, prijateljska znanstvena zajednica, mogućnost napredovanja, blizina institucija koje me profesionalno zanimaju, a usto još i visoka kvaliteta života – rekao je Glaurdić.

Izbor Luksemburga kao nove postaje u njegovoj karijeri pokazao se kao dobra odluka. - Mi zapravo živimo odmah preko granice u Trieru u Njemačkoj i jako smo zadovoljni. I Trier i Luksemburg gradovi su po mjeri za jedan ugodan obiteljski život. U Splitu smo u prosjeku dva puta godišnje iako bih volio da to bude i češće – rekao je Glaurdić.

Tijekom pet godina ERC-ova projekta, Glaurdić i suradnici bavili su se temom političkog natjecanja u poratnom vremenu.

- Puno toga smo objavili i spoznali, ali mislim da su tri stvari najvažnije. Prvo, eksperimentalnim metodama pokazali smo da je politizacija ratne prošlosti uvjetovana političkom i ponudom i potražnjom. Političari se za takve strategije diferencijacije odlučuju jer su one uspješne, a uspješne su jer ih birači vrednuju, odnosno jer ih žele. Drugo, pokazali smo da je utjecaj ratne prošlosti na političko natjecanje iznimno dugotrajan jer je raznovrsniji nego što se prije mislilo i jer se relativno jednostavno može prenositi i na generacije rođene nakon rata – objasnio je Glaurdić.

Ističe kako ratna prošlost ima znatan utjecaj ne samo na ideološku ili svjetonazorsku orijentaciju, već i na niz osobnih preferencijskih funkcija koje se onda slažu jedna na drugu i učvršćuju politički izbor. - Na primjer, koristeći podatke s društvenih mreža, pokazali smo da je obrazac naše društvene povezanosti određen ratnom prošlošću i stajalištima prema ratnoj prošlosti nas i naših prijatelja – i to u mjeri koja je usporediva s demografskim podacima poput spola ili starosti. To je veliki problem jer znači da je kreiranje konsenzusa o ratnoj prošlosti iznimno teško pošto se krećemo samo u krugovima istomišljenika ili ljudi sa sličnim ratnim iskustvima. I konačno, treće, koristeći najnovije alate strojnog učenja i analize tisuća i tisuća političkih govora u regiji, pokazali smo kako je evoluirao politički diskurs o prošlosti – naglasio je Glaurdić.

Zatim je ukratko ispričao o projektu koji je dobio prošle godine, AFR Grantu. - To je grant nacionalne istraživačke zaklade Luksemburga, a koji financira doktorski projekt na temu propasti projekata europeizacije i demokratizacije u jugoistočnoj Europi. Cilj je u nekoliko studija slučaja europskih diplomatskih napora u regiji pokazati kako su se autoritarni lideri u regiji nominalno prilagodili diskursu razvoja, demokracije, europeizacije, a u biti su sve to samo iskoristili za izgradnju vlastitih nedemokratskih sustava moći – sve to uz prešutno, a ponekad i otvoreno odobravanje velikih europskih igrača – rekao je Glaurdić.

Dosad je surađivao s nekoliko kolega u Hrvatskoj, povjesničara i ekonomista. - S politologima nisam imao prilike surađivati na istraživanjima, ali jesam kao član uredničkih odbora nekoliko naših politoloških časopisa. Moj dojam je kako je hrvatskoj politologiji – baš kao i čitavoj hrvatskoj znanosti – potreban iskorak izvan svojih nacionalnih i regionalnih okvira. Taj iskorak nije jednostavan, ali je nužan – ustvrdio je Glaurdić.

Na poslijetku, ispričao je i o svojim planovima. - Na profesionalnoj razini, plan je nastaviti s radom i pokušati pridonijeti zajednici stvaranjem i prenošenjem znanja. Tematski gledano, mislim da ću se utjecajem ratnog naslijeđa na politiku baviti još nekoliko godina, a onda prijeći na nešto drugo. Možda ponovno na diplomatsku povijest koja me zaokupljala na početku karijere. Na osobnoj razini, plan i želja je biti dobar tata, partner, kolega i prijatelj – oslonac onima oko mene. Mogu zamisliti nastavak karijere u Hrvatskoj, dapače. Naravno, bit će to puno vjerojatnije nakon što kćeri odu na fakultet, a i nakon što otplatimo hipotekarni kredit – zaključio je Josip Glaurdić.

SUMMARY

VISIONARY FROM THE INSTITUTE OF POLITICAL SCIENCE, UNIVERSITY OF LUXEMBOURG

Although he has been living and working abroad for more than two decades, political scientist Josip Glaurdić is known to the Croatian public as an excellent political analyst and commentator on Croatian, European and world political developments. He was born in Split. He graduated from Illinois Wesleyan University with a degree in Political Science and International Business Economics, and then obtained his PhD from the prestigious Yale University. He attended Illinois Wesleyan University - a small liberal arts university in central Illinois. The professors there offered him an assistant position and so began Glaurdić's successful academic career. His education and life in the USA had a profound effect on him and he emphasises that he considers himself both a Croatian and an American scientist. But with all his personal and professional interests in Europe, Glaurdić considers himself a returnee from America. After completing his PhD at Yale in 2009, he was awarded a research position at the University of Cambridge. In 2016 he became the first Croatian researcher in the social sciences to be awarded the "Scientific Oscar", a prestigious project of the European Research Council (ERC). Today, Josip Glaurdić is Director of the Institute of Political Science at the University of Luxembourg.

RESUMEN

UN VISIONARIO DEL INSTITUTO DE CIENCIAS POLÍTICAS DE LA UNIVERSIDAD DE LUXEMBURGO

Aunque trabaja en el extranjero desde hace más de dos décadas, el politólogo Josip Glaurdić es conocido por el público croata como un excelente analista y comentarista político de acontecimientos croatas, europeos y mundiales. Nació en Split. Se licenció en Ciencias Políticas y Economía de Negocios Internacionales en la Universidad de Illinois Wesleyan, una pequeña universidad de artes liberales en el centro de Illinois, para luego doctorarse en la prestigiosa Universidad de Yale. Los profesores de Illinois le habían ofrecido el cargo de asistente y así comenzó la exitosa carrera científica de Glaurdić. Su educación y su vida en EE.UU. influyeron mucho en él, por lo que destaca que se considera un científico tanto croata como estadounidense. Sin embargo, todos sus intereses personales y profesionales están en Europa, por lo que Glaurdić se considera a sí mismo como un retornado de América. Después del doctorado en Yale en 2009, el científico otavo un puesto de investigación en la Universidad de Cambridge. En diciembre de 2016, se convirtió en el primer investigador croata en Ciencias Sociales en recibir el 'Oscar científico', un prestigioso proyecto del Consejo Europeo de Investigación (ERC). Hoy, Josip Glaurdić es director del Instituto de Ciencias Políticas de la Universidad de Luxemburgo.

Autorski dvojac Zvonimir Frka Petešić i Božo Skoko objavili su na hrvatskome i engleskome jeziku knjigu pod naslovom *Hrvatska u 30 priča*, koja će čitateljima omogućiti da iz potpuno drukčije perspektive dožive Hrvatsku i Hrvate, njihov mentalitet i način života, povijest i sadašnjost, razlike i sličnosti s drugim europskim narodima... Usto, skrećemo vam pozornost na knjigu iz povijesti iseljeništva koja vas neće ostaviti ravnodušnima. Preporučujemo dnevničke zapise znamenitoga geodeta Stjepana Horvata pod naslovom „Mi izbjeglice. *Razmatranja o suvremenoj hrvatskoj problematici iz perspektive izbjegličkog logora*“. Egzilant Horvat priznanja za svoj izuzetni znanstveni rad doživio je na dva kontinenta. Dana 3. XI. 1994. Sveučilište u Zagrebu rehabilitiralo ga je, postavivši njegov portret u Rektoratu uz ostale znamenite hrvatske intelektualce. Također, u prostorijama Vojno-geografskog instituta u Buenos Airesu, postavljena je spomen-ploča njemu u čast... Nadalje, donosimo prikaz nedavno objavljenog 16. sveska *Leksikona podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca*. Ovo 16. izdanje okupilo je 182 autora, koji su napisali 272 natuknice, od čega su čak 204 biografije značajnih osoba. U dosad publiciranim svescima od slova A do M uključeno je ukupno 2203 članka, 1122 biografije te 1276 ilustracija...

LEKSIKOGRAFSKI PRINOSI PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

U radu je prikazan nedavno objavljeni 16. svezak Leksikona podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. U publiciranim svescima Leksikona uključeno je dosad od slova A do M ukupno 2203 članka, 1122 biografije te 1276 ilustracija. Ovo 16. izdanje okupilo je 182 autora, koji su napisali ukupno 272 zanimljive natuknice, od čega su čak 204 biografije značajnih osoba. Hrvatsko akademsko društvo, udruga intelektualaca sa sjedištem u Subotici, sustavno provodi ovaj leksikonski nakladnički projekt kojim se memorira uloga i značaj hrvatske zajednice na prostorima od Titela na jugu Bačke na spoju sa Srijemom, sve do Senandrije iznad Budimpešte na sjeveru. Sadržaj Leksikona u tiskanim 16 svezaka i internetskom izdanju svjedoči o višestoljetnoj nazočnosti Hrvata u panonskome kulturnom arealu, o čemu govori bogato naslijeđe od graditeljstva, toponima, jezične baštine, tradicijskih vještina, običaja, umjetnosti, velikog broja osoba i drugih natuknica koje su našle svoje mjesto u njemu. U svakom od svezaka uključeni su makropedijski članci koji tematiziraju neki od društvenih fenomena, institucija ili povijesnih događaja važnih za podunavske Hrvate. Riječ je o člancima koji se bave manjinskom politikom, manjinskim pravima, mirovnim konferencijama i slično.

Jedno od prvih pitanja koje se može javiti kod potencijalnog čitatelja ove publikacije je tko su podunavski Hrvati? Jednom kratkom definicijom možemo reći da su podunavski Hrvati - Bunjevci i Šokci, neovisno o subetničkim i regionalnim nazivima koji su se koristili ili koriste za njihovo imenovanje, integralni dio hrvatskoga naroda koji kao autohtone manjine žive u Republici Srbiji i Republici Mađarskoj. Uža prostorna oznaka odnosi se na Podunavlje, odnosno nekoliko povijesnih ugarskih županija u međuriječju rijeka Dunava i Tise. Sastavnice njihova identiteta u nekim su se segmentima zbog povijesnih silnica oblikovale u drukčijim okolnostima od matičnoga naroda. Međutim, kulturne veze, koliko god bile u nekim razdobljima smanjenog intenziteta, nisu nikada prekidane unatoč administrativnim ili državnim granicama, i u tom smislu možemo govoriti o kontinuitetu povezanosti s maticom. Riječ je o djelovanju različitih institucija, Crkve, pojedinaca, udruga koje se tematiziraju u ovome Leksikonu.

U vrijeme kada je pokretan Leksikon početkom 2000-ih u Vojvodini je bilo 56.546 Hrvata (2011. godine 47.033), a prema zadnjem popisu stanovništva 2022. u Vojvodini ih je ostalo 32.684. Radi šire slike o demografskom kretanju ove zajednice prema popisu iz 1961. godine u Srbiji je živjelo 196.409 Hrvata, a prema prošlogodišnjem popisu broj im je opao na 39.107. Dakle, za 60 godina ostala je tek jedna petina od nekadašnjega broja. Prevladavajući problemi depopulacije i etničke mimikrije, te u pojedinim razdobljima nepovoljnoga društvenog i

političkog okruženja i negativnoga odnosa prema hrvatskoj zajednici, otežavaju transfer kulturnih praksi na mlađe populacije što dugoročno utječe na njihovo degradiranje, zaborav, a posljedično i asimilaciju. Početak 2000-ih također je razdoblje kada se srbijansko društvo oslobodilo autoritarnoga režima Slobodana Miloševića pa je prevladavao određeni optimizam u pogledu kulturnih, manjinskih, političkih i gospodarskih očekivanja u društvu.

Hrvatsko akademsko društvo, udruga hrvatskih intelektualaca sa sjedištem u Subotici, svjesno negativnih demografskih, kulturnih i identitetskih promjena, odlučilo je pokrenuti sveobuhvatniji projekt kojim bi se memorirala uloga i značaj hrvatske zajednice na prostorima od Titela na jugu Bačke na spoju sa Srijemom sve do Senandrije iznad Budimpešte na sjeveru. Na tom tragu Leksikon je svjedočanstvo o kontinuitetu nekog naroda i memoriranje vlastite kulture bitni su segmenti složenoga fenomena kulture sjećanja. Obje sastavnice kulturne baštine, materijalna i nematerijalna dobra, su „osobna iskaznica“ jednog naroda i važan čimbenik kolektivne identifikacije. Sadržaj Leksikona u ovih 16 svezaka svjedoči o višestoljetnoj nazočnosti Hrvata u panonskome kulturnom arealu, o čemu govori bogato naslijeđe od graditeljstva, toponima, jezične baštine, tradicijskih vještina, običaja, umjetnosti, velikog broja osoba i drugih natuknica koje su našle svoje mjesto u njemu. Dobar primjer su toponimi koji govore o kontinuitetu nekog naroda na prostoru koji nastanjuju. Imena naselja reflektiraju jezično-povijesni i kulturno-socijalni kontekst u kojem su nastala te razloge njihova imenovanja. Ovaj svezak sadržava veći broj toponima (Matarići, Matević, Milkut, Mirgeš, Mironić, Mišičevo, Mlaka, Monoštor, Monoštorlija, Mostonga), kao i svaki prethodni svezak. Brojni su povijesni i suvremeni toponimi s hrvatskim predznakom, primjerice srednjovjekovno naselje Hrvati kraj Bača ili posjed i dunavski otok Hrvati nasuprot Sonte, zatim Hrvatsko Selo nasuprot Petrovaradina, danas dio Novog Sada, dok je jedan od preostalih koji se koristi i u suvremenome svakodnevnom komuniciranju Hrvatski Majur kraj Subotice. Neka od naselja predstavljena u ovome svesku javljaju se još u srednjovjekovlju npr. Monoštorlija (mađ. Bátmonostor), dok su neka izravno vezana uz razdoblje masovnijeg naseljavanja Hrvata u 16. i 17. st. poput Matarića, Matevića i Mironića. U ovome svesku obrađen je veći broj biografija (204) značajnih osoba tijekom povijesti i sadašnjosti podunavskih Hrvata. Najviše je priloga o znamenitim i uspješnim osobama iz porodica Mamužić, Mandić, Marcikić, Marković, Matarić, Matijević, Matković, Merković, Miković, Milanković, Milašin, Milodanović, Mukić i drugih, a među njima su i mnoge plemićke porodice. Među biografijama se nalaze one Duje Markovića, jednog od predvodnika posljednje masovne seobe Bunjevaca Dalmatinaca u Podunavlje, Nikole Milašina, franjevca i biskupa, Antuna Gustava Matoša, književnika čija je obitelj podrijetlom iz Kačmara u Bačkoj, Mije Mandića, kulturnog djelatnika i preporoditelja, Age Mamužića, odvjetnika i političara, Lazara Mamužića, političara, gradonačelnika i saborskoga zastupnika, Stipana Matijevića, odvjetnika i političara, Martina Matića, pravnika i političara, Jovana Mikića - Spartaka, sportaša i dr. Uz biografije poznatih osoba koje su svoje mjesto našle i u drugim leksikonima, enciklopedijama i monografijama u Leksikonu su brojne biografije osoba koje su lokalnog ili regionalnog značaja. Primjerice, to su biografije Blaška Markovića, sindikalista i glazbenika, koji je ostao najpoznatiji po pjesmi *U tom Somboru*, napose u izvedbi Zvonka Bogdana, Remija Miljački, društveni

djelatnik i jedan od nositelja hrvatskoga barjaka koji je 1918. istaknut na toranj subotičke Gradske kuće, zatim Teze i Ane Milodanović, autorica slika i predmeta od slame i brojne druge. Važno je napomenuti da su uz podunavske Hrvate, Bunjevce i Šokce koji su se nacionalno osjećali, odnosno osjećaju se (u biografijama živućih osoba) Hrvatima, uključene i one biografije osoba koje nisu iskazivale svoje nacionalne osjećaje ili se nisu osjećale Hrvatima, a potječu iz istih grana porodica, čak i užih obitelji. Primjerice, dio ih se, napose u prošlosti, identificirao Mađarima, a danas se neki identificiraju kao samostalna etnička skupina Bunjevaca koja je u Srbiji pravno priznata kao posebna nacionalna manjina koja negira bilo kakve veze s Hrvatima, hrvatskom kulturom i jezikom. Uredništvo se odlučilo za inkluzivni pristup pa su sadržane i neke od biografija takvih osoba (npr. Barnaba Mandić, Mijo Mandić ml.) jer su svojim djelovanjem ostavile utjecaj ili još utječu na život i kulturu mjesnih Hrvata čak i u smislu rastakanja zajedničkih elemenata kulture poput jezika, običaja i kulturnih praksi. Pučki običaji i blagdani predstavljeni su Matericama, majčinim danom koji se tradicionalno slavi kod podunavskih Hrvata Bunjevaca na treću nedjelju došašća (adventa) na koji se svim majkama izražava zahvala, poštovanje, počast, predanost i ljubav za rođenje, odgoj; Markovom (Markov), blagdan sv. Marka evanđelista; Marindanom (Marin), pučki naziv za blagdan Prikazanja Gospodnjega ili Svijećnice; Mikulašom (sv. Mikula/sv. Nikola), Mladencima (blagdan Nevine dječice 28. prosinca); Maskama, ophodni pokladni običaj mladih i dr.

U svakom od svezaka uključeni su makropedijski članci koji tematiziraju neki od društvenih fenomena, institucija ili povijesnih događaja važnih za podunavske Hrvate. Riječ je o člancima koji se bave manjinskom politikom, manjinskim pravima, maticama (kulturnim institucijama), Međimurjem (veze Međimurja i podunavskih Hrvata), mirovnim konferencijama, migracijama. Kada je riječ o migracijama, kod podunavskih Hrvata postoje brojni slojevi koji se nisu svi doseljavali u isto vrijeme niti s istih područja, a kod Hrvata Šokaca primjetni su brojni arhaični jezični tragovi koji uz povijesne izvore govore o njihovoj dugoj autohtonosti u Podunavlju. Oni su stari autohtoni sloj koji je prirodni nastavak rasprostiranja iz Slavonije u podunavska naselja Hrvata Šokaca u Bačkoj, zatim na jugu u Srijemu i uz Dunav sjeverno u mađarskom dijelu

Zagrebačka promocija 16. sveska Leksikona: Eduard Hemar, publicist i leksikograf, član uredništva Leksikona, dr. sc. Slaven Bačić, glavni urednik Leksikona iz Hrvatskog akademskog društva iz Subotice, te izv. prof. dr. sc. Mario Bara, pročelnik Sveučilišnog odjela za sociologiju Hrvatskog katoličkog sveučilišta, također i član uredništva Leksikona.

Bačke. Dodatni čimbenik njihova višestoljetnog opstanka je u naslonjenosti na Slavoniju iz koje su se demografski neprekinuto obnavljali, kao i kontinuiranim migracijama iz drugih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Posvjedočene su te migracije u toponimima, antroponimiji i pojavi narodnih pisama bosančice (1495.) i glagoljice (1517.) u Podunavlju. Osmanska osvajanja, kao i protuosmanski ratovi, doveli su do stvaranja novih slojeva doseljenika koji su formirali niz naselja u kojima i danas u kontinuitetu žive pripadnici hrvatske manjine u Srbiji i Mađarskoj.

Za jedno sa sigurnošću možemo reći, s trenutnim dosegom objavljenih svezaka, sad već više od polovice objavljenih svezaka (A - M) od ukupno predviđenog broja, u znatnoj je mjeri popunjena dosadašnja praznina dostupnih sadržaja o Hrvatima u Srbiji i Mađarskoj. Drugi važan cilj koji je ostvaren je što je povećana „vidljivost“ hrvatske kulture u javnome prostoru. Uz brojne promocije tu je svakako velika uloga „virtualnog prostora“, odnosno stranica Hrvatskog akademskog društva u Subotici gdje su dostupni prethodno objavljeni svesci u pdf formatu (<http://www.had.org.rs/leksikon.php>). Rezultati rada na Leksikonu prepoznati su u znanstvenoj i stručnoj javnosti, a tomu svjedoči i citiranje leksikografskih članaka u znanstvenoj literaturi. Na samome kraju nadamo se da će rezultati istraživanja objavljeni u ovome Leksikonu uspjeti zainteresirati i senzibilizirati uza znanstvenu i stručnu zajednicu i širu javnost u Hrvatskoj, ali i u Mađarskoj i Srbiji za pitanje manjinskoga položaja i očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta Bunjevaca i Šokaca u Srbiji i Mađarskoj.

SUMMARY

LEXICOGRAPHICAL CONTRIBUTIONS OF THE DANUBE CROATS - BUNJEVCI AND ŠOKCI

This article presents the recently published 16th volume of *The Lexicon of the Danube Croats - Bunjevac and Šokci*. It is a major lexicographical project of the Croatian minority in Vojvodina and the Republic of Serbia, the material of which has been worked on for almost two decades. Mario Bara, Head of the Department of Sociology at the Croatian Catholic University and member of the Lexicon's Editorial Board, considers that the work on the Lexicon has been a demanding and lengthy process and that it has produced top-quality lexicographical results that give an authentic description of the Croats in the neighbouring country of Serbia. The editor-in-chief of the Lexicon is Slaven Bačić of the Croatian Academic Association in Subotica. So far, 2,203 articles, 1,122 biographies and 1,276 illustrations have been included in all volumes of the Lexicon, and this 16th edition brings together 182 authors. The 16th volume of the Lexicon contains 272 interesting entries, including 204 biographies of important people from the past and present of the Bačka Croats - the most biographies compared to the previous volumes of *The Lexicon of the Danube Croats - Bunjevac and Šokci*.

RESUMEN

NUEVOS APORTES LEXICOGRAFICOS DE LOS CROATAS DEL LITORAL DEL DANUBIO

El artículo presenta el recientemente publicado volumen XVI del Lexicón de los Croatas del Litoral del Danubio: los *bunjevci* y los *šokci*. Se trata del proyecto lexicográfico más importante de la minoría croata en Vojvodina y en la República de Serbia, cuyo material se ha estado procesando durante casi dos décadas. Mario Bara, director del Departamento de Sociología de la Universidad Católica Croata y miembro del consejo editorial del Lexicón, considera que el proceso de elaboración ha sido exigente y largo, obteniendo excelentes resultados lexicográficos que describen fielmente a los croatas de Serbia. El editor en jefe del Lexicón es Slaven Bačić, de la Sociedad Académica Croata de Subotica. Hasta el momento, en todos los volúmenes del Lexicón se han incluido 2203 artículos, 1122 biografías y 1276 ilustraciones. Este volumen en particular, el 16º, contiene 272 nombres, 204 de los cuales son biografías de personajes croatas de Bačka del pasado y del presente, siendo la mayor cantidad de biografías en comparación con los volúmenes anteriores del Lexicón de los Croatas del Litoral del Danubio.

RASVIJETLJENA IZBJELGLIČKA DRAMA EGZILANTA S ARGENTINSKOM ADRESOM

Autorica prikazuje knjigu dnevnčkih zapisa znamenitog inženjera geodezije i rektora Sveučilišta u Zagrebu s višedesetljetnom argentinskom adresom Stjepana Horvata pod naslovom „Mi izbjeglice. Razmatranja o suvremenoj hrvatskoj problematici iz perspektive izbjegličkog logora“. Knjigu je objavio zagrebački Hrvatski institut za povijest, a znalački su je priredili Slađana Josipović i Domagoj Tomas s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Knjiga *Mi izbjeglice* temelji se na potresnom Horvatu rukopisu, koji se čuva u Arhivu Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, a nastao je tijekom njegova boravka u izbjegličkom logoru Fermo u Italiji (1946. – 1947.). Rukopis nije prethodno bio objavljivan. Geodet Stjepan Horvat priznanja za svoj izuzetni znanstveni rad je doživio na oba kontinenta. Dana 3. XI. 1994. Sveučilište u Zagrebu rehabilitiralo ga je, postavivši njegov portret u ured rektora uz ostale znamenite hrvatske intelektualce. Također, u prostorijama Vojno-geografskog instituta u Buenos Airesu, postavljena je spomen-ploča posvećena Stjepanu Estebanu Horvatu.

Na Kloifestu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici predstavili smo novu knjigu u izdanju Hrvatskog institut za povijest u Zagrebu. Knjigu *Mi izbjeglice* priredili su izv. prof. Slađana Josipović i doc. dr. Domagoj Tomas. S. Josipović rođena je 1982. godine i radi na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Do sada je napisala tri autorske knjige, a u svojim istraživanjima bavi se crkveno-državnim odnosima druge polovice 20. stoljeća te lokalnom poviješću 20. stoljeća. Doc. dr. Domagoj Tomas rođen je 1987. godine i također radi na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Do sada je objavio četiri autorske knjige, a bavi se uglavnom temama iz intelektualne povijesti, crkveno-državnih odnosa u 20. st., hrvatsko-mađarskih odnosa u 20. st., hrvatskog iseljništva u razdoblju Hladnoga rata i lokalne povijesti grada Osijeka. Ova knjiga samo je jedan u nizu naslova koji potvrđuju da je riječ o kolegama koji su uistinu prepoznati kao stručnjaci u područjima svojih istraživanja.

Knjiga *Mi izbjeglice* temelji se na rukopisu Stjepana Horvata, rektora Sveučilišta u Zagrebu (1944. – 1945.). Navedeni rukopis čuva se u Arhivu Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, a nastao je tijekom Horvata boravka u izbjegličkom logoru Fermo u Italiji 1946. – 1947. godine. Rukopis nije prethodno bio objavljivan, osim nekoliko kratkih fragmenata objavljenih 1995. u članku Trpimira Macana u časopisu Kolo.

S obzirom na to da Stjepan Horvat nije bio samo rektor Sveučilišta u Zagrebu, smatram važnim navesti neke od osnovnih crtica iz njegove bogate biografije. Rođen je 1895. u Srijemskim

Karlovcima, a umro je 1985. u Buenos Airesu. Klasičnu gimnaziju polazio je u rodnome gradu, a maturirao je 1915 u Vinkovcima. Iste godine započinje svoje geodetsko školovanje. Radio je u astronomsko-geodetskom odsjeku Vojno-geografskog instituta u Beogradu te Tehničkom fakultetu u Zagrebu. U zvanje izvanrednoga profesora izabran je 1937. kada postaje i predstojnik Geodetskoga zavoda. Godine 1941. izabran je za redovitoga profesora, a dekanom Tehničkoga fakulteta postaje 1943. godine. U razdoblju od 1940. do 1944. bio je član Zemaljskoga komasacijskog povjerenstva te od 1941. do 1944. organizator državne izmjere u Glavnome ravnateljstvu za javne radove. Rektorom Hrvatskog sveučilišta imenovan je 1944. i tu je dužnost obnašao do početka svibnja 1945. U izbjegličkoj koloni kreće prema zapadnim saveznicima tj. prema Austriji. Nakon prihvata od saveznika boravi u izbjegličkim logorima u Austriji (Krumpendorf) i Italiji (Treviso, Reggio nell'Emilia, Modena, Bologna, Fermo). Iz Italije odlazi u Argentinu i tamo od 1948. nastavlja znanstvenu karijeru u Argentinskome vojno-geografskom institutu u Buenos Airesu. Argentinsko državljanstvo primio je 1973., a počasnim članom Argentinskog društva geofizičara i geodeta postao je 1979. Umirovljen je 1980. godine, no ostao je kao savjetnik u matičnome institutu. U domovini je stekao zasluge održavanjem geodetske visokoškolske nastave, pisanjem tada rijetkih skripata i podizanjem geodetske djelatnosti na potrebnu znanstvenu razinu, a u inozemstvu plodnim znanstvenim radom za koji je primio više priznanja. Iza sebe je ostavio brojne stručne radove, ali i rukopise iz polja političke publicistike, svakako najznačajniji su: *Pisma hrvatskim intelektualcima 1944.* i *Memorandum rektora hrvatskog sveučilišta 1945.*

Logor Fermo bio je najveći i najpoznatiji izbjeglički logor u Italiji. Sastojao se od 17 velikih napuštenih betonskih zgrada na oko dva hektara zemlje. Za vrijeme njegova boravka u logoru je bila razvijena dobra organizacija društveno-kulturnoga života. U logoru su aktivno djelovali vrtić, škola, pjevačko društvo, sportsko društvo, dramska sekcija, održavani su tečajevi i dr. O životu u logoru postoji dosta memoarskih sadržaja. Istaknula bih radove Veljka Galinovića, Joze Kljakovića te Karla Mirtha. Njihovi memoari donose nebrojeno puno zanimljivih podataka o logorskoj svakidašnjici i uistinu su cijenjeni u historiografskoj struci. No, rukopis Stjepana Horvata umnogome se razlikuje od svega što smo do sada imali priliku čitati o logoru Fermo, ali i o izbjegličkome životu općenito.

Knjiga *Mi izbjeglice* sastoji se od priređivačkoga predgovora i triju uvodnih poglavlja. Nakon njih slijedi transkribirani Horvatov izvorni rukopis, popraćen bilješkama i dodatnim objašnjenjima. Rukopis je strukturiran u 16 poglavlja (dva su ostala neneapisana). Na kraju rukopisa nalaze se i Horvatove dopunske bilješke, kako su navedene i u samom izvorniku, pisane 1971. u Argentini. Završni dio čine popis korištenih izvora i literature, sažetak na hrvatskome i engleskome, kazalo osobnih imena te bilješke o priređivačima.

U *Predgovoru* (str. 7-8) priređivači opisuju svoj put do rukopisa Stjepana Horvata te osobnu motivaciju i interes za objavljivanje ove knjige. Osvrću se i na zalaganja Ratka Perića, tadašnjega rektora Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, koji se 1991. obratio Zvonimiru Šeparoviću, tadašnjem rektoru Sveučilišta u Zagrebu, ponudivši mu povrat rektorskoga lanca koji je Stjepan Horvat ponio u izbjeglištvo. Nastojanja su iste godine realizirana pa se rektorski lanac vratio na mjesto gdje je i pripadao.

1. *Mi izbjeglice. Razmatranja o suvremenoj hrvatskoj problematici iz perspektive izbjegličkog logora, prir. Slađana Josipović i Domagoj Tomas, Hrvatski institut za povijest, 2022., 298 str.;*
Na naslovnici knjige je autentična fotografija rektora Stjepana Horvata i Karla Mirtha u izbjegličkom logoru Fermo u Italiji (1946. – 1947.).
2. *Povjesničari dr. Martina Grahek Ravančić, priređivač knjige dr. Domagoj Tomas i dr. Mario Jareb na promociji na Kliofestu, Zagreb.*

U prvome uvodnom poglavlju naslovljenom *Od Srijemskih Karlovaca i obala Dunava do Buenos Airesa i obala La Plate: Stjepan Horvat (1895. – 1985.)*, (str. 9-16), priređivači, polazeći od teorijsko-metodološkoga pristupa intelektualne povijesti, daju opsežnu i usustavljenu Horvatuovu intelektualnu biografiju, od rođenja u Srijemskim Karlovcima 1895. do smrti u Buenos Airesu u Argentini 1985. godine. Čitatelja informiraju o školovanju i stručnom usavršavanju Stjepana Horvata, no iz prikupljenih podataka ocrtavaju se i njegovi karakterni obrisi i djelovanje u široj perspektivi društveno-političkih odnosa u kojima se Horvat duhovno i intelektualno oblikovao. Priznanje za njegov rad uslijedilo je na oba kontinenta na kojima je djelovao. Dana 3. studenoga 1994. Sveučilište u Zagrebu rehabilitiralo ga je postavivši njegov portret u ured rektora, a 2004. u prostorijama Vojnogografskog instituta u Buenos Airesu stoji spomen-ploča posvećena Stjepanu (Estebanu) Horvatu.

Podatke iz biografije u drugom poglavlju *Od logora Fermo do argentinskoga vojnogeografskog instituta: Stjepan Horvat i intelektualna povijest hrvatskog iseljništva u razdoblju Hladnoga rata* (str. 17-32) priređivači nastoje kontekstualizirati i kritički pozicionirati u kronološkome okviru prve polovine 20. stoljeća. Analizira se Horvatovo javno djelovanje u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (NDH), a posebice u kasnijem životu u iseljeništvu u vrijeme oblikovanja hladnoratovske blokovske podjele, ponajprije u logorskoj svakodidašnjici u Fermo, a donekle i za vrijeme iseljeničkoga života u Južnoj Americi. Ako želimo sumirati samo najvažnije, onda moramo istaknuti kako se Horvatovo javno djelovanje prije nastanka NDH svodi na aktivnosti u geodetskoj struci i akademskoj zajednici. Dolaskom na mjesto rektora Sveučilišta u Zagrebu

započinje njegov javni angažman. U to vrijeme Horvat u svojim tekstovima ne propitkuje politički sustav čiji je dionik bio. S obzirom na okolnosti: ustaški režim, nametnute vrijednosti, izostanak autonomije sveučilišta, ovakvo držanje potpuno je očekivano i jedino razumno. Iz iseljeničtva njegov se društveni angažman nastavlja. Pri tome treba istaknuti audijenciju kod pape Pija XII. prigodom koje mu je predan *Memorandum*. O njegovu točnom sadržaju danas nemamo informacija, no zasigurno se radilo o pokušaju da se olakša položaj hrvatskih izbjeglica u logorima. Njegov intelektualni rast nastavio se i pisanjem rukopisa *Mi izbjeglice*. Taj rast omogućile su i njegove brojne aktivnosti u logoru Fermo, primjerice Horvat je bio zborovođa, a kasnije i skladatelj Pjevačkog zbora Hrvata izbjeglica – preteče pjevačkog zbora *Jadran* koji i danas djeluje u Argentini. No, u logoru Horvat se suočava i s neslaganjima s velikim dijelom hrvatskoga političkog iseljeničtva nakon Drugoga svjetskoga rata. Ta neslaganja bila su glavni razlog Horvatova pasivnoga političkog držanja nakon dolaska u Argentinu. Kako i sam navodi, ondje se bavio isključivo stručnim radom i smatrao je to iz domoljubne perspektive najkorisnijim.

U *Privedivačkim napomenama* (str. 33-49) Josipović i Tomas analizom sadržaja rukopisa nastoje raščlaniti Horvatov duhovno-intelektualni profil te njegove poglede na društveno-političku zbilju, uspoređujući ih s različitim pogledima generacijski bliskih autora, od kojih su neki ideološki bliži, a drugi udaljeniji od Horvatovih promišljanja. Izabrani segmenti odlično predstavljaju cjelokupnu osobnost Stjepana Horvata i njegovo poimanje svijeta i vremena u kojem je živio te problema s kojima je bio suočen na profesionalnoj, ali i na osobnoj razini.

Središnji dio knjige čini rukopis Stjepana Horvata. Ako ga pokušamo žanrovski odrediti, mislim da nećemo pogriješiti ako navedemo da je riječ o memoarskom eseju. Prilično uopćeno možemo reći da se u njemu analizira društveno-politička, kulturna i intelektualna zbilja iz vremena NDH, ali i iz iseljeničkoga života. Iz rukopisa ću izdvojiti poneke dijelove koje smatram najilustrativnijim, najljudskijim i najkvalitetnijim. Prvo poglavlje rukopisa pod znakovitim naslovom *Polažem obračun* potaknuto je spomenutim kritikama okoline na račun Stjepana Horvata i njegove „političke ambicije“. Svima njima Horvat iskreno odgovara: „Sve u svemu moj me znanstveni rad oblikovao previše kritičnim i previše opreznim, a da bih mogao sada u zrelih godinama otići na sasvim oprečno područje djelovanja.“ (str. 24-25) Na više mjesta u rukopisu preispituje vlastitu odgovornost, jasno razlikujući pojmove (kriminalne) krivnje i (političke) odgovornosti. Na stranicama koje slijede analizira i svijest o odgovornosti, pritom jasno kritizirajući i vodstvo NDH, ali i političke elite. Analizirajući ustašku hijerarhiju distancira se od „formalističkog patriotizma“ koji podrazumijeva folklorno hrvatstvo i nacionalnu patetiku (npr. proslava obljetnice utemeljenja NDH). Ove fenomene prepoznaje isključivo kao formu bez pravoga istinskog sadržaja. U rukopisu Horvat jasno osuđuje službenu politiku i odnos NDH prema pravoslavnom stanovništvu, rušenje pravoslavnih bogomolja i vjerskih objekata. Vrlo konkretno: „Čemu je trebalo rušiti pravoslavne crkve? Nije li to pljuska bačena u lice hrvatskome narodu u prvome redu, narodu koji ne s malo opravdanja sebe smatra ne od jučer kulturnim narodom.“ (str. 74-75) Također, vrlo je kritičan kada govori o odgovornosti za događaje iz svibnja 1945., propitkuje donesene odluke i raspravlja o drugim mogućnostima koje su možda mogle promijeniti položaj hrvatskih izbjeglica nakon Drugoga svjetskoga rata. Osim toga, oštro

kritizira pripisivanje kolektivne krivnje. Napominje kako pobjeda u ratu nije moralni kapital koji pobjednike izuzima od odgovornosti. „Pitamo napokon, da li je za moralnu kvalifikaciju ratnog zločinstva pobjeda u ratu ujedno i sredstvo, koje pere ratne grijehove? Jer, ako se dopusti da se samo na jednoj strani nalaze ratni zločinci, mora se pitati, tko ima moralno pravo, da to objektivno utvrdi.“ (str. 152) Do ovakvih zaključaka mi kao društvo ni danas nismo u stanju doći, a još manje prihvatiti ovakvo razmišljanje. Horvat se vrlo jasno određuje u ideološkim pitanjima, ne odstupa od vlastitog nacionalizma. No, istodobno iznosi i jasne kritike prema ustaškom etnocentrizmu, ideologizaciji i političkoj mesijanizaciji. Kritičan je kada govori o značaju i mogućnostima križarskih skupina u Hrvatskoj te o eventualnome protukomunističkom otporu na ovim prostorima. Za razliku od velikog dijela političkog vodstva u izbjeglištvu, svjestan je da ne postoji prava mogućnost političkog djelovanja iz logora, barem ne onako kako su to očekivali pojedinci u domovini. Kritičan je i prema odnosu Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima s izbjeglicama. U svojim razmišljanjima ističe kako bi on trebao biti više na usluzi ljudima koji su se našli u nevolji. Izrazito je realan kada govori o trajanju izbjeglištva i napominje kako povratak u domovinu sigurno neće biti brz. Osim toga, svjestan je da nakon eventualnog povratka više ništa neće biti isto. Rukopis završava razmatranjima o razlozima i motivaciji za njegov nastanak. Osobna katarza koju je doživio tijekom pisanja rukopisa ojačala ga je. Zaključuje kako ne treba plakati nad svojim životom. Ova razmišljanja i ova knjiga trebaju potaknuti ljude u slobodni svijet, da pronađu nove putove i njima krenu u susret novoj (možda boljoj) budućnosti. Proaktivan je prema sadašnjosti i budućnosti. Bez anakronosti govori o vrijednosti osobe u sadašnjosti i prepoznaje to kao najveći kapital. Zbog svega navedenog ova knjiga nije samo opis logora i logorske svakidašnjice. Ona nam nudi iznimno vrijednu autorefleksiju bez ikakve patetičnosti. Horvatova visoka erudicija te razboritost u procjenama izdižu knjigu daleko iznad mnogih sličnih memoara koji proizlaze iz pera hrvatskog iseljeničtva.

U svome dosadašnjem radu pratila sam izbjeglički put Stjepana Horvata i pročitala sam više ovakvih dnevnika/sjećanja iz logora u poslijeratnoj Austriji i Italiji. Uz sva iznesena stajališta, između redova ovog rukopisa može se jasno iščitati zastrašujuća svijest da se vjerojatno nikada neće vratiti u domovinu. Ta pomisao pred očima mi stvara skulpturu *I viaggiatori* (putnici) Brune Catalana namijenjenu emigrantima. Lik osobe u ruci ima kofer, a središnji dio tijela mu nedostaje. Ta praznina u potpunosti prezentira prazninu koju osoba osjeća kada napušta svoju domovinu, svoju obitelj, svoj dom.

Horvat je upoznao, proživio i preživio život od komocije uglednoga sveučilišnog profesora i rektora do izbjegličke neimaštine, suočen s osobnom tragedijom (u izbjegličkom zbjegu u svibnju 1945. izgubio je dva sina, a supruga i kćer ostale su u Zagrebu). I da se poslužim riječima Stjepana Horvata: „Još nekoliko riječi prije nego što zatvorimo ovu knjigu“... Veliko mi je zadovoljstvo da je Hrvatski institut za povijest prepoznao vrijednost ove knjige i objavio je. Mogu sa sigurnošću reći da je ovo jedan u nizu kvalitetnih naslova iz Biblioteke hrvatske povjesnice Hrvatskoga instituta za povijest. Slađana Josipović i Domagoj Tomas svojim trudom i zalaganjem učinili su ovaj dragocjeni rukopis dostupnim brojnoj publici i tako odradili zadatak koji je već odavno trebao biti odraden.

SUMMARY

ILLUMINATED REFUGEE DRAMA OF THE EXILED ARGENTINIAN RESIDENT

The author presents a book of diary notes by the renowned geodesy engineer and Rector of the University of Zagreb, a decade-old resident of Argentina, Stjepan Horvat, entitled “We the Refugees. *Reflections on Contemporary Croatian Issues from the Perspective of a Refugee Camp*”. The book was edited by Slađana Josipović and Domagoj Tomas. from the Department of History, Faculty of Arts, Josip Juraj Strossmayer University in Osijek. The book was printed in Zagreb by the Croatian Institute of History (2022). “We the Refugees” is based on a manuscript written by Stjepan Horvat, Rector of the University of Zagreb (1944 -1945). The manuscript is held in the archives of the Pontifical Croatian Institute of St Jerome in Rome and was written during Horvat’s stay in the Fermo refugee camp in Italy (1946 - 1947). The manuscript has not yet been published. The famous geodesist Stjepan Horvat (Srijemski Karlovci, 29. XI. 1895 - Buenos Aires, 12. III. 1985) was honoured for his outstanding scientific work on both continents. A commemorative plaque dedicated to Stjepan (Esteban) Horvat was also erected in the premises of the Military Geographical Institute in Buenos Aires (2004).

RESUMEN

UNA NUEVA LUZ SOBRE EL CASO DE UN EXILIADO EMIGRADO A ARGENTINA

La autora presenta el diario de Stjepan Horvat, reconocido ingeniero en Geodesia y rector de la Universidad de Zagreb, quien residió durante décadas en Argentina. El libro se titula „*Nosotros los refugiados. Reflexiones sobre las cuestiones croatas contemporáneas desde la perspectiva del campo de refugiados*“, editado por Slađana Josipović, profesora asociada, y por el dr. Domagoj Tomas, del Departamento de Historia de la Facultad de Filosofía de la Universidad Josip Juraj Strossmayer, en Osijek, e impreso por el Instituto Croata de Historia (2022), en Zagreb. El libro „*Mi izbjeglice*“ se basa en el diario de Stjepan Horvat, rector de la Universidad de Zagreb (1944 - 1945). El manuscrito mencionado, que se conserva en los archivos del Instituto Pontificio Croata de San Jerónimo, en Roma, surgió durante la estadia de Horvat en el campo de refugiados de Fermo, en Italia (1946 - 1947) y nunca antes había sido publicado. El célebre topógrafo Stjepan Horvat (Srijemski Karlovci, 29. XI.1895 – Buenos Aires, 12.III.1985) fue reconocido por su excepcional labor científica en ambos continentes. Asimismo, en los espacios del Instituto Geográfico Militar en Buenos Aires, se colocó una placa recordatoria dedicada a Stjepan (Esteban) Horvat (2004).

HRVATSKA S NAJLJEPŠE STRANE

Autorski dvojac Zvonimir Frka Petešić i Božo Skoko nedavno su objavili na hrvatskome i engleskome jeziku knjigu pod naslovom *Hrvatska u 30 priča*, koja će čitateljima nedvojbeno omogućiti da iz potpuno drugačije perspektive dožive Hrvatsku i Hrvate, njihov mentalitet i način života, povijest i sadašnjost, doprinose i mane, razlike i sličnosti s drugim europskim narodima... Nakon užitka čitanja ove knjige čitatelju će biti jasno zašto Hrvati toliko vremena provode ispijajući kavu, zbog čega su Šveđani nekada plašili malu djecu Hrvatima, zašto su Hrvati europski rekorderi u doniranju organa, a ipak teško podnose tuđi uspjeh, zašto je Hrvatska bila jedna od prvih kršćanskih zemalja koja je priznala islam kao tradicionalnu religiju, koja je Hrvatica bila muza velikog Pabla Picassa; čime su Hrvati oduševili francuskog kralja Luja XIV. i zašto bi američki ribari i vinogradari trebali biti zahvalni Hrvatima. Među tim pomno odabranim pitanjima autori s lakoćom pletu jedinstvenu naraciju, utemeljenu na činjenicama pa ćete u tim pričama naći sve ono što ste oduvijek htjeli doznati o Hrvatskoj i Hrvatima, ali se niste usudili pitati ili ste teško te fascinante detalje pronalazili po bespućima interneta.

„Jedan nam je cilj bio reći o Hrvatskoj ono najvažnije što čini njezin identitet i što bi svatko trebao znati o njoj, a drugi da damo odgovore na najčešća pitanja koja stranci postavljaju o Hrvatskoj“, kaže Božo Skoko, jedan od autora knjige *Hrvatska u 30 priča* koja je upravo izašla u Zagrebu, i to na hrvatskom i, nešto opsežnija, na engleskom, pod naslovom *Croatia in 30 Stories*. Na simpatičan i informativan način spaja povijest i sadašnjost, donosi zanimljivosti i brojne podatke, istovremeno je i ozbiljna i zabavna, a pokušava uhvatiti neuhvatljivo: duh i mentalitet nacije. U 30 poglavlja i na 130 stranica donosi koncentrat hrvatske raznolikosti, a istovremeno afirmira njezine najjače strane.

Božo Skoko je redoviti profesor strateškog komuniciranja na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i gostujući profesor javne diplomacije na veleučilištu Edward Bernays te publicist i komunikacijski stručnjak. U tom je posljednjem svojstvu suutemeljitelj Millenium promocije, jedne od vodećih i najstarijih agencija za komunikacijski menadžment u Hrvatskoj, ali je u svojoj bogatoj i raznolikoj karijeri bio i novinar i urednik Hrvatske radio-televizije. Sva se ta iskustva očituju i u ovoj knjizi jer se Hrvatska prikazuje kroz jednostavne i zapamtljive priče – primjerice kroz povijest kravate, evociranje sportskih uspjeha ili isticanje zaslužnih izumitelja, od Tesle do Rimca – a usput se izlažu i važne i teške teme povijesti, od Dubrovačke Republike do Domovinskog rata.

Zvonimir Frka-Petešić, drugi dio autorskog dvojca, dugogodišnji je hrvatski diplomat i veleposlanik, koji od 2017. obnaša dužnost predstojnika Ureda predsjednika hrvatske Vlade. Bio

Božo Skoko i Zvonimir Frka-Petešić: “Hrvatska u 30 priča” / “Croatia in 30 Stories”, Naklada Ljevak, Zagreb, 2023. ; ilustrirao Vedran Klemens. U 30 narativnih dragulja i na 130 stranica knjiga, objavljena na hrvatskome i engleskome jeziku, donosi koncentrat hrvatske raznolikosti, afirmirajući istovremeno njezine najjače strane u raznim granama ljudske djelatnosti.

je ravnatelj Uprave za potporu procesu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji i voditelj Službe za javnu diplomaciju u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova. Uredio je niz izdanja o Hrvatskoj i njezinu europskom putu, uključujući *Hrvatska, zemlja i ljudi*, izdanje Leksikografskog zavoda iz 2013, i internetsku stranicu *croatia.eu*. „Ova je knjiga zapravo trebala izići 2013, uoči ulaska Hrvatske u Europsku uniju, kada se osjetila potreba da se europskim susjedima predstavimo na atraktivan i zanimljiv način“, kaže Skoko, priznajući da nije bio uspješan: „Unatoč dobroj volji tadašnje ministrice Vesne Pusić, u Vladi nije bilo razumijevanja za promociju Hrvatske. No od tada sam počeo bliže surađivati sa Zvonimirom Frkom-Petešićem koji je u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova tada bio voditelj Odjela za javnu diplomaciju.“ Skoko hvali svog suautora, rođena u Parizu 1969, kao nekoga tko nije samo bio aktivan u diplomaciji, nego je pratio i trendove nacionalnog brendiranja i promocije. Iz te vizure je Frka-Petešić priredio mnogobrojne međunarodne izložbe i manifestacije posvećene hrvatskoj kulturnoj i prirodnoj baštini te je autor više od stotinu geopolitičkih zemljovida o ratu u Hrvatskoj i BiH, objavljenih u stručnoj literaturi i francuskim medijima. „U njemu sam našao izvrsnog sugovornika“, kaže Skoko, „koji je posve razumio o čemu govorim, pišem i predajem.“

Božo Skoko, rođen u Ljubuškom 1976, autor je osam knjiga, uključujući i sveučilišni udžbenik *Strateško komuniciranje država*, a o tome kako Hrvate vide drugi i kako oni vide sami sebe napisao ih je čak tri: *Hrvatska i susjedi* (2010), *Hrvatski velikani* (2014) i *Kakvi su Hrvati* (2016), od kojih je ova zadnja također prevedena na engleski te objavljena 2018. pod naslovom

Understanding Croatia: A Collection of Essays on Croatian Identity – što će reći, *Razumijevanje Hrvatske: zbirka eseja o hrvatskom identitetu*. Riječ je o knjizi vrlo sličnoj ovoj, koja na popularan način objašnjava ono površinsko i ono duboko, i kako sve to oblikuje način na koji Hrvati shvaćaju sebe, i kako se predstavljaju drugima. Bivši predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Zvonko Kusić bio je napisao kako ta knjiga o Hrvatima progovara samokritički, argumentirano i znalački, dok s jedne strane upozorava na greške i propuste koje svjesno ili nesvjesno čine u osvješćivanju svog identiteta i svojoj promociji u Europi i svijetu, a s druge podsjeća na mnoga identitetska obilježja i komparativne prednosti koje im mogu vratiti samopouzdanje, osloboditi ih nametnutih kompleksa te ih u punom sjaju predstaviti globaliziranom svijetu u kojem će Hrvatska sa svojim identitetom uvijek biti jedna, jedinstvena i prepoznatljiva. Isto bi se moglo reći i za *Hrvatsku u 30 priča*.

„Prvenstveno smo se vodili time da Hrvatsku predstavimo strancima“, kaže Skoko o novoj knjizi, „tako da je englesko izdanje ipak glavno. Ono je i šire jer je potrebno razjasniti kontekst – Hrvatima ne treba, primjerice, objašnjavati što je Domovinski rat ili učiti ih o povijesti. S druge strane, strancima treba odgovoriti na pitanja koja tipično postavljaju na Googleu, kao što su: zašto Hrvatska ima tako čudan geografski oblik u obliku zmaja? Zašto Hrvati stalno sjede po kavama? Otkud Hrvatima kvadratići i šahovnica?“ Upravo zbog takva pristupa, koji smatra da je potrebno savjesno odgovoriti i na najbanalnije pitanje, jer se u njemu zasigurno skriva nešto važno, knjiga *Hrvatska u 30 priča* doista nudi ono što obećava. „Otkrivati Hrvatima tko su i kakvi su te upozoravati ih na to kakvi bi mogli biti najnezahvalniji je posao na svijetu“, napisao je o knjizi *Kakvi su Hrvati* urednik *Obzora* u *Večernjem listu*, Goran Gerovac, dodavši da se toga „bez predumišljaja i predrasuda, mogao prihvatiti samo Božo Skoko.“ To je istina – svatko tko ima čast poznavati Božu Skoku, a ja je imam, brzo se može osvjedočiti da je riječ o dobronamjernoj i pozitivnoj osobi, zbog čega su mu i knjige takve. Da bi doskočio tipično hrvatskoj sklonosti žaljenju i prigovaranju, Skoko je našao mnoštvo ohrabrujućih primjera, zbog čega je Hrvatska u njegovim pričama katkad nepoznata i samim Hrvatima. Kako kaže Skoko: „Htjeli smo ispričati mnoštvo zanimljivosti, od kojih mnoge ne znaju ni stanovnici Hrvatske, na primjer da je Hrvatska europski rekorder po broju doniranja organa i uspješnim transplantacijama, da smo među prvima u Europi priznali islam kao tradicionalnu religiju ili da je mletački dužd možda zaslužan za naše kvadratiće!“

Veliki udio u šarmu ove knjige imaju ilustracije Vedrana Klemensa, rođena u Sarajevu 1978, dobitnika prestižne dizajnerske nagrade *Red Dot*. On je diplomirao vizualne komunikacije na studiju dizajna pri Arhitektonskom fakultetu i slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, a potom radio kao grafički dizajner te art direktor u reklamnoj agenciji *Grey Worldwide Zagreb*. Zadnjih je deset godina slobodni umjetnik, grafički dizajner i ilustrator, a među onima koji su od njega naručivali ilustracije i kampanje su *Google*, *Coca-Cola* i *Stella Artois*. Svaka je njegova ilustracija mala studija hrvatskog karaktera, a ujedno i komentar na napisano. Doru Maar, Picassovu muzu hrvatskog porijekla, prikazao je u formi njenog vrlo poznatog kubističkog portreta kao uplakane žene, a suze briše maramicom s crveno-bijelim

Svečanu promociju knjige Bože Skoke i Zvonimira Frke Petešića, uz predstavnike nakladnika Ljevaka i urednika Dražena Klarića, pratio je predsjednik Vlade RH Andrej Plenković.

Snimio: Davor Puklavec / PIXSELL

kvadratićima; članak o ribarstvu ilustriran je Hrvatima vrlo dobro poznatim moržem iz animiranih reklama za sardine; tekst o hrvatskoj gastronomiji opredmećen je crtežom ribe u kadi punoj maslinova ulja, koja u ruci, pardon, peraji, drži čašu crvenog vina – da, to je ona poslovična riba koja mora plivati triput: u vodi, pa u ulju, pa u vinu. Klemensove ilustracije su moderne, efektne i jednostavne, a opet pametne i duhovite: Darth Vader i Deneris u Dubrovniku, Nevera u oluji, čovječuljak na napuhavanje iz Vukotićeva filma nagrađena Oscarom, sve su to domišljate i zabavne igre s onim što se pokatkad shvaća preozbiljno, to jest identitetom.

No identitet i autori smatraju nečim ozbiljnim i važnim, ili, bolje rečeno, njegovo predstavljanje strancima: *“Hrvatska u 30 priča* je rezultat dugogodišnjih istraživanja, prikupljanja materijala i činjenica, razgovora sa strancima, ali i posjeta inozemstvu“, kaže Skoko i poentira: „Danas nitko ne voli dugačka objašnjenja i naporna predavanja. Morate baciti mamac da bi se netko počeo zanimati za vašu zemlju. *Storytelling* prodaje sve, pa i države, njihove vrijednosti i način života.“ Budući da ima jasan koncept i ideju, knjiga se nije rasula. Mogla je imati i tri tisuće priča, ali ne bi postala zato iscrpnija, niti bi bolje ispunila želju autora, o kojoj Skoko kaže sljedeće: „Vodili smo računa da knjiga bude zanimljiva i odraslima i onima koji još idu u školu. Idealan je dar za strance, ali i pripadnike naše dijaspore, koji su ponosni na svoju domovinu, no nemaju dovoljno materijala na engleskom jeziku koji bi im bio atraktivan.“ I jedno i drugo je istina: zacijelo se ne može preporučiti bolja knjiga strancu koji želi nešto naučiti o Hrvatskoj. Ali mislim da nema ni bolje knjige za Hrvata da upozna Hrvatsku s najljepše strane.

SUMMARY

CROATIA AT ITS BEST

The author duo Zvonimir Frka Petešić and Božo Skoko have recently published a book in Croatian and English entitled *Croatia in 30 Stories* which will undoubtedly allow readers to experience Croatia and Croats, their mentality and way of life, history and present, from a completely different perspective, their contributions and shortcomings, differences and similarities with other European nations ... After the pleasure of reading this book, the reader will understand why Croats spend so much time drinking coffee, why the Swedes used to scare their young children with stories about Croats, why are Croats European record holders in organ donation, yet find it difficult to tolerate the successes of others, why was Croatia one of the first Christian countries to recognise Islam as a traditional religion, which Croatian woman was the muse of the great Pablo Picasso; with whom Croats delighted the French King Louis XIV and why American fishermen and vine-growers should be grateful to Croats. Between the covers of the booklet, you will find something about the Croatian mentality, geographical peculiarities, traditions and customs, famous Croats, Croatia's place in Europe, what makes them special and what they offer on the modern market ...

RESUMEN

CROACIA DESDE SU MEJOR ÁNGULO

Los autores Zvonimir Frka Petešić y Božo Skoko han publicado recientemente un libro titulado *Hrvatska u 30 priča* ('Croacia en 30 historias'), tanto en croata como en inglés. La obra permitirá al lector familiarizarse con Croacia y los croatas, su mentalidad y forma de vida, su historia y su actualidad, sus aportes y sus defectos, sus diferencias y similitudes con otros pueblos europeos, desde una perspectiva diferente. Después de disfrutar de la lectura de este libro, quedará clara la razón por la que los croatas pasan tanto tiempo tomando café, por qué los suecos solían asustar a los niños con los croatas, cuál es el motivo por el que los croatas batieron el récord europeo en donación de órganos y, sin embargo, no toleran fácilmente el éxito de los demás, por qué Croacia fue uno de los primeros países cristianos en reconocer el islam como religión tradicional, quién fue la croata que fue musa de Pablo Picasso, qué elemento croata entusiasmó al rey Luis XIV, y cuál es la razón por la que los pescadores y vitivinicultores norteamericanos deberían estar agradecidos a los croatas. Las páginas de este libro incluyen asimismo información sobre la mentalidad de los croatas, algunas particularidades geográficas, tradiciones y costumbres, datos sobre croatas famosos, qué los hace distintivos y qué ofrecen en el mercado actual...

Čitate li časopis Matica

Mjesečna revija Hrvatske matice iseljenika

Uredništvo i ravnateljstvo:

Hrvatska matica iseljenika

Trg Stjepana Radića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska

tel: (3851) 6115-116, faks: (3851) 6111-522

e-mail: matica@matis.hr

www.matis.hr

Brzo, lako i zanimljivo ovladajte temeljima hrvatskoga jezika učite kada želite i gdje želite
A fast, easy and interesting way to learn the basics of Croatian. Learn when and where you want.

Sveučilište
Zagrebu

 srce

HiT-1

**Prvi sveučilišni on-line tečaj hrvatskoga
kao drugoga i stranoga jezika**

*The first on-line course of Croatian as second
and foreign language*

Proljetni semestar / Spring semester

4. ožujka – 26. svibnja 2024.
(prijave do 23. veljače 2024.)

*March 4 – May 26, 2024
(application deadline is February 23, 2024)*

Jesenski semestar / Autumn semester

16. rujna – 8. prosinca 2024.
(prijave do 6. rujna 2024.)

*September 16 – December 8, 2024
(application deadline is September 6, 2024)*

- 7 nastavnih cjelina u sustavu MoD (utemeljen na Moodleu)
- 150 nastavnih aktivnosti
- 24 sata online nastave u živo
- iskusni lektori, stručnjaci za hrvatski kao ini jezik
- interaktivan, komunikacijski i individualiziran pristup učenju jezika
- mogućnost stipendije
- 7 learning units in the Moodle-based e-learning system
- 150 learning activities
- 24 hours of real-time communication online
- experienced language instructors, specialists in Croatian as L2
- an interactive, communicative and individual approach to language learning
- the possibility of a scholarship

Pogledajte videopriloge o tečaju na mrežnoj stranici

Look at videos about the course at web page

www.matis.hr

Obavijesti i upisi

additional information and enrollment:

ecroatian@gmail.com

**HRVATSKA MATICA ISELJENIKA / CROATIAN HERITAGE FOUNDATION /
FUNDACIÓN PARA LA EMIGRACIÓN CROATA**

Trg Stjepana Radića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia / Croacia

Tel: ++385 1 61 15 116

E-mail: matica@matis.hr

GODIŠNJA PRETPLATA / YEARLY SUBSCRIPTION / SUSCRIPCIÓN ANUAL

Pretplata na *Hrvatski iseljenički zbornik* /

Subscription to *Croatian Emigrant Almanac* /

Suscripción al *Anuario para la Emigración Croata*

Ime i prezime / Name and surname / Nombre y apellido:

Adresa / Address / Dirección:

Grad / City / Ciudad: _____

Država / State / País: _____

Pošt. broj / Zip code / Código postal: _____

Tel: _____ E-mail: _____

Datum / Date / Fecha: _____

Godišnja pretplata/ Yearly Subscription / Suscripción anual:

Žiro račun za uplatu u eurima / Domestic Currency Account (in euro) / Cuenta en Moneda Nacional (en euro): **IBAN: HR80 2390 0011 1000 21305** Hrvatska poštanska banka, Zagreb

Devizni račun / Foreign Currency Account / Cuenta en Moneda Extranjera:

IBAN: HR06 2340 0091 5102 96717 SWIFT CODE: PBZGHR2X

Privredna banka Zagreb, Radnička cesta 50, Zagreb, Hrvatska

Godišnja pretplata HIZ-a iznosi / Yearly Subscription rate *Croatian Emigrant Almanac* /

Precio de la suscripción anual: 15 USD, 20 CAD, 20 AUD, 15 EUR

Potpis/ Signature / Firma: _____

(Pretplatnik / Subscriber/ Suscriptor)

SADRŽAJ

Predgovor.....	5
ZNACI VREMENA	9
Milan Bošnjak, Vedran Iskra: Fragmenti suvremenoga hrvatskoga kulturnog zajedništva na globalnoj razini	11
Domagoj Vidović: O zakonu o hrvatskome jeziku	21
Irina Starčević Stančić, Cvijeta Kraus: Razvoj mrežne Hrvatske enciklopedije i inih digitalnih sadržaja Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža	30
Irena Kraševac: Opus Ivana Meštrovića kao dio kolektivnoga identiteta hrvatskoga naroda	41
KROATISTIČKI OBZORI	47
Rona Bušljeta Kardum, Renata Burai, Ivana Skender: Hrvatska nastava u inozemstvu: Stanje i perspektive	49
Tamara Turza Bogdan: Priručnik o neformalnim oblicima poučavanja i ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom	63
Željka Lovrenčić: Lutajuće duše i nova proza s udaljenih meridijana	75
Ozana Ramljak, Katica Jurčević: U potrazi za izgubljenim otokom: književnost posredovane memorije	88
Ivana Hebrang Grgić: Citiranje digitalnih izvora u istraživanjima tema povezanih s hrvatskim iseljeništvom	99
Sofija Klarin Zadravec: Put prema hrvatskoj digitalnoj knjižnici Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu	110
MOSTOVI	123
Ivan Tepeš: Zajedništvo američkih hrvata nove generacije	125
Eduardo R. Antonich: Sedmi susret Hrvata Južne Amerike	131
Snežana Radoš: Postignuća mjere biram Hrvatsku!	138

Tado Jurić: Izazovi zastupljenosti dijaspore u parlamentu Republike Hrvatske	147
Rebeka Mesarić Žabčić: Značajke hrvatske zajednice u Sloveniji	169
POVJESNICA	179
Ivica Miškulin: <i>S kim si, takav si!</i>: slučaj Antuna Mikića iz Batrine	181
Walter Vori Lalich: Charles Perkins i Nogometni klub <i>Croatia Adelaide</i> u doba <i>Wogballa</i>: na stazi prema multikulturalnoj Australiji	203
Stan Granic: Doseljenik u Sjevernu Ameriku - aljaški rudar Paul Draženović	229
Tihomir Nuić: Bosna u srednjem vijeku	241
Tamara Bodor: Refleksije časopisa <i>Osoba i duh</i> hrvatskih emigranata iz Španjolske	250
ZNANOST	265
Tanja Rudež: Američki san dalmatinske kardiologinje iz Washingtona	267
Tanja Rudež: Vizionar s Instituta za političke znanosti Sveučilišta u Luksemburgu	272
NOVE KNJIGE	277
Mario Bara: Leksikografski prinosi podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca	279
Martina Grahek Ravančić: Rasvjetljena izbjeglička drama egzilanta s argentinskom adresom	284
Boris Beck: Hrvatska s najljepše strane	290

CONTENTS

Introduction	6
SIGNS OF THE TIMES	9
Milan Bošnjak, Vedran Iskra: Fragments of the Contemporary Croatian Cultural Community on a Global Scale	11
Domagoj Vidović: On the Croatian Language Act	21
Irina Starčević Stančić, Cvijeta Kraus: Development of the Online Croatian Encyclopaedia and Other Digital Content of the Miroslav Krleža Institute of Lexicography	30
Irena Kraševac: The Opus by Ivan Meštrović as Part of the Collective Identity of the Croatian People	41
CROATIAN PHILOLOGICAL HORIZONS	47
Rona Bušljeta Kardum, Renata Burai, Ivana Skender: Croatian Teaching Abroad: State and Perspectives	49
Tamara Turza Bogdan: Handbook on Informal Forms of Teaching and Learning Croatian as a Second and Heritage Language	63
Željka Lovrenčić: Wandering Souls and New Prose from Distant Meridians	75
Ozana Ramljak, Katica Jurčević: In Search of the Lost Island: Literature of Mediated Memory	88
Ivana Hebrang Grgić: Citation of Digital Sources in Research of Topics Related to Croatian Emigration	99
Sofija Klarin Zdravec: The Path Towards the Croatian Digital Library of the National and University Library in Zagreb	110
BRIDGES	123
Ivan Tepeš: The New Generation Croatian American Community	125
Eduardo R. Antonich: Seventh Meeting of Croats of South America	131
Snježana Radoš: Achievements of the Croatian Government's Repatriation Measures – I Choose Croatia!	138

Tado Jurić: Challenges of Diaspora Representation in the Croatian Parliament	147
Rebeka Mesarić Žabčić: Characteristics of the Croatian Community in Slovenia	169

A HISTORY..... 179

Ivica Miškulin: <i>Birds of a Feather Flock Together!</i> The Case of Antun Mikić from Batrina	181
---	-----

Walter Vori Lalich: Charles Perkins and <i>Croatia Adelaide</i> Football Club in the Age of <i>Wogball</i>: On the Road to Multicultural Australia	203
---	-----

Stan Granic: An Immigrant in North America – Alaska Miner Paul Draženović	229
--	-----

Tihomir Nuić: Bosnia in the Middle Ages	241
--	-----

Tamara Bodor: Reflections of <i>The Man and Spirit</i> Magazine of a Croats Emigrants from Spain	250
---	-----

SCIENCE..... 265

Tanja Rudež: American Dream of a Dalmatian Cardiologist from Washington	267
--	-----

Tanja Rudež: Visionary from the Institute of Political Science, University of Luxembourg	272
---	-----

NEW BOOKS..... 277

Mario Bara: Lexicographical Contributions of the Danube Croats - Bunjevci and Šokci	279
--	-----

Martina Grahek Ravančić: Illuminated Refugee Drama of the Exiled Argentinian Resident	284
--	-----

Boris Beck: Croatia at Its Best	290
--	-----

CONTENIDO

Introducción.....	7
LOS SIGNOS DEL TIEMPO	9
Milan Bošnjak, Vedran Iskra: Fragmentos de la comunidad cultural croata contemporánea a nivel global	11
Domagoj Vidović: La Ley de la Lengua Croata	21
Irina Starčević Stančić, Cvijeta Kraus: El desarrollo de la Enciclopedia Croata en las redes y otros contenidos digitales del Instituto Lexicográfico ‘Miroslav Krleža’	30
Irena Kraševac: Las obras de Ivan Meštrović como parte de la identidad colectiva del pueblo Croata	41
HORIZONTES CROATÍSTICOS	47
Rona Bušljeta Kardum, Renata Burai, Ivana Skender: La escuela croata en el extranjero: Situación y perspectiva	49
Tamara Turza Bogdan: Manual sobre las formas informales de enseñanza y dominio del Croata como segunda lengua	63
Željka Lovrenčić: Las ‘almas errantes’ y la nueva prosa en los meridianos lejanos	75
Ozana Ramljak, Katica Jurčević: En busca de la isla perdida: la literatura de la memoria de mediación	88
Ivana Hebrang Grgić: Citación de fuentes digitales en la investigación de temas relacionados con la emigración croata	99
Sofija Klarin Zdravec: El camino de la Biblioteca Nacional y Universitaria de Zagreb hacia la digitalización	110
PUENTES	123
Ivan Tepeš: La unión de las nuevas generaciones de los croatas de América	125
Eduardo R. Antonich: Séptimo Encuentro de los Croatas de Sudamérica	131
Snježana Radoš: Logros del proyecto ‘¡Elijo Croacia!’	138

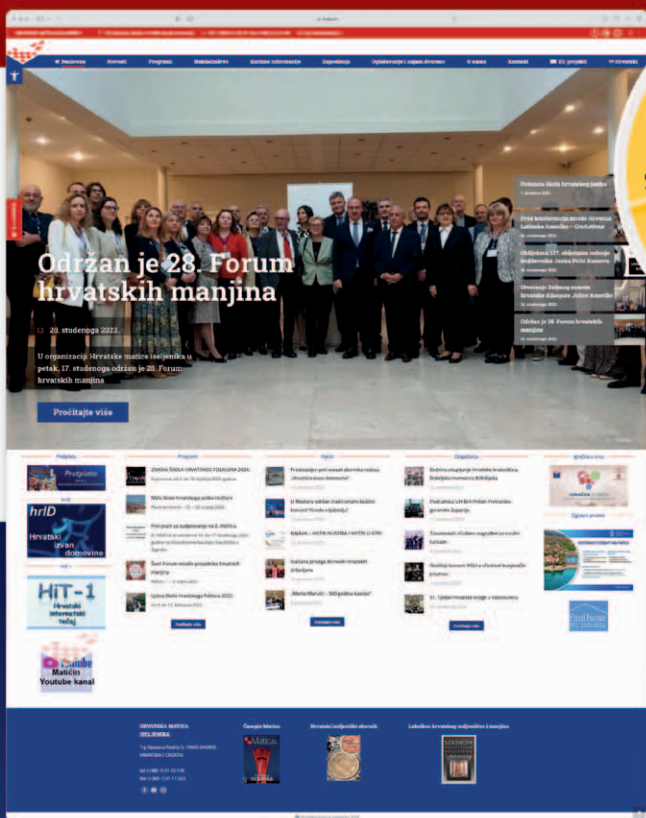
Tado Jurić: La influencia de la representación de la diáspora ante el Parlamento de la República de Croacia	147
Rebeka Mesarić Žabčić: Características de la comunidad croata en Eslovenia	169
HISTORIA	179
Ivica Miškulin: ‘Dime con quién andas y te diré quién eres’: el caso de Antun Mikić, de Batrina	181
Walter Vori Lalich: Charles Perkins y el club de fútbol Croatia Adelaide en tiempos del wogball: en el camino hacia una Australia multicultural	203
Stan Granic: Un inmigrante en América del Norte – Paul Draženović, minero en Alaska	229
Tihomir Nuić: Bosnia en el Medioevo	241
Tamara Bodor: Reflexiones de la revista ‘Osoba i duh’ del emigrante Croata en España	250
CIENCIA	265
Tanja Rudež: Cardióloga dálmata de fama mundial, en Washington	267
Tanja Rudež: Un visionario del Instituto de Ciencias Políticas de la Universidad de Luxemburgo	272
NUEVAS PUBLICACIONES	277
Mario Bara: Nuevos aportes lexicográficos de los croatas del litoral del Danubio	279
Martina Grahek Ravančić: Una nueva luz sobre el caso de un exiliado emigrado a Argentina	284
Boris Beck: Croacia desde su mejor ángulo	290

Posjetite stranice web portala Hrvatske matice iseljenika!

www.matis.hr

Budite korak ispred ostalih i predstavite se hrvatskim iseljeničkim zajednicama, uglednim poslovnim Hrvatima u svijetu i njihovim partnerima.

Web stranice HMI čitaju se diljem svijeta, dostupne su na tri jezika (hrvatski, engleski, španjolski) i bilježe stalan porast posjećenosti.

Oglašavajte na web portalu Hrvatske matice iseljenika!

Internet marketing HMI osmislio je nekoliko načina oglašavanja:

- BANERI
- SPONZORIRANI ČLANAK
- SPONZORIRANE RUBRIKE

ODJEL ZA MARKETING I PROMOCIJU HMI - IVANA RORA

tel. (+385 1) 61 15 116 / fax. (+385 1) 61 11 522 / mob. 099 61 15 116 / E-mail: marketing@matis.hr

2024

www.matis.hr

ISSN 1330-3724

9 771330 1372006

Cijena: 15 EUR